سەيپىدىن ئەزىزى

ئۇيغۇر داستانى

ئەسلىمە 3

تەڭرىتاغدا قۇياش

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

سەيپىدىن ئەزىزى

ئۆمۈر داستانى

(ئەسلىمە 3)

تەكرىتاغدا قۇياش

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

بىرىنچى قىسىم

شىنجاڭ ئازاد بولدى

بىرىنچى باب بېيجىڭدىن قايتىش ئالدىدا

ئىككىنچى كىتابنىڭ ئاخىرىدا بەش يۈلتۇزلۇق قىزىل بايراقنىڭ تەنئەنىسىنده ھاۋاغا كۆتۈرىلىشى بىلەن كىتابنى ئاياقلاشتۇرغان ئىدۇق، بەش يۈلتۇزلۇق قىزىل بايراقنىڭ پۈتۈن جۇڭگونى يورۇتۇش بىلەن مەملىكەت ئازاد بولدى، قالغىنى بىر تەيۋەن، ئەنگلىيە بېسىۋالغان شياڭگاڭ، پورتىگالىيە بېسىۋالغان ئاۋمىن ۋاقتىنچە ئازاد قىلىنماي قالدى. پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئازاد بولۇشى بىلەن تەڭ شىنجاڭمۇ ئازاد بولدى. بۇ شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ھەربىيلىرىنىڭ باشلىقى تاۋ سىيو ھەم ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى بۇرھان شەھىدىلىرىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشى بىلەن تىنچ ئازاد بولۇشى ئىدى. بۇنداق ئازاد بولۇش تېخى خەلقنىڭ تولۇق ئازادلىقى ئەمەس ئىدى. گومىنداڭ ھەربىي قوماندانلىقى ۋە قورچاق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەقىقەتكە قايتىشى بۇ «سېپىل ئاستىدىكى ھەربىي كۈچ» ئالدىدا ئەمەلىيەتتە تەسلىم بولۇش ئىدى. ئاندىن قالسا، پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئازادلىق كۈرىشىنىڭ بارغانسېرى كۈچەيگەنلىكى، مۇشۇنداق مەزگىلدە لېڭشىپ تۇرغان گومىنداڭ كۈچلىرىنىڭ ئالاقزادە بولۇپ تۇرغانلىقى، دېڭ لىچۈننىڭ غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ مەخپىي خىزمەت قىلغانلىقى، يەنە بىر مۇھىم ئامىل جاڭ جۇجۇڭ ئەپەندىنىڭ جۇڭيائىنىڭ تەكلىپى بويىچە بېيجىڭدە تۇرۇپ شىنجاڭدىكى ئەمەلدارلارغا خىزمەت قىلغانلىقى - مانا مۇشۇنداق سەۋەبلەر بىلەن گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرىنىڭ بىرلا چىقىش يولى - ھەقىقەتكە قايتىش (ئەمەلىيەتتە تەسلىم بولۇش)دىن باشقا يول قالمىغان ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەقىقەتكە قايتىپ، شىنجاڭدا قان تۆكۈلمەي تىنچ ئازاد بولۇشى، بۇ پارتىيىنىڭ، خەلقنىڭ غالىبىيىتى ئىدى.

شىنجاڭ ئازاد بولدى، لېكىن بۇ نامدىكى بۇ ئازادلىقنى ئەمەلىي ئازادلىققا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن تېخى كۆيلىگەن مۇھىم ۋە جىددىي ۋەزىپىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەك ئىدى. بۇنىڭ ئالدىنقى شەرتى

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا بېرىشى، ئاندىن كېيىن پارتىيە، ھۆكۈمەت، ھەربىي جەھەتتە يېڭى تۈزۈمدىكى يېڭى قۇرۇلۇشلارنى قىلىش كېرەك ئىدى. شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مەنمۇ چاپسانراق شىنجاڭغا قايتىشنى ئويلايتتىم.

خەلق سىياسىي كېڭىشى يىغىنى تۈگىگەندىن كېيىن پايتەختتە پارتىيە رەھبەرلىكىدە ھۆكۈمەت، پارتىيە، ھەربىي جەھەتتىكى بىرقاتار تەشكىلىي خىزمەتلەر ئورۇندالدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىمى جۇڭخۇا خەلق ھۆكۈمىتى ھەيئىتى قۇرۇلدى. مەنمۇ بۇ ھەيئەتكە ئەزا بولغانلىقتىن يېڭى قۇرۇلغان خەلق ھۆكۈمىتى ھەيئىتىنىڭ بىرقاتار مەجلىسلىرىگە قاتنىشىشقا توغرا كەلدى. ئاندىن باشقا مەن يەنە قانۇن ھەيئىتى ئەزاسى، دۆلەت مۇداپىئە ھەيئەت ئەزاسى، مىللىي ئىشلار ھەيئىتى مۇئاۋىن جۇرىنگە ئوخشاش ۋەزىپىلەرگە تەيىنلەنگەن ئىدىم، بۇ ئورۇنلارنىڭ دەسلەپكى مۇھىم مەجلىسلىرىگە قاتنىشىشقا توغرا كەلدى. ئەڭ مۇھىمى مەن بېيجىڭدىن قايتىش ئالدىدا شىنجاڭدا ھەل قىلىش كېرەك بولغان بىرقاتار مۇھىم مەسىلىلەرنى جۇڭيىڭ رەھبەرلىرى بىلەن سۆزلىشۈۋلىشىم كېرەك ئىدى. بۇ توغرىدا يولداش جۇ ئىنلەي بىلەن بىرنەچچە قېتىم سۆزلىشىپ، مەن ئۆز پىكرىمنى مۇ قويغان ئىدىم. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە جۇڭنەنخەيدە ماۋ جۇشى، جۇ دې، لىيۇ شاۋچى، جۇ ئىنلەيلەر بىزنى قوبۇل قىلدى. بۇ قوبۇل قىلىشتا ماۋ جۇشى ھازىرقى يېڭى ئازاد بولغان جۇڭگونىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئالدىدا تۇرغان بىرقاتار ۋەزىپىلەر توغرىسىدا ھەم خەلقئارا ۋەزىيەت توغرىسىدا سۆزلەپ ئاخىرىدا شىنجاڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدا توختالدى. ئۇ كىشى شىنجاڭ خىزمىتى توغرىسىدا ئومۇمىي پرىنسىپلىق يوليورۇقلارنى بەرگەندىن كېيىن، شىنجاڭدا پارتىيە قۇرۇلۇشى، ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشى، ھەربىي ئورگانلارنىڭ قۇرۇلۇشى، شۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى تەركىبىگە ئۆتۈش رەسمىيىتىنى قىلىش، ھەقەتكە قايتقان گومىنداڭ كىشىلىرىنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا قىسقىچە سۆزلەپ، ئاخىرىدا جۇ ئىنلەي، يولداش جۇ دې، يولداش لىيۇ شاۋچى يولداشلار بىلەن مۇشۇ بىرنەچچە مەسىلە توغرىدا

سىدا سۆزلىشىپ بىر پىكىرگە كېلىۋېلىشىمىزنى ئۈمىتىمىز. شۇنىڭ بىلەن ماۋ جۇشى ئاخىرىدا، شىنجاڭدا نۇرغۇن ۋەزىپىلەر كۈتۈپ تۇرىدۇ. جۇچۇەندە پېيىڭ دېخۇەي، ۋاڭ جېنلار سىزنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. ئۇلار بىلەن شىنجاڭ مەسىلىلىرىنى سۆزلىشىشى لازىم، دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ماۋ جۇشى تاپشۇرغاندەك جۇڭيىڭدىكى رەھبىرىي يولداشلار بىلەن شىنجاڭدىكى خىزمەتلەر توغرىسىدا بىر - بىردىن سۆزلەشتىم. ماۋ جۇشى ئۈمىتقان بىرقانچە مەسىلىلەر ئۈستىدە كېڭىشۈالدۇق ھەم رەھبەرلەرنىڭ مۇھىم يوليورۇقلىرىنى ئالدۇق.

ئالدى بىلەن يولداش جۇ ئىنلەي بىلەن شىنجاڭ خەلق ھۆكۈمىتى توغرىسىدا سۆزلەشتۇق. بۇنىڭدا ئەڭ مۇھىمى ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ سانى، ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ تەركىبى مەسىلەن: كوممۇنىستىك پارتىيىسىدىن قاتنىشىدىغان ئەزالار سانى، پارتىيىسىزلەردىن قاتنىشىدىغانلار سانى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋەكىللىرىنىڭ سانى، باشقا يەتتە ۋىلايەت تەرەپتىن قاتنىشىدىغانلار سانى، ئىلگىرىكى ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلاردىن قاتنىشىدىغانلار سانى، شۇنداق قىلىپ ئاساسەن ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ ھەر خىل تەركىبلىرى توغرىسىدا بىر پىكىرگە كېلدۇق. كېيىن ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسىي خىزمەت پروگراممىسى نېمە بولۇشى كېرەك؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە سۆزلىشىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيىنىڭ شىنجاڭدا ئېلىپ بارىدىغان بىرقاتار سىياسەت پرىنسىپلىرىنى قەتئىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش، مىللىي خىزمەت ۋە دىنىي خىزمەتلەرنى توغرا ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا كەڭ ئويلاشتۇق. مىللىي خىزمەت ئومۇمىي پروگراممىسىدا كۆرسىتىلگەن «جۇڭگودىكى ھەممە مىللەت باراۋەر» دېگەن پرىنسىپىنى شىنجاڭدا تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، ۋەتەن بىرلىكىنى كۈچەيتىش، مىللەتلەرنىڭ يېڭى سوتسىيالىستىك ھاياتىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش، دەپ كېلىشتۇق. مىللەتلەر مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلغاندا يولداش جۇ ئىنلەي مۇنداق بىرقاتار مۇھىم يوليورۇقلارنى بەردى. ھەر خىل مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، مەيلى ئۇ چوڭ مىللەتچىلىك بولسۇن ياكى يەرلىك مىللەتچىلىك بولسۇن.

مۇھىمى چوڭ خەنزۇچىلىققا قارشى تۇرۇش. چوڭ خەنزۇچىلىق ئىلگىرىكىدىن داۋام قىلىپ كەلگەن. خەنزۇلار ئاساسىي ھۆكۈمران بولغان ھاكىمىيەت ئىدى. خەنزۇلار بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆچمەنلىكىنى، قارمۇ - قارشىلىقىنى شۇلار پەيدا قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن چوڭ خەنزۇچىلىقنىڭ يەنە قالدۇقلىرى، يەنە چوڭ خەنزۇچىلىق ئىدىيىسىنىڭ تەسىرلىرى ساقلىنىشى مۇمكىن. بۇنىڭغا قارشى تۇرۇش كېرەك. يولداش جۇئىنلەي، شۇنىڭ بىلەن ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە پايدىسىز يەرلىك مىللەتچىلىك ئىدىيىسىدىكى تونۇشلار ياكى ھەرىكەتلەر بولسا ئۇنىڭغىمۇ قارشى تۇرۇش كېرەك، دەپ كۆچەيتتى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلىرىدا مىللىي مەسىلىدە يۇز بەرگەن بەزى خاتالىقلارنى تۈزىتىش، شۇنىڭ بىلەن ماركسىزملىق مىللىي نۇقتىئىنەزەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بولغان كۈرەش ئەھۋاللىرىنى قىسقىچە سۆزلەپ ئۆتتۈم. يولداش جۇ ئىنلەي، بۇ ناھايىتى توغرا ئىكەن، مۇشۇ بويىچە بولغىنى ياخشى دېدى.

دىنىي مەسىلىگە كەلگەندە، يەنە شۇ 1 - نۆۋەتلىك خەلق سىياسىي كېڭىشىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسىدا كۆرسىتىلگەن پرىنسىپ — دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى ھىمايە قىلىنىدۇ دېگەن سىيەسەتنى ئەتراپلىق تەشۋىق قىلىش ھەم ئەمەلگە ئاشۇرۇش، دىنىي يۇقىرى قاتلامدىكى ئادەملەر، دىنىي ساھەدىكى مۆتىۋەرلەر بىلەن ئىتتىپاق بولۇش، ئۇلارنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى قوبۇل قىلىپ، يېڭى ھايات ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش، ئەگەردە چەتنىڭ تەسىرى بىلەن ياكى ئىچكى جەھەتتىكى بەزى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ تەسىرى بىلەن دىنىي ھەرىكەتتىن پايدىلىنىپ پارتىيىنىڭ قانۇنىغا، ۋەتەن بىرلىكىگە، مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا دەخلى كېلىدىغان ئىشلار بولسا، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇش، تاكتىكىدا دىققەت قىلىش، ئىدىيىۋى تەربىيىنى ئاساس قىلىش، دەپ كېلىشتۇق. يولداش جۇ ئىنلەي مۇشۇ دەلىللەر ئۈستىدە مۇھىم يولىيورۇقلارنى بەردى.

مەن يېڭى قۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەتنىڭ نامى نېمە بولىدۇ دېگەن مەسىلىنى قويدۇم. يولداش جۇ ئىنلەي «ھۆكۈمەتنىڭ نامى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دېيىلسە قانداق؟» دېگەن پىكىرنى قويۇ-

دى، مەن بۇ مەسلىنى قايتا ئويلىشىپ باقسا قانداق؟ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونومىيىسى ياكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونومىيىلىك ھۆكۈمىتى دېسەك، دېگەن پىكىرنى قويدۇم. يولداش جۇ ئىنلەينىڭ پىكرى: شىنجاڭدا ئاپتونومىيە چوقۇم قۇرۇلۇشى كېرەك. ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئالدى بىلەن شەرتلەرنى تەييارلاش كېرەك. بۇ شەرتلەر: ئاۋۋال پارتىيە، ھۆكۈمەت، ھەربىي جەھەتتىكى تەشكىلىي قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇش، كېيىن خەلقنىڭ ئىدىيىۋى سەۋىيىسىنى كۆتۈرۈش، مۇشۇ ئاساستا يېڭى ئاپتونومىيە مەسلىسى توغرىسىدا مۇزاكىرە قىلساق، دېدى. مەن يولداش جۇ ئىنلەينىڭ پىكرىگە قوشۇلدىم. غانلىقىمنى ئېيتىپ، ئاپتونومىيە مەسلىسى، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر، بولۇپمۇ زىيالى كادىرلار ناھايىتى دىققەت قىلىپ كېلىۋاتقان مەسىلە، مەلۇم مەزگىلگە كەلگەندە بۇ مەسلىنى بىرتەرەپ قىلىش ناھايىتى زۆرۈر. بۇ مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى، ۋەتەن بىرلىكىنى كۈچەيتىشتە مۇھىم مەسىلە، دېگەن پىكىرنى قويدۇم، يولداش جۇ ئىنلەي مېنىڭ پىكرىمگە قوشۇلدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن يولداش لىيۇ شاۋچى بىلەن ئىككى قېتىم سۆھبەت ئۆتكۈزدۇم. بۇ سۆھبەتلىرىمىزنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: بېرىنچىسى — شىنجاڭدا پارتىيە قۇرۇلۇشى مەسلىسى. ئىككىنچىسى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالى توغرىسىدىكى پىكىر ئالماشتۇرۇش. ئۇچىنچىسى شىنجاڭدا يەر ئىسلاھاتىنى ئۆتكۈزۈش مەسىلىلىرى ئوستىدە. ئاخىرىدا، شىنجاڭدا ماركسىزم، لېنىنىزملىق تەربىيە ھەم ماۋ زېدوڭ ئىدىيىسى تەربىيىسىنى ياخشى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا سۆزلەشتۇق.

يولداش لىيۇ شاۋچى — شىنجاڭدا پارتىيە قۇرۇلۇشى باشلانغاندا، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بۇنىڭ ئىچىدە دىنىي ئادەملەرنىڭ (دىندارلارنىڭ) مۇئامىلىسى قانداق بولۇشى ئېھتىمال، دېگەن مەسىلىنى قويدى. مەن — شىنجاڭدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنى تەشكىلاتىنىڭ قۇرۇلۇشى، ئالدى بىلەن بۇ ناھايىتى مۇھىم، بىر-دىنبىر ئالدىنقى ۋەزىپە. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدىكى كەڭ ئەمگەكچى خەلق ئاممىسى ھەم كەڭ زىيالىيلار ھەم مىللىي ئارمىيىدىكى جەڭچى –

ئوفىتسېرلار قارشى ئالىدۇ دېدىم. شۇنىڭ بىلەن مەن ماركسىزم، لېنىنىزمنىڭ ئاساسى نۇقتىئىنەزىرى، ئىنقىلابى پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى بولمىسا ئىنقىلابنى ئېلىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەسلىكى، بۇ پۈتۈن جۇڭگونىڭ هەممە يېرىدە شۇنداق بولغانلىقى، شىنجاڭدىمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەك، دېگەن پىكىرنى ئېيتتىم، يولداش لېيۇ شاۇچى بۇ توغرىدا مېنىڭ قارىشىمغا قوشۇلۇپ: ئۇنداق بولسا، سىزنىڭ قارىشىڭىزچە شىنجاڭدا پارتىيە قۇرۇلۇشى باشلانغاندا چوڭ مەسىلە بولمايدىغاندەك، بۇ ياخشى شارائىت ئىكەن. ھەرھالدا پارتىيىگە نىسبەتەن بولىدىغان هەر خىل قاراشلار بولسا، ئۇنىڭغا دىققەت قىلىش، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ هەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان توغرا پارتىيە ئىكەنلىكىنى هەر مىللەت خەلقىگە شۇنىڭ بىلەن دىنىي تەبلىغىدىكى كىشىلەرگىمۇ يېتىشى چۈشەندۈرۈشى كېرەك، دېدى. يەنە يولداش لېيۇ شاۇچى، شىنجاڭدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزى كومىتېتىنىڭ شۇبىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن هەر مىللەت ئەمگەكچىلىرىدىن، ئالدى بىلەن هەر مىللەت زىيالىيلىرى، ماركسىزم ئىدىيىسىدىكى زىيالىيلاردىن پارتىيىگە قوبۇل قىلىش، يەرلىك مىللەتلەردىن پارتىيە قوشۇنىنى تەشكىل قىلىش، بۇ ناهايىتى مۇهىم، دەپ كۆرسەتتى. مەن بۇنىڭغا تولۇق قوشۇلدۇم. بۇ بىزنىڭ ئالدىمىزدىكى ئەڭ مۇهىم ۋەزىپە، بىز بۇنى قەتئىي ئىجرا قىلىمىز دەپ ۋەدە بەردىم.

يولداش لېيۇ شاۇچى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالى توغرىسىدا مەندىن پىكىر سورىدى. مەن بۇ توغرىسىدا ئۆزۈمنىڭ قاراشلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويدۇم: شىنجاڭ هامان فېئوداللىق جەمئىيەت تۈزۈمىدە تۇرىدۇ. يېزا ئەھۋالىدىن ئالغاندا، دېھقانلار مۇتلەق كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلغان كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان، يالالنما دېھقانلار، ئازچىلىقنى تەشكىل قىلغان پومىشچىكلار قولىدا ئىكىسىپلاتاتسىيە قىلىنىۋاتىدۇ. تەخمىنەن 80% تىن ئارتۇق دېھقانلار پۈتۈن يەرنىڭ 20 هەتتا 10 نەچچە پىرسەنتكە ئىگە بولغان بولۇشى مۇمكىن. ئەمدى 10 نەچچە پىرسەنتنى تەشكىل قىلغان پومىشچىكلار تېرىلغۇ يەر مەيدانىنىڭ 80% تىن ئارتۇغىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ هازىر-

قى بىزنىڭ تەخمىنەن ئىگىلىشىمىز، ئىلى ۋىلايىتىدە بەزى نۇقتۇ-لۇق تەكشۈرۈشلەرنىمۇ ئېلىپ باردۇق. دېھقانچىلىق رايونىدا سىنىپىي تەركىپ، ئىجتىمائىي ئەھۋالى مانا مۇشۇنداق، شىنجاڭدا چارۋىدارلار، چارۋىچىلار چارۋىچىلىق رايونى خېلى چوڭ مىقدارنى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلار ھەم چارۋىدارلارنىڭ سىنىپى ئەھۋالى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئەھۋالى، باي چارۋىچىلارنىڭ يايلاقلارنى چارۋا مالىلارنى ئىگىلەش ئەھۋالى ئاساسەن دېھقانچىلىق رايونىغا ئوخشايدۇ. بەلكى چارۋا رايوندا سىنىپى تەركىپ، ئېكسپىلا-تاتسىيە دېھقانچىلىق رايونلىرىدىن تېخىمۇ چوڭراق بولۇشى مۇمكىن. دېمەك شىنجاڭدا فېئودالىلىق تۈزۈم تولۇق داۋام قىلىۋاتىدۇ. بەزى جايدا، ئايرىم دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بەزى چارۋىچىلىق رايونلىرىدە-كىدەك، دېھقان قوللار يەنى كېرىپوسنوي تۈزۈمىنىڭ قالدۇقلىرىنىمۇ ئۇچرىتقىلى بولىدۇ.

مانا مۇشۇ ئەھۋاللاردىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شىنجاڭدا دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەر ئىسلاھاتىنى ئېلىپ بېرىش كېرەك. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قانداق قىلىش، بۇ ئويلىشىدىغان مەسىلە. چۈنكى چار-ۋىدارلارنىڭ قولىدىكى چارۋىلار دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى يەرگە ئوخشىمايدۇ. يەر قوزغالماس مۇلۇك بولسا، چارۋا مال قوزغىلىدىغان مۇلۇك، سودا ـ تاۋار خاراكتېرىگە ئىگە. بۇ تېخى مۇزاكىرە قىلىنى-دىغان مەسىلە... دېگەن پىكرىمنى ئېيتتىم.

بۇ مەسىلىدە خېلى پىكىر ئالماشتۇردۇق، يولداش لىۇ شاۋچى مېنىڭ پىكرىمگە ناھايىتى دىققەت قىلدى. ئاخىرىدا بىز ئىككى - ئۈچ يىل تەييارلىق قىلىش - نەزەرىيە جەھەتتە، سىياسىي ئىدىيە جەھەتتە، يەنە بىرقاتار تەييارلىقلارنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن يەر ئىسلاھاتىنى باشلاش، دېگەن پىكىرگە كەلدۇق. يولداش لىۇ شاۋچى ئىككى مەسىلىنى تەكىتلىدى: بىرىسى ــ شىنجاڭدا ۋە باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر رايوندا يەر ئىسلاھاتىنى ئېلىپ بېرىشتا، سە-نىپىي كۆرەشتە ئىچكىرىدىكى خەنزۇلار رايونىغا قارىغاندا كەڭرەك بولۇش: چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چارۋىچىلىق ئەھۋالىنى قانداق ئۆز-گەرتىش كېرەك، دېگەن مەسىلىنى كېيىن شىنجاڭدا ئىنجۇ قۇرۇل-

غاندىن كېيىن ياخشى مۇزاكىرە قىلىش كېرەك، دېگەن يوليورۇقنى بەردى. مەن بۇ كىشىنىڭ پىكرىگە تامامەن قوشۇلدۇم.

كېيىن، يولداش لىيۇ شاۇچى «خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى»نىڭ ئەھۋالى ۋە «شىنجاڭ خەلق دېموكراتىيىسى ئىتتىپاقى» توغرىسىدىكى مەسىلىلەرنى سورىدى. مەن «خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى»نىڭ ئەشۇ ۋاقىتتا (شۇ شارائىتتا) ئەملدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى ھەم ئۇنىڭ سەۋەبىنى، كېيىن «خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى»نىڭ كادىرلىرى «ئىتتىپاق»نىڭ كادىرلىرى بولۇپ خىزمەت قىلىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم. يولداش لىيۇ شاۇچىغا «ئىتتىپاق»نىڭ قۇرۇلۇش ئەھۋالى، «ئىتتىپاق»نىڭ ئاساسىي پروگراممىسى، « ئىتتىپاق»نىڭ كۆرەش نىشانىسى، ھازىرقى پائالىيىتى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردىم. «ئىتتىپاق»نىڭ ئازادلىقتىن كېيىن قانداق بولۇشى مەسىلىگە كەلگەندە، مەن «ئىتتىپاق»نى يەنە ئاممىۋى تەشكىلات شەكلىدە ساقلاپ بارساق قانداق؟ دېگەن پىكىرنى قويدۇم.

يولداش لىيۇ شاۇچى «خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى»نى ئەشۇ ۋاقىتتا، ئاشۇ شارائىتتا توختاتقان بولساڭلار، بۇ شارائىتنىڭ تەلىپى، توغرا بوپتۇ. كوممۇنىزم خاراكتېرىدىكى پارتىيىنىڭ شىنجاڭنىڭ ئەشۇ شارائىتىدا ئوچۇق مەيدانغا چىقىپ كۆرەش قىلىشى قىيىن بولغان مەزگىلدە «ئىتتىپاق»قا ئوخشاش ئاشكارا خەلق جەمئىيىتىنى تەشكىل قىلىپ، سىلەرنىڭ پارتىيەڭلارنىڭ ۋەزىپىسىنى باشقا شەكىلدە يەنى «ئىتتىپاق» ئارقىلىق داۋاملىق ئىجرا قىپسىلەر، بۇ ياخشى ئىش، دېدى.

ئاخىرىدا مەن يولداش لىيۇ شاۇچىنىڭ يوليورۇقلىرىغا تولۇق قوشۇلىدىغانلىقىمنى، بىرنەچچە مەسىلە توغرىسىدا بىز كېيىن پىكىر جۇ قۇرۇلغاندىن كېيىن يەنە جۇڭياڭنىڭ يوليورۇقى بويىچە مۇزاكىرە قىلىشىمىز لازىملىقىنى ئېيتتىم. كېيىن، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي تۇزۇمى ۋە يەر ئىسلاھاتى توغرىسىدا شۇنىڭ بىلەن «خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى» توغرىسىدا يولداش لىيۇ شاۇچىغا يەنە بىر ئايرىم يازما دوكلات يازدىم. شۇنداق قىلىپ يولداش لىيۇ شياۇچى بىلەن بىرنەچچە قېتىملىق ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىمىز ناھايىتى ياخشى ئۆتتى. يولداش

لىۋ شاۋچىنىڭ نۇرغۇن يولىورۇقلىرىنى ئالدىم. مەن نۇرغۇن تەربىيە ئالدىم. بۇ بولسا، بۇندىن كېيىنكى ئىشلار تۇغرىسىدا بۇندىن كېيىنكى خىزمىتىمىزدە ناھايىتى ئوبدان ئاساس سېلىپ بەردى.

ئۇندىن كېيىن يولداش جۇ دې بىلەن شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ قانداق قىلىپ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قوشۇلۇشى توغرىسىدىكى مەسىلىنى سۆزلەشتۇق. يولداش جۇ دې ئالدى بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى باشلىنىشىدىن تارتىپ تا ئاخىرىغىچە ناھايىتى چوڭ رول ئويناغانلىقى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت ئىنقىلابىغا بولغان تەسىرى توغرىسىدا گەپ قىلغاندا، مىللىي ئارمىيىنىڭ كۆچى بۇندىن كېيىنمۇ ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئۆزىنىڭ قارىشىنى سۆزلەپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇندىن كېيىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىرقىسمى بولۇپ بىرلىكتە داۋاملىق كۈرەش قىلىشى زۆرۈرلۈكىنى ئېيتتى. بۇ توغرىدا بىرقانچە پىكىرلەرنى ئالماشتۇرغاندىن كېيىن بىر يولداش جۇ دېنىڭ مىللىي ئارمىيە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر كورپۇسى (بىر جۇنى) بولسا دېگەن پىكىرگە كېلىشتۇق. مەن، ياخشى پىكىر، قىزغىن قارشى ئالىمەن، شۇنىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيىسى ئۈچۈن شەرەپلىك بىر ئىش ئىكەنلىكىنى ئېيتتىم. شىنجاڭغا مېڭىشنىڭ ئالدىدا مەن يولداش جۇ دېدىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بايرىغىدىن بىرنەچچە ئوننى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ «8.1» كاكارداسىدىن بىرنەچچە مىڭنى سورۇدۇم. بۇ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن مىللىي ئارمىيە رەسمىي قوشۇلغاندىن كېيىن دەرھال كېرەك بولىدىغان نەرسىلەر ئىدى. مەن شىنجاڭغا مېڭىش ئالدىدا يولداش جۇ دې بۇ نەرسىلەرنى ئالاھىدە تەييارلاپ ئەۋەتىپتىكەن، مەن شىنجاڭغا ئالغاچ كەلدىم. شىنجاڭدا بىز دەرھال ئۇنى ئىشلەتتۇق. بۇندىن باشقا ئاخىرىدا مەن يولداش جۇ دېغا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭغا كىرىشتە ئۇرۇمچىگە بارغاندا مىللىي ئارمىيىدىن بىر پولك ئۇرۇمچىگە كېلىپ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قوشۇلسا، يەنە بىر پولك قەشقەرگە بېرىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىدىغان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئېلىپ، ئۇلار بىلەن

بىللە ئىشلىسە، ئۇنداق بولسا، بىرىنچىدىن ئارمىيىلىرىمىزنىڭ بىر-لىشىشى خەلقە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن مۇھىم بولۇپلا قالماستىن پارتىيىنىڭ بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن بىرلىشىپ پۈتۈن پارتىيە سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش، ئە-مەلگە ئاشۇرۇشتىمۇ مۇھىم، دېگەن تەكلىپنى بەردىم، يولداش جۇدېڭ بۇ تەكلىپكە قوشۇلدى. بۇ پىكىرلەرنى تېلېگراممىا بىلەن ئىلىدىكى يولداشلارغا خەۋەر قىلدىم. بىز قايتىشتىن ئىلگىرى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كىرىشى بىلەنلا مەرغۇپ بىر پولك بىلەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ، ئۇرۇمچىنىڭ ماتورلاشقان تۇەننى قارشى ئالدى، ئىمىنوۋ باشچىلىقىدىكى بىر پولك جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا گويېڭ، ۋاڭ ئىنماۋلار باشلاپ بارغان خەلق ئازادلىق ئار-مىيىسىنىڭ قىسىملىرى بىلەن قوشۇلدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى پار-تىيە، ھەربىي، مەمۇرىي، تەشكىلىي ئىشلارغا ھەم پارتىيە سىياسىتە-نى تەشۋىق قىلىش ئىشلىرىغا بىرلىكتە قاتناشتى. مىللىي ئارمىيە-نىڭ پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغان قە-سىملىرىدىن ئۇلار بىرقىسىم كادىرلارنى ئاجرىتىپ، مەمۇرىي ئىشلارغا قاتناشتۇردى. كېيىن ئۇلار نۇرغۇنلىرى مەسئۇل خىزمەتتە بولۇپ ئىشلىدى.

بۇ بىر ئايغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە بېيجىڭدە مەن يولداش ماۋ زېدوڭنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە يۇقىرىدىكى بىرنەچچە مەسىلىلەر توغرىسىدا بىرقانچە رەھبىرىي يولداشلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ كېلىشىۋالدۇق ھەم مۇھىم يولىيورۇقلارنى ئالدۇق. بۇ بولسا دەرھال شىنجاڭدا ھەل قىلىشى لازىم بولغان خىزمەتلەر توغرىسىدا ناھايىتى مۇھىم پىرىنسىپلار ھەم يولىيورۇقلار بولۇپ قالماستىن، ئومۇمەن شىنجاڭنىڭ ئازادلىقتىن كېيىنكى ئىشلىرى ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم ھەم ھەل قىلغۇچ يولىيورۇقلار بولۇپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بېيجىڭدىن قايتىش ئالدىدا بېيجىڭدە ئۆتكەن بۇ بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتنى دائىم ئەسلەيمەن. بۇ ھەقتىكى ئالغان تەسىراتىم، تەربىيەم، شىنجاڭغا قايتقاندىن كېيىنكى خىزمەتتە بەزى مەسىلىلەرنى ھودۇق-مايى ھەل قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ مۇھىم ھالقا بولدى.

يۇقىرىدىكى مەسىلىلەرنى سۆزلىشۈالغاندىن كېيىن بىز شىنجاڭغا قايتىش ئالدىدا ماۋ جۇشى، لىيۇ شاۇچى، جۇ ئىنلەي، جۇ دېلار بىلەن بىرلىكتە بىزنى جۇڭنەنخەيدىكى ئۆزىنىڭ تۇرار جايىدا قوبۇل قىلدى. ماۋجۇشى بىرقانچە ۋاقىتتىن بۇيانقى باشقا رەھبىرىي يولداشلار بىلەن سۆزلەشكەنلىكىمىز توغرىسىدىكى ئەھۋالنى ئەسلەپ، مەن ئاڭلىدىم، ھازىر پېكىڭ دېخۇەي بىلەن ۋاڭ جىن جۇچۇەندە سىزنى كۈتۈپ تۇرىدۇ، شىنجاڭ مەسىلىسى توغرىسىدا ھازىر كېلىشىلگەن پرىنسىپ ئاساسىدا بىرمۇنچە كونكرېت مەسىلىلەرنى ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ كېلىشۈالساڭلار بولىدۇ، دېدى. ئاندىن كېيىن ماۋ جۇشى تۆۋەندىكى بىرقانچە مەسىلىنى تەكىتلەپ كۆرسەتتى: بىرىسى ـ شىنجاڭدا مەركىزىي كومىتېت شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلماقچى، ۋاڭ جېن دېگەن بىر كىشى بار، بۇ كىشى شۇ شۆبىنىڭ سىكرېتارى ھەم شىنجاڭ جۇنچۇينىڭ سىلىگىيۈەنى بولماقچى. بۇ ئادەم ناھايىتى ياخشى كادىر. ئىلگىرىدىن تارتىپ ئىنقىلابتا چوڭ جاسارەت بىلەن كۈرەش قىلىپ كەلگەن. بۇ ئادەم ئۇرۇشتا دۈشمەننى يەڭمگۈچە ھەرگىز ئارقىغا قايتمايدىغان قەھرىمان. ئەمما، سىياسىي خىزمەتتە ئوبدان ئويلاشمايدىغان ئاشۇنداق يۈگرىۈەرسە بولمايدۇ. سىز مۇشۇ ئادەم بىلەن بىللە ئىشلەيسىز، بۇ ئادەم ئالدىراپ كەتكەندە بىرئاز پېشىنى تارتىپ قويسىڭىز، چۈنكى سىز شىنجاڭ ئەھۋالىنى ۋاڭ جېندىن ياخشى بىلمىسىز، دېدى.

ئاندىن كېيىن ماۋ جۇشى ــ سىلەرنىڭ مىللىي ئارمىيە بىر كورپۇسى بولۇپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى تەركىبىگە كىرىشى توغرىسىدا يولداش جۇ دې بىلەن كېلىشىلەر، جۇنجاڭ بۇنىڭغا قوشۇلىدۇ، شۇنداق قىلارسىلە، دېدى. كېيىن ھەقىقەتكە قايتقان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى ئاساسەن بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇشكە ئايلاندۇرساڭلار. شىنجاڭغا بېرىپ شىنجاڭ مەسىلىلىرى بىرتەرەپ بولغاندىن كېيىن بىزنىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭمۇ چوڭ بىرقىسمى يەرلىككە ئۆتىدۇ. بۇ قىسىملارنى بوز يەر ئېچىش ئىشلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇش، شۇنىڭ بىلەن بىللە بىرقىسمىنى يېڭى سانائەت قۇرۇلۇشىغا ئورۇنلاشتۇرۇشقا بولىدۇ. مىللىي ئارمىيىدىن قورغاندىن يەنە ئېشىپ

قالمىغان ئادەملەر بولسا، ئۇلارنىمۇ مۇشۇ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە ئوندىسەڭلار بولىدۇ، دېدى.

كېيىن ماۋ جۇشى، سىزنىڭ يولداش لىيۇ شاۋچى بىلەن سۆز-لەشكەندە سىلەرنىڭ «خەلق ئىنقىلابى پارتىيەڭلارنىڭ قانداق شارا-ئىتتا ئېمەلدىن قالغانلىقى توغرىسىدا دەپسىز، ھەم يازما دوكلات قە-لمەپسىز. مەن ئۇنى كۆردۈم. شۇ شارائىتتا پارتىيەڭلار ئېمەلدىن قال-غان بولسا، بۇنىڭغا سىلەرنىڭ كۆڭلىكلەر يېرىم بولمىسۇن، سىلەر-نىڭ پارتىيەڭلارنىڭ ئاساسى كۆپچىلىك كادىرلىرى يېڭى قۇرۇلغان ئىجتىمائىي تەشكىلات «ئىتتىپاق»قا قوشۇلۇپتۇ. «ئىتتىپاق» خىز-مىتىنىڭ ئۇنۇقلىرى يەنە ئوخشاشلا سىلەرنىڭ پارتىيەڭلارنىڭ ئۇنۇق-لىرى، دېدى. ئاندىن كېيىن ماۋ جۇشى يولداش جۇ ئىنلەيگە قاراپ: «سىز پېكىڭ دېخۇەي، ۋاڭ جىنلارغا خەۋەر قىلىپ قويۇڭ، شىنجاڭدا فېنجۇي قۇرۇلغاندىن كېيىن بۇلارنىڭ ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ مەركىزي كومىتېت ئەزالىرىنى كاندىداتسىز بىۋاستە جۇڭگو گۇڭ-چەندائىغا ئەزا قىلىپ قوبۇل قىلسۇن، دېدى.

ماۋ جۇشى ئۆزىنىڭ يولىورۇقىدا، شىنجاڭدىكى ئىجتىمائىي ئەھۋال، يەر ئىسلاھاتىنى ئېلىپ بېرىش زۆرۈرلىكى، ياخشى تەييارلىق بىلەن ئۆتكۈزۈش، لېكىن ئالدىراپ كەتمەسلىك ھەم ئىچكىرى ئۇل-كىلەرگە قارىغاندا كەڭرەك بولۇش، توغرىسىدا سۆزلەپ، «يولداش لىيۇ شاۋچى بىلەن بۇ توغرىدا مۇشۇ مەسىلىلەردە ئوبدان كېلىشىپسىلە، جۇڭياڭ بۇنىڭغا قوشۇلىدۇ» دېدى.

كېيىن ماۋ جۇشى، سىزنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئۆتۈش توغرىسىدىكى ئىلتىماسىڭىز ناھايىتى ياخشى، بۇنىڭغا بىز قوشۇلدۇق. (يولداش جۇ ئىنلەيگە قاراپ) يولداش سەيپىدىننىڭ پار-تىيىگە كىرىش ئىلتىماسى ھەم بىزنىڭ تەستىقىمىزنى يولداش پېڭ دېخۇەي، يولداش ۋاڭ جىنغا ئەۋەتىپ بېرىڭ، رەسمىيىتىنى شىنجاڭ فىنجۇ قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆتكۈزسە بولىدۇ، دېدى.

ئاخىرىدا ماۋ جۇشى مېڭىش ئۇچۇن ئايروپىلان تەييارلىقى قانداق بولغانلىقىنى يولداش جۇ ئىنلەيدىن سورىدى. يولداش جۇ ئىنلەي ــ ئەتە ئۇچماقچى، ياخشى ئايروپىلان تەييارلىدۇق، دېدى. كېيىن ماۋ

جۇشى قانداق ئايروپىلان، ئۇچقۇچىلار قانداق؟ دەپ يولداش جۇ ئىنـ
لەيدىن سورىغاندا، يولداش جۇ ئىنلەي ــ ئايروپىلان ياخشى، ئامبرد-
كا ئايروپىلانى، ساق، ئوبدان ئايروپىلان ئىكەن، ئۇچقۇچىلار شۇ ئاي-
روپىلان بىلەن ئۇچ ئاي ئىلگىرى گومىنداڭ تەرىپىدىن قېچىپ ئۆت-
كەن، بۇ ئۇچقۇچىلارنىڭ سىياسىي ئەھۋالى، تېخنىكىسى ياخشى ئى-
كەن، بىز تولۇق تەكشۈردۇق دېدى. كېيىن ماۋ جۇشى يولداش جۇ
ئىنلەيگە قاراپ، «شۇنداق بولسىمۇ، بۈگۈن كەچ سوۋېت مۇتەخەس-
سىسلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن يەنە بىر تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى
تەشكىل قىلىپ، ئەشۇ ئايروپىلاننى ھەم ئۇچقۇچىلارنى چوڭقۇر بىر
تەكشۈرۈپ چىقسۇن، تولۇق كاپالەتكە ئىگە بولغاندىن كېيىن ئان-
دىن ئۇچسۇن دېدى. ئاندىن ماۋ جۇشى ماڭا قاراپ، ئەتە يولداش جۇ
ئىنلەي تېلېفون بېرىپ سىزگە ئۇچۇش توغرىسىدىكى قارارىنى
ئېيتمىغىچە سىز ئايرودرومغا چىقماڭ، جۇ ئىنلەينىڭ تېلېفونىنى
كۈتۈڭ دېدى. بۇ مەسىلىگە كەلگەندە، مەن ماۋ جۇشىنىڭ بىزدىن
ئىلگىرى بېيجىڭغا كېلىشتە قۇربان بولغان ئەخمەتجان قاسىمى باش-
لىق يولداشلارنى ئويلاپ، بۇدا ئايروپىلانغا ئولتۇرۇشتا تولۇق كاپالەت-
كە ئىگە بولۇشى كېرەك، دېگەن نۇقتىدىن بۇ يولىورۇقنى ئېيتقانلە-
قىنى تونۇپ تەسىرلەندىم ھەم بىز خوش بولدۇق. ئەتىسى ئەتىگەنده
جۇ زۇڭلىنىڭ كاتىبىدىن تېلېفون كەپتۇ. سائەت 8 گىچە كۈتسۇن،
ئاندىن خەۋەر قىلىمىز، ھازىر ماۋ جۇشىنىڭ يولىورۇقى بويىچە ئاي-
روپىلاننى تەكشۈرۈش قىلىدىغان گۇرۇپپا تەكشۈرۈشىنى ئاخىرلاش-
تۇردى، دەپتۇ. بىز سائەت 7 دە تامىقىمىزنى يەپ كۈتتۇق. توپتوغرا
سائەت 8 دە يولداش جۇ ئىنلەيدىن تېلېفون كەلدى: «ھەممە تەييار
بولدى، ئۇچۇشقا بولىدۇ. ئايرودرومغا چىقىڭلار» دەپتۇ. بىز دەرھال
ئايرودرومغا چىقتۇق. ئۇ يەردە ئايروپىلاننى ھەم لېيۇتچىكلارنى تەك-
شۈرۈش گۇرۇپپىسى. بۇنىڭ ئىچىدە سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرىمۇ بار
ئىكەن. يولداش جۇ ئىنلەي تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقىغا،
تەكشۈرۈش ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىشنى ئېيتتى. ئۇ كىشى قىسقا
قىلىپ ــ ئايروپىلان ھەممە جەھەتتىن يارايدۇ، لېيۇتچىكلار ھەممىسى
سىياسىي، تېخنىكا جەھەتتىن ياخشى، تولۇق كاپالەتلىك بار. بىز

ئۇچۇشنى قارار قىلدۇق، دېدى. مەن جۇ زۇڭلىغا ماۋ جۇشىنىڭ، يولداش جۇ ئىنلەيىنىڭ مۇشۇنداق ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، بىزنىڭ ئۇچۇشىمىز ئۈچۈن چوڭ غەمخورلۇق قىلغانلىقىغا رەھمەت ئېيتتىم. شۇنىڭ بىلەن بىز بېيجىڭدىن ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ شىنجاڭغا قاراپ ماڭدۇق. بۇ 1949 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئىدى.

ئىككىنچى باب جۇ چۈەنده

بىز شىنجاڭغا قايتىش سەپىرىمىزده ئاۋۋال جۇ چۈەنگه بېرىپ توختاپ، ئۇ يەرده يولداش پېڭ دېخۈەي هەم يولداش ۋاڭ جېنلار بىلەن بىرنەچچه كۈن شىنجاڭ مەسلىسى توغرىسىدا سۆھبەت ئۆتكۈزمەكچى بولدۇق. بېيجىڭدىن ئايروپىلان كۆتۈرۈلدى، ئايروپىلان ئامېرىكىنىڭ «دوگلاس» دەپ ئاتىلىدىغان يۈك ئايروپىلانى (ياكى هەربىي ئەسكەر توشۇش ئايروپىلانى) بولسا كېرەك. ئىچى ئادەتتىكى ئورۇندۇق، بەزىدىكلار بىلەن تولغان بولسىمۇ، ئايروپىلاننىڭ ئۆچىشى ناهايىتى ياخشى ئىدى. بىزنى باشلاپ ئۇزۇتۇپ بىللە ماڭغان ئەن زىۋىن دېگەن يولداش بىللە ئىدى. بۇ يولداش يېڭى قۇرۇلغان ئاۋىئاتسىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى بولۇپ، ئايروپىلان هەيدەشنىمۇ بىلىدىكەن. بۇ يولداشنى جۇ زۇڭلىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن بىزگه قوشۇپتىكەن. بىز ئايروپىلاندا يولداش ئەن زىۋىن بىلەن هەر خىل تېمىدا پاراڭلىشىپ ماڭدۇق، ئالدىنقى تېمىمىز ۋەتەننىڭ ئازادلىقى، كېڭەشنىڭ غالىبىيەتلىك ئېچىلىشى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى، پۈتۈن ۋەتەننىڭ تولۇق ئازاد قىلىنىشى مەسىلىلىرى ئۈستىده بولدى. كېيىن شىنجاڭ توغرىسىدا يولداش ئەن زىۋىن بىرمۇنچه ئەهۋاللارنى بىلگىسى كەلدى بولغاي، ئۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ توغرىسىدىمۇ پاراڭلاشتۇق. شۇنداق قىلىپ بىرنەچچه سائەت ئۆچۈپ بىر يەرگه بارغاندىن كېيىن تۈيۈقسىزلا يامان بۇلۇتلۇق هاۋاغا توغرا كەلدى، ئايروپىلان بۇلۇتنىڭ ئۈستىگه كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئاندىن كېيىن تېخىمۇ قارا بۇلۇتلار كېلىپ ئايروپىلانىنى ئورىۋالدى. بىرئاز ئۇچقاندىن كېيىن هاۋا تېخىمۇ يامانلىشىپ ئايروپىلان قاتتىق سىلكىنىشكه باشلىدى، سىلكىنىش كۈچىيىپ ئايروپىلان تۆۋەن - يۇقىرى ئۆرلەپ، چۈشۈپ ئۇچۇشقا باشلىدى. ئۇچۇش تېخىمۇ قېيىنلاشتى. ئەن زىۋىن لېيۈتچىكلارنىڭ يېنىغا كىرىپ كەتتى. ئەهۋالدىن قارىغاندا، ئەن زىۋىن ۋە لېيۈتچىكلارمۇ بىرئاز جىددىيلىشىپ قالدى بولغاي، ئايرو-

پىلان تېخىمۇ تاسقاپ، ئېگىز - پەس ئۇچقىلى تۇردى. بىردەمدىن كېيىن يولداش ئەن زىۋىن چىقىپ، ئايروپىلان قاتتىق، يامان ھاۋاغا يولۇقۇپ قالدى. بىز قايتىپ تەييۇەنگە ياكى شىئەنگە چۈشمەك، ئەتە ھاۋا ياخشى بولغاندىن كېيىن كۆتۈرۈلمەك دېدى. بىز ماقۇل دېدۇق. ئايروپىلان ئارقىسىغا قاراپ بۇرۇلدى. بۇرۇلۇپ ئۇچۇپمۇ يەنە شۇنداق بىرەر سائەتچە ئېگىز - پەس ئۇچتى. بەزىلەر، بولۇپمۇ يولداش ئا-لىمجان بەكمۇ بىئارام بولدى. بىر مەزگىلدىن كېيىن ھاۋا بىرئاز ئېچىلىپ يورۇقلۇققا چىقتۇق. ئەن زىۋىن لېيۈتچىكلارنىڭ يېنىدىن چىقىپ شىئەنگە چۈشۈشكە بولمايدىكەن، ئۇرۇشتىن كېيىن تېخى ئايروپىلان چۈشكىدەك ياسالماپتۇ. بىز تەييۇەنگە چۈشمەك دېدى. شۇ-نىڭ بىلەن تەييۇەنگە قاراپ ماڭدۇق. ۋاقىت بارغانچە كەچ بولۇشقا باشلىدى، ئايلىنىپ ئايروپىلان تەييۇەنگە بارغاندىن كېيىن، ئايرودروم تېخى تولۇق تۈزۈتۈلۈپ بولمىغان، ئايروپىلان چۈشۈشكە بولمايدۇ، دەپ خەۋەر كەپتۇ. ئەمدى بېيجىڭگە قايتايلى دېسەك بېنزىن يەتمەيدە-كەن، لېكىن يولداش ئەن زىۋىن تەييۇەن ئايرودرومىغا «ئايرودرومنىڭ ئايروپىلان چۈشۈش لېنىيىسىنىڭ ئىككى چېتىدىكى بۇزۇلغان يېرە-نى بويلاپ ھەربىيلەر تۈرۈشى كېرەك، بىز شۇ ھەربىيلەر قاتار بولغان يول بىلەن چۈشىمىز» دەپ بۇيرۇق قىلدى. بۇ ئەھۋالنى ماڭا ئېيتە-قاندىن كېيىن مەنمۇ ئەندىشە قىلدىم. بۇ خەتەرلىك چۈشۈش ئىدى. ئەمدى چۈشمەي ئاسماندا قىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس، (لەنجۇغا يېتىپ بارغىلى بولمايدۇ. ئاخىر چۈشىدىغان بولدۇق. دېگەندەك كۈن ئولتۇ-رۇپ بىرئاز قاراڭغۇلۇق باشلانغان مەزگىل ئىدى، ئايلىنىپ پەسلە-مەك ئايرودروم كۆرۈندى، ئىككى تەرەپتە قاتار تىزىلغان ھەربىيلەر، ئوتتۇرىسىدا ئوچۇق يول كۆرىنىپ تۇرۇپتۇ. شۇ يەردىن چۈشىدىكەن-مىز - چۈشتۇق. ئەمما ھەممىمىز قاتتىق ئەندىشىدە چۈشتۇق. چۈش-كەندىن كېيىن ئايروپىلان شۇ يول بىلەن مېڭىپ ئاخىرى تىنچ، ئامان ئايرودرومنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى، ھەممىمىز خۇشال بولۇپ كەتتۇق. بىزنى تەييۇەندىن قارشى ئالغىلى چىققانلارمۇ بار ئىكەن، ئۇلارنىڭمۇ خېلى جىددىيلەشكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. كېيىن ئاڭ-لىساق، بۇ يەردە ئىلگىرى ئۇرۇش ۋاقتىدا پارتلاپ كەتكەن چوڭ بىر

چوڭقۇر بار ئىكەن، ئايروپىلان شۇ چوڭقۇرغا ئىككى مېتىر قالغان يەردىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ، ناھايىتى ئەندىشىلىك بوپتۇمىش.

شۇ كۈنى تەييۇەندە قوندۇق. ئەتىسى ھاۋا ئوچۇق، چۈشتىن ئاۋۋال بۇ شەھەرنى ئانچە ـ مۇنچە ئايلىنىپ كۆردۇق. چۈشتە تاماق يىدۇق، چۈشتىن كېيىن جۈچۈەنگە قاراپ ئۈچتۇق، بۈگۈن ھاۋا ناھايىتى ياخشى ئوچۇق بولدى. بىز چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچلەر چامىسىدا جۈچۈەن ئايرودرومىغا بېرىپ چۈشتۇق. ئايرودرومدا يولداش ۋالك جېن، يولداش شۇي لىچىك ھەم بىرقانچە ھەربىي كادىرلار بىزنى قارشى ئالدى. جۈچۈەندە بىر مېھمانخانىغا چۈشكەندىن كېيىن يولداش ۋالك جېن، شۇي لىچىكلار ئازراق پاراكلىشىپ، ئاندىن كېيىن يولداش پېك دېخۈەينىك مېھمانخانىغا كېلىپ بىز بىلەن كۆرىشىدىغانلىقى ھەم كەچتە بىللە تاماق يەيدىغانلىقىمىز، تاماقتىن كېيىن ھەربىيلەر سەنئەت ئۆمىكىنىك كونسېرتىنى كۆرىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتى. ئۇلار قايتىپ كەتتى. بىزمۇ بىرئاز دەم ئالدۇق. كېيىن ھويلىغا چىقىپ ئولتۇراتتۇق، تالادىن بىر ئادەم كىرىپ كەلدى، بۇ ئادەم ناھايىتى سىمىز كەلگەن دوغلاق ئادەم ئىكەن، ئادەتتىكى ئەسكەرلەرگە ئوخشاش پاختىلىق چاپان، پاختىلىق شەپكە كىيگەن، بېشىدا «بايى» كاكاردىسى بار، قولىنى كەينىگە تۇتۇپ بىزگىلا قاراپ كەلدى، بىردەمدىن كېيىن مەن يېنىمدىكى ئالىمجان، تۇجۇلارغا، بۇ ئادەم ھەجەپ توپتوغرا بىزگە قاراپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ كىمدۇ، دېسەم، ئۇلارمۇ بۇ مۇشۇ يەردىكى كۈتكۈچىلەرنىك بىرسى بولسا كېرەك دېدى. شۇنىك بىلەن بۇ ئادەم كېلىپ توپتوغرا ماڭا قولىنى سۇنىدى، مەنمۇ ئۇنىڭغا چالا ھۆرمەت قىلىپ قولۇمنى سۇنۇپ قويدۇم، ئاندىن كېيىن ماڭا قاراپ، «نېشى سەيفۇدىنما؟» («سىز سەيپىدىنمۇ؟») دېدى ۋە جاۋاب بەرگىچە: «ۋوشى پېك دېخۈەي» دەپ قولۇمنى قاتتىق سىقتى. «ھە، مەن» دەپ ھودۇقۇپراق ئورنۇمدىن تۇرۇپ قارشى ئالدىم. ئۇ كىشى بۇ ۋاقىتتا مەندە يەنە بىر قېتىم پارتىيە رەھبىرى كادىرلىرىنىك جۈملىدىن ھەربىي رەھبىرى كادىرلىرىنىك قىياپىتى ئاددىي جەڭچىلەردىن كۆرۈنۈش قىياپىتىدە ھېچ پەرق قىلمايدىغان بىر ھالىتىنى كۆرۈپ يەنە بىر چوڭقۇر تەسىرات پەيدا بولدى. مەن كۆڭ-

لۇمده بۇ پىلاك دېخۇەي دېگەن ئادەم يەنە بىر كىچىك جۇ دې دېگەن ئويغا كەلدىم. بىز ئازراق ئامان ـ سالام قىلىشقاندىن كېيىن مېھ-مانخانىنىڭ مەجلىسخانىسىغا كىردۇق.

بۇ ئولتۇرۇشتا يولداش پىلاك دېخۇەيمۇ ئالاھىدە مەسىلە قويمىدى، بىزنىڭ ئەھۋالىمىز، بېيجىڭدىكى ئەھۋال، بولۇپمۇ بۇ قېتىمقى ئايروپىلان سەپىرى ــ مۇشۇ توغرىدا گەپ بولۇپ، ئۇ ئادەم تۇنۇگۈن سىلەرنىڭ بېيجىڭدىن ئۇچۇپ لەنجۇغا چۈشىلمەي قايتىپ يەنە تەييۇ-ەنگە چۈشكەن ئەھۋالىڭلارنى بىلىپ تۇردۇق، بىز ھەقىقەتەن ئەندىشە قىلدۇق. بىراق ئايروپىلان ياخشى ئىكەن، لېيۇتچىكى ئىشەنچلىك ئى-كەن، يولدش جۇ ئىنلەي ئالاھىدە كاپالەتلىككە ئىگە بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئۇچۇشقا رۇخسەت قىپتۇ، دېگەننى ئاڭلىغاندىن كېيىن خا-تىرجەم بولۇپ ئولتۇردۇق، دېدى. شۇنداق قىلىپ ئۇياقتىن ـ بۇياق-تىن، بېيجىڭدىن ـ شىنجاڭدىن، ھازىر شىنجاڭغا قاراپ ماڭغان ئەسكەرلەرنىڭ ئەھۋالىدىن پاراڭلىشىپ بىرەر سائەت ئولتۇرغاندىن كېيىن يولداش ژاڭ جېن، يولداش شۇي لىچىڭ يەنە بىرقانچە ھەربىي مەسۇل كادىرلار كەلدى، ئۇلار بىلەنمۇ شۇنداق پاراڭلىشىپ ئولتۇر-دۇق. كېيىن تاماق يىدۇق، تاماقتىن كېيىن ھەربىيلەر سەنئەت ئۇ-مىكىنىڭ كونىسېرتىنى كۆردۇق. بۇ كونسېرت دېگەندەك ياقتى، بۇ كونسېرت ئۆمىكى ــ ھەربىيلەرنىڭ ئۇرۇش جەريانىدا كىچىكتىن چوڭغا ئۆسۈپ يېتىلگەن بىر ئارمىيە سەنئەت ئۆمىكىكەن. شۇنىڭغا قارىماستىن ئۇلار ناھايىتى ياخشى نومۇرلارنى خېلى ئوبدان جاسارەت بىلەن ئىجرا قىلدى. بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ھەربىيلەر تۇرمۇشىدىن ئې-لىنغان، ئۇرۇش تېمىسىدا ئىشلەنگەن، يەنە خەلقنىڭ مىللىي ئاھاڭلىرىغا يېڭى مەزمۇن قوشۇلغان، تەسىرلىك تېمىلارنى قويدى. بەك ئىشتىياق بىلەن كۆرۈپ ئولتۇردۇق. جۇ چۈەندىكى بىر كۈنمىز شۇنداق ئۆتتى.

ئەتىسى سائەت 9 لاردا يولداش پىلاك دېخۇەي، ژاڭ جېن، شۇي لىچىڭ يولداشلار يەنە بىرقانچە يولداشلار بىلەن مېھمانخانىغا كەلدى. بىز بۇ ئولتۇرۇشتا، شىنجاڭ مەسىلىلىرى ئۈستىدە مۇزاكىرە قې-لىشقا كىرىشتۇق.

ئالدى بىلەن يولداش پېك دېخۇەي ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بىزنىڭ ئىنقىلابىي قۇربانلارغا ماتەم بىلدۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى، شۇنىڭ بىلەن بۇ ناھايىتى ئېچىنىشلىق بىر يوقۇتۇش بولغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. يولداش ۋاڭ جىنمۇ سۆز قوشۇپ تەزىيە بىلدۇردى. ئاندىن كېيىن يولداش پېك دېخۇەي بىزنىڭ بۇ ئىككىنچى ۋەكىللەر ئۆمىگىدىن بېيجىڭغا كېلىشىمىز، بېيجىڭدىكى چوڭ ـ كىچىك پائا-لىيەتلەرگە قاتناشقانلىقىمىز توغرىسىدا گەپ قىلىپ، بىرىنچى قې-تىملىق سىياسىي كېڭەش يىغىنىنىڭ ئېچىلىش كۈنى سۆزلىگەن سۆزۈمنى گېزىتتىن كۆرگەنلىكىنى ئېيتىپ، «سىزنىڭ سۆزىڭىز بەك ياخشى، بىز بۇنىڭدىن خوش بولدۇق، سىزنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە ۋاكالىتەن قىلغان بۇ سۆزىڭىزنى ئاڭلاپ بىز شىنجاڭنىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىشلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىغا يەنىمۇ تولۇق ئىشەنچ ھاسىل قىلدۇق» دېدى. يولداش ۋاڭ جىنمۇ «سىزنى ئاڭلىغان ئى-دۇق، مانا بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۈاتىمىز، كېڭەشتىكى سۆزىڭىز ناھايىتى ياخشى سۆز بولدى. شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىرادىسىنى سۆزلە-ىدىڭىز، بۇ بىز ئۈچۈن ياخشى ئىلھام بولدى» دېدى.

يولداش پېك دېخۇەي «بىز شىنجاڭ مەسىلىرى توغرىسىدا سىزنىڭ ماۋ جۇشى ۋە باشقا رەھبىرىي يولداشلار بىلەن سۆھبەتلە-ىڭىز، ماۋ جۇشى ۋە باشقا يولداشلارنىڭ بەرگەن يولىيورۇقلىرى توغرىسىدا خەۋەر تاپتۇق. ئەمدى بىز ئاشۇ مەسىلەرنى شىنجاڭدا قانداق ئەملىيلەشتۈرۈش، ئەملىي تەدبىرلەر توغرىسىدا، يەنە باشقا بىرقانچە مۇھىم تەدبىرلەر توغرىسىدا سۆھبەت ئۆتكۈزسەك، ئاندىن كېيىن سىز ۋاڭ جېن، شۇي لىچىنلار بىلەن شىنجاڭغا ماڭساڭلار، سىلەرنىڭمۇ چاپسانراق بېرىشىڭلار كېرەك، شىنجاڭ خەلقىمۇ سىلەر-نى كۈتۈۋاتىدۇ، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىمۇ سىلەرنى كۈتۈۋاتىدۇ...» دې-دى.

شۇنىڭ بىلەن بىز جۇ چۇەندە ئىككى كۈن تۇرۇپ يولداش پېك دېخۇەي، ۋاڭ جېن، شۇي لىچىڭلار يولداشلار بىلەن سۆھبەتلەشتۇق. بېيجىڭدا ماۋ جۇشى ۋە باشقا رەھبەرلەر بىلەن كېلىشكەن پرىن-سىپلار ۋە ئۇلارنىڭ يولىيورۇقلىرىغا ئاساسەن، بىرمۇنچە ئەملىي،

مەسىلىلەرنى سۆزلەشتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈ-
مىتىنى تەشكىل قىلىش مەسىلىسى ئۇستىدە كۆپرەك توختالدۇق.
ھەر خىل تەركىپ، ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ تەركىبى، مىللىي تەر-
كىپ، ئاندىن پارتىيە ئەزالىرىنىڭ تەركىبى، ھەقىقەتكە قايتقانلارنىڭ
تەركىبى ۋە باشقىلار... ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ ئومۇمىي سانى، ھۆ-
كۈمەت ئەزالىرىنىڭ بىرىنچى يىغىنىنى ئۆتكۈزۈشتە مۇزاكىرە قىلە-
دىغان كۈنتەرتىپى قاتارلىق بىرقاتار مەسىلىلەرنى سۆزلەشتۇق. ئۇ-
لىك خەلق ھۆكۈمىتىنى تەشكىللەشنىڭ ئالدىدا ئالدى بىلەن بې-
رىپلا فېنجۇي (مەركىزىي كومىتېت شىنجاڭ شۆبىسى)نى تەشكىل
قىلىش زۆرۈرلۈكىنى ئويلاشتۇق. بۇ توغرىدا جۇڭيائېنىڭ مەخسۇس
يوليورۇقى بار ئىكەن، شۇ يوليورۇقنىڭ روھىنى يولداش پېڭ دېخۇەي
بىزگە ئېيتتى، بىز ئادەتتە ئۇنىڭغا باشقا پىكرىمىز بولمىدى. يەنە
يولداش ژاڭ جېن باشچىلىقىدىكى فېنجۇنى قۇرۇۋېلىپ، شۇنىڭ بىلەن
تەڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىنى تەشكىل قىلىش، ئاندىن كې-
يىن شىنجاڭ ھەربىي رايونىنى تەشكىل قىلىش توغرىسىدا سۆزلەشـ-
تۇق. شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىڭلىقى ھەم بىرىنچى جىڭۈيـ-
لىقىنى شۇنىڭ بىلەن ھەربىي رايون پارتىيە كومىتېتىنىڭ سىكرە-
تارلىقىنى يولداش ژاڭ جېن ئېلىپ بارماقچى ئىكەن. فېنجۇنىڭ بە-
رىنچى شۇجىلىقىغا ژاڭ جېن، ئىككىنچى شۇجىلىقىغا شۇي لىچىڭ
تەيىنلىنىپ جۇڭيائې ئۇقتۇرۇپتىكەن. ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسـ-
لىكى توغرىسىدا يولداش پېڭ دېخۇەي بېيجىڭدىكى ژاقىتتا ماۋ جۇ-
شى، يولداش جۇ ئىنلەيلەر سۆزلەشكىنى بويىچە يەنە بۇرھان ئەپەندى
كۆرسىتىلمەكچى دېدى. (بېيجىڭدا ماۋ جۇشى مېڭىش ئالدىدىكى
سۆھبەتتە ماڭا «جۇڭيائېنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان گومىنداڭ ئەمەلدار-
لىرىغا يەنە شۇ دەرىجىدە خىزمەت بېرىش پرىنسىپى بار، ئۇلكىلىك
ھۆكۈمەت رەئىسلىكىگە يەنە بۇرھان بولسا» دېگەن ئىدى. مەن «ئەل-
ۋەتتە ماۋ جۇشى ۋە جۇڭيائېنىڭ قارارىغا تولۇق قوشۇلىمەن» دېگەن
ئىدىم). يولداش پېڭ دېخۇەي «فېنجۇنىڭ خىزمىتىگە قاتناشقاندىن
باشقا ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھەم جۇنچۇنىڭ مۇئا-
ۋىن قوماندانى بولۇشنى جۇڭيائې قارار قىلدى، بۇ ئىشلارنى شىنجاڭ-

غا بارغاندىن كېيىن ئورۇنلاشتۇرماقچى» دېدى. مەن ـــ پىكرىم يوق دەپ ئىپادە بىلدۈردۈم. كېيىن شىنجاڭدا ئالتاي، بارىكۆل تەرەپتىكى باندىتلارنى قانداق يوقىتىش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىندى. مەن، باندىتلارنى مۇمكىنقەدەر چاپسانراق تازىلاش، ھەل قىلىش كېرەك، ئۇنداق بولمىسا، پارتىيىنىڭ، ھۆكۈمەتنىڭ نۇرغۇن ئىشلىرىغا كاشىلا بولىدۇ، دېدىم. يولداش پېڭ دېخۇەي، ژاڭ جىنلار بۇنىڭغا قوشۇلدى. كېيىن مەن، باندىتلارنى يوقىتىشتا ھەم قورالنى كۈرەش بىلەن قاتتىق تەلەپ قىلىش ھەم سىياسەت بىلەن قولغا كەلتۈرۈش، ئۇنىڭدىن باشقا خەلقە، بولۇپمۇ ئالتاي قازاق خەلقىگە پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى تولۇق چۈشەندۈرۈش، خەلقنى خاتىرجەم قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتتىم. يولداش پېڭ دېخۇەي بۇنىڭغا تولۇق قوشۇلدى. غانلىقىنى ئېيتتى. ئاندىن كېيىن يولداش ژاڭ جېنغا، سىلەر بېرىپ باشقا پارتىيە، ھۆكۈمەت، ھەربىي تەشكىلىنى باندىتلارنى تازىلاش توغرىسىدا بىر لايىھە تەييارلاپ بىزگە، ـــ جۇڭياڭغا خەۋەر قىلىڭلار، دېدى. يولداش ژاڭ جېنمۇ ئۆزىنىڭ رازىلىقىنى بىلدۈردى ھەم باسمىچىلارنى قانچە تېز تازىلىساق، يوقاتساق شۇنچە ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

بۇ ئولتۇرۇشلاردا شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ـــ شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ تەركىبى، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىكى شۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تارىخىي ھەم ھازىرقى مۇناسىۋەتلىرى توغرىسىدا پىكىر ئالماشتۇرۇشلار بولدى، بۇ توغرىدا مەن ئۆزۈمنىڭ مىللىي ئەھۋال ھەم مىللىي مەسىلىلەر توغرىسىدا بەزى قاراشلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويدۇم. بىزدە ئومۇمىي كىلىشىلگەن پرىنسىپ، يەنە بىرىنچى قېتىملىق سىياسىي كېڭەش ئومۇمىي پروگراممىسىدا بەلگىلەنگەن مىللىي سىياسەتنىڭ پرىنسىپلىرىنى ئەملىگە ئاشۇرۇش، مىللىي سىياسەتنى قەتئىي ئىجرا قىلىش، ئالدى بىلەن «ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر» دېگەن مۇشۇ پرىنسىپنى چىڭ تۇتۇش، كەڭ تەشۋىق قىلىش، دەپ كېلىشتۇق.

يولداش ژاڭ جېن شىنجاڭدىكى دىنىي مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا

قويدى، مەن شىنجاڭدىكى دىنلەر ۋە دىنىي مۇناسىۋەتلەر توغرىسىدا، بولۇپمۇ ئىسلام دىنى، ئىسلام دىنىگە ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەر ۋە بۇنىڭ ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا تونۇشتۇردۇم. يولداش ۋاڭ جېننىڭ كەيپىياتىغا قارىغاندا، قانداق قىلغاندا دىن مەسىلىسىنى چاپسانراق ھەل قىلىشقا بولىدۇ، دېگەن بىر قاراش بار ئىكەن. مەن، ھازىرقى مەسىلە، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە ھۆرمەت قىلىش، دىنىي نىقاپ قىلىپ ئەكسىيەتچىلىك قىلىدىغانلار بولسا، ئۇلارغا يول قويماسلىق، قارشى تۇرۇش لازىملىقىنى ئېيتتىم. ئومۇمەن دىنىي سىياسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش — بىر ئىنچىكە خىزمەت. ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ھەم مەيدانىمىز ئوچۇق بولۇش، ھەم تاكتىكىغا دىققەت قىلىش زۆرۈر، دېگەن پىكىرنى ئېيتتىم، يولداش پېڭ دېخۇەي مېنىڭ پىكرىمگە قوشۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ شىنجاڭدا دىنىي مەسىلە مىللىي مەسىلە بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن ئىكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن مىللىي مەسىلىنى توغرا ھەل قىلغاندا، دىنىي جەھەتتىكى بىرقانچە مەسىلىلەرنىمۇ ھەل قىلىش مۇمكىن، ئەگەر ئېھتىيات قىلمىساق دىنىي مەسىلىدە ئىش چىقىپ قالسا، ئۇ ۋاقىتتا مىللىي سىياسەتنى ئىجرا قىلىشتىمۇ بۇنىڭ دەخلىسى بولىدۇ، بۇنىڭغا دىققەت قىلساڭلار، دېگەن پىكرىنى ئېيتتى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كادىرلىرى (ھەربىينىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان باشقا كادىرلار)نىڭ پۈتۈن ئۆلكە بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت ھەم ھەربىي خىزمەتلەرگە قاتنىشىشى ھەم بۇ توغرىدا ئاساسىي كۆچ بولۇپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە، پارتىيىنىڭ يارىدەم قىلىپ ئىشلىشى توغرىسىدا پىكىر ئالماشتۇردۇق. مەن يەنە بېيجىڭدىكى پىكىرىم بويىچە ئىككى پولكىنىڭ بىرسى ئۇرۇمچى، بىرسى قەشقەرگە بېرىشى، مىللىي ئارمىيىدىن ئاز دېگەندە بىرە كادىرنى تاللاپ چىقىپ ئۇرۇمچى ھەم يەتتە ۋىلايەتكە خىزمەتكە قويۇش توغرىسىدىكى پىكىرىمگە جۇڭياڭدىكى رەھبەرلەرنىڭ قوشۇلغانلىقىنى ئېيتتىم. يولداش پېڭ دېخۇەي بۇ پىكىرگە قوشۇلدى. يولداش ۋاڭ جېنمۇ مۇنداق قىلىشنىڭ ناھايىتى زۆرۈرلۈكىنى ئېيتتى. ئاندىن كېيىن مىللىي ئارمىيىنىڭ كادىرلىرىغا ھەم ئۇچ ۋىلايەتتىكى باشقا سىياسىي، مەمۇرىي

كادىرلارغا پارتىيىنىڭ ئومۇمىي سىياسىتىنى، شىنجاڭ رايونىدىكى ئاساسىي پرىنسىپ ـ سىياسەتلىرىنى تولۇق چۈشەندۈرۈش، بولۇپمۇ مىللىي كادىرلار ئىچىدە ماركسىزم، لېنىنىزملىق تەربىيىنى ئەستا-يىدىللىق بىلەن ياخشى ئېلىپ بېرىش، مىللىي كادىرلار قوشۇنىنى ياخشى تەربىيىلەش، يېتىشتۈرۈشنىڭ مۇھىملىقى توغرىسىدا سۆز-لەشتۇق.

شۇنداق قىلىپ بىز ئىككى كۈنلۈك پىكىر ئالماشتۇرۇش، سۆھ-بەتلەر نەتىجىسىدە جۈڭيانىدىكى ماۋ جۈشى ھەم باشقا رەھبەرلەرنىڭ يولىورۇقىغا ھەم شۇ يەردە كېلىشكەن پىكىرلەرگە ئاساسەن بىرمۇنچە مەسىلىلەر توغرىسىدا خېلى سۆزلىشىۋالدۇق. ئاخىرىدا مەن ئەخمەت-جان قاسىمى قاتارلىق قۇربانلار ۋاپاتىنى ئاۋال غۇلجىغا بېرىپ ئاڭلاتماقچى ئىكەنلىكىمنى، ھەم ئاڭلىتىش توغرىسىدىكى ئۇسۇللارنى ئېيتىپ بەردىم. يولداش پېك دېخۇەي بۇنىڭغا قوشۇلدى، ئۇ يولداش ۋاڭ جېننىڭ غۇلجىغا بېرىپ ئەشۇلارنىڭ ۋاپاتىنى ئاڭلىتىش ھەم ماتەم مۇراسىمىغا قاتنىشىشى لازىملىقىنى تاپشۇردى.

ئۈچىنچى باب ماتەم مۇراسىمى

بىز يولداش ۋاڭ جېن، سۇ شىڭلار بىلەن ئۇرۇمچىگە بارغاندىن كېيىن، بەزى مۇھىم ئىشلارنى سۆزلىشىۋېلىپ، غۇلجىغا بارىدۇق. غۇلجىغا ئالدىراپ بېرىشىمىزدىكى سەۋەب ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ۋاپاتىنى ئاڭلىتىش ھەم مۇراسىم ئۆتكۈزۈش ئىدى. ئۇلارنىڭ قۇربان بولغانلىقىغا ئىككى ئايدىن ئاشقان بولسىمۇ بىز ھازىرغىچە يوشۇرۇن تۇتقان ئىدۇق. ئۇلارنىڭ قۇربان بولۇشىنى يوشۇرۇن تۇتماسلىق، ئىلىنىڭ ۋەزىيىتىدە بەزى كۈتۈلمىگەن ئەھۋاللارنىڭ بولۇشى تەبىئىي ئىدى. ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق يولداشلارنىڭ بېيجىڭغا كەتكەنلىكىنىمۇ يوشۇرۇپ «ئالتايغا كەتتى» دېگەن ئىدۇق. كېيىن ئۇلارنىڭ خەۋىرى بولماي، بېيجىڭدا ئېچىلغان بىرىنچى سىياسىي كېڭەشكە مېنىڭ قاتناشقانلىقىم توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن غۇلغۇلا بوپتۇ. بىرمۇنچە كادىرلار بېيجىڭدا سىياسىي كېڭەش مەجلىسى ئېچىلىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقان خەۋەرلەرنى، ئۇنىڭدىن كېيىن مەجلىس ئېچىلغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى ئاڭلىغاندا «ئەخمەتجان يولداشلار بېيجىڭغا كەتكەن بولۇشى كېرەك» دەپ تەخمىن قىلغان ئىكەن. كېيىن ئۇلارنىڭ نامى يوق، مېنىڭ نامىم چىققاندىن كېيىن، بۇ ئەھۋال تەبىئىي كۆپچىلىكنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. بۇ ئىشنى مەن ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا بېرىشنىڭ ئالدىدا ئاڭلىغان ئىدىم. ئەمدى ۋەقەنى ئاڭلىتىش كېرەك، دەرھال ئاڭلاتمىساقمۇ بولمايدۇ.

ئەسلىدە كېڭەش مەجلىسى ئېچىلغان كۈنى يولداش جۇ ئىنلەي مەجلىستە ئىلان قىلىپ، ئىلىغا تەزىيە يوللىساق، دېگەن ئىدى. مەن ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، ھازىرچە (مەن قايتىپ بارغىچە مەخپى تۇتۇشنى ئېيتقاندىن كېيىن يولداش جۇ ئىنلەي قوشۇلغانىدى).

بىز غۇلجىغا ئايروپىلان بىلەن بارغاندا ئالدىمىزغا قارشى ئېلىشقا چىققان ئادەملەر 10 مىڭدىن ئاشاتتى. بىز ۋەكىللەر ئۈمىكى

ئايروپىلاندىن چۈشكەندە كىمنى قارشى ئېلىشنى بىلمەيۋاتقان كىشـ
ـىلەردە ھودۇقۇش، ھەيرانلىق بولدى. بىز ئايروپىلاندىـن چۈشۈپ، بىـر
چەتكە قويۇلغان يۈك ماشىنىسىغا ئۈستىگە چىقىپ تۇرۇپ، ئاممـا بـە
ـلەن كۆرۈشتۇق. شۇنىڭ بىلەن بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن سىياسىي كې
ڭەش يىغىنىغا شىنجاڭ خەلقىگە ۋاكالىتەن شەرەپ بىلەن قـاتناشقـاـ
ـلىقىمىزنى بايان قىلىپ، ماۋ جۇشى ۋە بېيجىڭدىكى باشقا رەھبەرلەر
ـنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە، ئۇچ ۋىلايەت خەلقىگە ۋە ئىلى خەلقىگە ئېيتـ
ـقان سالىمىنى يەتكۈزدۇق. بۇ ۋاقىتتا كىشىلەردە ھەم خۇشاللىق ھەم
ئەندىشىلىك ناھايىتى جىددىي قىياپەت كۆرۈلۈپ ئۆتتى. مەن ئـۆزۈمـ
ـنى قانتتىق تۇتۇپ، يىغلاپ تاشلاشتىن ساقلىنىشقا تىرىشتىم. يىغـلاپ
تاشلىماسلىق كېرەك، بۇ ۋاقىتتا، بۇ سورۇندا تۈيۈقسىزلا قۇربانـلارـ
ـنىڭ ۋاپاتىنى ئېيتىش ئوڭايتىش ـ دە، ئۇنىڭدىن كېيىن بىز كىشـ
ـلەر بىلەن خوشلىشىپ شەھەرگە كىردۇق. ئەمدى بۇ ماتەم مۇراسىمـ
ـنى قانداق ئېچىش، ۋەقەنى قانداق ئاڭلىتىش-توغرىسىدا ئاۋال مـەسـ
ـئۇل يولداشلار بىلەن پىكىرلىشىۋالدۇق. شۇنداق قىلىپ شۇ كۈنى
چۈشتىن كېيىن كۈلۈپتا ئاۋال ھۆكۈمەت، مەمۇرىي، ھەربىي كـا
ـدىرلارنىڭ ۋە خەلق ۋەكىللىرىنىڭ مەجلىسىنى ئاچتۇق، شۇ مـەجـ
ـلىسته مەن ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق قۇربانلارنىڭ قانداق قۇربـان
بولغانلىقى توغرىسىدا خەۋەرنى يەتكۈزدۇم... زالدا بىردىنلا يىغا ـ زارە
كۆتۈرۈلدى. بۇ يىغىنى مەن باشلاپ بەردىم. چۈنكى مەن سۆزنى باشلاپ
ئۇلارنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئېيتىش بىلەنلا ئۆزۈمنى تۇتالمىغانـ
ـدىم. مەنمۇ يىغلىدىم، خەلقمۇ يىغلىدى، شۇنداق يىغا ـ زارە بىلـەن
خېلى ۋاقىت ئۆتتى. كېيىن ئاران بالالىقتا كىشىلەرنى يىغىسىنى
توختۇتۇپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدۇق، ئولتۇردى. مەن سۆزۈمنى
داۋام قىلدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ قايسى ۋاقىتتا كەتكەنلىكى، نېمىگە مەخـ
ـپىي تۇتقانلىغىنى سۆزلەپ، كېيىن قانداق ئەھۋال ئاستىدا ئايروپىلان
خەتىرىگە ئۇچراپ ۋاپات بولغانلىقى توغرىسىدىكى ئەھۋالنى ئېيتتىم.
ئاندىن، ماۋجۇشىنىڭ ئەخمەتجانغا يازغان خېتىنى ئوقۇپ بەردىم. ماۋ
جۇشىنىڭ ئۇلارنىڭ قۇربان بولغانلىقىغا بېغىشلاپ يازغان تەزىيە سۆـ

زىنى، بېغىشلىمىسىنى ئوقۇپ بەردىم، شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇلارنىڭ چوڭ، ئۇلۇغ سەپەردە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەشكىل بولۇش، چوڭ، مۇھىم يېڭىنغا كېتىپ بېرىپ شەرەپ بىلەن قۇربان بولغانلىقى، ماۋجۇشى ئېيتقاندەك ئۇلارنىڭ قۇربان بولۇشى شىنجاڭنىڭلا ئەمەس، پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ يوقۇتۇشى ئىكەنلىكى، ئۇلارنىڭ روھىنىڭ ئە-بەدىي خەلق بىلەن بىللە بولىدىغانلىقى، شىنجاڭدىكى پۈتۈن خەلق ئا-مىسى ھەم جۇڭگو خەلقى ئۇلارنى ھەرگىز ئۇنۇتمايدىغانلىقى توغرىسىدا سۆزلىدىم. ئاخىردا مەن، بىز ھەممىمىز زىچ ئىتتىپاق بولۇپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە قۇربانلار ئەمەلگە ئاشۇرۇپ بولمىغان مەقسەتلىرىنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قى-لىشىمىز لازىملىقىنى سۆزلىدىم، مەن بۇ مەجلىستە شۇ ۋاقىتتىكى ئىلىنىڭ ھەم شىنجاڭنىڭ شارائىتىدا ئىتتىپاقلىقنى تەكىتلىدىم. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئەمدى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتى-يىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە پۈتۈن جۇڭگو خەلقى بىلەن تولۇق ئازادلىققا ئېرىشكەنلىكى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى كۈرەشنىڭ تېخىمۇ مۇھىملىقى، بۇندىن كېيىن بىزنىڭ ئىشلىرىمىزنىڭ غەلىبىدىن ـ غەلىبىگە قاراپ ئىلگىرىلىشى توغرىسىدا سۆزلەپ، ئاخىردا يەنە قايغۇنى كۈچكە ئايلا-دۇرۇپ، ھەممىمىز بىرلىكتە تېخىمۇ چوڭ غەيرەت بىلەن ئالغا باسايلى! دېگەن سۆز بىلەن سۆزۈمنى تۈگەتتىم.

مېنىڭ سۆزۈم يېغا ھەتتا ھۆكرەپ يىغلاش بىلەن بۆلۈنۈپ تۇر-دى. ئاخىردا ئۇلارنىڭ شەرەپلىك قۇربان بولغانلىقى، ماۋجۇشىنىڭ خېتى، ماۋجۇشىنىڭ تەزىيە خېتى، ئاندىن كېيىن جۇڭگا رەھبەرلە-رىنىڭ شىنجاڭ ئىشىغا، ئۇچ ۋىلايەت ئىشىغا چوڭ ئېتىبار قىلغانلە-قى قاتارلىق مەسىلىلەر توغرىسىدا سۆزلەپ، بۇندىن كېيىنكى قايغۇنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ كۈرەش قىلىشىمىز لازىملىقىنى ئېيتقاندا، كۆپچە-لىك تېخىمۇ تىنجىپ، رازىلىق ئىپادىسىنى بىلدۈرۈشتى.

مەجلىس تۈگىگەندىن كېيىن، بىز بىر مۇنچە مەسئۇل كادىرلار بىرلىشىپ ئاۋۋال ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئىسھاقبېگ-

نىڭ ئۆيىگە، ئابدۇكېرىمنىڭ ئۆيىگە، يەنە باشقا قۇربانلارنىڭ ئائىلىلـ-
رىگە بېرىپ ماتەم خەۋىرىنى ئاڭلاتتۇق ھەم ئۇلارغا تەزىيە بىلدۇردۇق.
بۇ تاسادىپىي خەۋەرگە ئائىلە ـ بالا چاقىلىرىنىڭ ناھايىتى قاتتىق ئې-
چىنغانلىقى، ئۇلارنىڭ پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن يىغا ـ زارە قىلىدىغانلى-
قى بۇ ھەممىگە چۈشىنىشلىك. بىز ئۇلارغا سەۋر قىلىشنى ئېيتتۇق.
كۆڭۈل ئېيتتۇق. بىز يەنىلا ئۇلارنىڭ قۇربان بولۇشى ئىنقىلاب ئۈچۈن
ئۇلۇغ، شەرەپلىك ئىش. خەلق ھېچ ۋاقىتتا ئۇلارنى ئۇنۇتمايدۇ، دېگەن
سۆزلەر بىلەن ئۇلارغا كۆڭۈل ئېيتتۇق. بۇ ۋەقە رادىئو ئارقىلىق ئا-
مىغا يەتكۈزۈلدى، شۇنداق قىلىپ شۇ كۈنى كەچقۇرۇن پۈتۈن غۇلجىغا
مەلۇم بولدى. شۇ كۈندىن باشلاپ غۇلجا شەھىرى چوڭقۇر ماتەم قاپلۇ-
سىغا چۆكتى، شۇ كۈندىن باشلاپ، غۇلجا شەھىرىدە كۆپچىلىك خەلـ-
قىنىڭ، كادىرلارنىڭ قاتتىق ھەسرىتى، يىغا ـ زارىسى داۋاملىق بولـۇپ
تۇردى. بۇ ئىش ھەقىقەتەنمۇ يالغۇز غۇلجا شەھىرىدىكى خەلقلەر ئۈچۈن
ئەمەس، يالغۇز ئۇچ ۋىلايەتتىكى خەلقلەر ئۈچۈنلا ئەمەس، پۈتۈن شىـ-
جاڭنى ھەسرەتكە سالغان ناھايىتى ئېغىر بىر ئېچىنىشلىق قايغۇ بولـ-
دى.

بىز غۇلجىدا يولداش دېڭ لىچۈن بىلەن ھەم ئادالەت ئىسھاقـوۋ،
سەيپۇيوللايوف، لېكسىلەر بىلەن ئىلىنىڭ ئەھۋالىنى مۇزاكىرىلەشـ-
تۇق. ئۇندىن كېيىن 3 ـ 4 كۈن تۇرۇپ بىر مۇنچە ئىشلارنى ئـو-
رۇنلاشتۇرماقچى بولدۇق. بۇنىڭ مۇھىمى بىر كادىرلار يىغىنى ئېچىـپ
بېيجىڭدا ئېچىلغان بىرىنچى قېتىملىق سىياسىي كېڭەش مەجلىسـ-
نىڭ روھىنى يەتكۈزۈش ھەم ماۋجۇشى باشلىق رەھبەرلەرنىڭ شىنجاڭ
خىزمىتى ئۈچۈن بولغان مۇھىم يوليورۇقلىرىنى يەتكۈزۈش ئىدى، شۇ
مەجلىسكە تەييارلىنىپ تۇرغان كۈنلەردە ئىلگىرى ئابدۇكېرىم بىلەن
ئىككى قارشى بولۇپ كەلگەن بىر نەچچە پىتنى ـ ئىغۋاگەرلەر يوشۇرۇن
يىغىلىشىپ شىنجاڭغا كىمنى رەئىس قىلىش كېرەك؟ دېگەن مەسىلـ-
نى مۇزاكىرە قىپتۇ. ئۇلار «مېنى رەئىس بولۇپ قالمىغدى» دەپ ئەن-
دىشە قىلىدىكەن. بۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئەسلى ئىدىيىسى راستىنى ئېيتـ-
قاندا بۇمۇ بىر ھەيران قالىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئۇلار قار-
شىلىغىنى قىلماي قويمايتتى. كۈنلەردە ئۇلارنىڭ يەنە بۆلگۈنچىلىـك

ھەربىرىمىز ئېغىۋا ھەربىرىمىز قىلىپ يۈرگەنلىكى ناھايىتى كە-
چۈرمەيدىغان بىر ئىش بولدى. ئۇلار مەخپىي ئولتۇرۇشىدا رەئىسلىككە
بىرەسىنى كۆرسىتىپ بىرلىككە كېلەلمەپتۇ. بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن يولداش دېڭ لىچۈن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئۇلارنىڭ بۇ قىل-
مىشىنى — مۇشۇنداق مۇھىم بىر مەزگىلدە ئاشۇنداق ئېغىۋاگەرچىلىك
قىلغان ھەربىرىتلىرىنى چوقۇم مۇۋاپىق ئۇسۇل بىلەن تەنقىد قىلىش
كېرەك دېگەن، پىكىرگە كەلدۇق. ئەتىسى ئىتتىپاقنىڭ تەشكىلى ھەي-
ئەت مەجلىسىنى چاقىردۇق. تەشكىلىي ھەيئەتنىڭ ئەزالىرىدىن باشقا
يەنە شۇ مەجلىسكە قاتناشقانلارنىمۇ چاقىردۇق. مەن مەسىلىنى قوي-
دۇق. كېيىن يولداش دېڭ لىچۈن ناھايىتى قاتتىق تەنقىد بېرىپ ئۇلار-
نىڭ قىلمىشىنىڭ ناھايىتى ئېغىر خاتا ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى، مەج-
لىسدە يولداش ئەسخەت، سەيپۇيوللايوۋلار يەنە باشقا يولداشلارمۇ ئۇلار-
نى قاتتىق تەنقىد قىلدى. ئاخىرى ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۆزىنى تەكشۈ-
رۈپ خاتالىقىنى ئۈستىگە ئالدى، بەزىلىرى جىم تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ
بىلەن ئۇلارنىڭ خاتالىقىغا بۇندىن كېيىن پەقەت يول قويماسلىق
لازىملىقىنى ئېيتتۇق.

ئۇنىڭ ئەتىسى غۇلجىدىكى روس كلوبىدا كادىرلارنىڭ مەجلىسىنى
ئاچتۇق، بۇ مەجلىستە ئاساسى كۆنتەرتىبى جۈڭياڭنىڭ كېڭەش مەج-
لىسىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈش بىلەن ماۋجۇشى، داڭجۈڭياڭدىكى رەھ-
بەرلەرنىڭ شىنجاڭ ۋە ئۇچ ۋىلايەت توغرىسىدىكى يوليورۇقلىرىنى
يەتكۈزۈش ئىدى. مەن سۆزلىدىم، ئەھۋاللارنى تەپسىلىي يەتكۈزدۇم، ئا-
خىرىدا مەن نۆۋەتتىكى ۋەزىپىلەر ئۈستىدە توختىلىپ، بۇ ۋەزىپىلەرنى
ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئېڭ مۇھىمى ئىتتىپاق بولۇپ بىرلىكتە پار-
تىيە رەھبەرلىكىدىكى يېڭى ۋەزىپىلەرنى ئۈستىمىزگە ئېلىشىمىز
توغرىسىدا سۆزلىدىم. مەن بولۇپمۇ بىز ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق
ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن مۇھىم مەقسەتلىرى-
نى داۋاملىق ئىجرا قىلىشىمىز كېرەك، دەپ تەكىتلىدىم، بۇ سۆزۈم
مۇشۇ يەرگە كەلگەندە كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ كۆزۈمدىن ياش چىقتى، كۆپچە-
لىكمۇ كۆز يېشى قىلىشتى، مۇشۇ ۋاقىتتا مەن، ئەپسۇسكى مۇشۇنداق
بىر مۇھىم ۋەزىيەتتە شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئىلىدىكى، غۇلجىدىكى

خەلقنىڭ ئىككى كۈندىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ ۋاپاتىغا قايغۇرۇپ، بىر كۆزى قان ـ بىر كۆزى ياش بولۇپ تۇرغان ۋاقىتتا بەزى ئادەملەر مەخپىي مەجلىسلەر قىلىپ شىنجاڭنىڭ رەئىسلىكىنى تالـ-شىش ھەربىتى قىلىۋاتىدۇ، بۇ پەقەت يول قويغىلى بولمايدىغان ئىش، دېگەنتىم. مەجلىستە بىر قانچە كىشى كەينى ـ كەينىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭا ئۇ ئادەملەر كىملەر، قانداق ئادەملەر، بۇلار نېمە قىلماق-چى؟ مۇشۇ مەجلىستە سىز ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويۇڭ، بىز ئۇلار بىلەن كۈرەش قىلىمىز، دېدى. مەن كۆپچىلىككە ئۇ ئادەملەرنىڭ بەزىلىرى ھازىر دەسلەپكى قەدەمدە ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقىنى تەكشۈردى، تېخى چوڭقۇر ئەمەس. بەزىلىرى تېخىچە تەكشۈرگىنى يوق. مەن بۈگۈن ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئېيتماي، بىز ئۇلاردىن تەلەپ قىلىدىغىنىمىز يەنە ئىتتىپاقلىق، ئىتتىپاقلىق ئاساسىدا بىرلىكتە كۈرەش قىلىش، ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقلىرىنى ياخشى تونۇشى كېرەك، دېدىم. شۇنىڭ بـ-لەن مەن: ئۆلكىگە كىم رەئىس بولىدۇ، كىم قوماندان بولىدۇ، كىم پارتىيە شۇجىسى بولىدۇ. بۇ مەسىلىنى پارتىيە مەركىزى كومىتېتى قارار قىلغان ئىش. بىز مەركىزى كومىتېتنىڭ قارارىغا قەتئى بوي سۇنىشىمىز كېرەك. بۇ توغرىدا ھەرگىز باشباشتاقلىق قىلىش، ھەر-گىز ئېغىزا ـ پىتنە قىلىشقا يول قويۇلمايدۇ، دېگەندىن كېيىن كۆپچە-لىك ناھايىتى گۈلدىراس ئالقىشلار بىلەن بۇ سۆزگە قوشۇلدى، كىشـ-نى خۇش قىلىدىغىنى ئايرىملاردىن باشقا مۇتلەق كۆپچىلىك پارتىيە مەركىزى كومىتېتى ھەم ماۋجۇشىنىڭ شىنجاڭ خىزمىتىگە، ئۇچ ۋىلا-يەت خىزمىتىگە بەرگەن باھاسى، ئىنقىلابى قۇربانلارغا بەرگەن تەزىيە سۆزى ۋە باشقا بىر قاتار يولىيورۇقلىرى توغرىسىدا ناھايىتى زور خۇ-شاللىقلىرىنى بىلدۈردى. مەجلىس ياخشى ئېچىلدى، بىز خېلى خاتىر-جەم بولدۇق.

تۆتىنچى باب تەشكىلى خىزمەتلەر

(شىنجاڭدا پارتىيە، ھۆكۈمەت، ھەربىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى باشلاش كېرەك ئىدى).

شىنجاڭ ئەمدى تولۇق ئازاد بولدى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قىسىملىرى شىنجاڭغا يېتىپ كەلدى، پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى ئازادلىق تەنتەنىلىرىنى ھەممە يەردە دېگىدەك چوڭ خۇشاللىق بىلەن ئۆتكۈزدى. ۋەزىيەت ئومۇمەن ياخشى ئىدى، لېكىن يەنە ھەل قىلىدىغان نۇرغۇن ئىشلار بار ئىدى. بۇ ئىشلارنىڭ ئەڭ مۇھىمى، تەشكىلىي خىزمەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئىدى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇش، ئۇندىن كېيىن داۋاملىق ئالغا بېسىش مۇھىم ئىدى. شىنجاڭنىڭ ئازادلىقىنى مۇتلەق كۆپچىلىك خەلق خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالدى. ئەمما، شىنجاڭنىڭ ئازاتلىقىغا قوشۇلمايدىغان، ھەتتا شىنجاڭنىڭ ئازاد بولغانلىقى ئۈزگە يامان ئىش دەپ ھېسابلايدىغان ئا-دەملەرمۇ يوق ئەمەس ئىدى. گومىنداڭنىڭ كۆپ قىسمى تاۋ سىيۈنىڭ باشچىلىقىدا ھەقىقەتكە قايتتى، بۇرھان ئەپەندى باشچىلىقىدىكى گو-مىنداڭ قورچاق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەقىقەتكە قايتتى، ھەقىقەتكە قايتىشىنى خالىمايدىغان، ھەتتا قولىدىن كەلسە شىنجاڭنىڭ ئازادلى-قىغا قارشى ھەرىكەت قىلىشنى خالايدىغان ئادەملەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى.

گومىنداڭ ھەربىيلىرىدىن ما چىڭشياڭ دېگەن بىر سجاڭ باشلىق بىر نەچچە يۈز ئادەم، ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ ۋە ئۇلارغا ئەگەشكەن بىر مۇ-چە ئادەم ھىندىستانغا قاچتى. ئەمما ئۇلارنىڭ بىر قىسىم تەسىرى تې-خى شىنجاڭدا بار ئىدى. گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ قۇمۇل، كۇچادا تۇ-رۇشلۇق ئەسكەرلىرى ئازادلىققا قارشى توپىلاڭمۇ كۆتەردى. ئوسمانىنىڭ باندىتلىق ھەرىكىتى تۈگىمىگەن ئىدى. خەلق ئاممىسىغا نىسبەتەن ۋە كادىرلارغا نىسبەتەن يەنە تېخى چوڭقۇر چۈشەندۈرۈش ۋە ئىدىيە - خىزمەتلىرىنى ئىشلەش كېرەك ئىدى.

ئالدىنقى ۋەزىپە ـــ پارتىيە تەشكىلاتى، يەنى داڭجۇڭياڭ شىنجاڭ

شۆبىسىنى قۇرۇش كېرەك ئىدى، بۇ قۇرۇلۇش ۋەزىپىسى 1949 ـ يىل-
نىڭ 12 ـ ئاي ئىچىدە ئوڭۇشلۇق تاماملاندى. يولداش ژاڭ جېن فېن-
جۇنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، يولداش شۇي لىتىڭ ئىككىنچى شۇجىسى
بولدى. چاڭژىيلار، ھەر بىر بۇنىڭ بۇجاڭلىرى جۇڭياڭغا يوللاپ تەس-
تىقلاندى. (مەن جاڭژى ھەم تۇڭجەنبۇنىڭ بۇجاڭى بولدۇم) . ئەمدى
قىنجۇنىڭ خىزمىتىنى تولۇق يولغا قويۇش بىلەن بىللە، پۈتۈن شىن-
جاڭ بويىچە يەرلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش خىزمىتى ئېلىپ
بېرىلدى، ۋىلايەتلىك پارتكومىلار، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكوم، ناھىيە-
لىك پارتكومىلار شۇنىڭ بىلەن تا تۆۋەنگىچە پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى
قۇرۇش، قۇرۇلۇش خىزمىتى تېز راۋاجلىنىپ كەتتى، 3 ـ 4 ئاي ئى-
چىدە جىق دېگەندە يېرىم يىل ئىچىدە پۈتۈن ئۆلكە بويىچە يۇقىرىدىن
تۆۋەنگە پارتىيە تەشكىلاتلىرى قۇرۇلۇپ بولدى.

ھۆكۈمەت تەشكىلى خىزمىتى پارتىيە قۇرۇلۇشى تۈتۈلۇشى بىلەن
تەڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشى تەييارلىق
قىلىنىۋاتقان مەزگىللەردە 1950 ـ يىل بىرىنچى ئايىنىڭ باشلىرىدا
يولداش پېڭ دېخۇەي شىنجاڭغا كەلدى. بىز ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشى تۇغ-
رىسىدا ئاۋۋالقى تەييارلىقىمىزنى يولداش پېڭ دېخۇەيگە دوكلات قى-
لدۇق. ئۇ ئادەمنىڭ باشچىلىقىدا يەنە قايتا ـ قايتا مۇزاكىرە قىلدۇق.
ھۆكۈمەت ئەزالىرى 18 كىشى بولدى. ھۆكۈمەت ئەزالىرى تەركىبى
كوممۇنىستىك پارتىيە ۋەكىللىرى، پارتىيىسىزلەر ۋەكىللىرى، ئۇچ
ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان مىللىي ۋەكىللەر، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلا-
بىغا قاتناشمىغان يەتتە ۋىلايەتتىن بولغان ۋەكىللەر سانلىرى، ھەقە-
قەتكە قايتقان ھەربىي، مەمۇرىي ۋەكىللەر، قايتا ـ قايتا مۇزاكىرىدىن
كېيىن ھۆكۈمەت تەركىبى قارار قىلىندى، ئاندىن كېيىن ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەت رەسمىي قۇرۇلدى، مەركىزى كومىتېتنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان
ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارلارغا ئەسلىدىكى ۋەزىپىسىگە تەڭ ۋەزىپە
بېرىش، دېگەن پرىنسىپكە ئاساسەن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىكە-
گە بۇرھان شەھىدى، مۇئاۋىن رەئىسلىككە، بىرى مەن، (يەنە بىرى پار-
تىيە تەرەپتىن كونا كادىرلاردىن بىر ئادەم تەيىنلەنمەك بولدى. كېيىن
گاۋ جۇنچۇڭ دېگەن ئادەم يېتىپ كەلدى). ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قۇ-

رۇش بىرىنچى نۆۋەتلىك ھۆكۈمەت مەجلىسىنى ئېچىش بىلەن باشلاندى، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بۇندىن كېيىنكى خىزمەت پروگراممىسى، ۋەزىپىلىرى قايتا ـ قايتا مۇزاكىرە قىلىنىپ بېكىتىلدى. يىغىپ ئېيتقاندا شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭ قىنجۇنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيە كومىتېتىنىڭ يولىورۇقلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، خەلقنى تەربىيىلەپ، تەشكىللەپ داۋاملىق خەلق دېموكراتىك ئىنقىلاب ۋەزىپىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش دەپ بېكىتىلدى. كېيىن ئۇزاق ئۆتمەي ۋىلايەتلىك ھۆكۈمەتلەر، كېيىن رايونلۇق ھۆكۈمەتلەر قۇرۇپ چىقىلدى. ھۆكۈمەت تەشكىلاتلىرىنىڭ يۇقىرىدىن ـ تۆۋەنگە قۇرۇپ چىقىلىشى شىنجاڭنى تىنىجتىش ھەم بۇندىن كېيىن خەلق دېموكراتىك ھەرىكىتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشتا مۇھىم بىر ئىش بولدى. ھەربىي قۇرۇلۇشى جەھەتتە، جۇڭيا‌ڭنىڭ قارارى بويىچە شىنجاڭ ھەربىي رايونى قۇرۇلدى. ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانلىقىغا ۋاڭ جېن، مۇئاۋىن قوماندانلىقىغا گو پىڭ ۋە مەن (كېيىن تاۋ سىيۆ) بەلگىلەندۇق. شىنجاڭ چۇنچۇينىڭ بىرىنچى جىڭۈيلىقىنى يولداش ۋاڭ جېن ئۆتىدى، شىنجاڭدا ئىشلىگەن ھەربىي قىسىملارنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ــ شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىنى مۇستەھكەملەش، شىنجاڭنىڭ پۈتۈن دائىرىسى بويىچە ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش، شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئاساسىدا، ماۋ جۇشىنىڭ شەندۇڭ «گ داۋى»)، يەنى جيەندۇدۇي، گۇڭزودۇي، شۇەنچۇەندۇي (كۇرەش دۇيى، خىزمەت دۇيى، تەشۋىقات دۇيى) بولۇشى كېرەك دېگەن يولىورۇقىغا بىنائەن ھەربىيلەرنىڭ كۆپ قىسمى، يەرلىك خىزمەتلەرگە يۆتكەلدى. بۇنىڭ ئەڭ كۆپچىلىكى پارتىيە، مەمۇرىي خىزمەتلەرنى ئۈستىگە ئالدى، شۇ ۋاقىتتا شىنجاڭغا كەلگەن ئىلگىرىدىن ياخشى تاۋلىنىپ تەربىيىلەنگەن ئاز سانلىكى كادىرلارنىڭ مۇشۇ كۆچى بولمىسا، شىنجاڭدا كادىرلار مەسىلىسىنى ھەل قىلىش قىيىن ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر قىسىم ھەربىي كادىرلار، بىر قىسىم جەڭچىلەر بىلەن بىللە شىنجاڭنىڭ سانائەت قۇرۇلۇشىنى تۆتۈشقا كىرىشتى. ئالدى بىلەن بىر نەچچە مۇھىم بولغان سانائەت قۇرۇلۇشى، مەسىلەن: « 1 ـ ئىيۇل» توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ماشىنا رېمونت زاۋۇتى، تۆدېڭخې پولات زاۋۇتى قۇرۇ-

شى باشلاندى. بۇ شىنجاڭدا زامانىۋى سانائەتنىڭ باشلىنىشى ئىدى. يولداش ژاڭ جېن مۇشۇ قۇرۇلۇشلارنى ئېلىپ بېرىشتا ئۆزى بىۋاستە قول سېلىپ ئىشلەپ، ناھايىتى مۇشەققەتلىك ۋەزىپىلەرنى ئورۇندىاپ، بىر ئىككى يىل ئىچىدە بۇ زاۋۇتلارنى تىكلەپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قىسىملىرى يەنى 2 ـ ئارمىيە 6 ـ ئارمىيىلەر بولۇپمۇ چىڭخەيدىكى مابۇفاڭ بىلەن بولغان ئۇرۇشتا قولغا چۈشۈرگەن بىر مۇنچە ئالتۇن، كۈمۈش، مەبلەغلىرىنى چىقىرىپ مۇشۇ سانائەت قۇرۇلۇشلىرىغا سەرپ قىلدى. يولداش ژاڭ جېن ھەربىيلەر-نىڭ ئۇزاق ئۇرۇش سەپەرلىرىدە جاپا تارتقىنىغا قارىماستىن، قەتئىي تىرىشىپ چىڭ تەلەپ بىلەن ئۇلارنى تەربىيىلەپ، بۇ ئىشلارنى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق ھەل قىلدى. بۇ خىزمەت يولداش ژاڭ جېننىڭ شىنجاڭدىكى خىزمەتلىرى ئىچىدە كۆرۈنەرلىك بىر ئۇتۇقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئۇندىن قالسا يەنە بىر قىسىم ھەربىيلەر ئايرىلىپ گومىنداڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملىرىنى باشلاپ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇشكە كىرىشتى. بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش خەلق ئازادلىق قىسىملىرىنىڭ ھەم بىر تەكچىلىكىدە ھەم باشچىلىقىدا ئېلىپ بېرىلدى. بۇ ئىشتىمۇ يولداش ژاڭ جېن ناھايىتى چوڭ كۈچ چىقاردى. دەسلەپ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇق قول بىلەن چوڭ دېگەندە كەتمەن، گۈرجەك بىلەن تېخى ئېچىلمىغان بوز يەرلەرگە بېرىپ بوز يەر ئېچىشقا باشلىدى. بۇ ھەرىكەتنى سانجى رايونىدا، ئاندىن كېيىن ماناس دەرياسىنىڭ ئۇ تەرىپى ئالاۋۇسۇن رايونىدا باشلىۋېتتى. شىخو، كۈيتۇن ئەتراپىدا يەنە بىر چوڭ جەڭ باشلاندى. ھازىر شۇ رايوندا مەيدانغا كەلگەن شىنخەنزە، كۈيتۇڭ-دىن شەھەر سانائەت شەھىرى، سودا شەھىرى، ماناس دەرياسىدىن تارتىپ تا شىخوغىچە بولغان ئارىلىقتا مەيدانغا كەلگەن زامانلاشقان، مالىشىنلاشقان دېھقانچىلىق مەيدانلىرى شۇ ۋاقىتتىكى بىرىنچى قەدەمدە باشلانغان ئاساس بويىچە مەيدانغا كەلدى، بۇ ناھايىتى چوڭ ئۇتۇق بولدى.

ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ھازىرقى خىزمىتى ـــ بىرىنچىدىن، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭ ھەربىي رايونى قارمىقىدىكى 5 ـ كورپۇسى قىلىپ قۇرۇلدى.

بۇ ئىشقا ئانچە چوڭ ۋاقىت ۋە كۈچ كەتمىدى. بىز ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭ سىلىڭ، پېڭ دېخۇەي يولداشلارنىڭ يۇليورۇقىنى يەتكۈزگەندىن كېيىن، ئۇلاردا باشقا چوڭ پىكىر بولمىدى، شۇنداق قىلىپ مىللىي ئارمىيە 5 ـ كورپۇسى يەنە داۋاملىق غۇلجىدا ئۆزىنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇردى. 5 ـ كورپۇسنىڭ بىر قىسمى ئىلى سۇيدۇڭ رايونىدىكى كۆكدالادا بىر بوز يەر ئېچىش بىلەن چوڭ بىر نۆۋەتچىڭ قۇردى. ئىلى مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئىمىنوف باشچىلىقىدا جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغان قىسىملىرى قەشقەردە 5 ـ كورپۇسنىڭ 11 ـ دىيوزوسى دۇنزىيىسى بولۇپ قۇرۇلدى. ئۇلار خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ يېڭى ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئېلىپ چوڭ تىرىشچانلىق بىلەن كۈرەش قىلدى. مىللىي ئارمىيىنىڭ قىسىملىرىدىن يەنە بىر نەچچە مىڭ كادىر ئايرىلىپ پارتىيە، مەمۇرىي ئىشلارغا قويۇلدى. ھەر بىرى يەرلىككە يۆتكەلگەن پارتىيە، مەمۇرىي، ھەربىي خىزمەتلەرنى يولغا قويۇشتا، سىياسىي ـ ئىدىيە خىزمەتلەردە جاپالىق ئىشلەش بىلەن شىنجاڭنىڭ مۇقىم ۋەزىيىتىنى ياخشىلاشتا چوڭ رول ئوينىدى. شۇنداق قىلىپ شىنجاڭ ئازاد قىلىنىشى بىلەن بىللە شىنجاڭنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ھەربىي ئىشلىرى يولغا قويۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ تېنچ ـ ئىتتىپاق ۋەزىيىتى مەيدانغا كەلدى.

بەشىنچى باب باسمىچىلارنى يوقىتىش.

ئوسمان باشچىلىقىدىكى باندىتلارنى تازىلاش ئىشىنى ئەمەلگە ئا-شۇرماي شىنجاڭنىڭ تولۇق تىنچلىقىنى، خاتىرجەملىكىنى قولغا كەل-تۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

مەن يۇقىرىدا ئوسمان باشچىلىقىدىكى بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن بىرلىشىپ خەلققە قارشى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قارشى ۋە سوۋېتكە قارشى ئېلىپ بارغان بىر مۇ-چە تەتۈر ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرى توغرىسىدا يازغان ئىدىم، ئازاد بول-غاندا ئوسمان يەنىلا ئالتاي تاغلىرى ۋە ئۇلارنىڭ بىر قىسىم بارىكۆل رايونىدا ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى. يولداش پېڭ دېخۇەي شىنجاڭغا كەل-گەندە، بىز باندىتلارنى تازىلاش ئىشىنى ئىلگىرىكى تەييارلىقىغا ئاسا-سەن قايتىدىن مۇزاكىرە قىلدۇق. ئاخىرى باسقىچىلارنى چوقۇم تا-زىلاش، بۇ ئىشتا ھەر قانداق قارشىلىققا ياكى كاشىلىغا يول قويماس-لىق؛ پرىنسىپتا قاتتىق بولۇش، سىياسەتتە (ئەگەردە ھەقىقەتكە قايىت-قۇچىلار بولسا) كەڭچىلىك قىلىش، باشلىقلارغا قاتتىق بولۇش، ئە-گەشكۈچىلەرگە كەڭچىلىك قىلىش، شۇ رايونلاردىكى خەلقنىڭ تۇرمۇ-شىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش ـــ دېگەن پرىنسىپلار ماقۇللاندى، شۇ-نىڭ بىلەن يولداش لى چۈەننىڭ باشچىلىقىدا خەلق ئازادلىق قىسىم-لىرى ئالتايدا باسمىچىلارنى تازىلاش كۆرىشىنى باشلىۋەتتى. مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قىسىملىرىغا ماس-لىشىپ بۇ كۆرەشكە ئاكتىپ قاتناشتى. باندىتلارنى تازىلاش كۆرىشى خېلى زامان خېلى جىددىي داۋام قىلدى. ھەم ئۇرۇش ھەم سىياسەتنى بىرلەشتۈرۈش ئاساسىدىكى كۆرەشلەردىن كېيىن ئوسمان بىر قىسىم ئادەملەرنى ئېلىپ بارىكۆلگە كەلدى. بىر قىسىم ئەگەشكۈچىلەر قوز-غالدى. ئۇلار ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بارىكۆلدە ئوسمان ھەم قۇسايىن دېگەن بىر باشلىقى بىلەن قېچىپ ئاخىرى چىڭخەيگە بېرىۋالدى، ھەم خېلى قارشىلىق كۆرسەتتى، بىزنىڭ قىسىملىرىمىز چىڭخەيدە ئۇلارغا

ئەگەشكەن ئاممىغا نىسبەتەن ياخشى، سەۋىرچانلىق بىلەن خىزمەت قىلدى. كۆپچىلىك ئەگەشكۈچىلەر ئوسمانناڭ كەينىگە كىرمىدى. بىز تەرەپكە ئۆتتى.

ئوسمانناڭ بارلىق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قارشى قولغا چۈشتى، قۇسايىن يەنە جانمقانناڭ ئوغلى دەللىقان قاتارلىق بىر قىسىم ئادەملەر بىلەن 2 ـ 3 مىڭ ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ تىبەت ئارقىلىق ھىندىستان تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى. بۇنىڭدىن باشقا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ساۋەن رايونىنىڭ مەسئۇلى بولغان قالىبېك دېگەن ئادەم ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قارشى تۇرۇپ تاغقا چىقىۋالغان، ئۇمۇ قېچىپ كورلىدىن ئۆتۈپ تيانشان ئارقىلىق قۇسايىنغا قوشۇلدى. شۇنداق قىلىپ ئۇزاقتىن بېرى توپىلاڭ قىلىپ كەلگەن، يەنى گومىنداڭغا قوشۇلۇپ ئۇلارغا قول چۇماق بولۇپ كەلگەن ئوسمان، قۇسايىن باندىتلىرى، جانمقانناڭ ئوغلى دەللىقان، قالىبەكلەر بىر قىسىم كىشىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ سىرتقا قاچتى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدىكى باسمىچىلار تازىلاندى. قېچىقالغان ئاممىغا كەڭچىلىك قىلىنىپ، بىر قىسمى چېگىخەيدە ھازىرقى ئاقسايى دېگەن جايدا ئورۇنلىشىپ قالدى، بىر قىسمى بارىكۆل، ئالتايدا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ بەزى مەشھۇر ئادەملىرى مەسىلەن: ئوسمانناڭ سەنمۇجاڭى لاتىپ، ئوسمانناڭ ئوغلى شايماردان دېگەن ئادەملەر كەڭچىلىك قىلىنىپ خىزمەتلەرگە قويۇلدى. ئوسمانغا ئۇرۇمچى خەلق مەيدانىدا ئاممىۋى يىغىندا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىلگىرى شىنجاڭ گۇڭئەن گۇەنلىچۇنىڭ چۇجاڭى بولغان قانخور جاللات لى يىڭغىمۇ ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىندى.

6 ـ باب بىرىنچى قسىم خۇلاسىسى

ئۆتكەن بىر مەزگىلدىكى ئەمەلىي ئەھۋال بىزگە ناھايىتى ئوبدان تەربىيىۋى ساۋاقلارنى كۆرسەتتى.

شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئازادلىقى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئازادلىقى بىلەنلا تولۇق قولغا كەلتۈرۈلدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە 28 يىل جەريانىدا ئېلىپ بېرىلغان قوراللىق كۈرەش جۇڭگونىڭ شىللىسىنى بېسىپ تۈرغان ئۈچ تاغنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغاندىن كېيىنلا جۇڭگو خەلقى ئازادلىققا ئېرىشتى، شۇنىڭ بىلەن جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرمۇ ئازادلىققا ئىگە بولدى. جۇڭگودا ئۇزاق زامانلاردىن تارتىپ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئېزىپ، بۇلاپ ئۆلۈتۈرۈپ كەلگەن ھۆكۈمرانلار ئىرغىتىپ تاشلاندى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنى كەمسىتىدىغان، ھاقارەتلەيدىغان، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ قېنىنى شورايدىغان چوڭ زۇلۇمغا خاتىمە بېرىلدى.

جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ، جۈملىدىن شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تارىختىن بېرى ئىككى خىل زۇلۇم ـ بىرسى مىللىي زۇلۇم يەنە بىرى ئېكسپىلاتاتسىيە زۇلۇمى ـ قارشى قىلىپ كەلگەن كۈرىشى، نۇرغۇن قانلارنى بېرىپ، بەزى ۋاقىتتا ئايرىم نەتىجىلەرگە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا مەغلۇپ بولغان ئىدى. لېنىن ئېيتقاندەك: «ئىنقىلابىي پارتىيە بولمىسا، ئىنقىلابىي ھەرىكەت بولمايدۇ». بۇ ھەقىقەت جۇڭگونىڭ ئەمەلىيىتىدىمۇ ئوچۇق ئىسپاتلاندى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى يولداش ماۋ زېدۇڭ ئىلگىرىلا جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئازادلىقىغا چوڭ ئېتىبار قىلدى. ئىلگىرىكى خەنزۇ ھۆكۈمرانلارنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈستىدىن يۈز بەرگەن زۇلۇمىنى يوقىتىپ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى تولۇق ئەركىنلىككە، بارا-ۋەرلىككە ئىگە قىلىش ئۈچۈن نۇرغۇن يولىيورۇقلارنى بەرگەن، ھەم ئەمەلىي خىزمەتلەرنى قىلغان ئىدى. پۈتۈن جۇڭگو خەلقى دەس تۇرۇپ ئازاد بولۇش بىلەن تەڭ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى يولداش ماۋ زې-

دۇڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەركىنلىكى، ئازادلىقى ئۈچۈن ھەم ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىي سەۋىيىسىنى قەدەممۇ - قەدەم كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئېتىبار بەردى. يىغىپ ئېيتقاندا جۇڭگودىكى بارلىق مىللەتلەرنىڭ تەقدىرى بىر، نىيىتى بىر، كۆرەش ئىرادىلىرى بىر، ھەممە مىللەت ئورتاق كۆرەش قىلغاندىلا ئاندىن كېيىن ئازادلىققا چىقىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدىكەن.

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ھەم ئەركىنلىك ئۈچۈن قىلغان كۈرىشىنى ئاخىرقى غەلىبە پۈتۈن جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ غالىبىيەت قازىنىشى بىلەن تەڭ يەنى ئە- مەلگە ئاشتى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرى، ئۇنىڭ ئۈتۈقلىرى توغرىسىدا يولداش ماۋ زېدۇڭ: «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى» دەپ ئادىل، توغرا باھا بەردى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مۇنداق غەلىبىگە ئىگە بولۇشى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئىلگىرىكى قوراللىق قوزغىلاڭلارغا ئوخشىمايدىغان ئۆز ئالدىغا بىر ئالاھىدىلىكىنى كۆرسەتتى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى گەرچە ئۇ پرولېتارىيات ئىنقىلابىي بولمىسىمۇ، شۇ ۋاقىت ، شۇ شارائىتقا ئاساسەن ھەم كەلگۈسى نىشاننى كۆزلەپ بىر قاتار ئىنقىلابىي ئەملىي تەدبىرلەرنى ۋە ئۇرۇشلارنى ئېلىپ باردى. يەنە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئازادلىقنىڭ ئالدىنقى بىر مەزگىلدە خىزمەتتىكى ۋە سىياسەتتىكى بە- زى خاتالىقلارنى تۈزىتىپ، بولۇپمۇ مىللىي مەسىلىدىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىپ، جۇڭگو ئازادلىق ئىنقىلابى بىلەن بىرنىيەتتە ئالغا باستى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى كادىرلىرىدىن بىر قىسىم ماركسىزم ئىدىيىسە- دىكى كىشىلەر ـــ «ئەتە ئۈچۈن» دېگەن تەلەپ بويىچە «خەلق ئىنقىلابى پارتىيە» سىنى قۇردى. ھەم ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى بىلەن بىر- لىشىپ شىنجاڭدا بولۇپمۇ ياشلار ئارىسىدا نۇرغۇن ئىدىيىۋى تەربىيە ئېلىپ باردى. ئەڭ مۇھىمى خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ رەئىسى يولداش ئابباسوق نەنجىنگە گومىنداڭ قۇرۇلتىيىغا بارغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ يوشۇرۇن ھالدا بېرىپ يولداش دۇڭ بىۋۇ ئارقىلىق جۇڭ- يائىنىڭ يولىورۇقىنى قولغا كەلتۈردى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى بولالىشى، شۇنىڭ بىلەن پارتىيە مە- ر-

كىزىي كومىتېتى بىلەن ئالاقە باغلىشى ـ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كۆرۈنەرلىك ئالاھىدىلىكى بولدى.

ئىككىنچى قىسىم

موسكۋاغا سەپەر

بىرىنچى باب موسكۇاغا سەپەر

1950ـ يىلى بىرىنچى ئايدا ماۋ جۇشى باشچىلىقىدىكى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكى موسكۇاغا مېڭىپ كەتتى. ۋەكىللەر ئۆمىكىگە قاتنا-شىش ئۈچۈن موسكۇاغا بېرىشنى جۇڭيالڭ ماڭا ئۇقتۇردى. مەن دېلگ لىچۈن، خۇسايىن مۇراتوۋا (بۇ ئادەم مالىيە نازارىتىنىڭ تىجارەتى بولۇ-غان ئىدى)، يەنە كاتىپلىققا ما خەنپىڭ دېگەن يولداش، تەرجىمانلىققا چىڭ شىخۇا دېگەن يولداش بولۇپ، بىز بىر نەچچىمىز موسكۇاغا قاراپ سەپەرگە چىقتۇق. بۇ 1950ـ يىلى 1ـ ئاينىڭ ئاخىرى ئىدى.

جۇڭگو ئازاد بولۇپ ئۇزاق ئۆتمەي يەنە كېلىپ ماۋ جۇشىنىڭ باشچىلىقىدا موسكۇاغا ۋەكىللەر ئۆمىكى بېرىشتى. (بۇ ماۋ جۇشىنىڭ ئۆمرىدە بىرلا قېتىم چەت ئەلگە چىقىشى بولۇپ قالدى) بۇ تاسادىپىي ئىش ئەمەس ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى ھەم موسكۇادىكى ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونال جۇڭگو ئىنقىلابىغا ئەزەلدىنلا كۆڭۈل بۆلۈپ ھەم ياردەم قىلىپ كەلگەن. مەيلى سىياسىي جەھەتتە بولسۇن، مەيلى ئايرىم مەسلىھەتچى ئەۋەتىپ مەسلىھەت بېرىش بولسۇن، مەيلى ئايرىم كادىرلارنى تەربىيىلەپ بېرىش بولسۇن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بۇ ياردەملىرى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ غالىبىيەت بىلەن ئالغا بېسىشى ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ يۆلەنچۈك كۈچ بولدى. شۇنىڭ بە-لەن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشى بىلەن تەڭ شۇ كۈنلا سو-ۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلىدى ھەم جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازاد بولغانلىقىنى تەبرىكلىدى، ئۇزاق ئۆتمەي بىر تەبرىكلەش ۋەكىللەر ئۆمىكىنى بېيە-جىڭغا ئەۋەتتى. تېخى بىرىنچى نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش مەجلىسى تۇغىمىگەن ۋاقىتتا ۋەكىللەر ئۆمىكى يېنىپ كېلىپ، ئالاھىدە تەبرىك-لەش رەسمىيەتلىرىنى ئۆتكۈزدى. يېڭى قۇرۇلغان شەرقتىكى بىر ئۇلۇغ دۆلەت ـــ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى دەرھال ئوچۇق پوزىتسىيە بىلەن تولۇق قوللاشنى بىلدۈرۈش، بۇ يالغۇز جۇڭگودىلا ئەمەس، خەلق-

ئارا ۋەزىيەتتىمۇ ناھايىتى چوڭ تەسىر كۆرسەتتى. ئاشۇنداق ياخشى ۋەزىيەتتە ماۋ جۇشىنىڭ يېڭى ئازاد بولغان جۇڭگونىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنى باشلاپ موسكۋاغا بېرىشى چوڭ، ئەھمىيەتلىك ئىش بولدى.

بىز 1950ـ يىلى 1ـ ئاينىڭ 30ـ كۈنى موسكۋاغا يېتىپ باردۇق. ئەتىسى چۈشتىن ئاۋۋال ماۋجۇشى، جۇزۇڭلىلار تۇرغان جايغا بېرىپ ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۇق. ماۋ جۇشىلار شەھەرنىڭ سىرتىدا ستالىن تۇرىدىغان بىر يازلىق سارايدا تۇرىدىكەن. ماۋ جۇشى: «بۇ قېتىمقى موسكۋاغا كەلگەن ۋەكىللەر ئۆمىكى بۇ يەردە سایاھەتتە بولۇشتىن تاشقىرى بىر قاتار مەسىلىلەرنى كېلىشىپ بىللە تۇختامغا قول قويماقچى، سىزمۇ ياخشى كەلدىڭىز، ۋەكىللەر ئۆمىكىگە قاتناشقانلىقىڭىز ياخشى بولدى،، دېدى. يولداش جۇ ئېنلەي: «بۇ قېتىمقى سوۋېت بىلەن بولىدىغان توختامدا، سوۋېت تەرەپنىڭ تەكلىپى بويىچە شىنجاڭدا بىر جۇڭگو – سوۋېت نېفىت شىركىتى ۋە جۇڭگو – سوۋېت مېتال شىركىتى قۇرۇش توغرىسىدا كېلىشىم قىلىنماقچى، سىزنىڭ كېلىشىڭىز بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندىمۇ ياخشى بولدى،، دېدى.

ماۋ جۇشى شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى، ئازاد بولغاندىن بېرىكى خىزمەتلەرنى سورىدى، مەن قىسقا قىلىپ بىر قانچە ئايلىق خىزمەتلەرنى دوكلات قىلدىم. ماۋ جۇشى كۈلۈپ: «ئىلى ئازات بولغاندا ئۇرۇمچىگە قېچىپ كەتكەن خەنزۇلار سىزنى خاپا قىپتۇ، ئۇلارنىڭ خاتا، ۋاڭ جېن ياخشى قىلغان. ئەگەردە ئۇلار سىزنى ئىنقىلاب ۋاقتىدا خەنزۇلارنى ئۆلتۈردىڭ؟ دېسە، سىز باشقىسىنى قويۇپ تۇرۇپ، زو زۇڭتاڭ شىنجاڭدا ئۆلتۈرگەن ئۇيغۇرلارنىڭ سانىنى ئالدىغا قويۇپ قويۇڭ، ھېسابىنى ئۆزلىرى چىقىرىۋالسۇن،، دېدى. ئىزاھات: مەن موسكۋاغا كېلىشتىن ئىلگىرى، يەنى بىرىنچى ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىدا ئۇياقتىن قېچىپ كەلگەن ئەمەلدارلار، بەزى كاپىتالىستلار، پومىشچىكلار ھەم بەزى ھەربىي ئەمەلدارلار بولۇپ 2000 دەك خەنزۇلار فىنجۇگە نامايىش قىلىپ كىرگەن ئىدى. ئۇلار: «سەيپىدىن چىقسۇن، بىزنىڭ تەلەپلىرىمىزگە جاۋاب بەرسۇن،، دەپ تۇرۇۋالدى. كېيىن ئادەم چىقىرىپ، نېمە تەلەپلىرى باركىن بىلىپ باقساق، «ئىلە-دە ئۆلتۈرۈلگەن خەنزۇلارنىڭ قان ـ قەرزىنى تەلەپ قىلىمىز، مۇسادە-

رە قىلغان يەر ـ مۇلۇك، ئۆي ـ جاي پۇللىرىمىزنى قايتۇرۇپ بەر-سۇن›› دېگەندەك 5 ماددىلىق تەلەپلەر ئىكەن. مەن ئىككىنچى قەۋەتتە-كى ئىشخانىنىڭ بالكونىدىن قارىسام ئۇلارنىڭ خېلى پەيلى بۇزۇق، مەن نېمە بولسا بولسۇن چىقاي، ئۇلارغا ئۆزۈمنىڭ پىكرىنى ئېيتىپ باقاي دەپ تۇرغان ئىدىم، يولداش ژاڭ جېن كىرىپ: «ياق، سىز چىقماڭ، مەن چىقىپ ئۇلار بىلەن سۆزلىشىمەن›› دەپ چىقىپ كەتتى، يولداش ژاڭ جېن چىقىپ ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ژارقىراپ: «نە-دىن كېلىشتىڭ، يوقال، گۇن تامادى...!» دەپ تىللاپ ئۇلارنى قوغلاپ چىقارغان ئىدى. مۇشۇ مەسىلىنى ماۋ جۇشى ئاڭلىغان ئىكەن.(كېيىن جۇزۇڭلى: «بۇ ئەمەلىيەتتە سىنىپىي كۈرەشنىڭ داۋاملىق ئىپادىسى، بۇلار ياكى بۇنداق ئادەملەر سىلەرگە يەنە ئاۋارچىلىق سېلىشى مۇم-كىن، لېكىن ئۇلارغا قاتتىق بولۇش كېرەك» دېدى. ماۋ جۇشى: «ئۇلار-نى ھەرگىز ئىلى تەرەپكە قايتۇرماي، ئۇرۇمچى ئەتراپىدا يەر بېرىپ ئو-رۇنلاشتۇرۇپ، ئەمگەككە سېلىش كېرەك» دېدى. كېيىن ماۋ جۇشى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ، بولۇپمۇ ستالىننىڭ بىزنىڭ ۋەكىللەر ئۆمە-كىگە بولغان ناھايىتى ياخشى مۇئامىلىسى توغرىسىدا سۆزلىدى، «بىز-نىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئالدىغا قويغان ۋەزىپىلىرىمىزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بەزى قىيىنچىلىقلار بولسىمۇ، بىز كۆزلىگەن مەقسەتكە چوقۇم يېتىمىز» دېدى.

شۇ كۈنى كەچتە شۇ ۋاقىتتىكى سوۋېت ئاشقى ئىشلار مىنىستىر-لىكى ۋېتونىسكى دېگەن ئادەم بىزنى زىياپەتكە قىچقاردى. بۇ زىياپەت مېنىڭ شىنجاڭدىن موسكۋاغا كەلگىنىمنى قارشى ئېلىش زىياپىتى ئىكەن. يولداش جۇ ئېنلەي، لى فۇچۈن ۋە بىزنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپا-قىدىكى كونسۇلىمىز قاتارلىق بىر قىسىم ئادەملەرنىمۇ تەكلىپ قې-تۇ. بىز بېرىپ بىر ئاز پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن داستىخانغا تەكلىپ قىلدى، ئولتۇردۇق. ۋېشىيەنسكى تۇرۇپ: ››شىنجاڭ – سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى›› دېدى. پىدارىنكوۋ دېگەن بىر ئادەم سوۋېتلىك بولىدىغان (بۇ ئادەم خەنزۇ تىلىغا ئۇستا. «خەنزۇ تىلشۇناسى» دەپ ئاتالغان ئادەم ئىكەن.) ئۇ ئادەم ھەيرانلىق بىلەن سۆزنى تەرجىمە قىلماي تۇرۇپ، ۋېسۇنسكىغا ئاستا:«جۇڭگونىڭ بىر

قىسمى، دېمەكچى بولسىڭىز كېرەك» دېدى. ۋيسۇنسكى «مەن قانداق سۆزلىگەن بولسام شۇنداق تەرجىمە قىلىڭ» دېدى. ئۇ ئادەم شۇنداق تەرجىمە قىلدى، بىزمۇ ھەيران قېلىپ قاراشتۇق، ئۇندىن كېيىن ۋ. شونىسكى «بۇ سۆزنىڭ يېقىندا ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ دۆلەت ئىشلىرى كاتىبى ئېقسون ئېيتتى» دېدى. بىز ھەممىمىز كۈلۈشتۇق، ئۇ ئاندىن كېيىن بىزنى قارشى ئالدىغانلىقىنى سۆزلەپ كېلىپ «پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ داھىسى ستالىننىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن، جۈڭگو خەلقىنىڭ ئۇلۇغ داھىيسى ماۋ زېدۇڭنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن، سوۋېت – جۈڭگو دوستلۇقى ئۇچۇن!» دەپ قەدەھ كۆتەردى، كېيىن مەن تۇرۇپ قىسقا سۆز قىلدىم. ئاۋۋال بۇگۈنكى ئالاھىدە زىيا-پەت بىلەن بىزنى قارشى ئالغانلىقى ئۈچۈن سوۋېت ھۆكۈمىتىگە، شەخسەن تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ۋىشونسكىگە رەھمەت ئېيتتىم. ئاندىن كېيىن مەن سۆزۈمنى داۋاملاشتۇرۇپ، «ئامېرىكا دۆلەت سكرە-تارى ئېچىسۇن شىنجاڭ سوۋېتنىڭ بىر قىسمى ياكى بىر قىسمى بو-لۇپ كېتىۋاتىدۇ، دېگەن سۆزلەرنى قىلىشى بۇ تاسادىبى ئىش ئەمەس، ئامېرىكا ئۈچۈن، جاھانگىرلار ئۈچۈن شىنجاڭنىڭ پۈتۈن مەملىكەت بىلەن تەڭ ئازاد بولۇشى، جۈڭگو – سوۋېت دوستلۇقىنىڭ يېڭى بىر بالداقتا كۆتۈرۈلۈپ كۆچىيىشى، ئەمدى جاھانگىرلار ئىلگىرىكىدەك جۈڭگوغا قول سېلىش، شىنجاڭغا قول سېلىش، شىنجاڭنى جۈڭگودىن ئايرىۋېلىپ ئۆزىنىڭ بىر قورچاق ئورنىغا ئايلاندۇرۇۋېلىش نىيىتى ئە-مەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى چۈشەندى» بۇ ئەھۋال ئامېرىكا جاھانگىرلە-كىگە ھەم ئېچىسۇنلارغا ناھايىتى ئەلەم قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەنە ھەر خىل ئېغۇالارنى تارقىتىشقا ئۇرۇنۇشى ھەرگىز ھەيران قالارلىق ئەمەس، ئۇلار نېمە دېتە دېسۇن شىنجاڭ ئىلگىرىدىن جۈڭگونىڭ بىر قىسمى ئىدى، ھازىر جۈڭگو گۈڭچەندائى رەھبەرلىك قىلغان يېڭى جۈڭگونىڭ يەنىلا بىر قىسمى بولۇپ، پۈتۈن جۈڭگو خەلقى بىلەن بىللە ئازاد بولدى. ئېچىسۇنلار نېمە دېسە دەۋەرسۇن بىز ئۆز يولىمىزدا مېڭە-ۋېرىمىز، «ئىت ھۇرىدۇ، كارۋان يۈرىدۇ» دېدىم. ئاندىن كېيىن مەن، دۇنيا پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ داھىيسى ستالىننىڭ سالامەتلىكى ئۈ-چۈن، جۈڭگو خەلقىنىڭ ئۇلۇغ داھىيسى يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ سالا-

مەتلىكى ئۇچۇن، جۇڭگو – سوۋېت ئىككى دۆلەتنىڭ ھەم ئىككى دۆلەت خەلقىنىڭ سەممىي دوستلۇقى ئۇچۇن! دەپ قەدەھ كۆتۈردۇم. ۋېشۇ-نىسكى بۇ سۆزۈمگە قايىل بولغانلىقىنى ئىزھار قىلدى.

ئىككىنچى باب جۇڭگو – سوۋېت توختامىغا قول قويۇش

جۇڭگو – سوۋېت توختامى توغرىسىدا ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى تەپسىلىي سۆھبەت ئېلىپ باردى. بۇ سۆھبەتلەر ناھايىتى سەمىمىي ئۆتكۈزۈلدى، ئىككى دۆلەت ئارىسىدا بىر دوستلۇق توختامى تۈزۈش توغرىسىدا ئىككىلا تەرەپنىڭ باشقا پىكرى يوق ئىدى. بۇ ئالماقاچان ھەل بولغان مەسىلە ئىدى. ئاخىرى توختامنىڭ باشلاپقى لايىھىسى مەيدانغا چىقتى. توختامنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: «جۇڭگو – سوۋېت ئىككى دۆلەتنىڭ، ئىككى دۆلەت خەلقىنىڭ دوستلۇقىنى مۇستەھكەملەش، ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆز ئارا قوللاش، ئۆز ئارا يار-دەم قىلىش» دىن ئىبارەت بولدى. ئەڭ مۇھىمى، سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىغا چوڭ ياردەم قىلىدىغان، جۇڭگودا 162 كارخانا قۇرۇپ بېرىدىغان بولدى. بۇ ئاساسەن كۆپرەك ئېغىر سانائەت، ئاندىن كېيىن يېنىك سانائەتلەرنى ۋە باشقا تېپىتىكى كارخانىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى، مەدەنىيەت – مائارىپ ۋە سەھىيە ساھەسىدىمۇ ياردەم قىلىدىغان بولدى. بۇ توغرىدا ئاساسەن مۇتەخەسسىسلەرنى ئەۋەتىش، تېخنىكا ھەم ئىلمىي ساھەدە ياردەم قىلىش قارار قىلىندى. مەن سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدا بىر ماشىنا رېمونت زاۋۇتى، يەنە بىر تىببىي ئىنستىتوت قۇرۇپ بەرسە، دېگەن پىكرىنى قويغان ئىدىم، بۇ ئىككى ماددىمۇ توختامغا كىرگۈزۈلدى، 1950 – يىلىدىن تارتىپلا سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرى شىنجاڭغا كېلىپ ماشىنا رېمونت زاۋۇتىنى ھەم تىببىي ئىنستىتوتنى ئۆزاق ئۆتمەي قۇرۇپ بەردى، بۇ ماشىنا رېمونت زاۋۇتى كېيىن تراكتور زاۋۇتىغا ئايلاندى، بۇ ئىككى ئورۇن زاۋۇت شىنجاڭنىڭ ماشىنا تىرانسپورت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇ-

رۇشقا ھەم شىنجاڭنىڭ تىببىي ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، بولۇپمۇ تىببىي ساھەدە نۇرغۇن مۇتەخەسسىسلەر ھەم كادىرلارنى تەييارلاشتا، سالامەتلىكىنى ساقلاش ئىشىدا چوڭ رول ئويناىدى.

ھەممە تەييارلىقلار پۈتكەندىن كېيىن 1950 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى توختامغا قول قويۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. بىز جۇڭگو ۋەكىللىرى يولداش ماۋ زېدۇڭ باشچىلىقىدا كېرىمىل سارىيىغا بېرىپ سوۋېت تەرەپ ۋەكىللىرىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئىگە بولدۇق، ئاندىن كېيىن بىر زالغا كىرىپ ئۆز ئارا پاراڭلىشىپ سىتالىننى كۈتتۇق. بىر ئاز پاراڭلىشىپ تۇرغاندىن كېيىن زالنىڭ ئۈدۈل تۆر تەرىپىدىكى كىچىككىنە بىر ئىشىكتىن ئۆزى ئاددىي، جىگەررەڭ يىپ رەختىن پەشمەت، شالۋار كىيگەن، پۈتىغا تېرىدىن ئاددىي باسماق كىيگەن، بويى ئانچە ئېگىز ئەمەس، ئاددىغىنە بىر ئادەم چىقىپ كەلدى. زالدىكى ھەممە ئادەم ئاشۇ تەرەپكە دىققەت قىلىپ قالدى. كېيىن ماۋ جۇشىمۇ شۇ ياققا دىققەت قىلىپ، شۇ ئادەمگە قاراپ ماڭدى. مەن، «بۇ ئادەم كىمدۇ، ھەممە ئادەم بۇنىڭغا دىققەت قىلىۋاتىدۇ، ماۋ جۇشىنىڭمۇ بۇنچە ھۆرمەت بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا كېتىپ بارىدىغۇ؟!» دەپ ھەيران قالدىم. مەن بۇ ئادەمنىڭ ستالىن ئىكەنلىكىنى ھەرگىزمۇ ئويلىماپتىمەن. مېنىڭ كۆز ئالدىمدا دائىم ھېلىقى كىنولاردا كۆرىنىدىغان بويى ئېگىز، گېنېرال لېسىموس كىيىمىنى كىيگەن، ناھايىتى سۆلەتلىك، ھەيۋەتلىك بىر ئادەم ئەكس ئېتەتتى. مەن بۇگۈن ئاشۇ ئادەمنى كۆرىدىغان دەپ ئويلاپ تۇراتتىم، كېيىن ماۋ جۇشى ناھايىتى سەمىمىي كۆرۈشتى، ئۇ ئادەممۇ ماۋ جۇشىغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ قارشى ئالىدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى مېڭىپ زالنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلدى. ئۇ ئادەم يولداش جۇ ئېنلەي بىلەن قول ئېلىشقاندىن كېيىن مەن مايا‌قتا تۇرۇپ، بىزنىڭ پاسولدىن: «بۇ كىشى كىمۇ؟» دەپ سورىغان ئىدىم، پاسول: «ھەي، تونۇمايۋاتامسىز؟ ستالىن ئەمەسمۇ؟» دېدى. ئۇنىڭغىچە ئۇ ئادەم بىزگە يېقىنلاپ كەلگەن ئىدى، ۋىشونىسكى مېنى ستالىنغان تونۇشتۇرۇپ: «بۇ كىشى يولداش سەيپىدىن ئەزىزوف» دېدى. ستالىن مېنىڭ قولۇمنى قاتتىق سىقىپ كۆرۈشتى ـ دە، بېشىمدىن ـ ئايىغىغىچە بىر قاراپ قويدى. ئاندىن كېيىن: «قارشى ئالىمىز،

سىلەرنى قارشى ئالىمىز، مەن سىزنى بىلىمەن» دېدى. مەن بىر ئاز ھودۇققان ھالدا قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ: «سىزگە رەھمەت، بەك رەھمەت» دېدىم. مېنىڭ كەيپىياتىمدا بىر ئاز جىددىيلىك بولغانلىقىنى سەزدىم. ستالىن بىزنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، ئۆرە تۇرۇپ ماۋ جۇشى بىلەن پاراڭلاشتى، ئاڭغىچە ۋىشونىسكى يۇقىرىغا تەكلىپ قىلدى. يۇقىرىدا ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئۇستەل قويۇلغان ئىكەن، بىز ھەممىمىز شۇ ئۇستەلنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ قاتار تۇردۇق. ئۇستەل ئۇستىدە، ئىككى ياقتا ئىككى ئورۇندۇق بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدا توختامنىڭ ئىككى لايىھىسى قويۇلغان. يولداش جۇ ئېنلەي بىلەن ۋىشونىسكى ئۇستەلدە ئولتۇرۇپ ئىككى توختامغا قول قويدى. قول قويۇپ بولغاندىن كېيىن ستالىن، ماۋ جۇشى بىلەن قول ئېلىشىپ سەممىي كۆرۈشتى. ئىككى قول قويغۇچىلارمۇ بىر – بىرىنى تەبرىكلىشىپ كۆرۈشتى. ھەممىمىز قىزغىن چاۋاك چېلىشتۇق. شۇنىڭ بىلەن ھەر ئىككى مەملىكەت ئۆچۈن مۇھىم ئەھمىيەتلىك بولغان، ئىككى مەملىكەتنىڭ دوستلىقىنى كۈچەيتىپ، ئۆز ئارا سەممىي ياردەملىشىدىغان، پۈتۈن دۇنياغا ناھايىتى چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن ئەشۇ جۇڭگو – سوۋېت دوستلۇق، ھەمكارلىق ۋە ئۆز ئارا ياردەم توختامى رەسمىي مەيدانغا كەلدى. كېيىن پەتنۇسلاردا تۈتۈلغان قەدەھلەرنى كۆتۈرۈپ، ئىككى تەرەپ بىر – بىرىمىزنى تەبرىكلەشتۇق. ئۆرە تۇرغان بويىچە بىر ئاز پاراڭلار بولدى، كېيىن ستالىن سائىتىگە قاراپ 7 دە سىلەرنىڭ زىيارىتىڭلار بار، راست، ئەمدى سىلەر قايتىساڭلار بولار، دېدى. (بۇ ۋاقىتتا سائەت 6 دىن ئېشىپ قالغان ئىدى.) ماۋ جۇشى: «بىز بارايلى، سىزمۇ قاتنىشىپ بېرەرسىز؟» دېدى. ستالىن: «مەن سىلەرنىڭ زىياپىتىڭلارغا چوقۇم بارىمەن» دېدى. بىز شۇنىڭ بىلەن ۋاقىتلىق خوشلىشىپ كېرىمىلدىن قايتتۇق.

ئۇچىنچى باب بىزنىڭ زىياپەت

توختاملار ئىمزالانغاندىن كېيىن شۇ كۈنى كەچ سائەت 7 دە موسكۋادىكى چوڭ بىر مېھمانخانىدا بىزنىڭ توختامغا قول قويۇش مۇ-ناسىۋىتى بىلەن چوڭ زىياپەتمىز بېرىلدى. بۇ زىياپەتكە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ستالىن باشلىق ئاساسىي رەھبەرلەر ۋە مۇناسىۋەتلىك كا-دىرلار چاقىرىلغاندىن باشقا، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى چەت ئەل پاسول-لىرى چاقىرىلغان، ئۇنىڭدىن باشقا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم خىزمەت كۆرسەتكەن نامدار ئادەملىرى، پەن – تېخنىكا جەھەتتە نامدار ئالىملار، مەدەنىيەت، مائارىپ جەھەتتە نامدار ئادەملەر، داڭلىق سەنئەت خادىملىرى ۋە باشقىلار. مېھمانخانا ئىشىكىدىن كىرگەندىن كېيىن زالدا لى فۇچۈن، پاسول لىيو شاۋ، مەن بىر نەچچىمىز مېھمانلارنى قا-تار تۇرۇپ كۈتتۇق. بۇ ۋاقىتتا دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ بىر ماشىنا توختىدى. ئالدى بىلەن ماشىنىدىن كەينى ـ كەينىدىن ئىككى سېرىق ئۆتۈك كىيگەن ئايال چۈشتى، كېيىن ستالىن ماشىنىدىن چۈشتى. بۇ خۇددى بايىقى كېرىملدا كۆرگەن ستالىننىڭ ئۆزى، كىيىمىنى ھېچ قانداق ئۆزگەرتمىگەن، ستالىن باشقىلارنىڭ قوللىشى بىلەن زالغا كىردى، بىز بىلەن بىر ـ بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. بىز قارشى ئالىدىغانلىقىمىزنى بىلدۈردۇق. كېيىن سالىننى چوڭ زال ئىشىكىگە كېلىپ ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلىلار قارشى ئالدى. ستالىن زالغا كىرىشى بىلەنلا پۈتۈن زالدا گۈلدىراش ئالقىش ھەم ھۇررا ئاۋاز-لىرى ئاڭلاندى. بولۇپمۇ سوۋېتلىك دوستلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ناھا-يىتى قىزغىن ئاۋاز بىلەن ھەم چاۋاك بىلەن «ستالىن – ماۋ زېدۇڭ، ماۋ زېدۇڭ – ستالىن!» دەپ ناھايىتى قىزغىن كەيپىيات بىلەن قارشى ئالدى. بۇگۈنكى زىياپەت زالىنىڭ يۇقىرىسىغا ئۇزۇن ئۈستەل قويۇلغان شۇ يەردە ستالىن، ماۋ زېدۇڭ ھەم ئىككى تەرەپنىڭ ئاساسىي ۋەكىل-لىرى ئولتۇرىدىكەن، قالغان ئادەملەرگە زالنى چۆگىلىتىپ كىچىك ئۈستەل – ئورۇندۇقلار قويۇلغان، لېكىن ئۆزە تۇرۇپ تاماق يەيدىكەن.

لېكىن ھېچ كىم تاماققىمۇ بارمىدى، ئورۇندۇققىمۇ بېرىپ ئولتۇرمىدى. ھەممە ئادەم ئاشۇ ئۇستىلىنى ئوراپ ئېلىپ: «ستالىن – ماۋ زې-دۇڭ، ماۋ زېدۇڭ – ستالىن» دېگەن شۇئارلارنى توۋلاپ تۇرۇپ ئالدى. بىزنىڭ پوسۇلىمىز مېھمانلارنى ئولتۇرۇشقا، تاماقنى تەكلىپ قىلدى. ھېچ كىم ئولتۇرغىنى ئۇنىمىدى. كېيىن ماۋ جۇشى تۇرۇپ سۆز قىلدى، ماۋ جۇشى ئالدى بىلەن ئىككى دۆلەت دوستلۇقى توختامىغا قول قويۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش، شۇنىڭ بىلەن ستالىن ھەم ستالىن باشلىق سوۋېت پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ بىزنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنى قىزغىن قارشى ئالغانلىقىغا رەھمەت ئېيتىپ، جۇڭگو – سوۋېت دوستلۇغى ئۇچۇن، ستالىننىڭ سالامەتلىكى ئۇچۇن قەدەھ كۆتۈرىدى. قەدەھتىن كېيىن يەنە «ھۇرا، ستالىن – ماۋ زېدۇڭ، ماۋ زېدۇڭ – ستالىن!» دېگەن ئاۋاز ئەۋجىگە چىقتى. كېيىن، ستالىن سۆز قىلدى. ستالىننىڭ سۆز قىلىش ئۇسۇلىمۇ ماۋ جۇشىنىڭ سۆز قىلىش ئۇسۇلىغا ئوخشاپ كېتىدىكەن. چاقچاق ئارىلاش سۆز قىلىدىغان ئادەم ئىكەن. ئۇ ئادەم ئەشۇنداق يۇمۇرلۇق، چاقچاق ئارىلاش، خەقنى كۈلدۈرۈپ سۆز قىلدى. ئۇ سۆزنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىمۇ يەنە ئوخشاش سوۋېت – جۇڭگو توختامىغا قول قويۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش، ئۇلۇغ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى، جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازاد بولغانلىقىنى تەبرىكلەش، يولداش ماۋ زېدۇڭ باشچىلىقىدىكى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن جۇڭگو – سوۋېت ئىككى دۆلەت دوستلۇقى ئۇچۇن جۇڭگو خەلقىنىڭ بۇندىن كېيىنكى كۈرەشلىرىدە ئۇلۇغ غەلىبە قازىنىشى ئۇچۇن، دەپ قەدەھ كۆتۈردى. شۇندىن كېيىن ھېلىقى شۇئار، ھۇررالار يەنە بارغانچە ئەۋج ئالدى. شۇ چاۋاك، ھۇررا، شۇئارلار يەنە ئۇزاققىچە داۋام قىلدى. ئاخىرى بۇ زىياپەتنى پىلان بويىچە داۋام قىلدۇرۇشقا بولمىدى. كېيىن يولداش جۇ ئېنلەي ۋېشونسكى بىلەن بۇ ئىككىيلەننىڭ قايتىپ دەم ئېلىشىنى تەكلىپ قىلدى. ستالىن بىلەن ماۋ جۇشىنى كۆپچىلىك بىلەن خوشلۇشۇپ قايتىشقا ماڭدى. كىشىلەر ئۇلارنى بىر ياقتىن يول بېرىپ بىر ياقتىن ئوراپ، يەنە بايىقى شۇئار، ھۇررالار، تەنتەنە بىلەن تا مېھمانخانىسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسىغىچە ئۇزۇتۇپ چىقتى.

ئەدى بىزنىڭ پوسۇمىز مېھمانلارنى تاماققا تەكلىپ قىلدى. مېھمانلار ناھايىتى خوشال كەيپىياتتا ئۆز جايلىرىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ، تەخسە، پىچاق، ئارىلىرىنى كۆتۈرۈپ تاماق ئېلىپ يېيىشكە باشلىدى. بۇ تاماق يېيىشنىمۇ ئانچە ئۇزاققا بارمىدى، بىر قانچە ئاتاغلىق سوۋېت سەنئەتچىلىرى ئويۇن باشلىۋەتتى. بۇگۈنكى بۇ زىياپەتكە سوۋېتنىڭ ئاتاقلىق تىياتىر ھەم كىنو ئارتىستلىرى ناخشىچى، ئۇسسۇلچى، بالىتچى، چاقچاقچى، ھەجۋىچى، شائىرلار يىغىلغان ئىكەن. بۇلار ئۆز ئويۇنىنى قىزىتىشقا باشلىدى. بۇگۈنكى ئولتۇرۇش شۇنداق قىزىدىكى، ئارتىستلار ھەر خىل ئويۇنلار كۆرسىتىپ، كېيىن كوللېكتىپ تانسىلار باشلاندى. شۇنداق قىلىپ ئولتۇرۇش ناھايىتى چوڭ قىزغىنلىق بىلەن دولقۇنغا كۆتۈرۈلۈپ، تاكى كەچكى سائەت 11 گىچە داۋام قىلدى. بۇ ئولتۇرۇشنىڭ مۇنداق قىزىغانلىقىدا ھەر تۈرلۈك سەۋەب بار ئىدى. ئەڭ مۇھىمى، كۆپچىلىكنىڭ جۈڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق شەرتنامىسىغا قول قويۇلغانلىقى، شۇنىڭ بىلەن جۈڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقىنى تەنتەنە قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى.

تۆتىنچى باب شىنجاڭدا ئىككى شىركەت قۇرۇش توغرىسىدا

توختام توغرىسىدا سۆھبەت داۋامىدا سوۋېت تەرەپ شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى بىلەن ئىككى شىركەت — بىرى جۇڭگو - سوۋېت نېفىت شىركىتى، يەنە بىرى جۇڭگو - سوۋېت مېتال شىركىتى قۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ قويغان ئىدى. بۇ تەكلىپكە بىز تەرەپ قوشۇلغان. توختامنىڭ ئومۇمىي لايىھىسىگە قول قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن بۇ ئىككى شىركەتتىكى قوشۇمچە توختام ئالاھىدە مۇزاكىرە قىلىنىپ، قارار قىلىنماقچى بولغان ئىدى. ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلى مېنى ھەم لى فۇچۇن، لىيۇ شاۋ چاقىرىپ، بىزنى مۇشۇ سۆھبەت ئۈچۈن جۇڭگو تەرەپ ۋەكىللىرى قىلىپ بېكىتىلگەنلىكىمىزنى ئېيتتى، ماۋ جۇشى بۇ مەسىلىنىڭ سۆھبىتى باشلانغاندا، سىز (مېنى دېمەكچى) بىزنىڭ جۇڭگو تەرەپنىڭ پوزىتسىيىسىنى ئاۋۋال بايان قىلىپ ئۆتىسىڭىز، ئاندىن كېيىن سوۋېت تەرەپنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقسىڭلار، ئىككى تەرەپ بىرىنچى قېتىم پىكىر ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، ئاندىن كېيىن لايىھە توغرىسىدا مۇزاكىرە قىلىپ بىر كېلىشىم قىلسىڭلار، دېدى. كېيىن يولداش جۇ ئېنلەي بۇ مەسىلە توغرىسىدا سوۋېت تەرەپ تاشقى ئىشلار مۇئاۋىن مىنىستىرى گرومىكوۋ باشچىلىقىدا بىر ۋەكىللەر ئۆمىكى تەيىنلىگەنلىكىنى بىز تەرەپكە ئۇقتۇردى. ئۇلار ئۆز پىكرىنى قويۇشتا ئىككى مەسىلىنى سىلەرگە قويۇشى مۇمكىن، بىرى، ئىلگىرى جاڭ جىجۇڭ رەئىس ۋاقتىدا ئۇلار كېلىشكەن بىر لايىھىنى مۇزاكىرە ئۈچۈن لايىھە دەپ ئوتتۇرىغا قويۇشى مۇمكىن، بۇنىڭغا بىز قوشۇلالمايمىز. يەنە بىرى، ئىككى شىركەتنىڭ مۇددىتى توغرىسىدا، ئۇلار ناھايىتى ئۇزۇن مۇددەتنى قويۇۋاتىدۇ. يەنى «40 يىل» دەيدۇ، بۇ بەك ئۇزۇن ۋاقىت. سىلەر قىسقىراق ۋاقىتنى قويساڭلار، ئۇلار 40 يىل دېسە، سىلەر 20 يىل دېسەڭلار، كېيىن ئۇلارمۇ تۆۋەنگە چۈشسە، بىز - مۇ يۇقىرىراققا قوشۇلساق، شۇنداق قىلىپ 25 يىل 30 يىل ئىچىدە بولسا قانداق بولار، بۇنى ئويلىشىپ باقساڭلار بۇ ئىككى مەسىلە بە-

رىنچى قېتىم سىلەرگە ئۇچرىشى مۇمكىن، نۆۋەتتە جاڭ جىجۇڭ بىلەن بىللە ئوتتۇرىغا قويغان لايىھىگە بىز قوشۇلالمايمىز، بۇ كونا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرەپ بىلەن كېلىشكەن لايىھە. بىز ئىككى تەرەپ باشقىدىن پۈتۈنلەي يېڭى لايىھىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇزاكىرە قىلىشىمىز كېرەك، ئەگەر مۇشۇ ئىككى مەسىلىنى قويىسا، سىز ئۆز پىكرىڭىزنى قويىسىڭىز بولىدۇ دېدى.

2ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سۆھبەتنى باشلىدۇق. بىرىنچى قېتىم سۆھبەتى باشلاش بىلەن ئالدى بىلەن مەن، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭدا ئىككى شىركەت ــ جۇڭگو ـ سوۋېت نېفىت شىركىتى، جۇڭگو ـ سوۋېت مېتال شىركىتى قۇرۇش توغرىسىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پىكرىگە قوشۇلىدۇ. بىز بۇ مەسىلىنى قانداق مۇزاكىرە قىلىمىز، لايىھىنى قانداق چىقىرىمىز، بۇ توغرىدا سوۋېت تەرەپنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقساق، دېگەن پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. گرومىكوۋ جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ پىكرىگە قوشۇلىدىغانلىقى ئۈچۈن رازىلىقىنى، رەھمەت ئېيتىدىغانلىقىنى دېدى ۋە بايىقى يولداش جۇ ئېنلەي ئېيتقاندەك ئىككى مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بىرىنچىسى، جاڭ جىجۇڭ بىلەن مۇزاكىرە قىلىپ ئوتتۇرىغا چىققان، لېكىن كېلىشىم بولمىغان لايىھىنى ئاساس قىلىپ بىرلىكتە مۇزاكىرە قىلىپ بىر قارارغا كېلىش؛ يەنە بىرى شىركەتنىڭ ۋاقتىنى 40 يىل قىلساق قانداق؟ دېدى.

مەن «بىز گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەسئۇللىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان لايىھىنى سۆھبەتلىشىمىزنىڭ ئاساسي قىلىشقا قوشۇلالمايمىز، بۇ قايسى جەھەتتىن بولسىمۇ مۇۋاپىق ئەمەس،» دېدىم. ۋە، «بىز سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ يېڭى لايىھە قويۇشىنى ياكى بىر لىكتە مۇزاكىرە قىلىپ، يېڭى بىر لايىھىنى ئىشلەپ چىقىشىنى تەكلىپ قىلىمىز، دېدىم. ئىككىنچى مەسىلىگە، يەنى شىركەتنىڭ ۋاقتى 40 يىل بولسا بەك ئۇزۇن بولۇپ كېتىدۇ. جۇڭگو ـ سوۋېت ئىككى دۆلەت دوست دۆلەتلەر بولغىنىمىز ئۈچۈن ئاۋۋالقى ۋاقتىنى قىسقىراق قويۇپ تۇرۇپ، كېرەك بولسا يەنە ئۇزارتىشىمىز مۇمكىن، دېدىم. گرومىكوۋ سىزنىڭچە قانچىلىك ۋاقىت بولسا؟» دېدى. مەن: «15 يىلدىن

20 يىلغىچە بولسا» دېگەن ئىدىم، ئۇ ئادەم ئۆزلىرىنىڭ ۋەكىللىرىگە بىر ـ بىردىن قارىشىۋالدى ـ دە، كېيىن ئالدىدا ئوچۇق تۇرغان سومكىنى يايتى ـ دە:

«بۇنداق بولسا بۇ سۆھبەتنى باشلىيالمايدىكەنمىز، مەن سىلەرنىڭ ـــ جۇڭگو تەرەپنىڭ بۇ پىكرىنى بىزنىڭ ھۆكۈمىتىمىزگە ئېيتىپ ئاندىن كېيىن سۆھبىتىمىزنى كېيىن باشلايلى، دەپ بۇگۈنكى بىرىنچى سۆھبەتنىڭ مۇشۇنىڭ بىلەن تۈگىگەنلىكى توغرىسىدا ئىپادە بىلدۈردى. مەن، بۇ ياخشى گەپ، سۆھبەتنى داۋاملاشتۇرۇش توغرىسىدا بىز سىلەرنىڭ خەۋەر قىلىشىڭلارنى كۈتىمىز» دېدىم. شۇنىڭ بىلەن خېلى ئوبدان ئۇمىد بىلەن باشلانغان بۇ سۆھبەت يېرىم سائەتكە يەتمەستىنلا توختىدى.

بۇ ئىككى شىركەت توغرىسىدا خېلى ئۇزۇندىن بېرى سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ بىلەن ئالاقە قىلىپ كەلگەن ھەم بۇ ئىككى شىركەتنى خېلى ئىلگىرىلا باشلىۋەتكەن. 1930 ـ يىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ ـــ شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى بىلەن كېلىشىپ بىر توختام تۈزۈپ، شىنجاڭدا نېفىت ھەم مېتال شىركىتى قۇرۇشنى باشلىغان. بىرىنچى بولۇپ قاراماينىڭ ئوتتۇز بىرىنچى يىللار ئوتتۇرىسىدا نېفىتنى ئېچىش ئىشى باشلانغان، بۇ خېلى چوڭ تۈتۈلۈپ، ئۇزاق ئۆتمەستىن قاراماي نېفىتلىكى ئېچىلىپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەن. شىنجاڭنىڭ نېفىت مەسلىسى بېنزىن ۋە باشقا مەھسۇلاتلار مەسلىسى ئاساسەن ھەل بولغان. مېتال شىركىتىمۇ شۇ ۋاقىتتا ئىش باشلىغان، شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدا ئاۋۋال تەكشۈرۈش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلىپ، كېيىن ئالدى بىلەن ئالتاي ـ كۆكتوقاي ناھىيىسىدە مېتال قېزىش ئىشلەپچىقىرىشنى باشلىغان ئىدى. بۇ مېتال ئاساسەن ئاز ئۇچرايدىغان مېتال دەپ ئاتالغان مېتاللار قاتارىدا بولۇپ، بۇنىڭ مۇھىمى خەنزۇچە «لىيۇ» دەپ ئاتىلىدىكەن، روسچە ياكى ياۋروپا «ۋولفرام» دەپ ئاتىلىدىكەن. بۇ ناھايىتى مۇھىم ئاز ئۇچرايدىغان مېتال بولۇپ، ئاتوم ئېنېرگىيىسىنى ئىشلىتىش تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينايدىغان بىر مېتال ئىكەن. بۇ ئىككى شىركەت تا 1941 ـ يىلىغىچە داۋام قىلىپ، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى باشلىنىپ شېڭ شىسەي سوۋېتكە قارشى

ئەسلى قىياپىتىنى ئاشكارە قىلىپ چىققاندىن كېيىن، بۇ ئىككى توختام بۇزۇلغان. يەنە، ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگوغا ئايروپىلان ياردەم قىلىش كېلىشىمى قىلغان ئىكەن. بۇ نىڭ بىلەن شىنجاڭدا، غۇلجىدا لوتچىكلار تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ ئادەم تەييارلاش، يەنە بىرى ئۇرۇمچى تۇدۇڭخېدا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئېلىپ كەلگەن ئايروپىلان قىسمىلىرىنى قۇراشتۇرۇپ قۇرۇش ئىشىنى ئېلىپ بارغان. بۇ ئىشمۇ ئەشۇ ۋاقىتىدا توختاپ قېلىپ سوۋېت مۇتەخەسىسلىرى سوۋېتتىن ئېلىپ كەلگەن نۇرغۇن مۇھىم ماتېرىياللىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن.

بىز سۆھبەت ئەھۋالىنى يولداش جۇ ئېنلەيگە دوكلات قىلدۇق، يولداش جۇ ئېنلەي «سىلەر ياخشى پىكىر قويۇپسىلەر، ئەمدى سوۋېت تەرەپنىڭ پىكىرىنى كۆتەيلى، ئۇلار نېمە دەيدۇ، ھەر ھالدا پىرىنسىپتا جائ جىجۇڭ بىلەن كېلىشكەن لايىھىنى ئاساس قىلماسلىق، ۋاقىتنى قاراپ بېقىپ قىسقارتىش، قانچىلىك قىسقارتقىلى بولىدۇ، يەنە ئويلىشارمىز» دېدى. شۇنىڭ بىلەن بىز سوۋېت تەرەپنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ ياتتۇق، بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن يولداش جۇ ئېنلەي ماڭا سىزنىڭ قويغان ئىككى پىكىرىڭىز توغرىسىدا سوۋېت تەرەپتە ئۇقۇشماسلىق بولغان ئوخشايدۇ. مىكويان ماڭا: «شىنجاڭلىق يولداشلار سوۋېت بىلەن ئىككى شىركەت قۇرۇش قوشۇلمايدىغان ئوخشايدۇ» دېدى، دەپ ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن يولداش جۇ ئېنلەي كۈلۈپ: «مەن مىكويانغا ئۇنداق ئەمەس، بىز بۇ مەسىلىدە پىرىنسىپتا كېلىشىپ قويغان، يولداش سەيپىدىن شۇ پىرىنسىپ بويىچە ئىش قىلىۋاتىدۇ، يەنە داۋاملىق سۆھبەت ئۆتكۈزۈش لازىم» دېدىم، دېدى. كېيىن جۇ زۇڭلى ماۋ جۇشى بىلەن ئىلگىرىكىدەك قايتماقچى بولغاندا «سىلەر سۆھبەتنى مۇمكىن قەدەر يەنە داۋام قىلدۇرۇپ، ئىلاجى بار بىر لايىھىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۇنى مۇزاكىرە قىلىپ بىر قارارغا كېلىڭلار».

«مەسىلەر بولسا، بىز بىلەن خەۋەرلىشىپ تۇرۇڭلار، ئاخىرقى قارارنى بىز جۇڭياڭ ماقۇللىغاندىن كېيىن ئاندىن لايىھىگە قول قويۇشقا بولىدۇ. بىز يەنە ئالاقىلىشىپ تۇرايلى» دېدى.

ئىككىنچى ھەپتىدىن كېيىن سوۋېت تەرەپتىن سۆھبەتنى

داۋالاشتۇرساق، دېگەن تەكلىپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن سۆھبەتنىڭ 2 ـ ئولتۇرۇشى باشلاندى. 2 ـ ئولتۇرۇشتا سوۋېت تەرەپ، جاك جىجۇك بىلەن كېلىشكەن لايىھىنى ئېلىپ چىقاسلىققا سوۋېت ھۆكۈمىتى قو- شۇلغانلىقى، سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ بىر يېڭى لايىھە تەييارلىغانلىقىنى ئېيتىپ، شۇ لايىھىدىن بىر نۇسخىنى بىزگە بەردى. ئۇندىن كېيىن يە- نە ۋاقىت مەسىلىسى توغرىسىدا مۇزاكىرە ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ۋاقىتنى 40 يىل ئۇزاق بولۇپ كەتسە ئويلاشساق بولىدۇ، ـ دېدى. ئۇلار، باشتا «گرولمىلۇۋ» بولسا تۇزىتىش لازىم. لېكىن ئىلاجى بولسا شۇ 40 يىل- دىن قىسقارتمىساق، ۋاقىت ئۇزاقراق بولسا، بىز سوۋېت تەرەپنىڭ پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇش، ئىككى شىركەتتىن ئوبدانراق نەتىجە چىقە- رىش، شۇنىڭ بىلەن جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشلىرىغىمۇ پايدە- لىق بولۇش، دېگەن پىرىنسىپنى ئويلاۋاتىمىز، ـــ دېدى. گرومىكو ئۆ- زىنىڭ پىكرىنى ئېيتىپ بولۇپ، ئوتتۇرىغا قويغان لايىھىنىڭ ئاسا- سىي مەزمۇنىنى بىزگە تونۇشتۇردى. بىز سوۋېت تەرەپ لايىھە قويغان- لىقىغا قوشۇلدۇق. لايىھىنى بىز ئاپىرىپ ئۆزىمىز كۆرۈپ مۇزاكىرە قىلايلى، ئاندىن كېيىن سىلەرگە خەۋەر قىلايلى، دېدى. ۋاقىت توغرە- سىدا مەن يەنە ئىلگىرىكى پىرىنسىپنى تەكىتلىدىم. «30 يىل بولسىمۇ جىقراق بولۇپ كېتىدۇ، 20 يىل بولسا قانداق، ناھايىتى جىق بولسا، 25 يىل بولسا قانداق؟ » دېگەن پىكرىنى قويدۇم. گرومىكو بۇ مەسە- لىدە ئۆزىنىڭ قاتتىق پىكرىنى قويمىدى، «ھەر ھالدا بۇنى داۋاملىق مۇزاكىرە قىلايلى» دېدى. كېيىن گرومىكو مۇشۇ سوۋېت ئوتتۇرىغا قويغان لايىھىدە ئىككى شىركەتنىڭ بۇندىن كېيىنكى ئىككى تەرەپنىڭ سالىدىغان مەبلىغىگە ئىلگىرىدىن شىنجاڭدا قۇرۇلغان جۇڭگو نېفىت شىركىتى ۋە سوۋېت ـ جۇڭگو مېتال شىركىتىنىڭ شۇ ۋاقىتتا ساق- لىنىپ قالغان ئىمارەت، مۇلۇكلىرىنىمۇ مەبلەغ ھېسابىغا كىرگۈز- سەك، دېگەن پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ مەسىلە غەلىتە قويۇلۇپ قالدى. مەن دېدىم ئىككى شىركەتنىڭ شېڭ شىسەي ۋاقتىدا قېپ قال- غان جايلىرى بار ئىدى. ماشىنا ئۇسكۇنە ياكى باشقا پۇلغا يارايدىغان ھېچ نېمە يوق. شېڭ شىسەي بىلەن باشلىغان ئىككى شىركەتنىڭ توختاپ قالغىنىغا 10 نەچچە يىل بولدى. ئۇ ۋاقىتتا قۇرۇلغان ئىمارەت-

لەر خام خىشتىن ياغاچ بىلەن قۇرۇلغان بۇ ئىمارەتلەر ئاللىقاچان يەر-قىلىپ تۈزلىنىپ بولدى. ئۇنىڭدىن ھېچ قانداق سوۋېت تەرەپ مەبلەغ-كە قوشىدىغان، يولغا يارايدىغان ھېچ نېمە يوق، بۇ مەسىلىگە بىز قو-شۇلالمايمىز. ئەگەر سوۋېت تەرەپ لايىق كۆرسە، بىر ئادەم ئەۋەتىپ ئاشۇ ۋەيران بولغان جايلارنى كۆرۈپ كەلسە بولىدۇ، دېدىم. بۇ مەسىلە-نى مەن مۇشۇنداق ئوچۇقراق قويغاندىن كېيىن گرومكو بۇنىڭغا باش-قا گەپ قىلمىدى. كېيىنكى سۆھبەت داۋامىدىمۇ بۇ مەسىلىسىنى گرومكو يەنە ئوتتۇرىغا قويمىدى. شۇنداق قىلىپ بۇ مەسىلە بولماي قالدى.

ئەمدى يەنە ئەشۇ ئىككى مەسىلە، لايىھە، لايىھىنىڭ مەزمۇنى، جاڭ جىجۇڭ قويغان لايىھىنى قوبۇل قىلماسلىق، يېڭى لايىھە سوۋېت تەرەپ-نىڭ لايىھىسىنى مۇزاكىرە قىلىشقا كېلىشتۇق. ۋاقىت مەسىلىسى ئۇ يەنە ئوچۇق قالدى. سۆھبەتنىڭ ئىككىنچى ئولتۇرۇش شۇنىڭ بىلەن ئاياغلاشتى.

سوۋېت تەرەپ قويغان لايىھىنى كۆرۈپ چىقىپ مۇزاكىرە قىلدۇق. بۇ لايىھە جاڭ جىجۇڭ بىلەن ئوتتۇرىغان لايىھە ئەمەس ئىكەن. لېكىن بۇنىڭدا جاڭ جىجۇڭ بىلەن كېلىشكەن لايىھىنىڭ بىر مۇنچە مەزمۇن-لىرى بار. بۇ بىر تەرەپى. يەنە بىر ياقتىن بۇ لايىھىدە يەنە ئويلىشىد-غان بىرقانچە مەسىلىلەر بار ئىكەن، بۇنىڭدا ئىككى تەرەپنىڭ مۇشۇ ئىككى شىركەتكە بولغان ئىگىدارچىلىق، رەھبەرلىك، ئاندىن باشقا كونكرېت مەسىلىلەردە مۇڭاپىق بولمىغان تەرەپلىرى بار ئىكەن، بىز بۇنى ئۇزاق مۇزاكىرە قىلدۇق. مۇزاكىرە قىلىپ بىزنىڭ پىكرىمىزنى بېيجىڭگە ـــ جۇ زۇڭلىغا يوللىدۇق، شۇنىڭ بىلەن بىز ۋاقىتنى ئۇلار 10 يىل قىسقارتساق، 30 يىل قىلساق قانداق؟ دېگەن پىكرىنى ئوتتۇ-رىغا قويدى، كېيىن جۇ زۇڭلىدىن قوشۇلغان تېلېگرامما كەلدى. ئا-خىرىدا بىز بۇ شىركەتلەر توغرىسىدىكى لايىھە ئۈستىدە پرىنسىپ جە-ھەتتە بىرلىككە كەلدۇق، بۇنىڭدا ئاڭ مۇھىمى ئەشۇ يىل ۋاقىت مە-سىلىسىنى 30 يىل دەپ كېلىشتۇق. ئۇنىڭدىن باشقا ئىككى تەرەپنىڭ مەبلەغ سېلىشى، ئىككى تەرەپنىڭ شىركەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىش مەسىلىسى، ئۇنىڭدىن باشقا تېخنىكا مەسىلىلەرگە ئوخشاش بىر مۇنچە

مەسىلىلەر توغرىسىدا مۇزاكىرە قىلىپ ئاخىرى بىر پىكىرگە كېلىشىتۇق. شۇنىڭ بىلەن ئاخىرقى كېلىشكەن پىكىرىمىزنى بېيجىڭگە جۇ زۇڭلىغا دوكلات قىلىدۇق، جۇ زۇڭلى قوشۇلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ جاۋاب بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن بىز بۇ ئىككى كېلىشىمنىڭ لايىھىسىگە قول قويدۇق. شۇنداق قىلىپ شىنجاڭدا جۇڭگو ـ سوۋېت نېفىت شىركىتى، جۇڭگو ـ سوۋېت مېتال شىركىتى توغرىسىدىكى توختام مەيدانغا كەلدى.

بۇ ئىككى شىركەتنىڭ ئىشىنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ناھايىتى چىڭ تۇتتى، ئۇزاق ئۆتمەي مۇتەخەسسىسلەرنى، رەھبەرلىككە كىرىدە. غان كادىرلارنى ئەۋەتتى، ئاندىن سالىدىغان مەبلەغ، قۇرۇلۇشقا كېتى. دىغان ھەم مېتال، نېفىت ئىشلەش تېخنىكىسىغا كېتىدىغان ئۇسكۇنە ماتېرىياللارنىمۇ ئۇزاق ئۆتمەي ئەكىردى، شۇنىڭ بىلەن 1954 ـ يىلى. غىچە ، شىركەتنىڭ ئىشى تېز تەرەققىي قىلىپ خېلى نەتىجىلەر كۆ. رۈلدى. ئۇنىڭ مۇھىمى مايتاغ نېفىتچىلىكى ئىلگىرىكى ئاساستا كېڭەي. تىپ قۇرۇلدى، بىر مۇنچە يېڭى قۇدۇقلار ئېچىلدى، شۇنىڭ بىلەن قارامايدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، نېفىت چىقىش، ئايرىش زاۋۇتى قۇرۇلدى. نېفىت مەھسۇلاتلىرى چىقىشقا باشلىدى. 1954 ـ يىلى بى. رىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنى ئې. چىلغاندا باشقا ئەللەردىن يىغىنغا تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىللەر قاتارىدا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن خروشوۋ باش بولۇپ ۋاراشىلوف، ئۇنىڭغا مىكو. يان ھەم باشقا بىرقانچە ئادەملەر قوشۇلغان بىر ۋەكىللەر ئۆمىكى كەل. دى. شۇ ۋاقىتتا خروشوۋ شىنجاڭدىكى ئىككى شىركەتنى سوۋېت تەرەپ جۇڭگو تەرەپكە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئۆزىنىڭ ھەسسىسىدىن قالىدىغانلى. قىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بىزنىڭ ھۆكۈمىتىمىز بۇ پىكىرلەرگە قوشۇل. دى. شۇنداق قىلىپ جۇڭگو ـ سوۋېت ئوتتۇرىسىدىكى شىنجاڭدا قۇ. رۇلغان بۇ ئىككى شىركەت 40 يىل تۇگۈل 30 يىلمۇ بولمىدى، 4 ـ 5 يىل ئىچىدە سوۋېت تەرەپنىڭ ھەسسىدارلىقى توختىدى. بىز ئۆزىمىز، ئۆز ئالدىمىزغا باشقۇرۇشقا باشلىدۇق. بۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بۇ ئىككى شىركەتنىڭ بولۇپمۇ نېفىت شىركىتىنىڭ شۇ ۋاقىتتا سېلىنـ. غان ئاساسىي بويىچە بىز خېلى سۈرئەت بىلەن داۋاملاشتۇردۇق. بۇ.

نىڭدا سوۋېت بىلەن ھەمكارلىق شىركەت بولغانلىقىدا، سوۋېت تەرەپنىڭ مەيلى مەبلەغ بولسۇن، مەيلى ئۇسكۇنە ماتېرىيال بولسۇن، مەيلى تېخنىكا كادىرلاردىن بولسۇن قىلغان ياردەمى ناھايىتى مۇھىم.

بەشىنچى باب ستالىننىڭ زىيارىتى

ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلىلار قايتىش ئالدىدا، كېرىملدا ستالىن كەچىك بىر زىيارەتكە چاقىردى. بۇ زىيارەتكە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي رەھبەرلىرى، سىياسىي بيۇرۇنىڭ دائىمىي ھەيئەتلىرى، مىنىستىرلار سوۋېتىنىڭ رەئىسى، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى قاتارلىق كىشىلەر قاتناشتى. بىز تەرەپتىنىڭ سوۋېت تەرەپنىڭ تەكلىپى بويىچە ئالتە كىشى — ماۋ جۇشى، جۇ زوڭلى، لى فۇچۈن، چېن باۋكې، لىيۇ شاۋ ھەم مەن بولۇپ ئالتە كىشى قاتناشتۇق. بىز سائەت كەچ يەتتىدە كېرىملغا بېرىپ بىر كىچىكرەك زالدا قارشى ئېلىنىپ، شۇ يەردە دەم ئالدۇق. قارشى ئېلىنىشتا كېرىمل چوڭ دەرۋازىسىدىن تارتىپ كېرىمل سارىيىغا كەلگىچە مەخسۇس قويۇلغان ھۆرمەت ساقچىلىرى، كېرىملسارىيى دەرۋازىسىغا كەلگەندىن كېيىن يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ قارشى ئېلىشى، ھەربىيلەرنىڭ قارشى ئېلىشى، ئاندىن كېيىن سارايغا كىرگەندىن كېيىن ھەر بىر دوقمۇشتا، ھەر بىر پەلەمپەيدىن چىقىشتا ھۆرمەت قاراۋۇللىرى — شۇنداق قىلىپ ناھايىتى ھۆرمەت بىلەن ماۋ جۇشىنى ھەم جۇڭگولۇق يولداشلارنى قارشى ئالدى. بىز كىرىسىڭ ستالىندىن باشقا ھەممە سوۋېت تەرەپ رەھبەرلىرى كېرىپ بولغان ئىكەن. ئۇزاق ئۆتمەي ستالىن ئىچكىرىدىن چىقىپ، چوڭ ھۆرمەت بىلەن ماۋ جۇشى بىلەن كۆرۈشتى، ئاندىن كېيىن بىر - بىر لەپ ھەممىمىز بىلەن كۆرۈشتى. شۇنىڭ بىلەن ئولتۇرۇپ بىر ئاز پاراڭلىشىش بولدى. ستالىن: جۇ زۇڭلىنىڭ قايتماقچى بولغانلىقى، كېتىش ئالدىدا يەنە بىر پاراڭلاشماقچى، بىر چىنە چاي ئىچىشمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتتى. ماۋ جۇشى موسكۋادا خېلى ئۇزاق تۇرۇپ قالغانلىقىنى، مەملىكەتتە ئىشلار ناھايىتى ئالدىراشلىقىنى، تېزرەك قايتىش زۆرۈرلىكىنى ئېيتىپ ھوزۇر سورىدى. بۇ ئولتۇرۇشتا ستالىندىن باشقا مالىنكوۋ، ماگونوۋېچ، مىكويان، خروشوۋ، ۋىشىنسكى بولۇپ 7 - 8 كىشى قاتناشتى. ستالىن ناھايىتى سەمىمىي قوبۇل قىلدى ھەم

سەممىيەت بىلەن قارشى ئالدى. شۇ كۈنى پۈتۈن زىياپەت ئۈندىن كېيىنكى ئولتۇرۇشلاردا ستالىن 5 ـ 6 سائەت ۋاقىتنى بېرىپ، ماۋ جۇشىغا، جۇڭگو ۋەكىللىرىگە ھۆرمەت بىلدۈردى.

تاماق باشلاندى، ستالىن قىسقا سۆز قىلىپ قەدەھ كۆتۈردى. سۆزىنىڭ مەزمۇنى يەنى ئىككى دۆلەتنىڭ دوستلۇقى، ئىككى دۆلەت خەلقىنىڭ دوستلۇقى، جۇڭگو پارتىيىسىنىڭ، جۇڭگو دۆلىتىنىڭ، جۇڭگو خەلقىنىڭ بۇندىن كېيىنكى كۈرەشلەردە چوڭ ـ چوڭ غالىبىيەت قازىنىشى ھەم يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ ھەم يولداش جۇ ئېنلەينىڭ سالا ـ مەتلىكى، ئۇلارغا ئاق يول تىلەش توغرىسىدا سۆزلەپ قەدەھ كۆتەردى. بۇگۈنكى ئولتۇرۇش شۇنداق سەممىي بولدۇكى، بۇنىڭدا ئالاھىدە دېپ ـ لوماتسىيلىك خەلقئارا تەكەللۇپ گەپلەر ئاز، ئۆز ئارا پاراڭ، ئۆز ئارا دوستانە مۇھەببەت ـ چاقچاقلار بىلەن ئۆتتى. ستالىنمۇ چاقچاقچى ئادەم ئىكەن، ماۋ جۇشىمۇ چاقچاق، يۇمۇرلۇق گەپكە ناھايىتى ئۇستا ئادەم بولغىنى ئۈچۈن، بۇ ئۆز ئارا چاقچاق قىلىپ ئولتۇرۇش بەك كۆ ـ كۈللۈك بولدى. ماۋ جۇشى قىسقا سۆز قىلىپ قەدەھ كۆتەردى، ماۋ جۇشى جۇڭگو خەلقىنىڭ، جۇڭگو پارتىيىسى ھەم دۆلىتىنىڭ ئالدىدا تۇرغان ۋەزىپىلەرنىڭ جىددى ھەم مۇشكۈل ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى بىلەن پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ تىرـ شىشى بىلەن بۇ مۇشەققەتلىك ۋەزىپىنى ئۈتۈقلۇق ئەملگە ئاشۇرۇلۇـ شىغا ئىشىنىدىغانلىقى توغرىسىدا سۆزلىدى. شۇنىڭ بىلەن ماۋ جۇشى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ، سوۋېت خەلقىنىڭ بولۇپمۇ ستالىنىنىڭ بۇ قېـ تىمقى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىگە بىلدۈرگەن چوڭ سەممىيىتى ھەم قىزغىن قارشى ئالىدىغانلىقى، بۇ توختامغا قول قويۇلغانلىقى، بۇلار ـ نىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى، جۇڭگو دۆلىتىنىڭ بۇندىن كېيىنكى خىزمەتلىرىدە چوڭ ئىلھام بولىدىغانلىقى توغرىسىدا سۆز ـ لەپ، ئاخىرىدا جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلىقى ئۈچۈن، ستالىنىنىڭ سالا ـ مەتلىكى ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈردى. شۇنداق قىلىپ ئۇ يەردىن ـ بۇ يەر ـ دىن پاراڭ بولۇپ تاماق يەپ ئولتۇرۇشتۇق. بىز ئۇستەلنىڭ بۇ تەرىپە ـ دە، مەن ماۋ جۇشىنىڭ سول تەرىپىدە ئولتۇرۇپتىمەن، مېنىڭ نېرى يېقىمدا كاگونوۋېچ ئولتۇرۇپتىكەن، ئۇندىن كېيىن ۋۇشونىسكى، يەنە

باشقىلار، ماۋ جۇشىنىڭ ئوڭ قول تەرىپىدە جۇ زۇڭلى لى فۇچۇن يەنە باشقىلار. ئالدىمىز تەرەپتە ستالىن، ستالىننىڭ ئىككى تەرىپىدە سوۋېتلىك مەسئۇل رەھبىرى ئادەملەر ئولتۇرغان ئىدى. ستالىن ماۋنى قاراپ، «يېنىڭىزدىكى يولداش بىلەن ئەركىن سۆزلىشىپ ئولتۇرسىڭىز بولىدۇ. بۇ ئادەم ئۆزبېكچىنى ياخشى بىلىدۇ، (كاگانوۋىچنى ئېيتماقچى) ئىككىڭلار قانداقلا سۆزلەشسەڭلارمۇ مەيلى، ئىككىڭلار بىر بولۇپ بىزنى تىللىساڭلارمۇ بىز چۈشەنمەيمىز» دېدى. ھەممە كۈلۈشتى. مەن بايانىن بىر ئاز ئۇقۇشتۇق، «يولداش كاگانوۋىچ ھەقىقەتەن ئۆزبېكچىنى ياخشى سۆزلەيدىكەنسىز» دېدىم. ۋېشۇنىسكى سۆز قوشۇپ: «يولداش كاگانوۋىچ ئۆزبېكىستاندا ئۇزاق تۇرغان، ئۆزبېك تىلىنى، روس تىلىنى ئوخشاش سۆزلەيدۇ» دېدى. بىر ئازدىن كېيىن ستالىن ماۋنا قاراپ، «ئۇيغۇر خەلقى كۆرەشچان خەلق ئىكەن» دېدى. مەن «قەيەردە زۇلۇم بولسا، شۇ يەردە كۆرەش بولىدىكەن، ئېزىلگەن خەلقلەر كۆرەشچان بولۇشى تەبىئىي ئوخشايدۇ»، دېدىم. ستالىن كۈلۈپ: «گېپىڭىز توغرا، ئەمدى يولداش ماۋ زېدۆڭ بار، ئۇيغۇرلار ئېزىلمەيدۇ» دېدى. ھەممە كۈلۈشتى. مەن «بۇنىڭدا ھېچ قانداق مەسىلە يوق، ئەمدى ئۇيغۇرلار خاتىرجەم» دېدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ستالىن ئالدىدىكى باكال (چوڭ رومكا) غا يېرىم قويۇلغان شامپانسكىنىڭ ئۈستىگە يەنە شامپانسكىنى تولدۇرۇپ ماڭا قاراپ تۇتۇپ: «گەمبېي» دېدى. (ستالىن خەنزۇ «گەمبېي» دېگەن سۆزنى ئۆگىنىۋاپتىكەن، ئەشۇ ئولتۇرۇش جەريانىدا بۇ سۆزنى خېلى جىق قوللاندى.) مەن رەھمەت دەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ ستالىن سۇنغان باكالغا سوقۇشتۇرۇپ ئازراق ئىچىپ، رەھمەت دەپ ئولتۇرماقچى بولغان ئىدىم. ستالىن ئولتۇرۇشقا قويمىدى، «گەنبېي» دەپ تۇرۇۋالدى. ماۋ جۇشى «نىك گەن جو گەنما» (ئىچەلمىسىڭىز ئىچمەۋېتىڭ) دېدى. مەن كۈچىنىپ ئىچىۋەتتىم. يۇرۇكۇم قاتتىق سوقۇپ كەتتى. قىزىپ كەتكەنلىكىمنى ماۋ جۇشى سەپسالدى بولغاي، ماڭا قاراپ: «زېمىيالڭ؟...» دەپ سورىدى. «مېيگۇەنشى» دېدىم مەن، كېيىن ۋېشىنىسكى كېلىپ: «يولداش سەيپىدىن، ئايەدە ئۆي بار، بىرئاز دەم ئېلىۋالامسىز؟» دېدى. مەن: «ھېچ گەپ يوق، رەخمەت» دېدىم.

تاماقتىن كېيىن كىنوغا تەكلىپ قىلدى. بىز زالغا كىردۇق.

ۋىشنىسكى كېلىپ: «قانداق كىنو قويساق بولار؟» دەپ سورىدى. ئىستا-لىن: «يولداش ماۋ زېدۇڭ »

چاۋاك چېلىپ جىق ئىچىشمىنى تەكىتلەپ تۇرۇۋالدى. شۇ ۋاقىت-تا ماۋ جۇشى ماڭا قاراپ: «قانداق ئىچىۋەتكىلى بولسا ئىچىۋېتەمسىز؟» دېدى. مەن غەيرەت قىلىپ قەدەھنى پۈتۈن باكال شامپانسكىنى ئىچىپ كۆتۈرۈۋەتتىم. ئىستالىنلار ھەممىنى ئىچىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن تېزلا چاۋاك چالدى. ئولتۇردۇق. مەن ئازراق ھاراق ئىچكەندە قىزىرىپ كې-تىدىغان ئادىتىم بار. بەك قىزىرىپ كەتتىم. يۈرۈگۈمۇ خېلى چاپسان سوقۇشقا باشلىدى. ئۆزۈمنى بىر ئاز ئوڭايسىزلىنىپ ئولتۇردۇم. شۇ ۋاقىتتا ماۋ جۇشى ماڭا قاراپ قانداق ھېچ گەپ يوقما «زېمىيىڭ مېي-ۋېنتىما؟» دەپ قارىدى. مەن ھېچگەپ يوق «مېيۋېنتى» دېدىم. بىر ئاز-دىن كېيىن ۋىشنىسكى مېنىڭ ئارقامغا كېلىپ قولۇمغا مەيدە ئۆي بار كارۋات بار، كىرىپ كىچىككىنە دەم ئالامسىز؟ دېدى. مەن ياق ھېچگەپ يوق دەم ئالمايمەن دېدىم. شۇنداق قىلىپ ئولتۇرۇش ناھايىتى كۆڭۈل-لۈك بولدى. تاماق تۇرلىرى جىق تەييارلانغان ئىكەن. تاماق يېيىش ۋاقتى خېلى ئۇزاق بولدى. ئاندىن كېيىن تۆۋەندىكى ئەتراپىتىكى سا-فالاردا ئولتۇرۇپ مېۋە، قەھۋە، ماروژنىغا ئوخشايدىغان نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىپ يەنە قىزغىن پاراڭلار بىلەن ئولتۇرۇشتۇق. بۇ ئول-تۇرۇشتا تاماق ۋاقتىدىكىگە ئوخشاشلا ئاز ــ ئازدىن ئىستالىن بىلەن ماۋ جۇشىنىڭ قىززىق پاراڭلىرى داڭ قىلىۋەتتى. كېيىن ۋاقىت سائەت 9 لاردىن ئۆتكەن بولسا كېرەك، ۋاشىنىسكى كىرىپ ئىستالىنغا كىنو كۆرۈرىمىزمۇ يا دەپ ئېيتتى. ئىستالىن ماۋ جۇشىغا قاراپ ھەم باشقا مېھمانلارغا قاراپ كىنو كۆرسەك قانداق دېدى. ماۋ جۇشى رازى بولغان-دىن كېيىن باشلاپ ماڭدى. بىز ئارقىدىن ماڭدۇق. شۇ بىز تاماق يېگەن

ئۆينىڭ نېرىدا كىنو كۆرىدىغان كىچىك كۇلۇب بار ئىكەن. كۇلۇپلار پۈتۈن يۇمشاق ئورۇندۇقلار بىلەن چىرايلىق تەييارلانغان ئىكەن. شۇ يەرگە ۋېشىنسكى كىرىپ ستالىندىن كىنو باشلايمزمۇ دېدى. ئىستالىن نېمە كىنو قويىسىلەر؟ دەپ سورىغان ئىدى. ۋېشىنسكى، يولداش ماۋ زېدۇڭ نېمىنى كۆرسەن دېسە شۇنى قويۇمىز، دەپ جاۋاب بېردى. ستالىن بۇنىڭغا كۇلۇپ قاراپ تولا يولداش ماۋ زېدۇڭ دېگەن كىنونى قويالمىسىز بەلكى قىيىندۇر، دېدى. ۋېشىنسكى، يولداش ماۋ زېدۇڭ شەرىقتە ئىشلەنگەن كىنولارنىڭ قايسىنى كۆرۈمەن دېسە ھازىر ئىككى مىنوت ئىچىدىلا قويۇمىز، دەپ ئېيتتى. ئۇنداق بولسا قېنى، لېكىن ستالىن ماۋ جۇشىغا قاراپ قېنى سىز نېمىنى كۆرۈسىز؟ دېگەن ئىدى. ماۋ جۇشى «چافايوقنى» نى كۆرگۈم بار ئىدى. ئىستالىن كۇلۇپ قاراپ يولداش ماۋ زېدۇڭ تېخى پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى ئۇنتۇماپتۇ، دېدى - ده، ۋېشىنسكىغا قاراپ، هه ئەمدى قانداق قىلىسىز؟ دېدى. ۋېشىنسكى گەپ يوق ھازىرلا تەييارلايمىز، دېدى. كەتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇزاق ئۆتمەي دېگەندەك بىر - ئىككى مىنوت ئۆتتىمۇ - يوق چافايوق باشلىنىپ كەتتى. ئىستالىن كۇلۇپ كەينىدە تۇرغان ۋېشىنسكىغا يارايسىز، ۋەدىڭىزدىن چىقتىڭىز، دېدى. شۇنداق ئولتۇرۇپ ناھايىتى قىزىقشى بىلەن چافايوفنى كۆردۇق. چافايوق تۇغگەندىن كېيىن ستالىنىڭ ئوغلى «ئىتنى ۋاسىلى» قوماندانلىق قىلغان ھاۋا ئارمىيە پەرۋازى، دېگنە بىر ژورنال بار ئىكەن شۇنى كۆردۇق. بۇ ژورنال كىنو ژورنال ياخشى ئىشلەنگەن ئىكەن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھاۋا ئارمىيە كۈچى چوڭ تەنتەنە بىلەن نامايىش قىلىنغان بىر كىنو ژورنال ئىكەن. بىزنىڭ دىققىتىمىزنى جەلپ قىلدى. بۇ ژورنال خېلى ياخشى ئىكەن. شۇنداق قىلىپ بۇ كىنو ژورنالنى كۆرۈش ئۈچۈن 3 سائەت ۋاقىت كەتتى. مۇشۇ جەريانىدا ئىستالىن ماۋ زېدۇڭ بىلەن چارچىغانلىق بىلمەي خۇشال - خۇرام پاراڭلاشقاچ كىنو كۆردى. بىز ھەممىمىز خۇشال كەيپىياتتا كىنو كۆرۈپ تۇن يېرىم بولغاندا كىنودىن قايتتۇق. قايتىپ بىز يېتىش ئالدىدا بۇگۈنكى زىياپەت ھەم ئۇنىڭ قىزغىنلىقى ئۈزۈلمەي ماۋ زېدۇڭ بىلەن تولغانلىقىدەك شۇنىڭ بىلەن ستالىنىڭ جۇڭگوغا، جۇڭگو پارتىيىسىگە، جۇڭگو خەلقىنىڭ داھىيىسى يولداش ماۋ زېدۇڭغا

بولغان مۇھەببەتنىڭ چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ، ئۆز ئارا پاكلاشتۇق. بۇگۈنكى زىياپەت خۇددى تۇنۇگۈنكىدەك مېنىڭ يادىمدا. شۇ ۋاقىتتىكى ماۋ جۇشى باشچىلىغىدىكى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ موسكۋادىكى پائالىيىتىدىن ئالغاندا، بولۇپمۇ ھېلىقى بىزنىڭ زىياپىتىمىز يەنە بىرى ستالىننىڭ زىياپىتى مۇشۇ ئىككى كۆڭۈللۈك ھالقىلىق زىياپەتنى ئويلىغاندا خۇددى يېقىندا بولغان ئىشتەك يادىمدىن چىقمايدۇ. بۇ بىر ماكا ياخشى تەسىرات ھەم ياخشى ئۆگىنىش بولغان.

ئالتىنچى باب شىنجاڭغا قايتىش

ماۋ جۇشى جۇ زۇڭلىلار كەتكەندىن كېيىن بىز شىنجاڭدا قۇرۇلـ-
ىدىغان ئىككى شىركەتنىڭ مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش، ئىككى شىر-
كەت توختامىنىڭ لايىھىسىنى قايتا - قايتا مۇزاكىرە قىلىپ تەييارلاش
ھەم ئۇنىڭغا قول قويۇش بىلەن خېلى ئۇزاق ۋاقىت موسكۋادا تۇرۇشقا
توغرا كەلدى. بۇ ئىشنى تاماملىغاندىن كېيىن بىز 1950 - يىلى 4 -
ئاينىڭ 14 - كۈنى شىنجاڭغا قايتتۇق. شىنجاڭغا قايتىش ئالدىدا بىز
يەنە ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلىلار موسكۋادىكى ۋاقىتتا سوۋېت ۋەيجاۋبۇسە-
نىڭ مەسئۇللىرى ماڭا «ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق قۇربانلارنىڭ جە-
سەتلىرىنى تېپىپ يەشكىلەرگە قاچىلاپ تەييارلاپ قويدۇق. شىنجاڭغا
ئېلىپ قايتىشقا بولىدۇ» دەپ ئۇقتۇردى. مەن ماۋ جۇشى ھەم جۇ زۇڭ-
لىلارغا بۇ ئەھۋاللارنى دوكلات قىلىپ قانداق قىلىش توغرىسىدا يول-
يورۇق سورىدىم. ماۋ جۇشى «ياخشى ئىش، ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىنى ئې-
لىپ قايتىڭ، شىنجاڭغا ئېلىپ بېرىپ ئۇلارنىڭ قەۋرىلىرىنى قاتۇ-
رۇڭلار. شىنجاڭ خەلقى ئۆزى ئۆچۈن قۇربان بولغان قەھرىمانلىرىنى
ئۇنتۇمايدىغان بولسۇن» دېدى. يولداش جۇ ئېنلەي ماۋ جۇشىنىڭ يول-
يورۇقىغا قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ئۆزىنىڭ ياخشى پىكرىنى
ئېيتتى.

بىز ئەسلىدە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بەزى رىسپوپلىكىلىرىنى كۆرۈپ
قايتىمىزمۇ دېگەن پىلانىمىز بار ئىدى. كېلىپ جىق كۆرەلمىدۇق.
بىز تاشكەنتكە كېلىپ بىر نەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن ئالمۇتۇغا
باردۇق. ئالمۇتۇغا بارساق ئۇ يەردە سوۋېتنىڭ ئىككى ھەربىي كادىرى —
بىرى پولكوۋنىك يەنە بىرى — مايور جەسەتلەرنى ئالمۇتۇغا ئەكېلىپ
مېنى كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن. ئۇلار ئالمۇتۇدا بۇ جەسەتلەرنى ئېلىپ
كېتىش ئۈچۈن مەخسۇس بىر ئايروپىلان تەييارلاپ قويغانلىقىنى ئېيتـ-
تى. بىز ئالمۇتۇدا بىر- ئىككى ئۇچ كۈنلا تۇردۇق. بەزى مۇھىم ئو-
رۇنلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. ئالمۇتۇدا قازاقىستانىنىڭ مەسئۇل

كادىرلىرى، مىنىستىرلار سوۋېتنىڭ رەئىسى، ئالىي سوۋېتنىڭ رەئىسى، سىرتقى ئىشلار مىنىستىرى قاتارلىق كىشىلەر بىزنى قوبۇل قىلدى. زىياپەت بەردى. ئۇلارغا رەھمەت ئېيتتى.

شۇنداق قىلىپ بىز شىنجاڭغا ماڭدۇق. بىز ۋەكىللەر ئاۋۋال جەنۇبىي شەھەرنى بىر ئايروپىلان بىلەن ماڭغۇزۇۋېتىپ ئارقىدىن يەنە بىر مەخسۇس ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ غۇلجىغا قاراپ ئۇچتۇق. بىزنىڭ جەنۇبىي شەھەرنى ئېلىپ قايتىۋاتقىنىمىز توغرىسىدا ئۇرۇمچىگە ھەم غۇلجىغا خەۋەر قىلىۋەتكەن.

غۇلجا ئايرودرومىغا بېرىپ چۈشكەندە ئايرودرومغا قارشى ئېلىشقا چىققان مەسئۇل كادىرلار، قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى، يەنە بىر قىسىم ئاممىا ۋەكىللىرى قارشى ئېلىشقا چىققانىكەن.

ئۇلار جەسەتلەرنى ئايروپىلاندا چۈشۈرۈپ بىر ئۆيگە قويۇپ بىزنى كۈتكەن ئىكەن. ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۇق. ئۇزاق ئۆتمەي شەھەرگە كىرىدۇق. چۈشتىن كېيىن مەسئۇل كادىرلار بىلەن قۇربانلانغان قەۋرىلىرىنى قۇربانلانغان جەسەتلىرىنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا مۇزاكىرە قىلىپ ئاخىرى ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىنى غۇلجىدا يەرلىككە قويۇش، دەلىلقانىنىڭ ئانىسى ھەم بالىلىرىنى ئالتايدىن ئالدۇرۇپ كېلىپ ئۇلارنىڭ پىكىرىنى ئاڭلاش دېگەن پىكىرگە كەلدۇق. شۇ كۈنى ئالتايغا ئايروپىلان بېرىپ دەلىلقانىنىڭ ئانىسىنى ھەم بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ كەلدى. ئەتىسى مەسئۇل كادىرلار قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى بىلەن بىللە تۇرۇپ يەشكىلەرنى ئاچتۇق. جەسەتنىڭ بىر مۇنچىسى كۆيۈپ قاردىاپ كەتكەن. ئەمما جەسەتلەر پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتكەندىن كېيىن سوۋېت تەرەپ ئۇلارنى تونۇيدىغانلارنى يەنى ئىلگىرى غۇلجىغا بارغانلارنى تېپىپ جەسەتلەرنى رەتلەپتۇ، قۇراشتۇرۇپتۇ، قارىساق جەسەتلەرنىڭ ئەزالىرىنى پارچىلانغان قىسىملىرىنى رەتلەپ ئورۇنلاشتۇرۇش ھەر بىر يەشككە سېلىش جايىدا بوپتۇ. بۇ ئاستى ياغاچ ئۈستى ئەينەك بىلەن قاپلانغان چىرايلىق ساندۇقكەن. مەن مۇشۇ ساندۇق بويىنچە قوزغىماي شۇنداق قويۇشنى تەكلىپ قىلدىم، چۈنكى ئۇلار بۇنى خىمىيىلىك ئۇسۇل بىلەن چىرىمايدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرغان ئىكەن. كېيىن ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنۇمىدى، بۇلار چوقۇم ئېچىپ كۆرۈ-

مىز دەپ تۇرۇۋالدى. يەنە بىرى ئىسھاقبەك بىلەن دەلىلقانىنىڭ جەسـ-
تىنى ياخشى ئايرىغىلى بولمىدى. سوۋېت تەرەپ ئىسمىلىرىنى يېزىپ
قويۇپتۇ. بىزنىڭكىلەر ئېنىق بىر نەرسە دېيەلمىدى. پەقەتلا ئابدۇكېرىم
ئابباسوفنىڭ جەستىنىڭ بېشى يېرىلغان ئىكەن، كىيىملىرىنىڭ
ئازراق بىر قىسمى كۆيگەن.

ئاساسەن جەسەت پۈتۈن دېگۈدەك، بۇنى مەن ئالمۇتادىكى ۋاقىتتا
بۇ جەسەتلەرنى تاغدىن ئېلىپ چۈشكەن ھەم ئورۇنلاشتۇرۇشقا مەسئۇل
ھېلىقى پولكوۋنىك، ئابباسوفنىڭ جەستى ئايروپىلان چۈشكەن يەردىن
20 مېتىر يىراقلىقتا بىر تاشنىڭ ئۈستىدە يېتىپتىكەن، دەپ ماڭا
ئېيتقان ئىدى. بۇنىڭغا قارىغاندا ئابدۇكېرىمنىڭ جەستى ئايروپىلان
قانتىق ئۆرۈلۈپ پارچىلانغاندا شۇ يەڭگىل بولغانلىقتىن ئىرغىپ چۈ-
شۈپ كېتىپ يىراقتا تاشنىڭ ئۈستىگە چۈشكەن ئوخشايدۇ، ـــ دېدى.

شۇ تاپتا ئابدۇكېرىمنىڭ جەستىنى باشقىلاغا قارىغاندا بىرلا كۆ-
رۈپ تونۇشقا بولىدۇ. ئاخىرى ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنۇمىغاندىن كېيىن
يەشكىلەرنى ئېلىپ چىقىپ ئەمدى گېنېرال ئىسھاقبەك بىلەن دەلىل-
قانىنىڭ جەستىنى ئايرىش مەسىلىسى، بۇنىڭغا ھېچكىم بىر نېمە دې-
يەلمىدى. ھەر كىم تەخمىنى دەيدۇ. لېكىن دەلىلقانىنىڭ ئانىسى مەن
بالامنى ئايرىيالايمەن دەپ كېلىپ دەلىلقانىنىڭ بىر پۈتىنىڭ ئايىغىنى
ئېچىپ قول سېلىپ بىر يەرنى ئىزدىدى كېيىن بىر ئاياقنىڭ ئاستـ-
ىدىن بارماقلىرىنىڭ ئارىسىدىن دەلىلقانىنىڭ بارماقلىرىنىڭ ئاستىدا
بىر چوڭ قاداقمۇ يا بىر ئۆسكەن گۆشمۇ بىر نېمە بارکەنتۇق، شۇ يەر-
دىن ئانىسى كېيىن تۇرۇپلا مانا مۇشۇ دەلىلقان دېدى. بۇ مېنىڭ بالام-
ىنىڭ يوتىدا كىچىكىدىن تارتىپلا مۇشۇ قاداق بار ئىدى، ئاخىرىغىچە
مۇشۇ قاداق شۇنىڭغىچە ساقلىنىپ كەلگەن، مانا مۇشۇ جەسەت بالام دە-
لىلقان دېدى. بۇ موماينىڭ سۆزىدىن ئىشەنمەي بولمايتتى، شۇنداق قە-
لىپ بۇ ئىككىيلەننىڭ جەستىمۇ ئايرىلدى. ئەمدىن قايتىدىن يەشكـ-
ىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بېكىتىپ بولدۇق. كېيىن قەۋرىلەرنى جەسەتلەر-
نى ئورۇنلاشتۇردۇق. جەسەتلەرنى يەرلىككە قويۇش مەسىلىسىگە كەل-
گەندە دەلىلقانىنىڭ ئانىسى دەلىلقانىنىڭ جەستىنى ئالتايغا ئاپىرىپ
قويۇشنى تەلەپ قىلدى.

دەلىلقاننىڭ بالىلىرىمۇ شۇ تەلەپنى قويىدى. بۇنىڭغا ماقۇل بولۇدۇق. دەلىلقاننىڭ جەستىنى ئالتايغا ئايروپىلان بىلەن ئېلىپ بېرىپ شۇ يەرگە يەرلىككە قويۇلدى. كېيىن بىر نەچچە كۈن تەييارلىق قىلىنغاندىن كېيىن غۇلجىغا خەلق باغچىسىغا قۇربانلارنىڭ جەسەتلىرى يەرلىككە قويۇلدى. پەقەت دىننى نۇقتىدىن بەزىلەرنىڭ بەلكى، بولۇپمۇ دىنىي زاتلارنىڭ پىكرى بويىچە يولداش لو جىنىڭ قەبرىسىنى غۇلجىنىڭ غەربى تەرىپىدىكى بىر باغچىغا قويۇشقا توغرا كەلدى. شۇنداق قىلىپ بۇ قۇربانلارنىڭ قەبرىسى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. داۋاملىق تەييارلىق قىلىپ مۇشۇ قەبرىلەر ياسالدى. قەبرىلەر ياسىلىدىغان ۋاقىتتا مەن لو جىنىڭ قەبرىسىنى جەسەتلىرىنى يۆتكەپ كېلىپ قەبرىسىنى مۇشۇ يەرگە قاتۇرۇش كېرەك، دېگەن تەكلىپىنى قويدۇم، باشقىلار بۇنىڭغا قوشۇلدى.

ئاخىرى ئۇلارغا خىزمەت قىلدۇق، بۇلار بىرگە بېرىپ بىرگە قۇربان بولغان ئۇلۇغ ئىش ئۈستىدە تەڭ قۇربان بولغان، شۇنىڭ ئۈچۈن بىللە تۇرغان ياخشى بولىدۇ، جەسەتنى ئايرىش توغرا بولمايدۇ دېگەن سەۋەبنى بەزى پىكرى بارلارغا چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارنى رازى قىلدۇق. شۇنداق قىلىپ بۇ قەبرىستان بۇ باغدىكى بۇ دەپنە قىلىدىغان يەرنىڭ ئۈستىگە قېزىلغان، قەبرە ھەممىسىنى شۇ قۇربان بولغانلار ـــ ئەخمەتجان قاسىمى، گىنىرال ئىسھاقبەك، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، دەلىلقان سوگۇربايوف، لوجىلار بولۇپ بۇ بەشەيلەن ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىغى ھەم ئەزالىرى ئىدى، يەنى غېنى، ئابدۇرىشىت، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ تۇغقىنى ئوسمان بۇ ئۇچەيلەن كاتىپ، تەرجىمان، مۇھاپىزەتچى بولۇپ مۇشۇ 8 ئادەمنىڭ قەبرىسى كېيىن ئاشۇ باغقا ياساپ قويۇلدى.

شۇنداق قىلىپ بىز يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ بۇ ئىنقىلابى قۇربانلارنىڭ قەبرىسىنى ياساش دېگەن يولىورۇقنى ئەملگە ئاشۇردۇق.

بۇ قەبرىنىڭ تۇرغۇزۇلۇشى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ چوڭ خاتىرىسى، ھەم خەلقنىڭ ھۆرمەت قىلىپ ئۇلارنى ئۇنۇتمايدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىدىغان بىر مەيدانى بولۇپ قالدى. بىراق كېيىن ئاستا ـ ئاستا بۇ قەبرىلەر ياخشى خاتىرىلەنمەيدىغان بولۇپ قالدى.

بولۇپمۇ مەن مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن بېيجىڭگە يۆتكىلىپ كەتكەن

دىن كېيىن 8 يىلدىن كېيىن، 1985 ـ يىلى شىنجاڭغا بارغاندا بېرىپ قارىسام بۇ قەبرىلەر خارلىنىپ قاپتۇ. دەلىلقانىنىڭ ئالتايدىكى قەبرە-سىمۇ يېرىم يىقىلىپ قاپتۇ. بىر مۇنچە جۇڭيانڭدىن بارغان رەھبەرلەر ئىلگىرى بۇ غۇلجىدىكى قەبرىستانلىققا بېرىپ خاتىرلەيتتى. ھۆرمەت بىلدۈرەتتى، كېيىن ئۇلارمۇ ئەمەلدىن قاپتۇ. بۇ ئىنقىلابىي قۇربانلار-نىڭ قەبرىسى كۆرەدە ياسالغان «جاڭ جىڭفۇ»، شىنجاڭ خەلقىنى خالى-غانچە ئەزگەن قېنىنى شورىغان بىر جاللاتنىڭ قەبرىسىگىمۇ يەتمەي قاپتۇ.

مەن بۇنىڭغا ناھايىتى قاتتىق نارازىلىق بىلدۈردۇم. ئۆزۈمنىڭ پىكرىمنى قاتتىق ئېيتتىم. ئاڭلىسام كېيىن بىر ئاز ئېتىبار قىلى-نىپتىمىش. لېكىن بۇمۇ ئېغىزدىلا، يەنىلا جاڭ جىڭفۇ ئېتىبار قىلى-نىپ ئېكسكۇرسىيە قىلىدىغان بىر جايغا ئايلىنىپ قاپتۇ. ئادەتتە ئې-چىنىشلىق گەپ، ھەم ماۋ زېدۇڭنىڭ يولىورۇقىغىمۇ خىلاپ بىر ئىش. بۇنى ئۇنتۇشقا بولمايدۇ.

يەتتىنچى باب تەجربە ـــ تەسىرات

مەن يولداش ماۋ زېدۇڭ باشچىلىغىدىكى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ تەركىبىگە كىرىپ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا بارغانلىغىم ھەم سوۋېت ئىتتىپاقىدا بولغان مەزگىلدە چوڭقۇر مۇزاكىرىلەردىن كېيىن جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق ھەمكارلىق ئۆز ئارا ياردەم توختامىغا قول قويۇشقا قاتناشقانلىغىم، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا قۇرۇلماقچى بولغان ئىككى شىركەت توغرىسىدا سۆھبەتكە جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىدە تۇرۇپ قاتناشقانلىقىم، موسكۋادا ئىستالىن ھەم سوۋېت رەھبەرلىرىنىڭ جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىگە بولغان مۇناسىۋىتى ۋە باشقىلار توغرىسىدا بىر مۇنچە تەجرىبىت ۋە تەسىراتلارغا ئىگە بولدۇم:

1. ستالىن ۋە ماۋ زېدۇڭ

مۇشۇ موسكۋادىكى بىر نەچچە ئاي ئىچىدە مەنستالىنىنىڭ جۇڭگو كومپارتىيىسى، جۇڭگو خەلقى، بولۇپمۇ يولداش ماۋ زېدۇڭغا ئالاھىدە سەمىمىيەت بىلەن ھۆرمەت قىلغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ بۇنىڭغا خۇشال بولدۇم. ماۋ زېدۇڭ ماركسىزمنىڭ سادىق شاگىرى، جۇڭگونىڭ لېنىنى، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ غورۇرى ـــ مەن مۇشۇ يولداش ماۋ زېدۇڭ توغرىسىدىكى مۇشۇ سۆزنى 1990 ـ يىلى ماۋ جۇشىنىڭ تۇغۇلغانلىقىغا 97 يىل تولغان ۋاقىتتا بېيجىڭدە ماۋ جۇشىنىڭ خاتىرە سارىيغا بارغاندا ئۆزۈمنىڭ تەسىراتىمنى يېزىپ ئېيتقانىدىم. مېنىڭ تەسىراتىم بىلەن يېزىلغان ئاشۇ سەنۇن شەكلىدىكى قىسقا بىر پارچە نەرسە «رېنمىن رىباۋ» گېزىتىدا ئېلان قىلىندى.

مېنىڭ يولداش ماۋ زېدۇڭ توغرىسىدىكى بولغان تەسىراتىم بۇ ئۇزاقتىن بېرى يولداش ماۋ زېدۇڭغا بولغان مۇھەببىتىم، ئىشەنچىم ھەم قىزغىنلىقىمنىڭ خۇلاسىسى.

ماڭا بولغان بۇ تەسىرات ئىككى مەزگىلدە پەيدا بولغان يا پەيدا بو-

لۇپ راۋاجلانغان: بۇنىڭ بىرى 1949 ـ يىلى بېيجىڭدە بولۇپ 1 ـ قېتىملىق خەلق سىياسىي كېڭەش مەيلىسىگە قاتناشقان مەزگىلىم بۇ ئىككى ئايدىن ئارتۇق ۋاقىت، يەنە بىرى، موسكۋا بولغان مەزگىلدىكى ماۋ جۇشى، ماۋ جۇشىنىڭ سوۋېت ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى بولۇپمۇ ئىستالىن بىلەن بولغان سۆھبەتلىرى بۇ مەزگىل بۇنىڭدىن كېيىن 1957 ـ يىلى يەنە يولداش ماۋ زېدۇڭ باشچىلىغىدا موسكۋاغا بارغانىدا بولۇپمۇ خەلق ئارا كوممۇنىستىك پارتىيىلىرى ۋە ئىشچى پارتىيەلىرىنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىشى جەريانىدا ماڭا تېخىمۇ چوڭقۇر تەسىر قىلىپ پەيدا بولغان يولداش ماۋ زېدۇڭ توغرىسىدىكى قارىشىم بۇ ئاساسەن ئۇچ مەزگىل تۇپلىك مەنبە ئەلۋەتتە ئاساندىن باشقا ئەھۋاللارنى مەن مۇشۇ ئەسەرنىڭ كېيىنكى قىسمىدا توختىتىلىمەن.

مەن شۇ قېتىم يەنى 1950 ـ يىلى موسكۋادا بولغان مەزگىل ئىچىدە ستالىن توغرىسىدا يېڭى تەسىراتقا ئىگە بولدۇم. ستالىننى ئىلگىرى ئاڭلاپ ياكى ئۇنىڭ يازغان ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ خەۋەردار بولغانىدۇق. ئەلۋەتتە، مەنمۇ جۇڭگودىكى، دۇنيادىكى سانسىز كىشىلەر قاتارىدا ئىستالىنغا چوڭقۇر ئىشەنگەن ئۇنىڭغا ئەقىدە قىلغان بىر ئادەم ئىدىم.

بۇ قېتىم موسكۋادىكى جەريانىدا ستالىننىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ يەنە بىر مۇنچە تەسىراتلارغا ئىگە بولدۇم. ئۇنىڭدىن كېيىن ستالىن توغرىسىدىكى مۇزاكىرە مۇنازىرىلەرگە مەن دىققەت بىلەن قارىدىم. مەن شۇ قېتىم موسكۋادا ئالغان تەسىراتىمغا قارىغاندا يېغىپ ئېيتقاندا، ستالىن يەنىلا بىر ئۇلۇغ مارکىس، لېكىن ئۇ خاتالىق قىلغان بەلكى ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەن مارکىس. ئىشقىلىپ ئۇ ئۇلۇغ مارکىس. يولداش ماۋ زېدۇڭ خروشوف ۋاقتىدا ستالىن پىپەن قىلغاندا، ستالىننىڭ ئۇتۇغى، خاتالىغىمۇ بار بەزى خاتالىغى ئېغىر، لېكىن ئۇتۇغنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. تۆھپىسى بىلەن خاتالىغىنى سېلىشتۇرغاندا 7 بىلەن 3 نىڭ مۇناسىۋىتى دېسە قانداق دېگەن ئىدى. شۇ ۋاقىتتا مەن ماۋ جۇشىنىڭ مۇشۇ سۆزىدىگە قوشۇلغان ئىدىم. بۇنداق قوشۇلۇشۇمنىڭ سەۋەبى بىلەن موسكۋادىكى ۋاقىتتا تونۇغان ستالىن مەندە خېلى تەسىر قالدۇرغان.

ستالىننىڭ خاتالىقى ئېغىر ئەلۋەتتە. ستالىن خاتالىغىنى ئېغىر قىلغاندىن كېيىن چوڭ ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈش بىلەن بىر قاتار ئۆتكۈزۈلگەن خاتالىغى بۇ ئادەتتىكى خاتالىق بولماستىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا، سوۋېت كومپارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىگە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىزم قۇرۇش مەسلىسىدە، يەنە بىر چوڭ خاتالىقى خەلق ئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىگە رەھبەرلىك قىلىش ياكى ئۆچىنچى ئىنتېرناتسىئونالغا رەھبەرلىك قىلىش مەسلىسىدە كۆرۈلدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن ستالىن سوۋېت كومپارتىيەسىگە رەھبەرلىك قىلىشتا ئىقتىسادىي تەرەققىيات ھەم يېزا ئىگىلىك ئىنقىلابى ئىشىنى ئېلىپ باردى. مۇشۇ مەزگىلدە بولۇپمۇ 30 ــ يىللارنىڭ 1 ــ يېرىمىدا بۇ تارىلاش ئىشىنى يۈرگۈزدى.

بۇ تارىلاشتا گويا كى ستالىن پۈتۈن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنى جاھانگىرلارنىڭ ئىشپىيونى بىلىپ كەتكەندەك، ھەممە ياقتا جاھانگىرلار ئىشپىيونى تارىلاش، تەتۈر ئىنقىلابچىلارنى تارىلاش، مىللەتچىلەرنى تارىلاش، مۇشۇ قاتارلىق ھەرىكەتلەردە ناھايىتى چوڭ تۇتقۇن قىلىش نۇرغۇن ئادەملەرنى قاماش ئاز بولمىغان ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈش، تۇتۇش سانسىز ئادەملەر تۇرمىلەردە 10 يىللاپ 20 يىللاپ ھەتتا 40 ــ 50 يىللارغىچە تۇرمىدە يېتىش ھادىسىلىرى كۆزۈلدى. بۇ پەۋقۇلئاددە ئېغىر خاتالىق بولغان.

توغرا شۇ ۋاقىتتا 8 كاپىتالىستىك ئەلنىڭ سوۋېتكە قورشاپ ھۇجۇم قىلىشى، لېكىن چەتئەل جاھانگىرلىكىنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ چىن بىرلىن ئېيتقاندەك، ساقاللىق بولشۋېكلارنى بۆشكىدە يوقىتىش، يەنە باشقا چارلىرى بىلەن سوۋېتتىكى ئىشپىيونلارنى سوۋېتنىڭ ئىچىدىكى بىر نەچچە سوۋېت پارتىيىسى ۋە سوتسىيالىزم قاتارىنى ئادەملەردىن پايدىلىنىش ئۇلار ھەرىكەتنى ئېلىپ باردى. بۇنىڭ ھېلى ھەل بولمايدىغان ئىشى. لېكىن ئۇ ستالىن دېگەندەك پۈتۈن سوۋېتنى بېسىپ كەتكەن جاھانگىر ئىشپىيونلىرى ئەمەس ئىدى. بۇ خاتالىق ستالىننىڭ چوڭ بىر خاتالىقى ئىدى. يەنە بىر ستالىن 2ــ دۇنيا ئۇرۇشى باشلانغان ۋاقىتتا چەتئەل جاھانگىرلىرىنىڭ بېسىمى ئارقىسىدا پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتلىرىنىڭ، كومموننىستىك پارتىيىسى،

ئىشچى پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى بولغان ئۇچىنچى ئىنتىر-ناتسىئونالنى تارقىتىۋەتتى، بۇ بىر چوڭ خاتالىق.

يەنە بىرى ستالىن سوۋېت ـ گېرمان ئۇرۇشى تامام بولغاندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇشتا مەيدانغا كەلگەن يارلىرىنى تۇزۇ-تۇۋېلىشى، ئەسلىگە قايتىۋېلىشى دېگەن پرىنسىپ بويىچە سوۋېت ئىت-تىپاقىدا ھەم خەلقئارا پرىنسىپ تىنچلىق سىياسىتىنى ئەمەلگە ئا-شۇردى. مۇشۇ مەزگىلدە پۈتۈن دۇنيادا كوممۇنىستلار پارتىيىلىرىنىڭ رەھبەرلىكىدە مەيدانغا كەلگەن نۇرغۇنلىغان قوراللىق پارتىزانلىق ھە-رىكەتلىرىنى توختىتىۋەتتى. مەسىلەن: فرانسىيىدە، گىرىتسىيىدە، بېرمىدا، ھىندىنوزىيىدە، يەنە باشقا يۇز مىڭلىغان ـ يۈز مىڭلىغان قوراللىق پارتىزانلار ھەرىكىتى. بۇ ۋاقىتتا ستالىن بىزنىڭ كوممۇ-نىستىك پارتىيىسىگمۇ، يولداش ماۋ زېدۇڭغا «جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ غەلبىيىتىنى 10 يىل سۇرۇش كېرەك، سىرتقا تىغقا چېكىنمىگىلار» دېگەن تەكلىپنى قويدى. بىزنىڭ پارتىيە يولداش ماۋ زېدۇڭ بۇ پىكىرگە ئۇ-نمايۋاتقىنىدا ئۇرۇشنى قەتئىي ھەم تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە داۋام قىلدۇردى. باشقا ئەللەردىكى پارتىزانلىق ھەرىكىتى ستالىنىنىڭ ئاشۇ تىنچلىق سىياسىتى بويىنچە ئەمەلدىن قالدى. بىزنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىمۇ تازا غەلىبە بىلەن ئالغا ماڭغاش تۇرغان. پۈتۈن شىن-جاڭنى ئازات قىلىشقا ئۇزاق ۋاقىت قالمىغان بىر مەزگىلدە توختاپ قېلىپ گومىنداڭ ۋەكىلى بىلەن سۆھبەتكە ئۆتۈشى بۇمۇ ستالىنىنىڭ تىنچلىق سىياسىتىنىڭ بىر خاتا نەتىجىسى. تىنچلىق دەۋرى، ئۇرۇش چەتئەللەردىكى قوراللىق قوزغىلاڭلارنى، ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنى بې-رىپ بېلىنى تۇزۇۋالغىچە ۋاقىتلىق كۆپرەك ئەۋەتىپ غەربكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن شەرقىي ياۋروپادىكى ئەللەرنىڭ غالىبىيىتىنى مۇھاپە-زەت قىلىش ئۈچۈن بۇ ھەربىي قىسىملارنى ئەۋەتىش كېرەك ئىدى ئەلۋەتتە، لېكىن بۇ ھەربىي قىسىملاردىن ئۈنۈمدىن باشقا سوۋېتكە بوي سۇنۇشنىڭ بىر كۆچى شەكىللىدە پايدىلاندى. سوۋېت مۇتەخەسسىلىرى-نى ئەۋەتىشى، سوۋېت مەسلىھەتچىلەرنى ئەۋەتىشى سوتسىيالىستىك ئەللەرگە بەكرەك ئىدى. لېكىن ئەۋەتكەن مەسلىھەتچىلەر مۇتەخەس-سىسلەر ئۇ مەملىكەتلەردە دوستانە يارەدەم ئەمەس ھەتتا بۇيرۇقچىلىق

ھەركىتىنى ئېلىپ بارغان ئىشلارمۇ يوق ئەمەس. بۇ چوڭ دۆلەت شوۋە-ىنزمى سىياستى شەرقىي ياۋروپادىكى سوتسىيالىستىك ئەللەردە ئاز بولمىغان يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

1948 ـ يىلى تىتونىك سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چوڭ دۆلەت شوۋە-ىنزمى سىياستىگە قارشى تۇرۇشى بۇ ھەقلىق توغرا تەدبىر ئىدى.

لېكىن تىتو يۇگوسلاۋىيە پارتىيەسىنى پۈتۈنلەي تەتۈر ئىنقىلابىي يولغا ماڭدى دەپ قاراپ، ئۇنى بىر دۈشمەن قاتاردا ناھايىتى قاتتىق ئەيىبلىدى. تەنقىد قىلدى، قاتتىق زەربە بەردى، بۇ ناھايىتى خاتا بولـ-غان.

ستالىننىڭ مۇشۇ بىر قاتار خاتالىقلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇراق غەلىبە بىلەن ئالغا بېسىشىغا، خەلقئارا كوممۇنىزم ھەركىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا چوڭ زىيانلارنى يەتكۈزدى. بۇ ئەلۋەتتە ئېغىر خاتالىق.

لېكىن ستالىن يەنىلا ماركسىزمنى، لېنىنىزمنى چىڭ تۇتتى. بۇ ئاز بولمىغان ئۈتۈقلۇق ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئۇ لېنىندىن كېـ-يىن لېنىننىڭ ۋەسىيەتلىرىنى ياكى تەلىماتلىرىنى، تاپشۇرۇقلىرىنى ئاساسەن ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كەلدى. «بەزى جەھەتلەردە ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغانلىغى ئېنىق».

بۇنىڭ بىرى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنى چەتئەل جاھانگىرلىرىنىڭ تەھدىدىن، بۇزغۇنچىلىقىدىن، گەرچە كېڭەيتىۋەتكەن خاتالىغى بولسـ-مۇ، ساقلاپ قالالىدى. يەنە بىرى، ستالىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئىقتـ-سادىي سىياسەتنى مۇۋاپىق ئۇسۇل بىلەن ئەمەلگە ئاشۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىياسىي ئىقتىسادىي شۇ شارائىتتا خېلى ئوڭۇشلۇق ئىلگىرىلىدى. ئاندىن كېيىن دېھقانلار ئىنقىلابى، يەر ئىسلاھاتى ھەر-كىتى قەتئىي تەدبىر بىلەن ئېلىپ باردى. «ئەلۋەتتە، ستالىن يەر ئىنـ-قىلابىدا بەزى ئېغىر سولچىلىق خاتالىقلارنى ئۆتكۈزدى». ئۇنىڭدىن قالسا ستالىننىڭ چوڭ بىر ئۈتۈغى مۇشۇ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى سوۋېت ـ گېرمان ئۇرۇشىغا قوماندانلىق قىلىشتا بولدى.

سوۋېت ـ گېرمان ئۇرۇشىنىڭ باشلىنىشى بۇ سوۋېت ئىتتىپاقـ-غا نىسبەتەن ناھايىتى ئېغىر خەۋپنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ستالىن بۇ

ئۇرۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تەييارلىقى ھۇشيار، يېتەرسىز بولغان، ھەتتا گىتلېرنى ئالدايمەن دەپ ئىتتىپاقلىق كېلىشىم تۈزۈپ قويۇپ ئاخىرى ئۆزى ئالدانغان بولسىمۇ، ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن قەتئىي نىيەت بىلەن پۈتۈن سوۋېت خەلقىنى سەپەرۋەر قىلىپ توغرا ئىستراتېگىيە ۋە تاكتىكا بىلەن قارشى تۇردى. ئاخىرى ناھايىتى جاپالىق قانلىق كۈرەشلەردىن كېيىن گىتلېر گېرمانىيىنىڭ ھەربى كۈچىنى يېڭىپ ئۇنى ئۆزۈل ـ كېسىل يوقاتتى. بۇ ۋاقىتتا ستالىن خېلى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر دەپ ئاتالغان دۆلەتلەر ئۇرۇشتا سوۋېت تەرەپ قىيىنچىلىققا قېلىپ قالغاندا ياردەمنى قىلماستىن بىر چەتتە قاراپ تۇردى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى ئاخىرى گىتلېر سوۋېتنى يوقاتسا ئۇندىن كېيىن چىقىپ تەييار نانغا ئېگە بولماقچى ئىدى. بۇ ئۇلار ئۈچۈن ھەيران قالدىغان ئىش ئەمەس. ستالىن كېيىن ئۇلارنىڭ ياردەمگە قارىماستىن پۈتۈن كۈچى بىلەن سەپەرۋەر قىلىپ ئاخىرى سوۋېتنىڭ لېنىنگراد مۇھاسىرە لىنىيە ئەتراپىدا ستالىنگراد ئەتراپىدىكى گېرمانىيىنىڭ چوڭ كۈچلىرىنى يېڭىپ ئاندىن جەڭگىۋەر يۇرۇش بىلەن بېرلىنغىچە يېتىپ باردى. مۇشۇ ۋاقىتتا ئاندىن كەينىدە قالماسلىغى ئۈچۈن ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر گېرمانىيىگە ھۇجۇم قىلىپ كەلدى. كېلىپ ئاخىرى ئۇلارمۇ يەنە پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ بېرلىنىنىڭ يېرىمىنى گېرمانىيىنىڭ يېرىمىنى ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرى بۆلۈۋالدى. يىغىپ ئېيتقاندا، 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىنى ئۆزۈل ـ كېسىل غەلىبىگە يەتكۈزۈپ بېرىشتا ستالىننىڭ ئىستراتېگىيىسى تاكتىكىسى ھەم ئۇنىڭ جەڭگىۋار قوماندانلىقى مۇھىم رول ئوينىدى دېيىشكە بولىدۇ.

پۈتۈن سوۋېت خەلقى «ۋەتەن ئۈچۈن، ستالىن ئۈچۈن» دېگەن جەڭگىۋار شۇئارنىڭ ئۆلۈمدىن قورقماي جان پىدالىق بىلەن كۈرەش قىلدى، مۇشۇ شۇ ئارنىڭ ئۆزى شۇ ۋاقىتتىكى ستالىننىڭ ئابروي ھەم ئۇرۇشتا بولغان رولىنىڭ چوڭ بولغانلىقىنى ئوچۇق كۆرسىتىدۇ.

دېمەك، ستالىن كېيىن بەزى خاتالىقلىرىنى تونۇپ تەجرىبە ساۋاقلارنى ئويلاشقان بولسا كېرەك.

بۇنىڭ بىر مىسالى، ستالىن ھېلىقى تىنچلىق سىياسىتى ۋاقتىدا

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئۇرۇشنى توختىتىپ تاققا چىقىڭلار، دېگەن پىكىرنىڭ خاتالىقىنى ئىقرار قىلىپ ماۋ جۇشى موسكۋاغا بارغاندا «جۇڭگو غەلىبە قازاندى، سىلەر غەلىبە قازاندىڭلار مېنىڭ توغرا بولمىدى، سىزنىڭ توغرا بولدى» دەپ ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى ئىقرار قىلدى، ئەمدى باشقا خاتالىقلىرىنى ئىقرار قىلىپ كەسكىن تۈزۈتۈشكە جۈرئەت قىلمىدى.

يىغىپ ئېيتقاندا، ستالىن ئۆ بىر ماركىس ئادەتتىكى ماركىس ئەمەس، نامدا ئۇلۇغ ماركىس، لېكىن خاتالىقى ئېغىر بولغان ماركىس. ئەگەر ستالىننىڭ مۇشۇ خاتالىقى بولمىغان بولسا سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈچ خەلقئارا جەھەتتە ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ غالىبىيىتى چىقمىي ئاز تېخىمۇ تېز چوڭ بولغان بولاتتى.

2. يولداش ماۋ زېدۇڭ يالغۇز جۇڭگو خەلقىنىڭ ئۇلۇغ داھىيسى بولۇپلا قالماستىن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ھەم دۇنيادا ھۆرمەتكە ئىگە بولغان ئۇلۇغ داھىي. مۇشۇ موسكۋادا تۇرغان بىر نەچچە ئاي ئىچىدە بىز سوۋېت خەلقىنىڭ ماۋ زېدۇڭغا بولغان ناھايىتى ھۆرمىتى ھەم تەنتەسىنى كۆرۈپ ناھايىتى قايىل بولدۇق.

موسكۋاغا بارغاندىن تارتىپ رەسمى قارشى ئېلىش ئىككى دۆلەت ئارىسىدىكى دوستلۇق كېلىشىمىنى تۈزۈش، كېلىشىمگە قول قويۇش جەريانىدا ئۇندىن باشقا، يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتتۇق. بىز زىياپىتىمىزدە سوۋېت خەلقىنىڭ ماۋ جۇشىغا بولغان ھۆرمىتى، ستالىننىڭ زىياپىتىدە ستالىننىڭ ھەم شۇ ۋاقتىدىكى سوۋېت رەھبەرلىرىنىڭ يولداش ماۋ زېدۇڭغا بولغان سەمىمىي ۋە ھۆرمىتى ھەقىقەتەن كىشىنى خۇش قىلارلىق بولدى.

بىزنىڭ زىياپىتىمىزدە ئاساسەن سوۋېت تەرەپ بولۇپمۇ ئالىملار، ئەدەبىياتچىلار، سەنئەتچىلەرنىڭ تاماقتا ئولتۇرغىلى ئۇنىمايدىغان ستالىن، ماۋ زېدۇڭ ـــ ماۋ زېدۇڭ، ستالىن دەپ بۇ ئىككى زاتنى ئورۇنلۇق ۋاقىت تەنتەنە قىلغانلىقى كىشىنى ناھايىتى ھاياجانلاندۇرىدۇ.

ستالىننىڭ مەخسۇس زىياپىتىدە زىياپەتتىكى سەمىمىيەت ماۋ جۇشىغا بولغان ھۆرمەت تا كىرىمىلدىن قايتىپ چىققۇچە بولغان ھۆرمەت پوزىتسىيىسى ماڭا جىق تەسىر قىلدى. ئاخشىمى سائەت 7 دىن

تارتىپ سائەت 0:3 گىچە بولغان مەزگىل 6 ـ 7 سائەت مۇنداق ۋاقىت بېرىش ستالىننىڭ تاماق ۋاقتىدىن كېيىن يەنە سۆھبەت ئۇنىڭدىن كېيىن 3 سائەت كىنو كۆرۈش ــ بۇ ئىستالىننىڭ ماۋ جۇشىغا بولغان پەۋقۇلئاددە ھۆرمىتىنى كۆرسەتتى. ستالىن ئىلگىرى چەتئەللىك كىشىلەرگە مۇشۇنداق ئۇزاق ۋاقىت بېرىپ مېھمان قىلىشى ھەم كىنو كۆرۈشكىچە بىلە بولغاندىمىكىن بۇنى بىلمەيمەن. مېنىڭچە، ستالىننىڭ ئىلگىرىكى ئەھۋالىغا قارىغاندا مۇنداق بولغان بولۇشى ناتايىن. شۇنىڭ بىلەن ستالىن ھەم سوۋېت خەلقى ماۋ جۇشىغا بولغان ھۆرمىتىنى ھەر قېتىم ئۇچراشقاندا ھەر يەرگە بارغاندا قارشى ئېلىشىدىن ئۇزاتقىچە بولغان مەزگىلدە ناھايىتى تولۇق ئىپادىلىدى.

ماۋ جۇشى باشلىق بىزنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى بىر قانچە ئېكىسكۇرسىيە ھەم ساياھەتلەردە بولدۇق. مەسىلەن: موسكۋادا مېترونى كۆرۈش زىسىن (ستالىن نامىدىكى ماشىنا زاۋۇتى)، موسكۋا چوڭ تىياتىردا ئويۇن كۆرۈش ئۇنىڭدىن باشقا مۇشۇنداق ئامېرىكا سورۇنلاردا بولغاندا خەلق ئەڭ يۇقىرى ھۆرمەت بىلەن ياشىسۇن ماۋ زېدۇڭ! ياشىسۇن جۇڭگو خەلقى! دېگەن شوئارلار بىلەن ئۇزاق ئالقىشلىدى. ئەمدى بەزى يەرلەردە ئوراپ ئالدى. بۇنىڭ ئىچىدە مېترونى كۆرگەن ۋاقتىدا بىز تۆۋەن چۈشۈپ كېتىپ قالغاندا بىر قاتاردا چىقىۋاتقان خەلق ماۋ زېدۇڭ ياشىسۇن ھۇررا! دېگەن شوئارلارنى ئېيتىپ چىقىپ كېتىپ يەنە بىزنىڭ كەينىمىزدىن يەنە شۇنداق شوئار يەنە شۇنداق تەنتەنىلەردە قايتىپ چۈشۈپ تا ماۋ جۇشى مېترو پويىزىغا چۈشۈپ كەتكىچە پۈتۈن مېترو ئىستانسىسىغا تولغان ئادەملەر شۇنىڭغا ئوخشاش تەنتەنە قىلدى. بۇ ۋاقىتلاردا سوۋېت كومپارتىيىسى، ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونال شەخسەن ستالىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شەرق ئىنقىلابىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئۈستىگە ئېلىشقا كېرەك، دېگەن مۇشۇنداق قاراش تا بولدى.

لېكىن، ئامېرىكىغا قارشى چاۋشيەن ئۇرۇشىدا ماۋ جۇشى بىزنىڭ پارتىيە مەركىزى كومىتېتى قەتئىي مەيداندا تۇرۇپ زىيۇەنجون (يەنى يارداەم قىلىش ئارمىيىسىنى) تەشكىل قىلغاندا ئۇچىنچى ئېنتېرناتسىئونال سوۋېت پارتىيىسى ھەم ستالىن بۇنى دەرھال قوللىدى. شۇنىڭ

بىلەن بىللە ماددى ھەم ھەربىي جەھەتتە ناھايىتى چوڭ ياردەم قىلدى.

مانا شۇ بىر قاتار ئەھۋاللاردىن قارىغاندا ماۋ جۇشىنىڭ ئابرۇي ـ ئىناۋىتى سوۋېت خەلقىگە سوۋېت پارتىيىسى ھەم ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونالدا ناھايىتى يۇقىرى ئىكەنلىكىنى بىز كۆرۈپ چوڭ تەسىر ـ لەندۇق. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ماۋ جۇشى بىلەن ئۇچراشقاندا ماۋ جۇشىنىڭ يول يورۇقلىرىنى ھەم مۇھىم تاپشۇرۇقلىرىنى كۆرگەندە ماڭا دائىم ئاشۇ موسكۋادا ماۋ جۇشىغا بولغان ھۆرمەت تەنتەنە ئېسىمگە كېلىپ تۇراتتى. بۇ بەك تەسىرلىك ئىش ئىدى. دېمىسىمۇ يولداش ماۋ زېدۇڭ جۇڭگو ئىنقىلابىغا قورالىق ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە 28 يىل يېتەكچىلىك قىلىپ ئاخىرى جۇڭگو ئىنقىلابىنى غالىبىيەتتە ئېلىپ چىقتى. ھەتتا ستالىننىڭ تىنچلىق ۋاقتىدا «غالىبىيەتنى 10 يىل كېيىن سۈرۈڭلار» دېگەن مۇشۇ پىكىرىگىمۇ قۇلاق سالماي ئازاد قىلىشنى داۋام قىلدى. بۇ كېيىن ستالىنىنمۇ قايىل قىلدى. ستالىن ئۆزىنىڭ خاتالىغىنى ئىقرار قىلدى، ماۋ جۇشىنىڭ مۇشۇ قەتئىي چوڭ جاسارىتى ـ لىك ئىنقىلابى مەيدانى ھەم ھەركىتى يالغۇز جۇڭگودىلا ئەمەس سوۋېت ـ لەر ئىتتىپاقىدا شەرقتە ھەم پۈتۈن دۇنيادا ناھايىتى پرولېتارىيات ھەم كومۇنىستىك پارتىيە ئارىسىدا ناھايىتى چوڭ تەسىر كۆرسەتتى. مەن بۇ مەزگىلنى ئەسلى ھەم بىزنىڭ پارتىيە جۇڭگو خەلقىگە بولغان رەھمەتنى زادى ئېسىمدىن چىقىرالمايمەن.

3. ماۋ جۇشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ۋە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابـ ـنىڭ قۇربانلىرىغا ناھايىتى چوڭ ئەھمىيەت بىلەن قارىدى. ماۋ جۇشـ ـنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي توغرىسىدا جۇڭگو خەلقى ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى دەپ باھا بەرگەنلىكى بۇ ناھايىتى يۇقىرى بولغان باھا بولـ ـغان شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قانداق ئىنقىلاب دېگەن بۇ مەسىلىگە ماۋ جۇشى بۇ سۆزى بىلەن پۈتۈن جاۋاب بېرىلگەن.

مەن يۇقىرى ئېيتىپ مەن موسكۋاغا بارغاندا ھېلىقى ئۇرۇمچىدە ئىلى تەرەپتىن كەلگەن خەنزۇلارنىڭ نامايىش قىلىپ كۆرگەن ۋاقتىـ ـدىكى ئەھۋال. شۇنىڭدا ماۋ جۇشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى قوللاش پوزىتسىيىسىدە چىڭ تۇرغانلىغى شۇنىڭ بىلەن ۋاڭ جىنىنىڭ سىياـ ـسىتىنى توغرا دەپ ھېسابلىغانلىقى بۇمۇ ماۋ جۇشىنىڭ ناھايىتى قەـ

ئۈي يوسۇندا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى تەقدىرلەيدىغان ھەم قوللايدىغان-لىقىنى بىلدۈرگەن ئىدى.

كېيىن مەن يۇقىرىدا ئېيتتىم. ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق قۇر-بانلارنىڭ جەسەتلىرىنى ئېلىپ قايتىش مەسلىسى توغرىسىدا. ئەمما شۇنى ئېيتىش كېرەككى، سوۋېت ھۆكۈمىتى بۇ مەسىلىدە ياخشى پو-زىتسىيە قوللاندى. ئالدى بىلەن بۇ بىزنىڭ ۋەكىللەر بېيجىڭغا بېرىش-تا سوۋېت ئارقىلىق بېرىپ بېيجىڭغا ئۆتۈش ئۈچۈن مەخسۇس ئايرو-پىلان بىلەن ئالاھىدە ئۇچقۇچىلار بىلەن ياردەم قىلدى. ئۇندىن كېيىن ئۇلار ۋاپات بولغاندىن كېيىن سوۋېت ھۆكۈمىتى ئۇلارنىڭ جەسىتىنى تېپىش ئۈچۈن ئالاھىدە ئېگىز تاغلارغا ئادەملەر چىقىپ يۇرۇپ خېلى ھەرىكەت قىلىپ بىر نەچچە ئاي ئىچىدە جەسەتلەرنى ئەكېلىپ يەشىك-لەرگە قاچىلاپ تەييارلىغان بۇ ئېتىبارلىق ئىش ئىدى.

ئەمدى ماۋ جۈشى تاكى مۇشۇ ئىنقىلابى قۇربانلارنىڭ جەسىتىنى شىنجاڭغا ئەكېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇشى كېرەكمۇ يوقمۇ دېگەن مەسىلىدە ناھايىتى ئۇچۇق كەسكىن قىلىپ «ئېلىپ كېتىڭ، شىنجاڭغا ئاپىرىپ قەبرىنى قاتۇرۇڭلار. شىنجاڭ خەلقى ئۆزلىرى ئۈچۈن قۇربان بولغان رەھبەرلەرنى ئۇنۇتمايدىغان بولسۇن» دېگەن يولىورۇقىنى بېرىش ماڭا ناھايىتى تەسىر قىلدى.

ئەلۋەتتە مەن ئۇ ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ جەسەتلىرىنى ئېلىپ كېتىشىم كېرەك. بۇنىڭدا ھېچقانداق ئىككىلىنىدىغان گەپ يوق ئەل-ۋەتتە. ئۇنىڭ ئۈستىگە سوۋېت ھۆكۈمىتى تەييارلاپ قويۇپتۇ، ئەكەت-سەڭىز مانا دېدى. ئەمدى ئەلۋەتتە ماۋ جۈشىنىڭ يولىورۇقىنى ئېلىش كېرەك ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ماۋ جۈشىنىڭ دەرھال ئاشۇنداق قەتئىي ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى قوللاش ھەم ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي قۇربا-لىرىغا بولغان ھۆرمەت مەيدانىدا تۇرۇپ ئاشۇنداق ناھايىتى ئوچۇق يولىورۇق بەرگەنلىكى مېنى قەتئىي پەۋقۇلئاددە تەسىرلەندۈردى.

مەن جەسەتلەرنى ئېلىپ شىنجاڭغا قايتقاندىن كېيىن بىر مۇنچە سورۇنلاردا ماۋ جۈشىنىڭ مۇشۇ يولىورۇقىنى يەتكۈزدۇم ھە ماۋ جۈشە-نىڭ يولىورۇقى بويىچە ئىنقىلابى قۇربانلارنىڭ قەۋرىسىنى قاتۇردۇق. ئەپسۇسكى، كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىر مۇنچە مەسئۇل ئادەملەر، بولۇپمۇ

خەنزۇ كادىرلاردىن بولغان شىنجاڭدىكى ئايرىم مەسئۇل كادىرلار بۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قۇربانلارنىڭ قەبرىسىگە ئېتىبارسىز قاراپ تاشلاپ قويىدى. بۇ ئىش ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا بولغان پوزىتسىيە، شۇنىڭ بىلەن ماۋ جۇشىنىڭ ئاشۇ يولىورۇقىغا قوشۇلمايدىغان، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭغا قارشى تۇرىدىغان پوزىتسىيە.

مەن بۇ يىل 1991 ـ يىلى يازدا شىنجاڭغا بارغاندا ئاشۇ قەبرىستانلىقىنىڭ يېنىدىكى كۆرگەزمىخانىغا ماۋ جۇشىنىڭ ئاشۇ سۆزىنى ئالاھىدە يېزىپ رامكىغا ئالدۇرۇپ ئېسىپ قويماقچىمەن.

ئەمدى بۇنىڭغا ئىلگىرى مۇشۇ ئىنقىلابى قۇربانلار قەبرىسىگە يات قارايدىغان، سەل قارايدىغان، بەلكى قارشى پوزىتسىيىدە تۇرغانلار نېمە دەيدىكىن؟ نېمە بولسا بولسۇن مەن بۇ ئىشنى قىلماقچىمەن.

ئاخىرىدا شۇ نەرسىنى تەكىتلىمەكچىمەنكى، مەن ماۋجۇشى باشچىلىغىدىكى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ قاتنىشىپ موسكۋاغا بېرىپ ئىككى دۆلەت دوستلۇق شەرتنامىسىنى سۆھبەت قىلىش، تەييارلاش ھەم قول قويغىچە قاتناشقانلىغىم شىنجاڭدىكى نەپەت، مېتال ئىككى جۇڭگو ـ سوۋېت شىركىتىگە ھەم بۇ شىركەتنىڭ سۆھبىتىگە جۇڭگو ۋەكىللىرىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ قاتنىشىپ، ئۇنىڭ لايىھىسىنى تەييارلاپ قول قويۇش، ئۇنىڭدىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولغان شۇ مەزگىل ئىچىدە كۆرگەن بىلگەنلەردىن ئالغان تەسىراتىم مانا بۇلار مېنىڭ تارىخمدا ئۇنتۇلمايدىغان بىر مۇھىم ۋەقە بولدى. مانا ناھايىتى ئوبدان تەربىيە بولدى.

ئۈچىنچى قىسىم

يېڭى ئىنقىلابىي قەدەملەر ۋە مۇھىم ساۋاقلار

بىرىنچى باب ئومۇمىي سەپەرۋەرلىك

1949 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ۋە 1950 ـ يىلىنىڭ 1 ـ پارتىيە پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ھەربىي تەشكىلىي خىزمەتلەر ئاساسەن ئاياغلاشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئومۇ- مىي تەشۋىقات ھەم سەپەرۋەرلىك ھەرىكىتى باشلاندى. تەشكىلىي خىز- مەتلەر ئاساسەن ئاياغلاشقاندا بىلەن، ئۇنى مۇستەھكەملەش كېرەك ئە- دى. كادىرلارنى ھەل قىلىشتا خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىدىن چوڭ بىر تۈركۈم كادىرلار يەرلىك خىزمەتلەرگە ئايرىلدى. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدىن بىر قىسىم كادىرلار ئايرىلىپ ئاساسەن جەنۇبىي شىن- جاڭغا مەمۇرىي خىزمەتلەرگە تارقىتىلدى. ئۇندىن باشقا ئىلگىرىكى گومىنداڭنىڭ ۋاقتىدا خىزمەت قىلغان كادىرلار ئىچىدىن بىر مۇنچە كادىرلار تاللاپ ئىشلىتىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە بەزى بىرلىكسەپ دائە- رىسىدە پايدىلىنىدىغان كادىرلار مۇڭاپىق خىزمەتكە قويۇلدى. خىزمەت ناھىيە، رايون، يېزا ـ كەنتلەر خىزمىتىگە قارىتىلدى. بۇ تەشكىلىي خىزمەت ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى. شۇنىڭغا قارىماي خىزمەتلەر يەنە ئوڭۇشلۇق ۋە چاپسان يولغا قويۇلۇپ كەتتى.

بۇ ۋاقتىدا قىيىنچىلىق ۋە توسقۇنلۇقلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئا- ساسەن گومىنداڭ قالدۇق كۈچلىرىنىڭ توسقۇنلۇقى، ئاندىن كېيىن يۇقىرى تەبىقىلەر، دىنىي زاتلارنىڭ پارتىيە سىياسىتىنى ياخشى چۈ- شىنىپ كېتەلمەيدىغان خىزمەتلەرگە ياكى ئۇنداق، ياكى مۇنداق كاشە- لىلارنى ئۇچراتتى. چۈنكى، بۇ مەزگىلدە ئالدى بىلەن ئوسمان باندىت- لىرىنى تازىلاش مۇھىم خىزمەت بولدى. ئوسمان ئۆزىنىڭ بىر قاتار تا- يانچىلىرى بىلەن ئالتاي چارۋىچى خەلقلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، ياكى زورلاپ، باركۆلگە قاراپ قاچتى. باركۆلدىن كېيىن چىڭخەيگىچە بې- رىپ توختىدى. چىڭخەيدە خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ قوغلاپ زەربە بېرىشى بىلەن ھەم سىياسىي خىزمەت قىلىشى بىلەن ئەگەشكەن خەلق ئاممىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. ئوسمان قولغا چۈشتى. خۇسەينى دېگەن

ئوسمانلىق بىر يېقىن ئادىمى بىر قىسىم كىشىلەرنى ئەگەشتۇرۇپ، شىزاڭ ئارقىلىق ھىندىستانغا ئۆتۈپ كەتتى. ئوسمانلىنى ئۇرۇمچىگە ئەكىلىپ، ئۇرۇمچى خەلق مەيدانىدا ئاممىۋى سورۇندا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. مۇشۇ سورۇندا يەنە گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لى يۈڭ چى دېگەن ئادەمنۇ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. مەن بېيجىڭدىكى ۋاقتىدا ماۋ جۇشى «شىنجاڭ خەلقىغا ئازاب سالىدىغان، خەلقنىڭ قېنىنى تۆككەن شېڭ شىلىەن بىلەن لى يۈڭچىنى قولغا چۈشكەندىن كېيىن سىلەرگە ئەۋەتىپ بېرەيلى. ئۆلۈم جازاسى بېرىڭلار» دېگەن ئىدى. بۇنىڭدا دۈڭبى ـ شەرقىي شىمالدا قولغا چۈشكەن لى يۈڭچىنى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ بەردى. شېڭ شىلىەن جەنۇبتا قولغا چۈشكەن ئىدى، بۇنى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ بەرگىچە، گو ـ مىنداڭنىڭ قولغا چۈشكەن ھەربىي كوماندىرلىرىغا كەڭچىلىك قىلىش سىياسىتى بولۇپ قېلىپ، ئۇ شىنجاڭغا ئەۋەتىپ بېرىلمىدى.

باسمىچىلار يوقىتىلغان بىلەن، يېڭى ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە قارشى ھەر خىل قارشىلىقلار يەنە بولۇپ تۇردى. گومىنداڭنىڭ ھەربىيلىرى ـ دىن خۇيزۇ (تۇنگان) ما چيڭشيا دېگەن ئادەم بىر نەچچە 100 ھەربىي ـ لەرنى ھەم بىر مۇنچە ئىنقىلابقا قارشى ئادەملەرنى باشلاپ ھىندىس ـ تانغا قېچىپ كەتتى. ئۇلار بىلەن بىللە مەمتىمىن بۇغرا، ئەيسا قاتار ـ لىق بىر مۇنچە پانتۇركىستلار، گومىنداڭنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئامېرىكا كونسۇلخانىسىنىڭ ئىشپىيونى بولغان ئادەملەر ئاشۇ ما چيڭشيا بىلەن بىللە ئۇلارمۇ قاچتى. بۇلارنىڭ قاچقىنى ياخشى بولدى. بىر مۇنچە كا ـ شىلا، ئاۋارچىلىقتىن قۇتۇلدۇق. مەن بېيجىڭدىكى ۋاقىت ئۇچ ۋىلايەت ـ نى ئەسىتە باشلىق مەسئۇل يولداشلاردىن «تاشقورغان پارتىزانلىرى ھىندىستانغا قاچقان ماچيڭشيا باشلىق بىر تۈركۈم ئادەملەرنى قاغا ـ لىمىقنىڭ ئۈستىدىكى تاغ رايونىدا توسۇۋالدى. ئۇلارنى قولغا ئالماقچى، بولامدۇ ـ يوق؟» دەپ ماڭا بىر تېلېگراممىا ئەۋەتكەن ئىكەن. مەن بۇ تېلېگراممىنى جۇ زۇڭلىغا كۆرسەتتىم. جۇ زۇڭلى ماۋ جۇشىغا دوكلات قىلغان ئىكەن، ماۋ جۇشى مېنى قوبۇل قىلغاندا «يامان ئادەملەر كەتسە كېتىۋەرسۇن، تۇرغاندىن كەتكىنى ياخشى، سىلەر ئۇلار كېيىن ئاۋارە ـ چىلىق سالمىدۇ. چەتتە بىزنى تىللاۋاتقان 1000 ئادەم بولسا، ئۇنىڭغا

ئىككى ـ ئۈچ يۈز ئادەم قوشۇلسا، ھېچ نېمە بولمايدۇ. تىللاۋەرسۇن» دېدى.

مەن ماۋ جۇشىنىڭ يولىورۇقى بويىچە ئىلىغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ «توسماڭلار، كېتىۋەرسۇن» دېدىم. تاشقۇرغان پارتىزانلىرىنىڭ ئىدىيىسىدىن ئۈتمىسىمۇ، ئۇلارغا خىزمەت قىلىپ، ئاشۇ قاچاقلارنى قويۇۋەتتۇق.

مۇشۇنداق شارائىتتا سىياسىي، ھەربىي، مەمۇرىي خىزمەتنى چىڭ تۇتۇش بىلەن بىللە خەلق ئارىسىدا ئەڭ ئاممىۋى تەشۋىقات يۈرگۈزۈش كېرەك توغرا كەلدى. ئاساسى مەزمۇنى ـــ پارتىيىنىڭ تۈپ سىياسىتىنى چۈشەندۈرۈش، مىللىي سىياسەتنى ئالاھىدە چۈشەندۈرۈش، دىنىي سىياسەتنى چۈشەندۈرۈش، شۇنىڭ بىلەن يامان ئادەملەرنىڭ پارتىيە خىزمىتىگە، ئىنقىلابقا بۇزغۇنچىلىق قىلىۋاتقانلىقىنى ياكى بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇرۇپ، ئاممىغا چۈشەندۈرۈش، بۇ تەشۋىقات خىزمىتى قاتتىق تۇتۇلدى. يۇقىرىدىن تارتىپ، تۆۋەنگىچە ھەربىي، مەمۇرىي كادىرلارنى سەپەرۋەر قىلىپ ئېلىپ بېرىلغان بۇ كۈرەش ئۇزاق ئۆتمەي ياخشى يۈرۈشۈپ كەتتى. ئۇبدان نەتىجىگە ئىگە بولدى، مۇنداق بولغىنى ئاساسەن بىرى كەڭ خەلق ئاممىسى، ئىشچى ـ دېھقانلارنىڭ كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ سىياسىتىنى چۈشىنىشى ۋە قوللىشى تېز بولدى. يەنە بىرى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىكىنىڭ ئازاتلىقتىن ئىلگىرىكى تەشۋىقات ھەركىتىنىڭ رولىمۇ چوڭ بولدى، ئۇندىن قالسا كادىرلار زور تىرىشچانلىق بىلەن، ھەتتا كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپ ئەسلىدىل خىزمەت قىلدى. بۇ تەشكىلىي ھەم تەشۋىقات خىزمەتلىرىدىن شۇ نەرسە ياخشى ئىشلەنگەنكى، خەلق ئاممىسى، كەڭ كادىرلار پارتىيەنىڭ توغرا سىياسىتىنى چۈشىنىشى، قوللىشى بۇ ئاساسى ئامىل، ئاساسىي كۈچ ئىكەن. تەشۋىقات خىزمىتىنىڭ مۇنداق تېز ۋە ئوڭۇشلۇق بولۇشىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى، شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە بولغان ئىشەنچىسى ھەم يولداش ماۋ زېدۇڭغا بولغان ئىشەنچىسى ناھايىتى چوڭقۇر ئىكەنكىنى ئىسپاتلىدى.

بىر يىلغا يەتمىگەن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئېلىپ بېرىلغان تەشكىلىي، تەشۋىقىي خىزمەتلەرنىڭ ئۈتۈغلۇق بولۇش، ئىنقىلابنى قانات يايـ

دۇرۇش، يەر ئىنقىلابىغا تەييارلىق قىلىشقا، باشلاشقا ئاساس يارىتىپ بەردى، لېكىن ئەپسۇس قىلىدىغان ئىش شۇكى مۇشۇ بىر يىل ئەتراپىدا، يەر ئىسلاھاتى بولغىچە بولغان ئىككى يىل ئەتراپىدا خىزمەتلەردە ئاز بولمىغان كامچىلىق ۋە خاتالىقلار ۋە بەزەن ئېغىر خاتالىقلارمۇ يۈز بەردى. تەجرىبە ـ ساۋاقلار ئاز بولمىدى.

ئىككىنچى باب غەربىي بوز يەر ئېچىش ھەرىكىتى

شىنجاڭ ئازاد بولدى، تەشكىلىي ئىشلار ئاساسەن يولغا قويۇلدى. تەشۋىقىي تەربىيە ئىشلىرىمۇ خېلى نەتىجىگە ئىگە بولدى. ئەمدى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ئىشلىرىنىمۇ ئويلاشقا توغرا كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە مۇھىم بىرسى يېزا ـ ئىگىلىك دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، ئاشلىق مەسىلىسىنى ھەل قىلىش كېرەك ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ ۋەزىپىنى تاماملىغان كۈچلىرىدىن چوڭ بىر قىسمىنى ئاجرىتىپ دېھقانچىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇش لازىم ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە گومىنداڭ ئارمىيىسىدىن ھەقىقەتكە قايتقان 80 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىمۇ ئىشلەپچىقىرىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەك ئىدى.

شۇنداق قىلىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قىسىملىرى، مىللىي ئارمىيىدىن بىر دېۋىزىيە، گومىنداڭدىن ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملىرى بىر بولۇپ بىرەر يۈز مىڭدىن ئارتۇق بوز يەر ئېچىپ، دېھقانچىلىق قىلىش ھەرىكىتىگە چوڭ يۇرۇش قىلدى. بۇ يۇرۇش ماۋ جۇشىنىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭغا بېرىش ئالدىدا بەرگەن يولىيورۇقى... «كۆرەش قىسمى، خىزمەت قىسمى ھەم ئىشلەپچىقىرىش قىسمى بولسۇن» دېگەن يولىيورۇقى ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. مۇشۇ چوڭ قوشۇننىڭ بوز يەر ئېچىشقا قىلغان يۇرۇشى، شىنجاڭ تارىخىدا كۆرۈلمىگەن چوڭ بىر ۋەقە بولدى. يولداش ۋاڭ جېن ماۋ جۇشىنىڭ يولىيورۇقى بويىچە مۇشۇ قىسىملارنى تەشكىل قىلىپ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ھەرىكىتىنى قانتتىق تۇتتى. ئۆزى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلدى.

يولداش ۋاڭ جېن تا ئۆزى شىنجاڭدىن ئايرىلغىچە بولغان مۇشۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە مۇشۇ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش قىسىملىرىنىڭ ئىشىنى ئالغا سۈرۈشتە كۆرۈنەرلىك خىزمەت كۆرسەتتى. ھازىرقى شىنجاڭدا مەيدانغا كەلگەن، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدا چوڭ رول ئوينىغان، ھازىرقى نوپۇسى ئىككى مىليوندىن ئاشقان شىخەن بىڭتۇەن

ەن ئەشۇ ۋاقىتتا باشلانغان بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش قىسمىلىرى ئاساسدا تەرەققىي قىلدى. بۇ ئەشۇ شىنجاڭ يېڭى ئازاد بولۇشى بىلەنلا قولغا كەتمەن، گۈرجەك ئېلىپ بوز يەردە جاپالىق كۈرەش قىلغان. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەڭچىلىرىنىڭ تۆھپىسى ئاساسدا قۇرۇلغان چوڭ ئىشلار قىلىندى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ۋە قىزغىن ياردىمىمۇ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئارمىيىسىنىڭ تەرەققىياتىدا ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە

ئىككىنچى باب ئاساسىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ باشلىنىشى

شىنجاڭدا ئازادلىقتىن ئىلگىرى سانائەت ئىشلىرىدا ئېغىزغا ئالارغۇدەك چوڭراق سانائەت يوقىدى. 400 كىلوۋاتلىق ئېلېكتر ئىستانسىسى، كىچىككىنە بىر توقۇمىچىلىق كارخانىسى، ئاندىن قالسا غۇلجىدىكى مۇسابايوۋ تېرە زاۋۇتى قاتارلىق كىچىك كارخانىلار بار ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدا، بولۇپمۇ سانائەت قۇرۇلۇشىدا يېڭى باسقۇچ باشلاندى. 1950 ـ يىلىنىڭ بېشىدىلا بۇز يەر ئېچىشقا قاتناشقاندىن باشقا ھەربىي قىسىملارنىڭ بىر قىسىم ئوفىتسېرلىرى، جەڭچىلىرى چوڭ تىرىشچانلىق بىلەن بىر نەچچە زاۋۇت قۇرۇلۇشلىرىنى باشلىدى. 1951 ـ يىلىغا كەلگەندە ئىككى زاۋۇت، بىر مەكتەپ ئاساسەن سېلىنىپ بولدى. بىرسى تۇدۇڭخېندىكى پولات زاۋۇتى، كېيىن بۇ زاۋۇتقا «1 ـ ئاۋغۇست» پولات زاۋۇتى دەپ نام بېرىلدى، يەنە بىرسى شىمىگودىكى «1 ـ ئىيۇل» پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى («چىيى» فاڭجىزچاڭ) قۇرۇلدى. ئاندىن كېيىن «بايى» نۇڭشۇيۈەن («1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتوتى) قۇرۇلدى. بۇ زاۋۇت، مەكتەپلەرنى قۇرۇشتا شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىدىن تېخى ھېچقانداق پۇل چىقارغىلى بولمايدىغان شارائىتتا يولداش ۋاڭ جېن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئىلگىرىكىدىن ئۇرۇش جەريانىدا توپلانغان مەبلەغلىرىنى، يەنە چىڭخەي ئازاد بولغاندا ما بۇفاڭدىن مۇسادىرە قىلىپ ئېلىنغان نۇرغۇن ئالتۇن، كۈمۈشلەرنى مۇشۇ قۇرۇلۇشلارغا ئىشلەتتى. يولداش ۋاڭ جېن بىر ياقتىن پارتىيە، ھەربىي، مەمۇرىي خىزمەتلەرگە ناھايىتى ئالدىراشلىق بىلەن باشچىلىق قىلغان بولسا، يەنە بىر ياقتىن مۇشۇ بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىشىدىن باشقا مۇشۇ بىر قانچە زاۋۇتلارنى ئۆزى بىۋاستە تۇتۇپ ئېلىپ باردى. مەن يولداش ۋاڭ جېن بىلەن مۇشۇ زاۋۇت ئورۇنلىرىنىڭ قۇرۇلۇۋاتقان ۋاقتىدا بىر نەچچە قېتىم بىلە بولغان ئىدىم. بىر قېتىم شىمىگو «1 ـ ئىيۇل» توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قۇرۇلۇشىغا چىققاندا مەن جەڭچى، ئوفىتسېر

سېرلارنىڭ خېلى چارچاپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدىم. مەن يولداش ۋاڭ جېنغا، جەڭچى، ئوفىتسېرلەر ئۇزاق ئۇرۇش جەريانىدا چارچىدى، ھازىر بىر مەزگىل دەم ئالسا ياخشى بولاتتى، بۇ قۇرۇلۇشنى قىلغاندىمۇ دەم ئېلىشنى بىرلەشتۈرسە ياخشى بولامدىكىن؟ دېگەن ئىدىم، يولداش ۋاڭ «جېن ھەربىي ئۇرۇش جەريانىدىكى قىيىنچىلىق جەڭچى، ئوفىتسېرلەرنى تاۋلىدى. ئەمدى دەم ئالماي تۇرۇپ شىنجاڭ خەلقىگە خىزمەت قىلىشى بۇلارنىڭ ۋەزىپىسى، بۇنى بوشاشتۇرغىلى بولمايدۇ» دەپ جاۋاب بەردى، ئۇلار ھەقىقەتەن جاپالىق ئىشلىدى. ئالدى بىلەن مۇشۇ ئىككى زاۋۇت، ئاندىن كېيىن بىر مەكتەپ ئۇزاق ئۆتمەي مەيدانغا كېلىپ، شىنجاڭنىڭ بىرىنچى قەدەمدىكى سانائەت ئاساسىنى تىكلەپ بەردى. بۇ نۆلدىن باشقا، بىز 50 ـ يىلى موسكۋاغا بارغاندا جۇڭگو ـ سوۋېت توختامىنى مۇزاكىرە قىلغاندا، مەن يولداش جۇ ئېنلەيگە ئېيتىپ، شىنجاڭدا بىر ماشىنا رېمونت زاۋۇتى، بىر تىببىي ئىنستىتوت قۇرۇپ بېرىشنى تەكلىپ قىلغاندا، جۇ زۇڭلىنىڭ ماقۇللىشى بىلەن ئەشۇ كېلىشىمگە كىرگۈزۈلگەن. 1950 ـ يىللار سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مۇتەخەسسىلەر كېلىپ بۇ ئىككى قۇرۇلۇشنى باشلىۋەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي ماشىنا رېمونت زاۋۇتى (كېيىن تراكتور زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى) ھەم تىببىي ئىنستىتوت مەيدانغا كەلدى. ماشىنا زاۋۇتى، ماشىنا ترانسپورت ئىشلىرىنى يولغا سېلىشتا خېلى ئوبدان رول ئوينىدى. تىببىي ئىنستىتوت شىنجاڭنىڭ تارىخىدا بىرىنچى قېتىم بولغان تىببىي ساھەدىكى بىر ئالىي مەكتەپ بولۇپ قالدى. ھازىرغىچە بۇ ئىنستىتوتتا نۇرغۇنلىغان خادىملار، دوختۇرلار تەربىيىلەپ چىقىلدى.

شىنجاڭدا ئىككى شىركەت ـــ بىرى جۇڭگو ـ سوۋېت نېفىت شىركىتى، يەنە بىرسى جۇڭگو ـ سوۋېت مېتال شىركىتى قۇرۇلدى. بۇ ئىككى شىركەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەبلەغ سېلىشى ۋە مۇتەخەسسىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇزاق ئۆتمەستىن مايىتاغدىكى نېفىت كارخانىسىنى ھەم ئالتاي رايونىدىكى كۆكتوقاي مېتال قېزىش كارخانىسىنى قۇرۇپ باشلىۋەتتى. شۇنداق قىلىپ مۇشۇ بىر ئىككى يىللىق قىسقا ۋاقىت ئىچىدە شىنجاڭغا ئاۋۇال بىر قانچە سانائەت ئورنى ھەم ئىككى ئىنستىتوت ـــ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتى، تىببىي ئىنستى-

تىتوت، ج م ب قاتار دېھقانچىلىق ئورۇنلىرى بارلىققا كەلدى.

— بۇ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشلار سانائەت قۇرۇلۇشلىرى، زاۋۇت ھەم ئەشۇ ئىككى مەكتەپ شىنجاڭنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىغا خېلى ئوبدان ئاساس سېلىپ بەردى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان بوز يەر ئېچىش بىڭتۇەنىنىڭ تەرەققىياتى ھەم ئەشۇ بىر نەچچە زاۋۇت ھەم مەكتەپلەرنىڭ قۇرۇلۇشلىرىدا يولداش ۋاڭ جېننىڭ كۆرسەتكەن قىزغىنلىقى ناھايىتى چوڭ بولدى. ھازىر شۇ ئاساستا تەرەققىي قىلىپ ئۆسكەن ئەشۇ سانائەت كارخانىلىرى ھەم مەكتەپلەرنىڭ ئۆتۈغىنى ئويلىغاندا ئەلۋەتتە يولداش ۋاڭ جېننىڭ كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقى بىلەن كۆرسەتكەن خىزمىتىنى ھەم تۆھپىسىنى ھەرگىز ئۇنۇتماسلىق كېرەك.

تۆتىنچى باب مۇھىم تەجرىبىلەر ھەم ئاچچىق ساۋاقلار

مۇشۇنداق بەزىدە ئالدىراشچىلىق بىلەن ئېلىپ بارغان خىزمەتلەر نەتىجىسىدە بىر نەچچە يىل ئىچىدە چوڭ ئۆتۈقلار قولغا كەلتۈرۈلدى. بۇ پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كۈرەشچان. لىقى، پۈتۈن خەلق ئاممىسىنىڭ زور تىرىشىشى بولمىغاندا بۇنداق نە. تىجىلەر قولغا كەلمىگەن بولاتتى. مانا مۇشۇنداق چوڭ قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەۋاتقان، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ناھايىتى چوڭ قىزغىنلىق بىلەن ئالغا بېسىۋاتقان بىر پەيتتە، خىزمەتتە بىر قانچە كەمچىلىكلەر ھەتتا خاتالىقلار يۈز بەردى. مۇشۇنداق كەمچىلىك، خاتالىقلار بولمىغان بولسا، ئەشۇ چوڭ قەدەم بىلەن ئالغا بېسىش سۈر. ئىتى تېز تېخىمۇ غەلىبىلىك بولغان بولاتتى، بۇ بىر ئەپسۇسلىنىدىغان بىر ئىش بولدى.

ئاساسىي تەجرىبە ۋە ساۋاقلار:

1. دىنىي مەسىلىدىكى خاتالىقلار

قىسقىچە قىلىپ ئېيتقاندا پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىگە خىلاپ. لىق قىلىش، شۇنىڭ نەتىجىسىدە ئاممىنىڭ بولۇپمۇ دىنىي زاتلارنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، مەن 1950 ـ يىلى 4 ـ ئايدا موسكۋادىن ئالمۇتاغا كەلگەندە ئالماتادا «قەشقەر گېزىتى»نىڭ بىر نۇسخىسىنى كۆردۈم. ئۇنىڭدا يولداش ۋاڭ جىننىڭ قەشقەردە خەلق يىغىنىدا سۆزلىگەن سۆزى بار ئىكەن. شۇ سۆزىدە دىن توغرىسىدا سۆز. لەپ بىر قانچە دىنىي سىياسەتكە ئۇيغۇن بولمىغان سۆزلەرنى قىپتۇ. يولداش ۋاڭ جېننىڭ دىنىي مەسىلىدە ئەشۇنداق ئالدىراپ قالغانلىقى. نىمۇ مەن ئىلگىرى سەزگەن. بۇ ئادەم قانداقتۇر دىنىي مەسىلىنى بۇ. لۇپمۇ ئىسلام دىنىنى چوڭ كاشىلا، قانداق قىلىپ بۇ مەسىلىنى تېزراق ھەل قىلىش كېرەك؟!... دەپ ئويلايتتى. مەن بۇ گېزىتنى كۆرگەندىن كېيىن بۇ ياخشى بولماپتۇ... مەن ئۇرۇمچىگە كەلگەندە ئۇرۇمچىدە يولداش ۋاڭ جېن باشلىق مەسئۇل كادىرلار ئايرودرومغا چىقىپتىكەن،

مەن ئايروپىلاندىن چۈشكەندە جىق ئادەملەر كېلىپ كۆرۈشمەكچى بو-
لۇپ تۇرغاندا، يولداش ۋاڭ جېن ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن كۆرۈشمەي،
مېنى قولتۇغلاپ ئايروپىلاننىڭ ئاستىغا ئېلىپ كەتتى. قارىسام بۇ ئا-
دەمدە بىر ئاز جىددىيلىك كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مەن ھەيران قالدىم، كې-
يىن يولداش ۋاڭ جېن مەندىن «مېنىڭ قەشقەردە سۆزلىگەن سۆزۈمنى
ئاڭلىدىڭىزمۇ؟» دەپ سورىدى. مەن: «ھە، ئاڭلىدىم، ئالماتادا سىزنىڭ
سۆزىڭىزنى گېزىتتىن كۆردۈم» دېدىم. يولداش ۋاڭ جېن: «مېنىڭ
سۆزۈمدە خاتالىق بارمىكەن؟» دەپ سورىدى. مەن: «خاتالىق بار، خاتا
قىلىپسىز، دىنىي مەسىلىدە مۇنداق ئالدىراپ سۆزلەش كېرەك ئەمەس
ئىدى» دېگەن ئىدىم، يولداش ۋاڭ جېن «مەن دىنىي مەسىلىدە بىر
زەمبىرەك ئېتىپ باققان ئىدىم» دېدى، مەن دەرھال «بۇ زەمبىرەكنى
چاغلىماس ئانقانسىز. بىرىنچىدىن مەسىلىگە مۇنداق مۇئامىلە قىلىشقا
بولمايتتى. بۇ بىر ھەم مۇھىم ھەم نازۇك مەسىلە ئىدى، جۇڭيانخنىڭ
دىنىي سىياسىتىدە چېگرا تۇرۇش كېرەك ئىدى» دېدىم. يولداش ۋاڭ
جېن بىر ئاز ئويلىنىپ قالدى ـ دە، كېيىن گەپ قىلماستىن مېنى
باشلاپ باشلىقلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۇق.
يولداش ۋاڭ جېن ئۆيگە كەپتۇ. كېلىپلا يەنە دىنىي مەسىلە، ئەشۇ قەش-
قەردە سۆزلىگەن سۆز توغرىسىدا گەپ ئاچتى. مەن شۇ ۋاقىتتا، ئىل-
گىرى يولداش ۋاڭ جېن بىلەن ھەم باشقا خەنزۇ يولداشلار بىلەن بۇ
مەسىلە توغرىسىدا، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى قانداق ئىجرا قە-
لىش توغرىسىدا كەڭ، چوڭقۇر سۆھبەتلەشمىگەنلىكىمنى ھېس قىل-
دىم. بۇ مەسىلىگە دىنىي سىياسەت توغرىسىدا بىز بىر قانچە پرىنسىپ-
قا كېلىشتۇق. شۇنىڭ بىلەن كېيىن مىللىي سىياسەتتىكى خاتالىقلار
بىر ئاز تۈزۈتۈلۈپ دىنىي سىياسەت توغرا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشقا باشلە-
دى. بۇنىڭدىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن يەنە غۇلجىدا، ئۈرۈمچە-
دە، قەشقەردە دىنىي سىياسەتكە خىلاپلىق قىلىش، بەزى ئاخۇنلارنى
قولغا ئېلىش، دىننى چەكلەش قاتارلىق خاتالىقلار يۈز بەردى. بۇ خاتا-
لىقلار يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئەمدى پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىنى
چۈشىنىپ، پارتىيە ئەتراپىغا ئۈيۈشۈپ ئىلگىرىلەۋاتقان خەلق ئامما-
سى، دىنىي زاتلار قاتتىق نارازىلىقلار پەيدا بولدى، مۇشۇ ۋاقىتتا-

1950 ـ يىلى 5 ـ ئايدا يولداش پېكىڭ دېخۇەي شىنجاڭغا يېتىپ كەلدى. ئۇ كىشى دىنىي مەسىلىدىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىش بويىچە جۇڭيانىڭنىڭ يوليورۇقى بىلەن كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. بۇرۇن فېنجۇ (شۆبە پارتىيە كومىتېتى) نىڭ چاڭژۇيىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئېچىپ مۇزاكىرە قىلىندى، مۇزاكىرە نەتىجىسىدە دىنىي سىياسەتكە خىلاپلىق قىلغانلىقى، قامالغان ئادەملەرنى قويۇۋېتىش، بۇندىن كېيىن پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى قەتئىي ئىجرا قىلىش، پارتىيىنىڭ بىرلىكىپ سىياسىتىنى قەتئىي ئىجرا قىلىش توغرىسىدا بىر نەچچە ماددىلىق قارار قوبۇل قىلىندى. يولداش پېكىڭ دېخۇەي ئۇ مەجلىستە ياخشى يول-يورۇق بەردى، يولداش ژاڭ جېن باشلىق خەنزۇ كادىرلارغان، كونا كا-دىرلاغا خېلى قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بەردى. شۇنىڭ بىلەن دىنىي خىزمەتتىكى خاتالىقلار تۈزىتىلدى، بۇ ياخشى ئىش ئىدى.

2. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى توغرىسىدىكى خاتالىقلار

مەن موسكۋادا ئۇچ ئايدىن ئارتۇق (1 ـ ئايدىن 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇ-رىسىغىچە) تۇرۇپ قالدىم، شۇ ۋاقىتلاردا فېنجۇ ئىلغا بىر خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتكەن ئىكەن. شۇ گۇرۇپپا غۇلجىدا پارتىيىنىڭ سىيا-سىتىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن، سىنىپىي كۈرەش توغرىسىدا تەربىيە ئېلىپ بېرىپ خېلى ئوبدان ئىشلارنى قىپتۇ. لېكىن ئۇچ ۋىلايەت ئىن-قىلابي توغرىسىدا، جۈملىدىن يەنە دىنىي سىياسەت، ئاندىن كېيىن بىرلىكىپ سىياسىتىگە خىلاپ بىرمۇنچە خاتالىقلارنى ئۆتكۈزۈپتۇ. مەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قايتىپ غۇلجا ئايرودرومىغا كەلگەندە غۇل-جىنىڭ ۋالىسى يەنە بىر مۇنچە مىللىي كادىرلارمۇ چىقىپتىكەن، ئۇلار مەن بىلەن قول ئېلىشقاندا، قانداقتۇر بىر جىددىيلىك سېزىلدى، بەزى كادىرلارنىڭ كۆزىگە ياش ئالغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. كېيىن شەھەرگە كىرىپ بىر ئاز دەم ئالغاندىن كېيىن مىللىي مەسئۇل كا-دىرلار مەن تۇرغان يەرگە كېلىپ ئەھۋالنى ئېيتتى، ئەھۋال ھەقىقەتەن ناھايىتى جىددى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ مەنمۇ ھەيران قالدىم، ئاساسىي مەسىلە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلىش، ھەتتا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئەكسىيەتچىلىك ۋە تەتۇر ئىنقىلاب دېگەن دەرىجىگە ئېلىپ بېرىش خاتالىقى بوپتۇ. بۇ مەسىلىدە ئەشۇ خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ

مەسئۇللىرى شۇنداق دەپ رەسمىي مەجلىستە ئوتتۇرىغا قويمىغان بىلەن خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر ھەر يەردە قىلغان سۆزلىرىدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلىدىغان ھەتتا ئەيىپلەيدىغان ناھايىتى ئېغىر سۆزلەرنى قىپتۇ. بۇ ھەقتىكى ئاساسىي گەپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي خەنزۇلارنى ئۇلتۇرغەن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىدا ئىلى دەريا-سىنىڭ سۇيى خەنزۇلارنىڭ قېنى بىلەن بويالغان، ئىلى دەريا سى خەنزۇلار-نىڭ سۆڭىكى بىلەن توسۇلغان، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنقىلاب دې-گىلى بولمايدۇ، ھەتتا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ئەكسىيەتچى بەلكى تەتۇر ئىنقىلاب ۋە باشقىلار... دېگەن سۆزلەر بوپتۇ. خىزمەت گۇرۇپپىسىدە-كىلەر كادىرلار مەجلىسىدە، ھەتتا ئامما ئارىلاشقان، بىرلىكسەپ سا-ھەسىدىكىلەر ئارىلاشقان خىزمەت مەجلىسلەردىمۇ بۇ سۆزلەرنى قىلە-ۋېرىپتۇ. مەن بۇنىڭغا ھەيران قېلىپ مۇشۇنچىلىك بۇلارمۇ دەپ ئە-ھمىدىم، كېيىن ئۇ يولداشلارغا ئۆزۈمنىڭ پىكرىنى ئېيتىپ خاپا بولماڭلار، بۇ يەردە بىر ئۇقۇشماسلىق بولغان بولۇشى مۇمكىن، مەن خەنزۇ مەسئۇل كادىرلار بىلەن سۆزلىشەي، دەپ ئۇلارغا كۆڭۈل قويۇپ، ھەم باشقا كادىرلاغا نەسىھەت قىلىش، ئازار چەكمەسلىك، مەسلىھە-تىنى تۇزىتىلىشىنى كۈتۈش تۇغرىسىدا تەربىيە بېرىشنى تاپشۇرۇپ قايتۇردۇم.

ئەتىسى ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئەتىگەنلىك تاماق يەپ بولمە-غان ئىدىم، مەن تۇرغان قورۇغا ئاۋۇال كادىرلار، ئاندىن كېيىن ئامما بولۇپ ئادەملەر توپلۇشۇشقا باشلىدى. كېيىن مەن چىقىپ كۆرۈشتۇم، بارغانچە ئادەم يىغىلىۋەردى، قارىسام كىشىلەرنىڭ كەيپىياتى ناھايىتى جىددىي، مەن چىقىپ كادىرلار، ئامما بىلەن كۆرۈشۈپ، ئەھۋالدىن قا-رىغاندا گېپىڭلار بارەڭ تۇرىدۇ، كەلگەندىكىن گەپ بولسا قىلايلى، ـــ دېدىم. ئاۋۇال غۇلجا شەھىرىدىكى ئاتاغلىق ئۇچ ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ خىزمەت كۆرسەتكەن بىر دىنىي زات سۆز قىلدى. ئۇ ئادەم-نىڭ سۆزىنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى، يېڭى كەلگەن خەنزۇ كادىرلار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلىۋەتكەنلىكى، بايا يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن «خەنزۇ كادىرلارنى ئۇلتۇرۇۋەتتى، ئىلى دەريا سى قانغا بويالدى، سۆڭەك بىلەن توشۇپ كەتتى» دېگەنگە ئوخشىغان... گەپلەر، شۇنىڭ

بىلەن بىللە دىنىي جەھەتتىكى بىر مۇنچە قوپال يەنى دىنىي سىياسەت-
كە خىلاپ ئەھۋاللار، بىر مۇنچە ئادەملەرنىڭ ئورۇنسىز قامالغانلىقى
توغرىسىدا... سۆزلەۋېتىپ ئۇ ئادەم يىغلاپ كەتتى. مۇشۇ ۋاقىتتا ھويـ-
لىدا تۇرغان كادىرلار ئاممىنىڭ كەيپىياتى جىددىي بولدى. ئاندىن بـۇ-
قۇلداپ يىغلىغانلارمۇ كۆرۈلدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئۆزۈمـمۇ بىر ئـاز
ئالـدىراپ قالدىم. كېيىـن مەن: ئەگەر سىلەر ئېيتقانـدەك بولسـا بـۇ
ئىشلار خاتا بوپتۇ. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى توغرا ئىنقىلابـي ھەرىكـەت.
ماۋ زېدۇڭ «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابي جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلا-
بىنىڭ بىر قىسمى» دېگەن ئىدى. يولداش ماۋ زېدۇڭنـىڭ ئۇچ ۋىلايـەت
ئىنقىلابىغا بەرگەن بۇ توغرا باھاسىنى ھېچ كىم ئىنكار قىلىۋېتەلمەي-
دۇ. بەزى ئادەملەر ئۇقۇشماي گەپ قىلغان بولسا ئۇنى تـۈزىتىش مـۇم-
كىن، سىلەر بۇ مەسىلە توغرىسىدا ئۆزۈڭلارنى تۇتۇۋېلىڭلار، كادىرلار-
غىمۇ، ئاممىغىمۇ، دىنىي زاتـلارغىمۇ چـۈشەندۈرۈڭلار، خـاتىرجەم بـو-
لۇڭلار. ئۇرۇمچىدىن كەلگەن مـەسئۇل كادىـرلار، بۇ يەردىكى پارتىيـە،
ھۆكۈمەت ساھەسىدىكى مەسئۇل كادىرلار بىلەن بـىرلىكـتە ئولتـۇرۇپ
مەسىلىلەرنى ھەل قىلىمىز، سىلەر خاتـىرجەم بولـۇڭلار... دېگەن ئـە-
دىم، كىشىلەر كەيپىياتىدا بىر ئاز پەسىيىش ئەھۋالى پەيدا بولدى. كې-
يىن مەن يەنە: ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلغىلى بـولمايدۇ، بـۇ
ئىنقىلاب. ئەمما ھازىر ئالدىمىزدا يەنە بىر ئـىنقىلاب تـۇرىدۇ، بۇ ئـىن-
قىلاب يەر ئىنقىلابى، كونا فېئودالـلىق تۈزۈمگە قارشى ئـىنقىلاب. بـۇ
ئىنقىلاب كۆپچىلىك خەلق ئاممىسىنىڭ بولۇپمۇ ئېزىلگەن كەمبەغـەل،
يالالنما دېھقانلارنىڭ ئارزۇسى، بۇ ئىنقىلابنى ئېلىپ بېرىش كېـرەك،
بۇ مۇرەسسە قىلىپ بولمايدىغان قەتئىي سىنىپىي كۆرەش بولىدۇ، بۇنى
قىلماي بولمايدۇ. ئۇچ ۋىلايەت ئىـنقىلابى بۇ ۋەزىپىـنى ئادا قـىلغىنـى
يوق، ئۇ ۋاقىتتا بۇ ۋەزىپىنىمۇ قويالمـايتتى، ئـۇچ ۋىلايەت ئـىنقىلابى
پەقەت گومىنداڭ ھۆكۈمرانـلىقىغا قارشى تـۇردى. مىللـىي ئازادلـىق،
ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قىلدى. بۇندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلغـان
ئىنقىلاب ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭمۇ داۋامى. بۇنى كادىرلارغا، ئاممىغا
چۈشەندۈرۈڭلار، كادىرلار، ئاخۇنۇملار توغرا تونۇشتا تۇرۇپ مۇشۇ ئىن-
قىلابنى قوللاش كېرەك. بۇ يېڭى ئىنقىلابقا قارشىلىق بولۇپ قالسا بـۇ

ياخشى بولمايدۇ، بۇ مېنىڭ كۆڭچىلىككە قويىدىغان بىر تەلىپىم ۋە ئۇ-
مىدىم، دېگەن مەزمۇندا سۆز قىلدىم.

كىشىلەر كۆڭلى بېسىلغاندەك بولۇپ قايتتى. لېكىن ماڭۇ يېڭى ئىنقىلابنىڭ بولۇشىدىن ئۇلاردا، بولۇپمۇ يۇقىرى تەبىقىدە، ئاخۇ-نۇملاردا باشقا خىل ئەندىشىمۇ بولغانلىقى تۇرغان گەپ. ئۇ ۋاقىتتا ئە-شۇ تەشۋىش، ئەندىشىلەرنى بىر ئۆچۈرۈشتىنلا تۈگىتىپ كېتىش تەس بولاتتى. كېيىن ئاڭلىسام ھەقىقەتەن ناھايىتى خاتا سۆز، ھەرىكەت-لەر بولغان ئىكەن، ئىلىغا بارغان گۇرۇپپىسى پارتىيە سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش، مىللىي سىياسەتنى تەشۋىق قىلىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە سىنىپىي كۆرەشنى تەشۋىق قىلىش ۋە خەلق ئاممىسىنى تەربى-يىلەش، قوزغاش ھەم تەشكىللەشتىن ئىبارەت ۋەزىپىسىنى باشلىۋەت-كەن. بۇ ۋەزىپە شۇ ۋاقىتتا ناھايىتى مۇھىم بولۇپ، بۇ ئەھمىيەتتە يەر ئىنقىلابقا تەييارلىق قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. پۈتۈن شىنجاڭدا مۇ-شۇنداق تەشۋىقى ھەرىكەت باشلانغان. ئەمما ئىلى خىزمەت گۇرۇپپىسى شۇ ۋاقىتتىكى ئەھۋال بىلەن ھېسابلاشماي، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەھمىيىتىنى كۆزدە تۇتماي، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ماھىيىتى ۋە ماۋ جۇشىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابقا بەرگەن باھاسىنى ئېتىبارغا ئالماي، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى توغرىسىدا ناھايىتى ئېغىر خاتا سۆز، ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىپتۇ. بۇنىڭ ئاقىۋىتى ناھايىتى يامان بوپتۇ، كادىرلارنىڭ مەن موسكۇادىن كەلگەندە ئايرودرۇمدا قول ئېلىشىپ كۆزلىرىگە ياش ئالغانلىرى، بىر مۇنچە ئامما كېلىپ، ماڭا ئەھۋال يەت-لىشى بۇ تاسادىپىي ئەمەس ئىكەن.

بۇ ئەھۋاللارنى تولۇق ئىگىلىگەندىن كېيىن، شۇ ۋاقىتتا غۇلجىغا كەلگەن شىنجاڭ فېنجۇنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى يولداش شۇي لىچىڭ، شىنجاڭ فېنجۇ تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى دېڭ لىچۈن ھەم خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى يولداش ما خەنبىڭلارنى چاقىرىپ بۇ مەسىلە-لەر توغرىسىدا ئالاھىدە سۆزلەشتىم. مەن بۇ ئىشلارنىڭ ئېغىر خاتا ئىكەنلىكىنى ئۇلارغا ئېيتىپ يەنە بىر قېتىم چۈشەندۈردۈم.

مەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلىش ياكى ئۇنى ئەكسە-يەتچى ھەرىكەت ھەتتا ئېغىزدا ئۇنداق ئېيتمىسىمۇ تەتۈر ئىنقىلابنى

ھەربىرىمىزگە ئېلىپ بارغانلىقى ئېغىر خاتالىق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردۈم. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي خەنزۇ خەلقىنى ئۇلتۇرغىلى، بىر-گۈنا خەنزۇ خەلقىنى قىرغىلى، ئۇنى ئىنقىلاب دېگىلى بولمايدۇ، دېيىش توغرا ئەمەس. ئىنقىلابىي ھەربىرىتتە ئادەم ئۇلۇش بولۇپ تۇرىدۇ. قە-تەن خەنزۇلارنى ئۇلتۇرغىلى دېسە، ئەمەلىيەت ئەمەس. ئۇچ ۋىلايەت ئى-قىلابىغا قاتناشقان، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا بىرلىكىپ ساھەسىدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ھەمكارلىشىپ، ئاۋاز قوشقان ھەتتا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا خېلى چوڭ خىزمەت كۆرسەتكەن بىر مۇنچە ئادەملەر — بۇ-نىڭ ئىچىدە غۇلجىدىكى چوڭ ئىشان مۇتالە خەلپىتىم باشلاپ بىر مۇنچە دىنىي زاتلار يەنە بىر مۇنچە سودا بۇرژۇئازلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئىلغار زاتلار ھەم ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئەمەلىي قاتنىشىپ خىزمەت كۆرسەتكەن بەزى ياخشى كادىرلاردىن بىر مۇنچىسى قولغا ئېلىنغان. بۇ خاتا قىلمىشلار ئىلى خەلقى — غۇلجا خەلقىگە ناھايىتى قورقۇنۇچلۇق ئەندىشە پەيدا قىلغان. بۇنىڭدا بىر نەرسىنى تەكىتلەش كېرەك. مەيلى خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى ئادەملەر بولسۇن، مەيلى شۇ ۋاقىتتىكى دە-ۋرىي شۇجىلىرى بولسۇن بۇلار مىللىي سىياسەتنى بىلمەيدۇ، ئەمەلىي ئەھۋالنى ئۇقمايدۇ، بۇلار ياخشى ئويلىمايلا گەپ قىلىۋاتىدۇ دېگەندىمۇ، يەنە بىر قىسىم ئاتالمىش «ئاكتىپ» مىللىي كادىرلار بۇ سۆز، ھەرە-كەتتە، ئادەم قاماشتا خېلى ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ رول ئويناغان. بۇ ئادەملەر راست چۈشەنمەستىن كۆڭلى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلماقچىمۇ، ياكى ئىنكار قىلىشقا قوشۇلماقچىمۇ، يا بولمىسا خەنزۇ كادىرلارنىڭ ئالدىدا ياخشىچاق بولۇۋېلىپ، دۈمباقچىلىق قىلىپ ئۆزىنىڭ ئورنىنى، مەنسىپىنى كۆتۈرمەكچىمۇ؟ بۇ مەسىلە ناھايىتى ئوچۇق: بىرىنچىسى ، ئەمەس، ئىككىنچىسى. مەن مەسئۇل يولداشلار بىلەن خېلى چوڭقۇر سۆزلەشكەندىن كېيىن ئۇلارمۇ بۇ ئىشلارنىڭ خاتا بولغانلىقىنى ئىقرار قىلدى. بولۇپمۇ يولداش شۇي لىچىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسىنى، خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ما خەنبىڭنى قاتـ-تىق تەنقىد قىلدى ۋە بۇ خىل خاتا سۆز، ھەربىرىتلەرنى تېزدىن توختـ-تىشنى تاپشۇردى. مەنمۇ ئىلىدىكى مىللىي كادىرلارغا بۇ ئەھۋالنى چۈشەندۈردۈم، ئۇلارنى خاتىرجەم بولۇپ يەنىلا ياخشى، ئاكتىپلىق بىـ-

لەن پارتىيىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئىش قىلىشلىرى توغرىسىدا ئۆز پە-
كىرىمنى ئېيتتىم. شۇنىڭ بىلەن ئىلىنىڭ ئەھۋالىدا خېلى يېڭى كەي-
پىيات، ئۈمىتۋار كەيپىياتى پەيدا بولدى. ئەمما كىشىلەردە تېخى بۇ
ئەندىشە يەنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى يوققا چىقىرىپ، ئۇچ ۋىلايەت
ئىنقىلابىغا قاتناشقانلار ھەممىسى تەتۇر ئىنقىلابچى بولىدىغان ئوخشاي-
دۇ، دېگەن ئەشۇ ئەندىشە تولۇق تۈگەپ كەتمىدى.

لېكىن، بۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى توغرىسىدىكى بۇ خاتا سۆز، ھە-
رىكەتلەر توختاپ قالمىدى. يەنە داۋام قىلدى. بىرىسى ئادەم قاماش،
بىرسى بەزى ئادەملەرنى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان مەسئۇل
كادىرلارنى ئۆلتۈمگە ھۆكۈم قىلىپ ئېتىپ تاشلاش. بۇ يەردە ناھايىتى
ئېچىنىشلىقى شۇكى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا خىزمەت كۆرسەتكەن
ئىككى پولكوۋنىك ئېتىپ تاشلاندى. بۇنىڭ بىرى — تېكەس پولكىنىڭ
كوماندىرى يولداش قۇربانجان. بۇ ئادەم ئۆزى ئوتتۇرا چارۋىدار ئادەم
ئىدى، ئەمما خەلق بىلەن مۇناسىۋىتى ياخشى، ئۆزىنىڭ خېلى ئادەم-
گەرچىلىكى بار ئادەم ئىدى. بۇ ئادەم تېكەس ھەم موڭغۇلكۆرە دائىر-
سىدە چارۋىچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن موڭغۇل خەلقىنىڭ خېلى ھىما-
يىسىگە ئىگە بولغان ئادەم ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئويلىشىپ مۇشۇ ئا-
دەم باشچىلىقىدا بىر موڭغۇل پوكى قۇرۇلغان ئىدى. بۇ پولكىنىڭ
قۇربانجان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى جەريانىدا، ئۇچ ۋىلايەتنى ئازاد قىلىش
خىزمىتىدە خېلى چوڭ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن، بۇ ئادەمنى ئېتىش.
مەن يۇقىرىدا دېگەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قارشى خاتا تەشۋىقاتلار
قىلىنغان ۋاقىتتا، (بۇ ئىش مەن موسكۋادىكى ۋاقىتتا بولغان.) ئۇنىڭ
گۇنايى چوڭ چارۋىدار ئىكەن، چوڭ ئېكسپىلاتاتسىيىچى ئىكەن، ئۇ
خەلقنى ئەزگەن يامان ئادەم ئىمىش. يەنە بىرسى — ئابدۇغوپۇر سابىر-
ھاجىيوۋ. بۇ ئادەم ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پولكوۋنىك دەرىجىلىك
بىر مۇھىم كادىرى ئىدى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا خېلى ياخشى خىز-
مەت كۆرسەتكەن ئاتاغلىق كوماندىرلارنىڭ بىرسى ئىدى. بۇ ئادەمنى
ئىلىدا چوڭ كۆمۈر خاڭنىڭ باشلىقى، بۇ شۇ كۆمۈرخاڭدا نۇرغۇن
ئىشچىلارنى ئىشلىتىپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان، يەنە نۇرغۇن كۆ-
مۈركان ئىشچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن، دېگەن، گۇنا بىلەن ئۆلتۈرگەن.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئىككى پولكوۋنىك دەرىجىلىك ھەربىي كا-دىرىنى مۇنداق قارىسىغىلا ئېتىپ تاشلاش ئادەتتىكى مەسىلە ئەمەس ئىدى. بۇ ئىشنىڭ يامان تەسىرى، ياماق ئاقىۋىتى كېيىن ئۇزاققىچە داۋام قىلدى. مەن مۇنداق بىر نەرسىنى زادى ئېسىمدىن چىقىرالمايۋە-مەن، مەن موسكۋادىن قايتقاندا قۇربانجان پولكوۋنىكنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئائىلىسىنى يوقلىدىم. خوتۇنى، بالىلىرى، ئەۋلادلىرىنىڭ مېنى قۇ-چاقلاپ ھۆكۈم يىغلىغىنىدا، مەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي شۇلار بىلەن تەڭ يىغلىدىم. مەن ئەپسۇس قىلدىم ئىلاجىم يوق. مەن ئۇلادىن ئەپۇ سورىمىدىم، مەن بۇ ئادەمنى قوغداپ قالالمىدىم دەپ كۆڭلۈمدە مەيۈس-لەندىم.

2. غېنى باتۇر بىلەن فاتىخ باتۇرنى قاماش مەسىلىسى، بۇ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلىش ۋە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ھۇجۇم قىلىشتىكى يەنە بىر ئېغىر مەسىلە بولدى. بۇ 1951 ـ يىلقى ئىش، شۇ ۋاقىتتىدا خەلق ۋەكىللەر مەجلىسى دەپ بىر مەجلىس ئېچىلغان. بۇ مەجلىسكە ئاساسەن قاتناشقان ئادەملەرگە تەربىيە بېرىش، ياماق ئادەم-لەرنى پاش قىلىش بولدى. بۇ پرىنسىپتا خاتا ئەمەس، لېكىن يەنە تې-غىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي كادىرلىرىغا، ئاساسەن غېنى باتۇر بە-لەن فاتىخ باتۇرغا قارىتىلدى. مەجلىس جىددىي بولدى، مەن غېنى بە-لەن فاتىخقا تەربىيە بەردۇق. سىلەر كەمچىلىك، خاتالىقلار بار، ئۇنى تەكشۈرۈڭلار، مۇشۇ مەجلىستە بىر تەكشۈرۈش... قىلىڭلار، شۇنداق بولغاندا قالغان مەسىلە كېيىن ئاستا ـ ئاستا ھەل بولىدۇ دېدۇق. ئۇلارغا: «سىلەر چوڭ ئىش قىلغان ئادەملەر! لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ چوڭ ئىش قىلىشىڭلار كېرەك، بۇ سىنىپىي كۈرەش دېيىلىدۇ. مانا بۇ تېخىمۇ چوڭقۇر ئىنقىلاب...» دەپ تەربىيە بەرگەندىن كېيىن ئۇلار قوبۇل قىلىپ شۇ مەجلىستە ئۆزلىرىنى تەكشۈرۈشكە چىققان ئىدى، يەنە شۇ ئاتالمىش ئاكتىپلارنىڭ ۋارقىرىشى ـ جاقىرىشى بىلەن بۇلارغا سۆزلەشكە قويۇلمىدى. ئەتىسىمۇ مەن فېنجۇگە كەلسەم كەيپە-يات بىر ئاز جىددىي، يولداش ۋاڭ جېن ماڭا: «غېنى مەجلىسكە بۇز-غۇنچىلىق قىلغىنى ئۈچۈن فاتىخنى ئىككىيلەننى قاماشقا توغرا كەل-دى» دېدى. مەن چۆچۈپ خاپا بولدۇم. ئىشخانامغا كىرىپ كارۋاتتا ياتـ.

تىم... كېيىن ئاڭلىسام ئۇلارنى ئوتتۇرا سوتتا بىر ئۆيگە قاماپ، نازا-رەت ئاستىغا ئېلىپ قويۇپتىمىش، ئەمەلىيەتتە قاماق قويغان... كې-يىن، گېزىتلەردە ھەدەپلا غېيبى، فاتىخ توغرىسىدا چوڭ داغدۇغىلىق ئا-تالمىش پاش قىلىش باشلاندى. ئاخىرى جۇڭيانگغا مۇنداق بىر خەت ياز-ماقچى بولدۇم: «شىنجاڭدا مەسىلەر بارغانچە ئېغىرلىشىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلىش، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلا-بىي كادىرلىرىنى قاماش، ھەتتا پولك دەرىجىلىك كادىرلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىش، بولۇپمۇ خەلق ھۆرمەتلەيدىغان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي باتۇرلىرى دەپ ھېسابلانغان غېيبى بىلەن فاتىخ قولغا ئېلىنىدى، مۇ-شۇنداق شارائىتتا مەن شىنجاڭدا خىزمەت قىلىپ تۇرۇشنى مۇۋاپىق ئەمەس دەپ ھېسابلىدىم. جۇڭيانگغا ئىككى تەكلىپىم بىرسى ـــ مەن پۈتۈن خىزمەتلەردىن ئىستېپا سورايمەن. ئىككىنچىسى، ئەگەردە بۇ-نىڭغا جۇڭياڭ قوشۇلمىسا مەن بېيجىڭگە بېرىپ شۇ يەردە ئىشلىسەم». خەتنى تېخى ئەۋەتمىگەنىدىم، فېنجۇ چاڭۋۇ يېغىنى ئېچىپ، غېيبى بە-لەن فاتىخنى قانداق قىلىش كېرەك؟ دېگەن مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇل-دى. باشقىلار گەپ قىلمىدى. مەندىن سوئال سورىدى. مەن «ئېتىش كېرەك» دېدىم. ھەممىسى چۆچۈدى. «ئالۋەتتە ئېتىش كېرەك» ـ دېدىم مەن، ـــ «ئۇلارنى گېزىتتە تەتۇر ئىنقىلابچى دەپ داغدۇغىلىق تەشۋىق قىلىشنىڭ ئۆزى ئېتىشقا زېمىن تەييارلاشتىن ئىبارەت بولدى. ئەمدى يا غېيبى بىلەن فاتىخنى ئېتىش كېرەك، يا بولمىسا مۇشۇ قىلىنغان چارىلارنىڭ ھەممىسى خاتا، دەپ خەلقتىن ئەپۇ سوراش كېرەك. مۇشۇ ئىككىسىنىڭ بىرى. بۇنى قىلماستىن ھازىر خەلقنى ئالدىغىلى بولماي-دۇ» دېدىم. ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن يولداش ۋاڭ جېن: «بۇ ئىش ئەمدى شۇنداق بولدى، بۇندىن كېيىن قانداق قىلىش توغرىسىدا ئۆزىڭىزنىڭ ئوچۇق پىكىرىڭىزنى بېرىڭ» دېدى. مەن پىكىرىم شۇ ـــ يا ئېتىش كېرەك، يا خەلق ئالدىدا خاتالىقىنى تۇزىتىش كېرەك دېدىم ـ دە، مەج-لىستىن چىقىپ ئۆيگە كەتتىم.

جىق ئويلاپ، ماۋ جۇشىغا تېلېفون بېرىپلا مەن بېيجىڭگە باراي دېگەن پىكىرگىمۇ كەلدىم. بىر ـ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن فېن-جۇنىڭ چاڭۋېيلار يېغىنى بولىدۇ، دەپ تېلېفون كەلدى. مەجلىسكە بار-

دىم. مەجلىستە جۇڭيانخنىڭ يوليورۇقى دەپ مۇنداق بىر نەرسىنى يەت-كۈزدى. «غېنى بىلەن فاتىخنى شىئەنگە ئەۋەتكىلار، شىئەندە ئۇلار دەم ئالسۇن، دەم ئالغاندىن كېيىن ئاندىن مەملىكەتنىڭ باشقا جايلىرىنى ساياھەت قىلسۇن، بېيجىڭگە كەلسۇن، ئاندىن كېيىن كۆرەرمىز...» دېگەندەك مەزمۇن ئىكەن. مەندىن پىكىر سورىدى. مەن ھېچ قانداق ئا-مال قىلىدىغان گەپ يوق، مەن «جۇڭيانخنىڭ يولىيورۇقىنى ئىجرا قە-لىش كېرەك» دېدىم. بۇ بولسا، شۇ مەزگىلدە سادىر بولغان ئېغىر خا-تالىقلار يەنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا شۇ ۋاقىتتا تۇنقان پوزىتسىيە-سىنىڭ خاتالىقى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلىش خاتالىقى شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەسلىسىلا بولماستىن، پار-تىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىگە ھەم ماۋجۇشىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلا-بىغا بەرگەن باھاسىغا خىلاپ ئېغىر خاتالىقلار بولغانلىقى ناھايىتى ئاچچىق بىر ساۋاق.

يەنە بىرى دىنىي مەسىلىلەردىكى خاتالىق. دىنىي مەسىلىلەردىكى خاتالىقمۇ 1950 - يىلى يۇز بېرىشكە باشلىدى. مەن 4 - ئايدا موسكۋادىن قايتىپ ئالماتاغا كەلگەندە، ئالماتادا بىر ئادەم ماڭا قەشقەر گېزىتىنى ئەكېلىپ: «گېزىتنى كۆردىڭىزمۇ؟» دېدى. مەن ئېلىپ ئو-قۇپ باقسام، يولداش ۋاڭ جېننىڭ قەشقەردىكى بىر ئاممىۋى يىغىندا سۆزلىگەن سۆزىدە مۇشۇ دىن مەسىلىسى توغرىسىدا ئېيتىلغان بىر خاتا سۆزى بار ئىكەن، مەن بۇنى كۆرۈپ، بەك ھەيران قالدىم. بۇ سۆزدە ئاممىغا تەشۋىق قىلىش، پارتىيىنىڭ تەشۋىقاتى، بىرلىكىپ بۇلارنى سۆزلەپ كېلىپ ئاخىرى دىنىي مەسىلە، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسە-تى، دىنىي سىياسىتىگە خىلاپ گەپلەرنى قىپتۇ. ئاخىرى كېلىپ «سە-لەر خۇدا دەيسىلەر، خۇدا ئاسماندىمىش، مەن خۇداغا ئىشەنمەيمەن، سە-لەر ئەشۇ خۇداغا ئېيتىڭلار، مېنى خۇدا مۇشۇ يەردە قېنى بوغۇپ ئۆل-تۈرۈپ باقسۇن...» دەپتۇ. مەن بۇ سۆزلەرنى كۆرۈپ ناھايىتى چۆچۈپ كەتتىم. ئەندىشە قىلدىم، كېيىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئايروپىلاندىن چۈشكەندە قارشى ئالغىلى خېلى يولداشلار چىققان ئىكەن، يولداشلار ۋاڭ جېن باشقىلار كۆرۈشكىلى قويماي مېنىڭ قولۇمدىن ئېلىپلا ئاي-روپىلانىڭ ئاستىدىن نېرىراقتا ئېلىپ بارىدى، ئۇ «سىز مېنىڭ

قەشقەردە سۆزلىگەن سۆزۈمنى كۆردىڭىزمۇ؟» دەپ سورىدى، مەن «كۆر-دۇم» دېدىم. يولداش ۋاڭ جېن:«قانداقراق؟ مەن دىنىي مەسىلىدە بىر زەمبىرەك ئاتقان ئىدىم، توغرا بوپتۇمۇ - يوقمۇ؟» دېدى. مەن «توغرا بولماپتۇ، خاتا بوپتۇ. بۇ ئاتقان زەمبىرىكىڭىز پارتلىماپتۇ، بۇ ئىشنى ئويلىماي قىپسىز» دېدىم. ئۇ ئادەم ھودۇقىقاندەك ۋە خاپا بولغاندەك بولدى - دە، مېنى باشلاپ مەن بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ تۇرغان ئا-دەملەرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى، ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ يېنىپ كەل-دۇق. ئۆيگە قايىتتۇق.

شۇ كۈنى كەچلىكى يولداش ۋاڭ جېن ئۆيگە كەپتۇ، ئەھۋالنى جىد-دىي، كىرىپلا: «مېنىڭ خاتالىغىم ئېغىرمۇ؟» دەپ سورىدى. مەن «خاتا-لىق ئېغىر، بۈگۈنكى كۈندە دىن بىلەن ئوينىشىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى، سىز جۈچۈەندە مەن بىلەن كۆرۈشكەندە دىنىي مەسىلىنى قانداق قىلىپ تېزراق ھەل قىلىش كېرەك، دېگەن، بىر تۈرلۈك ئالدىراقسا-لىق بارلىقىنى كۆرگەن ئىدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن جۈچۈەندە سىزگە مىللىي مەسىلە توغرىسىدا ئۆزۈمنىڭ پىكرىنى ئېيتقاندىن تاشقىرى، دىن ھەم دىنىنىڭ جەمئىيەتتىكى تۇتقان رولىنى، دىنگە قانداق مۇئامىلە قىلىش قاتارلىق مەسىلىلەردە سىز بىلەن سۆزلەشكەن ئىدىم. سىز بەك ئېھتىياتسىزلىق قىپسىز، خاتا سۆزلەپسىز، ھېچ بولمىغاندا مېنى كۆ-تۈپ مەسلىھەتلىشىپ ئىش قىلسىڭىز بولغان ئىكەن،» - دېدىم.

يولداش ۋاڭ جېن ناھايىتى خىجىل بولدى، كۆڭلى يېرىم بولدى، قايتىپ كەتتى. مەن يولداش ۋاڭ جېننى ياخشى ئادەم دەپ قاراپ ئۇ ئا-دەمگە ناھايىتى سەمىمىي مۇئامىلە قىلىپ كەلگەن ئىدىم. نۇرغۇن مە-سىلىلەردە ئۇ ئادەمدە خاتالىقنىڭ بىغى كۆرۈلگەندە مەن دەرھال سۆز-لىشىپ چۈشەندۈرگەندىن كېيىن مېنىڭ سۆزۈمگە ماقۇل دەيتتى. بۇ ئىشلار يەنە بىر قانچە ئىش مەن شىنجاڭدا ياكى ئۇرۇمچىدە يوق ۋاقىت-تا بولۇپ قالدى. يولداش ۋاڭ جېن توغرىسىدا مۇشۇ ئەسىرىمنىڭ بې-شىدا ئېيتتىم. مەن بېيجىڭدىن قايتىش ۋاقتىدا ماۋ جۈشى «شىنجاڭدا ۋاڭ جېن دېگەن بىر يولداش بىلەن بىللە ئىشلەيسىز، بۇ ئادەم ياخشى ئادەم، دۇشمەنگە قارشى كۈرەشتە، ئۇرۇشتا غەلبە قازانمىغىچە توختە-مايدىغان ئادەم، سىياسىي جەھەتتە بۇنداق قىلسا بولمايدۇ، سالماق بو-

لۇش تاكتىكىسىنى قوللىنىشى كېرەك، ئۇ بىر ئاز ئالدىراپ كەتكەندە سىز پېشىدىن بىر ئاز تارتىپ قويۇڭ، ئۆز ـ ئارا ھەمكارلىشىڭلار» دېگەن ئىدى. مەن جۇ چۇەندە يولداش ژاڭ جېنىغا يولداش پېڭ دېخۇەينىڭ ئالدىدا ماۋ جۇشىنىڭ مۇشۇ يولىيورۇقىنى ئۆز ئەينى بويىچە يەتكۈزگەن ئىدىم. يەتكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن يولداش پېڭ دېخۇەي: «ماۋ جۇشىنىڭ يولىيورۇقىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ (ژاڭ جېنىغا قارىتىپ) بۇنى ئەستە تۇتۇش كېرەك، مانا يولداش سەيپىدىنگە ماۋ جۇشى ۋەزىپە تاپشۇرۇپتۇ» دەپ قويدى. يولداش ژاڭ جېن مەن ماۋجۇشىنىڭ يولىيورۇقىغا تولۇق ئەمەل قىلمەن دېگەن ئىدى. ماۋ جۇشى بۇ ئادەمنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى ھەم خىزمەت تاكتىكىسى، خىزمەت ئۇسۇلىدا ئالدىراپ كېتىش ئېھتىمالى بارلىقىنى ئالدىن ـ ئالا كۆرسەتكەن ئىدى، يۇقىرىدىكى بىر نەچچە مەسىلىدىن باشقا مۇشۇ دىنىي مەسىلىدىلا مەن ژاڭ جېنىنىڭ مۇشۇنداق ئالدىراقسانلىق، پارتىيىنىڭ مىللىي، دىنىي سىياسەتلىرىگە دىققەت قىلمايدىغان مۇشۇنداق مەسىلىلەر كۆرگەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

1950 ـ يىلى 5 ـ ئايدا يولداش پېڭ دېخۇەي تۇيۇقسىزلا ئۇرۇمچىگە كەلدى. (ئۇ ژاڭتىتا يولداش پېڭ دېخۇەي غەربىي شىمال ھەربىي، مەمۇرىي ھەيئەتنىڭ رەئىسى ھەم غەربىي شىمال داڭۇيىنىڭ شۇجىسى.) يولداش پېڭ دېخۇەي بۇ قېتىم جۇڭياڭنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن يولداش ژاڭ جېننىڭ دىنىي مەسىلىلەردىكى خاتالىقلىرىنى تەنقىد قىلىش ۋە تۈزىتىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. فېنجۇ چاڭۇسى مەجلىس ئاچتى، مەجلىستە يولداش پېڭ دېخۇەي جۇڭياڭنىڭ يولىيورۇقىنى روھىنى ھەم ئۆزىنىڭ پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يولداش ژاڭ جېننى قاتتىق پىپەن قىلدى. يولداش ژاڭ جېن ئاۋۋال خاتالىقىنى بىر ئاز ئىقرار قىلغاندەك بولسىمۇ، ئۆزىنى ئوبدان تەكشۈرمىدى. پېڭ دېخۇەي يولداش ناھايىتى قاتتىق خاپا بولۇپ «ماركسىزم دىنىنى ھاقارەت قىلىپلا تۇت كۈندە يوقىتىش كېرەك دېگەن سۆزىنى ھېچ يەردە ئېيتمىغان» دەپ بىر ئاز كايىدى. شۇنىڭ بىلەن يولداش ژاڭ جېن، خاتا قېپتىمىز دەپ خاتالىقىنى ئىقرار قىلدى. يولداش پېڭ دېخۇەي مەجلىسنىڭ ئاخىرىدا مۇھىم يولىيورۇق بەردى. شۇنىڭ بىلەن يولداش پېڭ دېخۇەي يۇقىرىدىكى مەسىلىلەر توغرىسىدا، مىللىي مەسىلىدە، بولۇپمۇ

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىدە، بۇندىن كېيىن مىللىي خىزمەتنى شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ جۈڭيىڭ-نىڭ مىللىي سىياسىتىنى، دىنىي سىياسىتىنى قاتاق ئىجرا قىلىش توغرىسىدا ناھايىتى تەپسىلىي يوليورۇق بەردى، بۇ بىز ئۈچۈن بىر چوڭ ساۋاق بولدى. ياخشى ئىش يامان ئىشقا ئايلىنىدىكەن بۇمۇ ياخشى بولدى دېيىشتۇق.

ئۇچىنچىسى ئاتالمىش «چارۋىچىلىق رايون ئىسلاھاتى» قىلىش، بۇ ئىش مەن قەشقەردە ئاۋۋال يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ھەرىكىتىگە، كېيىن پاختەكلىكتە يەر ئىسلاھاتىغا قاتنىشىۋاتقان مەزگىلدە ئىلىدا يۈز بەردى. خىزمەت گۇرۇپپىسىغا باشلىق بولغان يولداش ما خەنبىڭ بىزدا يەر ئىسلاھاتى قىلىپلا قالماستىن، چارۋىچىلىق رايونىدا چارۋىچىلىق ئىسلاھاتىنى ئېلىپ بېرىش پىكرىنى قويۇپتۇ، بۇنىڭغا فېنجۇ قانداق يوليورۇق بەردى، قانداق تەستىقلىدى بۇ ئىشنى مەن بىلمەيمەن، ھەر ھالدا فېنجۇ بولۇپمۇ تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى يولداش دېڭ لىچۈن بۇنىڭغا رازىلىق بەرگەن ئىكەن، يولداش ژاڭ جېنمۇ قوشۇلغان ئوخشايدۇ، كېيىن ئاڭلىسام چارۋىچىلىق رايونىدا چارۋا ماللىرىنى يايلاقلاردا 10 مىڭ، 100 مىڭلاپ يىغىپ باشقۇرۇش، چارۋىچىلارنىڭ چارۋىغا ئىگىلىك ھوقۇقىنى ئېلىپ تاشلاپ، مالنى كەمبەغەل چارۋىچىلار ئۆزى باشقۇرۇش، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى چارۋىچى كەمبەغەللەر-گە بۆلۈپ بېرىش، بىر قىسمىنى دۆلەتكە ئېلىش ــ مانا بۇ چارۋا ئىسلاھاتى ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئىلىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چارۋا مال ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ مەن قەشقەردىن قايتتىم، يولداش ژاڭ جېن، شۇي لىچىڭ، دېڭ لىچۈنلەر بىلەن سۆزلەشتىم. يولداش شۇي لىچىڭنىڭ پىكرى بار ئىكەن. باشقىلار ئاڭلىماپتۇ. يەر ئىسلاھاتى ــ بۇ يەر ئىنقىلابى، جۈڭيىڭ ھېچ ۋاقىتتا چارۋىچىلىقتىمۇ ئىسلاھات قىلىۋېتىپ، چارۋىچىلىقتا قىلىنىدىغان چارە ــ تەدبىر پۈتۈنلەي باشقا، چارۋا مال ــ كۆچمە مۇلۇك (ئاپتال) ھېسابلىنىدۇ، بۇنى ساقلاش، ھەم چارۋىچىلارغا ئېتىبار قىلىش ھەم كەمبەغەل چارۋىچىلارغا ئېتىبار قىلىش يولى بىلەن مۇۋاپىق ھەل قىلىنىدۇ، ئاساسىي مەسىلە چارۋىدىن ئىبارەت مۇشۇ كاپىتالنى ساقلاپ قېلىش ...

جۇڭياڭنىڭ يولىورۇقى مۇشۇنداق ئىدى. ئۇلارنىڭ پىكىرچە چارۋىچىلىق رايونىدا چارۋىچىلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىسى يېزىنىڭكى بىلەن ئوخشاش ئىكەن. يېزىلاردا يەر ئىسلاھاتى قىلىش بىلەن چارۋىچىلىق رايونىدىمۇ چارۋا ئىسلاھاتى قىلىش كېرەك ئىكەن. بۇ پىكىردە بىر-لىككە كېلەلمىدۇق، كېيىن مەن ئەھۋالنى ئەينى بويىچە جۇڭياڭ قانداق يولىورۇق بەرسە، بىز شۇنداق ئىجرا قىلايلى، دېدىم. شۇنداق قىلدۇق. ئۇزاق ئۆتمەي جۇڭياڭ يولداش ۋاڭ جېننى تېلېگراممىما ئارقا-لىق بېيجىڭگە ئېلىپ كەتتى. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن جۇڭياڭنىڭ شىنجاڭ فېنجۇنىڭ چاڭژېيلىرىنى بېيجىڭگە كېلىش توغرىسىدىكى يولىورۇقى كەلدى، بىز ھەممىمىز بېيجىڭگە باردۇق.

بەشىنچى باب جۇڭيائڭنىڭ تەدبىرى.

بىز ماۋ جۇشىنىڭ، داڭجۇڭيائڭنىڭ قارارى بويىچە بېيجىڭگە بار-دۇق. جىڭجىجۇ شىنجاڭ فېنجۇ چاڭژېيلىرى قاتناشقان مەجلىس ئېچىلدى. مەجلىس بىر ھەپتە داۋام قىلدى، جۇڭيائڭنىڭ مۇشۇنداق ئو-رۇنلاشتۇرۇشىنىڭ ئۆزىدىن شىنجاڭ مەسىلىسىگە جۇڭيائڭنىڭ قانچە-لىك ئېتىبار قىلغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ماۋ جۇشى باشلىق جىڭ-جىجۇنىڭ ئاساسىي ئەزالىرى، جۇڭيائڭنىڭ ئاساسىي رەھبىرى كادىر-لىرى باشتىن ـ ئاخىر مەجلىسكە قاتناشتى.

مەجلىستە ئالدى بىلەن ماۋجۇشى مەسىلىنى قويدى: ئاساسىي مەزمۇنى: شىنجاڭدا ناھايىتى چوڭ خاتالىقلار يۈز بەرگەنلىكى، بۇ خاتا-لىقلارنى تۈزىتىشتە جۇڭيائڭ بىر نەچچە قېتىم پىكىر بەرسىمۇ ئېتى-بار قىلمىغانلىقى، غەربىي شىمالنىڭ پىكىرىنىمۇ ئاڭلىمىغانلىقى ۋاڭ جېن بېيجىڭگە كەلگەندىن كېيىن لىيۇ شاۋچى سۆزلىسىمۇ قوبۇل قىل-ماسلىق، مۇشۇنداق دەرىجىگە يەتكەندىن كېيىن ئاخىرى جىڭجىجۇي يىغىن ئېچىپ بۇ مەسىلىنى مۇزاكىرە قىلىشنى قارار قىلغانلىقى... دىن ئىبارەت.

ماۋ جۇشى، بۇ مەجلىستە ئاساسىي ھەل قىلىدىغان مەسىلە يولداش ۋاڭ جېننىڭ خاتالىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇش، مۇزاكىرە قىلىش، كېيىن بىر توغرا خۇلاسىغا كېلىپ، شىنجاڭنىڭ بۇندىن كېيىنكى خىزمەتتە-كى خاتالىقلىرىنى تۈزىتىش ھەم شىنجاڭنىڭ بۇندىن كېيىن خىزمەت-لىرىنى ياخشى ئىشلەشتىن ئىبارەت... دېدى. مەجلىس داۋاملىق ئېچىلدى. مەسىلە، دىنىي مەسىلە ۋە چارۋا ئىسلاھاتى مەسىلىلىرىدىن ئىبارەت دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ھە دېگەندە يولداش ۋاڭ جېن خاتالە-غىم بار دېسىمۇ، كونكرېت خاتالىق ۋە خاتالىقنىڭ ئېغىرلىقى توغرە-سىدا ياخشى پوزىتسىيە بىلدۈرمىدى. كېيىن جۇڭيائڭدىكى يولداشلار كەينى ـ كەينىدىن مۇھىم قىممەتلىك يولىيورۇقلارنى بەردى. بولۇپمۇ يولداش جۇ ئېنلەي، يولداش لىيۇ شياۋچى ئالدىن يولداش پېڭ دېخۇەي

يولداش مۇھىم تەنقىد پىكىرلەرنى بەردى. بۇ ئۇچ يولداشنىڭ سۆزى - مەسىلىنىڭ ئېغىرلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇش هەم يولداش ژاڭ جېننى تەربىيىلەش، قۇنقۇزۇش، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ خاتالىقلىرىنى تۈزىتىپ، شىنجاڭنىڭ ئىشنى ياخشى ئېلىپ بېرىش - مۇشۇ مەزمۇندا بولدى، مەجلىسنىڭ ئاخىرقى كۈنى يولداش ژاڭ جېن شىنجاڭدىكى خىزمەتىدە خاتالىقى بارلىقى (تولۇق بولمىسىمۇ) ئىقرار قىلىپ «مەن پرولېتارىياتنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلىگەن ئىدىم» دېگەندى. ماۋ جۈشى: «بۇ سېنىڭ قىلغانلىرىڭ پرولېتارىيات مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن ئەمەس ئىشلار. پرولېتارىيات مىللىي مەسىلىدە مۇنداق قىلسۇن دېمەيدۇ، ماركسىزم پرولېتارىياتنى مۇنداق قىلسۇن دېگەن ئەمەس، لېنىنمۇ بۇنداق دېگەن ئەمەس، بۇ سېنىڭ ئالدىراقسانلىق بەلەن قىلغان ئېغىر خاتالىقىڭ...» دېگەن مەزمۇندا تەنقىد بەردى. ئاخىرى ماۋ جۈشى — «ژاڭ جېن قايتىپ كەلسۇن، شىنجاڭغا باشقا شۇجى تەيىنلەيلى. شىنجاڭنىڭ خىزمىتىدىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىپ ئىشنى يولغا سېلىش ئۈچۈن جۇڭياڭ تېگىشلىك ياردەم قىلسۇن» دېدى. مەجلىس تۈگىدى. مەجلىس تۈگەپ تاماققا چىقمىمىز دەپ تۇرغاندا ماۋ جۈشى مېنى ئېلىپ قالدى، «قانداق دەيسىز؟» دەپ مەندىن پىكىر سورىدى، مەن پىكىرلىرىمنى مەجلىستە ئېيتتىم، ئۇنىڭدىن باشقا چوڭ پىكىرىم يوق، ماۋ جۈشى باشقا يولداشلارنىڭ، جۇڭياڭنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىشىغا مۇشۇنداق چوڭ ئىتتىپاق قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ بەك تەسىرلەندىم. ئەمدى ماۋ جۈشىنىڭ، جۇڭياڭدىكى يولداشلارنىڭ يولىورۇقلىرىنى ئەستايىدىل ئەملگە ئاشۇرساق بولدى، ماۋ جۈشى، جۇڭياڭ خاتىرجەم بولسۇن دېدىم. ئاخىرىدا: «مېنىڭ بىر پىكىرىم بار، يولداش ژاڭ جېن قايتىپ كەلمەي يەنە شىنجاڭدا خىزمەتنى داۋاملاشتۇرسا» دېدىم. ماۋجۈشى هەيران قالغاندەك بولۇپ: «بۇنىڭدا سىزنىڭ ئاساسىمىز نېمە؟» دېگەندىن كېيىن مەن ئۇچ ئاساسنى كۆرسەتتىم: «بىرى، ئۆزى ئۆتكۈزگەن خاتالىقنى ئۆزى تۈزەتكەن ياخشى؛ بىرسى، شىنجاڭنى ئازادلىق ئىشىدا ۋە باشلاپقى خىزمەتتە ژاڭ جېن يولداشنىڭ هەسسىسى بار، يەنە بىرى شىنجاڭدىكى پارتىيە، مەمۇرىي كادىرلار ئىچىدە ژاڭ جېن يولداشنىڭ تەسىرى بار. ئىتتىپاقلىقتا پايدىلىق بولار،» دې-

بدىم.

كېيىن تاماققا ئولتۇرغاندا، ماۋ جۇشى باشقىلارغا مۇنداق پىكىر-
رىمنى ئېيتىپ: «ۋاڭ جىننىڭ يۆتكەلمەسلىكى توغرىسىدا يولداش
سەيپىدىننىڭ ئاساسى بارىكەن (ساناپ چىقتى)»

ئالتىنچى باب خاتالىقلارنى تۈزىتىش

مەركىزىي كومىتېت دائىمىي ھەيئەتلەر يىغىنىنى ئېچىپ يولداش ۋاڭ جېننىڭ خاتالىقىنى تەنقىد قىلغاندىن كېيىن بىر قاتار يولىۇرۇقلارنى بەردى. بۇ يولىۇرۇقلارنى شىنجاڭدا ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن غەربىي شىمالنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى يولداش شى جۇڭشۈن باشچىلىقىدا شىنجاڭغا خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىلدى، بىزمۇ خىزمەت گۇرۇپپىسى بىلەن بىللە شىنجاڭغا قايىتتۇق.

خاتالىقلارنى تۈزىتىش ئۈچۈن شىنجاڭ فېنجۇنىڭ ۋەكىللەر يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. ۋەكىللەر يىغىنى ئېچىش ئالدىدا فېنجۇ چاڭۋېيلىرىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئېچىپ، جۇڭياڭنىڭ يولىۇرۇقى يەتكۈزۈلدى ھەم يولداش ۋاڭ جېننىڭ خاتالىقىنى پاش قىلىش ۋە پىكىر بېرىش ئېلىپ بېرىلدى. بۇ مەجلىس خېلى ياخشى ئۆتتى. يولداشلار پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيۇروسىنىڭ يولىۇرۇقىنى، ماۋجۇشىنىڭ ۋە باشقا مەركىزىي كومىتېت رەھبەرلىرىنىڭ يولىۇرۇقىنى ئەتىسى ئەملگە ئاشۇرۇشقا بەل باغلىدى، ھەم دەسلەپكى قەدەمدە يولداش ۋاڭ جېننىڭ، يولداش ۋاڭ جېن باشچىلىقىدىكى فېنجۇنىڭ خاتالىقلىرىنى داۋاملىق تەنقىد قىلىپ تۈزىتىش توغرىسىدا نۇرغۇن ياخشى پىكىرلەرنى بەردى.

1952 ـ يىلىنىڭ بېشىدا يىغىندا يولداش شى جۇڭشۈن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيۇروسىنىڭ ۋە ماۋجۇشى باشلىق رەھبىرلىرى يولداشلارنىڭ يولداش ۋاڭ جېننىڭ خاتالىقى، ئۇنىڭ ئېغىر لىقى، ئۇ خاتالىقىنى قەتئىي تۈزىتىش لازىملىقى توغرىسىدىكى يولىۇرۇقلىرىنى يەتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن يولداش شى جۇڭشۈن مەركىزىي كومىتېتنىڭ يولداش ۋاڭ جېننىڭ خاتالىقى بۇ ئېغىر سولچىل خاتالىق ئىكەنلىكى ۋە چوڭ خەنزۇچىلىق خاتالىقى ئىكەنلىكىنى، بۇ توغرىسىدا مەركىزىي كومىتېتنىڭ يولىۇرۇقىدا ئالاھىدە تەكىتلەپ كۆرسىتىلگەنلىكىنى يەتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن يولداش شى جۇڭشۈن شۇنداق

جاڭ خىزمەتىدىكى خاتالىقلار ۋە ئۇنى قانداق قىلىپ تۈزىتىش توغرا-سىدا ئۆز پىكرىنى بايان قىلدى. ئۇ، بۇ خاتالىقلارنىڭ سولچىل خاتا-لىقى، چوڭ مىللەتچىلىك خاتالىقى بولۇش بىلەن ئۇنىڭ ئاساسىي ئە-پادىسى ـــ مىللىي مەسىلىدىكى خاتالىق، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا بول-غان خاتا قاراش يەنى ئىنكار قىلىش خاتالىقى، پارتىيىنىڭ دىنىي سە-ياسىتىگە خىلاپ خاتالىق، يەنى دىنىي مەسىلىگە قوپال سولچىلىق بە-لەن مۇئامىلە قىلىش، چارۋىچىلىق رايونىدا ئىسلاھات ئۆتكۈزۈش، شۇ-نىڭ بىلەن مىليونلىغان چارۋا ـ ماللارنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەب بولۇش دەپ كۆرسەتتى. ئاخىرىدا يولداش ۋاڭ جېننىڭ ۋە ۋاڭ جېن باشچىلە-قىدىكى فېنجۇنىڭ ئېغىر خاتالىقىنى شىجۇ ھەتتا مەركىزىي كومە-تېتىدىكى رەھبىرىي يولداشلار كۆرسىتىپ بەرگەندىمۇ خاتالىقىنى ئىقرار قىلماي ۋە تۈزەتمەي داۋاملىق ئۆزىنىڭ خاتا ھەرىكەتلىرىنى داۋاملاشتۇرغان، خاتالىق ئۈستىگە خاتالىق ئۆتكۈزگەن دەپ كۆرسەتتى.

مەجلىستە شى جۇڭشۈننىڭ سۆزىدىن كېيىن ۋاڭ جېن ئۆزىنى تەكشۈرۈپ ئۆتتى. يولداش ۋاڭ جېننىڭ تەكشۈرۈشى ئومۇمەن ئالغاندا مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بىيۇروسى يىغىن ئېچىشتىن ئىلگىرى-كىگە قارىغاندا پوزىتسىيىسى بىر قەدەر ياخشى بولدى. لېكىن خاتالە-قىنىڭ ئېغىرلىقى، پارتىيىنىڭ مىللىي، دىنىي سىياسەتلىرى ھەم يەر ئىسلاھاتى سىياستى (چارۋىچىلىق رايونىدا ئىسلاھات قىلماسلىق سە-ياسىتى) گە ئېغىر خىلاپ ئىكەنلىكىنى، خاتالىق كەلتۈرگەن ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى تېخى يېتەرلىك چوڭقۇر تەكشۈرمىدى.

مۇشۇ ئاساستا گۇرۇپپا يىغىنىدا يولداشلار جۇڭياڭنىڭ يولىورۇ-قىنى قەتئىي ئىجرا قىلىش قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، فېنجۇدىكى يەنە بەزى يولداشلارنىڭ ئوخشاش سولدىن تۈرۈپ يولداش ۋاڭ جېنغا تە-تۈر يارىدەم بېرىش خاتالىقلىرىمۇ پاش قىلىندى ھەم تەنقىد قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ خاتالىقلارنىڭ شىنجاڭنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى يەر ئىنقىلابى (ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتى) توغرىسى-دىكى مۇھىم ۋەزىپىلەرنى يامان تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى نۇرغۇن ئە-مەلىي پاكىتلار بىلەن پاش قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يولداشلار ئە-لىمدىكى خاتالىقلار، يەنى ئىلىمدا ئاۋۋال ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار

قىلىش خاتالىقى، ئاندىن كېيىن مىللىي مەسىلىدىكى خاتالىق، خاتا ھالدا ئادەم قاماش، چارۋىچىلىق ئىسلاھاتى قاتارلىق خاتالىقلاردا ئىلى چۈيداۋۇنيىڭ شۇجىسى «دۇڭ» نىڭ ئېغىر خاتالىقى تولۇق پاش قىلىندى. يولداشلار، بولۇپمۇ مىللىي كادىرلار ئىلىدىكى خاتالىقلاردا چوڭ شېرىكچىلىكى بولغان بىر قانچە ئاتالمىش «ئاكتىپ» مىللىي كادىرلار نىمۇ چوڭقۇر پاش قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىلى ۋالىسى جا كولىن، ئىلى 5 ـ كورپۇس سىياسىي بۆلۈمىنىڭ كادىرلىرى ساۋدانوۋ، مامۇتوۋقا ئوخشاش بىر قاتار ئاتالمىش «سولچىل» لارنىڭ خاتالىقىنىڭ ناھايىتى ئېغىرلىقىنى پاش قىلدى. يولداش ۋاڭ جېننىڭ خاتالىقى ھەم ئۇنىڭغا «سول» جەھەتتىن ئەكسى يارىدەم قىلىپ رول ئويناشقان بىر قىسىم خەنزۇ ۋە ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنىڭ خاتالىقىنى پاش قىلىشتا مەجلىستىكى يولداشلار پارتىيە مەيدانىدا قەتئىي تۇرۇش، پارتىيىنىڭ پرىنسىپلىرىدا قەتئىي تۇرۇش بىلەن ئوبدان پاش قىلىش، پىپەن قىلىش ئېلىپ باردى.

خاتالىقلارنى پاش قىلىش، پىپەن قىلىش ئومۇمەن چوڭقۇر، ساغلام بولدى. بىراق ئىككى جەھەتتە مەسىلە كۆرۈلدى؛ بىرى ـــ خاتالىقلارنى ھەم ئۇنىڭ ئىدىيىۋى ماھىيىتىنى، خاتالىق ئۇتكۇزگۈچىلەر نىڭ ئېغىر «سولچىل» ئىدىيىسىنىڭ كۆرسەتكەن زىيىنىنى نەزەرىيە جەھەتتە ھەم ئەمەلىي جەھەتتە پاش قىلىش، پىپەن قىلىش يېتەرلىك بولمىدى، يولداش ۋاڭ جېن مەجلىستە ئاۋۋال تەكشۈرگەندە تەكشۈرۈشى يۈزە بولغان ئىدى، كېيىنكى خاتالىقلارنى پاش قىلىش، پىپەن قىلىش جەريانىدا تونۇشى قەدەممۇ ـ قەدەم چوڭقۇرلاشتى. فېنجۇ چاڭۋېي ئا. رىلاپ مەجلىس ئېچىپ مەجلىسنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، يولداش ۋاڭ جېنغا يارىدەم قىلىش ئىشىنى ئېلىپ باردى. بۇ مەسىلە يەنى خاتالىقلارنى پاش قىلىش، پىپەن قىلىش، «سولچىل» خاتالىقىنىڭ ئىدىيىۋى ماھىيىتىنى پاش قىلىش چوڭقۇر بولماسلىق ئەھۋالى بارغانچە ياخشىلانغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنى تولۇق ھەل بولۇپ كەتتى دېگىلى بولمايدۇ. يەنە بىر ياقتىن يەنىغا قاتناشقان بەزى كادىرلار، خەنزۇ، مىللىي كادىرلارنىڭ ئايرىملىرى خاتالىقلارنى كۆپتۈرۈۋېتىش، ئەمەلىي خاتالىقلارنى پاش قىلىش، ئۇنى چوڭقۇر پىپەن قىلىش ئورنىغا خاتالىقلار

نى ئاشۇرۇۋېتىش، ئاندىن كېيىن خاتا قالپاق كەيدۇرۇش، شۇنداق قىلىپ يولداش ۋاڭ جېنغا روھى جەھەتتىن زەربە بېرىش ياكى ئازار بېرىش ئەھۋالى كۆرۈلدى. مىللىي كادىرلاردىن بەزىلىرى يولداش ۋاڭ جېننىڭ شىنجاڭدا قىلغان ياخشى ئىشلىرى، مەسىلەن، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى چوڭ خىزمىتى، تەشكىلىي جەھەتتىكى چوڭ خىزمىتى، كېيىن مىللىي سىياسەتنى ئىجرا قىلىشتىكى مەلۇم ئۇتۇقلىرىنى ئىنكار قىلىشتەك ئەھۋاللار يۈز بەردى. بەزىلەر يولداش ۋاڭ جېننى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە مۇھەببىتى يېتەرسىز دېگەنگە ئوخشىغان ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىغان مىساللار، بەزىلەر ۋاڭ جېن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سەنئىتىنى ياخشى كۆرمەيدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئالاھىدىلىكىنى كۆرەلمەيدۇ ياكى ئۇلارغا سەمىمىي مۇھەببەت بىلەن قارىمايدۇ دەپ بەزى ئاتالمىش مىساللارنى كۆرسەتتى. بۇنداق ئەھۋاللار يولداش ۋاڭ جېننىڭ خاتالىقىنى تونۇشىغا سەمىمىي ياردەم بولماستىن بەلكى سەلبى روللارنمۇ ئويناندى. مەجلىس ئاخىرىدا مەن سۆز قىلدىم. ئاساسىي مەزمۇنى: يولداش ۋاڭ جېننىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى باشلاپ شىنجاڭغا كېلىشى ــ شىنجاڭنى ئازاد قىلىشتا ئويناغان چوڭ رولىنى مۇقەملاشتۇرۇش بىلەن بىللە يولداش ۋاڭ جېننىڭ چوڭ غەيرەت بىلەن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قىسىملىرىنىڭ ئۇزاق ئۇرۇشتا چارچىغىنىغا قارىماستىن ئۇلارنىڭ كۆچى بىلەن شىنجاڭدا «1 ـ ئىيۇل» پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى، ماشىنا رېمونت زاۋۇتى، «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىكى شۆيۈەنى، شىنجاڭ مەدىتسىنا ئىنىستىتوتى قاتارلىق قۇرۇلۇشلارنى قىلغانلىقى، يەنە يولداش ۋاڭ جېن ماۋ جۇشىنىڭ يولىورۇقى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەن قىسىملىرىنىڭ «ئۈچ دۇي» يەنى، جەنۇبىي، شىمالىي، گۇڭزۇدۇي، ئىشلەپچىقىرىش قوشۇنى، خىزمەت قوشۇنى بولۇپ شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن ئىشلەش دېگەن ئەمەلىيەشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ ئىشلەپ، چوڭ نەتىجىلەرنى يارىتانلىقىنى كۆرسەتتىم. يەنە بىر تەرەپتىن يولداش ۋاڭ جېننىڭ خاتالىقىنىڭ ئېغىرلىقى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ مىللىي، دىنىي ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ يامان بولىدىغانلىقى سۆزلىدىم.

مەندىن كېيىن يولداش شى جۇڭشۈن ئاخىرى خۇلاسە سۆزى قىلدى، شى جۇڭشۈن خۇلاسە سۆزىدە مېنىڭ سۆزۈمنى تەكىتلىدى. يىغىن تۈگىدى، كەچتە مەن ئۆيگە قايتىپ ئەمدى تاماق يەپ تۇرغان ئىدىم، يولداش ۋاڭ جېن ئۆيگە كىرىپ مېنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كەتتى. مەن كۆڭۈل قويدۇم. بۇ ئادەمنىڭ يىغلىشىنىڭ ئاساسىي سەۋەبى — مېنىڭ خاتالىقىم ئېغىر، خاتالىقىمنىڭ ئېغىرلىقىنى چۈشەندىم دېيىش بىلەن، مېنىڭ سۆزلىگەن سۆزۈمنىڭ توغرىلىقى، ئادىللىقى ھەم ئۇنىڭ خاتالىقىنى كۆرسىتىش شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا ياردەم قىلىش، لېكىن ئۇنىڭ بەزى كۆتۈرەلمەيدىغان پىكىرلەرنى مېنىڭ رەت قىلغانلىقىم، بۇ ھەقتە ئۆزىنىڭ ناھايىتى چوڭ رازى بولغانلىقىنى بىلدۈردى...

خاتالىقلارنى تۈزىتىش چارىلىرىنىڭ يەنە بىرسى — يولداش ۋاڭ جېنغا تەتۈر ياردەم قىلغان بىر قانچە خەنزۇ ۋە مىللىي كادىرلارغا چارە كۆرۈلدى، بىرسى — ئىلى چۆيداكۆنىيىنىڭ شۇجىسى دۇڭ خىزمەتىدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئورنىغا شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ جۇرىنى يولداش لى چۈەن ئىلىغا ئەۋەتىلدى ۋە بىر نەچچە خەنزۇ كادىرلارغا چارە كۆرۈلدى، يەنە يولداش ۋاڭ جېنغا ھەم ئىلىدىكى خەنزۇ مەسئۇل كادىرلارغا، تەتۈر ياردەم قىلغان ئاتالمىش مىللىي كادىرلارغا مۇ چارە كۆرۈلدى. ئۇلار ئىلىنىڭ ۋالىسى ئەنۋەر جاكولىن، 5 ـ كۇر ـ پۇس سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى ساۋدانوۋ، سىياسىي بۆلۈمنىڭ كادىرى مامۇتۇۋ قاتارلىقلار، بۇ كادىرلار كېيىن ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېلىندى. بىر مەزگىل ئۆگىنىش بىلەن بولدى، كېيىن خىزمەت بەرىلدى.

كېيىن ئەمدى خىزمەت ـ خاتالىقلارنىڭ يامان ئاقىۋىتىنى تۆكۈش، كادىرلار ۋە ئاممىنى خاتىرجەم قىلىش ئىدى، مۇشۇ قەدەمدە زېڭ دې بىر قىسىم كادىرلارنى ئېلىپ غۇلجىغا بارىدۇق. غۇلجا خاتالىقلار ئەڭ ئېغىر بولغان بىر جاي ئىدى. بىز بارغاندا غۇلجا ئايرودرومىدا كادىرلار ۋە خەلق بولۇپ نۇرغۇن ئادەملەر قارشى ئالدى. بۇ قارشى ئېلىش مەخسۇس ئۇيۇشتۇرۇلغان بولماستىن كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ ئۆزلىكىدىن قىلغان ھەرىكىتى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. چۈنكى ئىلىدىكى كادىرلار، خەلق پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ، ماۋ جۇشىنىڭ شىن

جاڭدىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىش يولىورۇقلىرىنى، پارتىيە ۋەكىللەر يىغىنىنىڭ ئەھۋالىنى ئاساسەن ئاڭلاپ بولغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلى رايونىدىكى كادىر ۋە خەلقلەر دىلىدا خاتالىقلارنى تۈزىتىش مەسىلىسىگە چوڭ دىققەت قىلاتتى، مەركىزىي كومىتېتى يولداش شى جۇڭشۈن باشچىلىقىدا خىزمەت گۇرۇپپىسىنى تەخىرسىزلىك بىلەن كۈتەتتى.

بىز غۇلجىغا بارغاندا ئەھۋال ناھايىتى مۇرەككەپ بىر ۋاقىت ئىكەن. بۇ مۇرەككەپلىك ئۇ يەردە خىزمەتتە ئۈتكۈزۈلگەن خاتالىقنىڭ كەلتۈرگەن ئاقىۋىتى، «ئۈچكە قارشى ھەربىكەت» تە بىر قىسىم كادىرلار «يولۋاس» دەپ چارە كۆرۈلگەندىن باشقا يەنە ئاز بولمىغان كادىرلار خىيانەتچى، پارىخور يەنە باشقا ئاتالمىش جىنايەتلەر بىلەن چارە قىلىنغان. كەڭ يەنە ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇرلار، «ئەكسىيەتچى» دەپ بىر نەچچە ئون ئادەم قولغا ئېلىنغان. بۇنىڭ ئىچىدە ئىلىدىكى مۆتىۋەر دىنىي زاتلار، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان بىر قانچە ئاتاغلىق كادىرلار بار ئىدى. خىزمەتتىكى خاتالىقلار سەۋەبىدىن ئىتتىپاق كادىرلارنىڭ ئۆز ئارا ئىتتىپاقى، خەلق ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىق، ھەر بىيلەر ئىچىدىكى ئىتتىپاقلىق خېلى ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن. بىز بارغاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ۋەزىيەتنى تۈزەش ئىتتىپاقلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشتۇق. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، بىز ئىلىدا جىددىي ھەم مۇرەككەپ ھەم نازۇك مەسىلىلەرگە دۇچ كەلدۇق. كۈندۈزى كېچىگە ئۇلاپ خىزمەت قىلىشقا توغرا كەلدى. ئايرىم سۆھبەت ئۈتكۈزۈش، كوللېكتىپ سۆھبەتلەرنى ئۈتكۈزۈش، ئايرىم كادىرلار بىلەن خاتالىق ئۈتكۈزگەن كادىرلار بىلەن ھەم خاتالىق نەتىجىسىدە زەربىگە ئۇچرىغان كادىرلار بىلەن ئايرىم ـ ئايرىم سۆزلىشىپ ئۇلارغا خىزمەت ئىشلەشكە توغرا كەلدى، بىز بىر چوڭ خەلق مەجلىسى ئېچىش بىلەن خىزمەت باشلىدۇق، بۇ مەجلىستە يولداش شى جۇڭشۈن جۇڭياڭنىڭ يولىورۇقىنى، ئۇرۇمچىدە ئۈتكۈزۈلگەن پارتىيە ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈپ، ئىلى رايونىدىكى خاتالىقلارنىڭ ئېغىرلىقى ۋە ئۇنى چوقۇم تۈزىتىش لازىملىقى، بىز مۇشۇ ۋەزىپە بىلەن كەلگەنلىكىمىز، كادىرلارنىڭ، خەلقنىڭ خاتىرجەم بولۇشى توغرىسىدا ئۇزۇن سۆزلىدى.

يولداش شى جۇڭشۈننىڭ سۆزىدىن كېيىن مەنمۇ سۆز قىلدىم، مېنىڭ سۆزۈمنىڭ ماۋ جۇشى، مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭدىكى خاتا-لىقلارنى تۈزىتىش توغرىسىدىكى يوليورۇقى، ئۇنى قەتئىي ئەملگە ئا-شۇرۇشىمىزنىڭ زۆرۈرلىكى، غۇلجىدىكى ئىلى رايونىدىكى كادىرلار ئاممىسىنىڭ خاتىرجەم بولۇشى... قاتارلىقلار توغرىسىدا سۆزلىدىم.

بۇ چوڭ مەجلىستىن كېيىن كادىرلار ھەم خەلق ئارىسىدىكى غۇلا-غۇلا، ئىتتىپاقسىزلىق كەيپىياتلىرى ھەم ھەر خىل ئەندىشىلەر ئاسا-سەن بېسىلدى. لېكىن كۆپچىلىك خاتالىقلار چاپسانراق تۈزىتىلىشىنى ناھەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا بىز بىر قانچە تەدبىرلەرنى قوللاندۇق:

بىرى — ئىلى چۈيداۋىنىڭ مەجلىسىنى ئېچىپ ئالدى بىلەن خا-تالىق ئۆتكۈزگەن كادىرلارغا قارىتا قاتتىق تەنقىد بەردۇق، ئۇلارنىڭ خاتالىقىنى ئۇستىگە ئېلىشى ھەم تۈزىتىشى ئۈچۈن ھەم توغرا، ھەم ئاكتىپ پوزىتسىيىدە بولۇشنى تەلەپ قىلدۇق. يولداش شى جۇڭشۈن، يولداش زېڭ دې خەنزۇ كادىرلارغا ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويدى. بىز ۋەزىپە بۆلۈشۈۋالغاندىن كېيىن ھەربىي، مەمۇرىي ساھەدە ھەم خەلق ئارىسىدا خىزمەتنى كېڭەيتىشكە باشلىدۇق. مۇشۇ ھەرىكەتتە «چوڭ يولداش» قىلىنغان ياكى خىيانەتچى دەپ قاتتىق چارە قىلىنغان ئادەم-لەرنى ئازات قىلىپ، ئۇلارغا كۆرۈلگەن چارىلەرنى ئېلىپ تاشلىدۇق؛ 30 دىن ئوشۇق ئادەمنى قاماقتىن چىقاردۇق، مۇشۇ ئادەملەرنى تەكلىپ قىلىپ، مەسئۇل كادىرلارنى قاتناشتۇرۇپ كىلوبتا مەجلىس ئېچىپ، بۇ مەجلىستە يولداش شى جۇڭشۈن ئۇلاردىن ھال سوراش ۋە خاتالىقلار-نىڭ تۈزىتىلگەنلىكىنى، بۇندىن كېيىن يەنە تۈزىتىدىغانلىقى توغرى-سىدا سۆز قىلدى، مەنمۇ قوشۇمچە سۆز قىلدىم، چارە قىلىنغان ۋە قا-مالغان كادىرلاردىن مۇتالە خېلىپە باشلىق دىنىي زاتلار، بىرلىكسىپ ساھەسىدىكى باشقا دېموكراتىك زاتلار ھەم باشقا مىللىي كادىرلار ھەم خۇشاللىق ۋە جىددىي كەيپىياتتا مەجلىستە ئۆزىنىڭ پارتىيىدىن رازى بولغانلىقىنى بايان قىلىشتى. مۇشۇ چارىنىڭ ئۆزى دەرھاللا جەمئىيەت-تە چوڭ ياخشى تەسىر قوزغىدى.

مۇشۇنداق خاتالىقلارنى تۈزىتىش چارىلىرىنى قىلىۋاتقان كۈنلەر-

نىڭ بىرىدە، تۇن يېرىمى بولغان ۋاقىتلاردا يولداش زېڭ دې ئۇ، غۇلجا شەھىرىنىڭ تۆپىسىدە تۇرىدىغان مىللىي ئارمىيە قىسمىنىڭ باتالىئو-نىدا قوزغىلاڭ قىلىشتا تەييارلىنىۋاتقان خەۋەرنى ئېيتتى. ئۇقۇشساق شۇنداق ئەھۋال بار ئىكەن. گەرچە قوزغىلاڭ قىلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتمىگەن بولسىمۇ، بۇ بىر باتالىئون قىسمىنىڭ ئىلگىرىكى خاتالىقلارغا نارازى بولغان ۋە بۇ خاتالىقلارنى تۈزىتىشكە قەتئىي تەلەپ قويۇپ ئوتتۇرىغا چىقماقچى بولغانلىقى مەلۇم بولدى. دەرھال بۇيرۇق بېرىلەن شۇ باتالىئون ھەم پولكنىڭ رەھبىرى كادىرلىرىنى دەرھال چاقىرىپ كەلدۇق. ئۇلارمۇ ئەھۋالنىڭ جىددىيلىكىنى ھەم ئۆزىنىڭ چارە قىلالمايۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. مەن ئالدى بىلەن 5 ـ كورپۇسنىڭ مەسئۇل كادىرلىرىغا ئەشۇ پولك، باتالىئوننىڭ مەسئۇل كادىرلىرىغا دەرھال بېرىپ خىزمەت ئىشلەشنى، ئۇلارغا خىزمەتتە ئۆتكەن خاتالىقلارنىڭ چوقۇم تۈزىتىلىدىغانلىقىنى، ئىتتىپاقسىزلىق ئەھۋاللىرىنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرىدىغانلىقىنى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىنكار قىلىش ياكى ئۇنى ھاقارەتلەشكە ئوخشاش ئەھۋاللارنىڭ خاتا بولغانلىقى ۋە ئۇنىڭ تۈزىتىدىغانلىقى... توغرىسىدا ئېيتىپ ئۇلارغا، دەرھال بېرىپ خىزمەت قىلىشنى تاپشۇردۇم. ئۇلار كەتتى.

بىز ئالدىراپ خەۋەر كۈتۈپ تاڭ ئاتقىچە ئولتۇردۇق. ھەربىي كادىرلا پولكقا قايتىپ بېرىپ ناھايىتى ئالدىراش خىزمەتلەرنى قىلىپ، ئۇ باتالىئوندىكى جەڭچى ھەم كادىرلارنى تېنچلاندۇرۇپ قايتىپ كەلدى. شۇنداق قىلىپ بۇ بىر ئەندىشىلىك ئەھۋال ھەل بولدى. يەنە بىر ئەھۋال ــ ھەربىي كلوپتا 5 ـ كورپۇسنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى زۇنۇن تېيىپۇۋ باشلىق بىر قىسىم ھەربىي مەسئۇل كادىرلار خاتالىقلار نەتىجىسىدە، «ئۇچكە قارشى» ھەرىكەتتە زەربىگە ئۇچرىغان كادىرلارغا ھەم ئۇلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىگە خىزمەت ئىشلەش يۈزىسىدىن بىر مەجلىس ئاچقان ئىدىم. بۇ مەجلىس ھەربىي كادىرلار ۋە ئائىلە تەۋەلىرىنىڭ قاتتىق تەلىپى يەنى ئەشۇ خاتالىقلارنى ئۆتكۈزگەن كادىرلارغا قەتئىي چارە كۆرۈش ھەم ئۇچرىغان زىيانلارنى تۆلەپ بېرىش، خاتادىن قىلىنغان چارىلارنى دەرھال بىكار دەپ ئېلان قىلىش، يەنە باشقا تەلەپلەر بار ئىكەن. زۇنۇن تېيىپۇۋ كېلىپ مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ قىيىنچىلى-

قىنى ئېيتتى. ئەگەر بىر ئومۇمىي تەدبىر بولمىسا ۋەقە چىقىش ئېھتىمالى بارلىقىنى ئېيتتى، مەن زۇنۇن تېيىپوۋغا قوشۇپ بىز بىلەن ئۇرۇمچىدىن بارغان گۇڭئەنتىڭنىڭ تېنجاڭى ئابلىز مۇھەممەدنى بىللە ئەۋەتتىم. ئۇلار ئارقىلىق مەجلىسكە قاتناشقانلارغا سالىممىنى يەتكۈزۈش ھەم ئۇلارنىڭ توغرا تەلەپلىرى چوقۇم ھەم بولىدىغانلىقىنى ئېيتىش بىلەن خىزمەت قىلىشنى تاپشۇردۇم. ئۇلار بېرىپ خىزمەت قىلغاندىن كېيىن مەجلىس تىنجىدى، بۇ مەسىلىمۇ بىر ياقلىق بولدى.

ئىلىدە بىر ھەپتە ئىچىدە ئېلىپ بېرىلغان ئالدىراش ھەم جىددىي خىزمەتلەر نەتىجىسىدە ۋە ئەمەلىي تەدبىرلەر — يەنى خاتالىق ئۆتكۈزگەن كادىرلارغا چارە قىلىش، قامالغانلارنى قويۇۋېتىش، خاتا قىلىنغان چارىلەرنى بىكار دەپ ئېلان قىلىش، كادىرلارغا، ئاممىۋىغا ئىدىيىۋى خىزمەت ئىشلەش... مۇشۇنداق تەدبىرلەرنى نەتىجىسىدە غۇلجىدىكى ئەھۋال ھەم پۈتۈن ئىلى رايونىدىكى ئەندىشىلىك، جىددىي كەيپىياتتا ناھايىتى چوڭ بۇرۇلۇش بولدى. يولداش شى جۇڭشۈن، يولداش زېڭ دې باشلىق كادىرلار، مەركەزدىن ئەۋەتىلگەن خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى يولداشلار ئاۋۋال كېلىپ غۇلجىدا ئەھۋالنىڭ مۇرەككەپ ھەم خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ بىر ئاز ئەندىشىگە چۈشكەن ئىدى. كېيىن قىسقا مۇددەتلىك خىزمەت ۋە ئەمەلىي تەدبىرلەر نەتىجىسىدە غۇلجىنىڭ ۋەزىيىتىدە چوڭ، ياخشى ئۆزگىرىش، خاتىرجەملىك بولغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇلار بەك رازى بولدى. شۇنىڭ بىلەن يولداش شى جۇڭشۈن مىللىي كادىرلار يەنىلا پارتىيىنى قوغدايدىكەن. پارتىيە سۆزىنى ئاڭلايدىكەن. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بۇ خىل ئەخلاقىي، پوزىتسىيىسى كىشىنى قايىل قىلىدۇ، دەپ ئۆزىنىڭ رازىلىقىنى ۋە خاتىرجەملىكىنى بايان قىلدى.

شۇنداق قىلىپ ئىلىدىكى خىزمەتنى تۈگەتتۇق، ئۇرۇمچىگە قايتتۇق. ئۇرۇمچىدە يەنە بىر قاتار خىزمەتلەرنى قىلغاندىن كېيىن يولداش شى جۇڭشۈن باشچىلىقىدىكى خىزمەت گۇرۇپپىسى قايتىپ كەتتى. ئاندىن كېيىن مەن بىر قانچە كادىرلارنى ئېلىپ چۆچەككە باردىم. چۆچەككە بارساق، چۆچەك شەھىرىدە، دۆربىلجىن ناھىيىسىدە خاتالىقلار ئېغىر بولغان ئىكەن، بۇنىڭ نەتىجىسىدە پۈتۈن تارباغاتاي ۋىلا-

يىتىدە بولۇپمۇ خاتالىق ئېغىرراق بولغان جايلاردا كىشىلەردە چوڭ ئەندىشە بولۇپ تۇرغان ئىكەن. ئۇرۇمچىدىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىش ئەھۋالى، ئىلىدىكى مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىنىشى تارباغاتايدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىدە خېلى ئۈمىد پەيدا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار يەنىلا تاقەتسىزلىك بىلەن چۆچەكتىكى مەسىلىلەرنىڭمۇ ھەل قىلىنىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن، بىز چۆچەككە بارغاندىن كېيىن پۈتۈن كادىرلار، ئامما ناھايىتى چوڭ تەلەپ ۋە ئىشەنچ بىلەن ئۆزلىرىنىڭ خاھىشلىرىنى بىلدۈردى. چۆچەكتىكى خاتالىق خاراكتېرى ھەم ئېغىر. لىقى جەھەتتە غۇلجىدىكى بىلەن ئوخشايدۇ، چۆچەكتىمۇ 20 ـ 30 دەك ئادەم قامىلىپتۇ. بۇنىڭ ئىچىدە مەسئۇل مىللىي كادىرلارمۇ بار، بىر. لىكسەپ ساھەسىدىكى سودىگەرلەر، دىنىي زاتلارمۇ بار ئەڭ ئاۋۋال گۇ. لەندەم ئاۋستاي دەپ ئاتالغان نامى چىققان كونا ماۋارىپچىغا ئوخشىغان ماۋارىپ خادىملىرىنىڭمۇ قولغا ئېلىنىشى، ئاممىۋى مەجلىسلەردە كۆ. رەش قىلىنىشى، تەنقىد قىلىنىشى كىشىلەرنىڭ ئىنتايىن چوڭ نارازى. لىقىنى قوزغىغان ئىكەن. مەن بارغاندىن كېيىن قىلغان ئىشمىزنىڭ بىرىنچىسى قامالغان كىشىلەرنى چىقىرىش بولدى. مۇشۇنىڭ بىلەنلا چۆچەكنىڭ ۋەزىيىتىدە، كەيپىياتىدا چوڭ ئۆزگىرىش پەيدا بولدى. شۇ. نىڭ بىلەن خاتالىق ئۆتكۈزگەن بىر مۇنچە كادىرلارغا، بولۇپمۇ ئادەم قاماش، ئادەم ئۆلتۈرۈشكە مەسئۇل بولغان كادىرلارغا چارە كۆرۈلدى. ئېغىرى دۆربىلجىندە بوپتۇ. ئۇ يەردە 5 ـ كورپۇس سىياسىي بۇنىڭ بۇجاڭى بولغان لى يۈڭخې دېگەن ئادەم بىر خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ ئاۋۋال چۆچەككە، كېيىن دۆربىلجىنگە بارغان ئىكەن، ئۇ ئاتالمىش «سىنىپىي كۈرەش دولقۇنى» كۆتۈرۈپ، «يامان ئادەملەرنى پاش قىلىش ۋە تارتىپ چىقىرىش» ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىپتۇ. مۇشۇ «يامان ئادەملەر» دىن 11 ئادەمنى ئېغىر جىنايىتى بار ئادەم دەپ ئېتىپ تاشلاپتۇ. مەسىلىنى ئاڭلاپ مەنمۇ ھەقىقەتەن قاتتىق غەزەپلەندىم. لى يۈخېنى دەرھال غۇلجىغا ئەۋەتىۋەتتۇق. ئۇنىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسىنى تارقىتىۋەتتۇق. بۇ خىلدىكى ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشى ئىشى چۆچەكتىمۇ بوپتۇ، چۆچەكتە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ئادەملەر كۆپ بولسىمۇ، پۈتۈنلەي ناھەق ھەتتا ياخشى ئادەملەرمۇ ئېتىپ تاشلان.

غان. مەسىلەن، چۆچەك گېزىتخانىسىدا ئىلگىرى مەن ئىشلەپ تۇرغان ۋاقىتلاردا باسما زاۋۇتىدا ئىشلەيدىغان بىر قازاق يىگىت بار ئىدى. بۇ بالا ئۆزى تېخى 25 ياش ئەتراپىدا بىر يىگىت بولۇپ، ئۇ ساددا لېكىن خىزمەتتە ئاكتىپ، خۇشچاقچاق، ناخشىچى، خىزمەتتە پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئىشلەيدىغان، كىشىلەر بەك ياخشى كۆرىدىغان بىر يىگىت ئىدى، مانا شۇ يىگىتنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىپ ئەچىقىپ ئېتىۋېتىتۇ. بۇ ئېتىلىدىغان ۋاقىتتا «مەن ھازىرمۇ ئېتىلىشىمغا ئىشەنمەيمەن، چۈنكى مەن يامان ئادەم ئەمەس، مەن بىر ئىشچى، كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ كېلىشىنى چوڭ ئۈمىد بىلەن كۈتكەن ئادەم، مەن ھەرگىز ئېتىلمايدىغان ئادەم، مېنى ئاتماقچى بولغان ئادەملەرنىڭ ياخشى ئويلىنىشىنى تىلەيمەن...» دېگەن نارازىلىق ھەم ئېچىنىشلىق ئەھۋالدا ئېتىلغانلىقىنى ئاڭلاپ چىدىمايلا كۆزلىرىمدىن ياش چىقتى. بىرسى — بۇ پۇتۇنلەي خاتا، ئېچىنىشلىق ئەھۋالدا ئېتىپ تاشلانغان. يەنە بىرى — ئەسلى گېزىتخانىدا بىللە ئىشلىگەن، ئۆزۈم ياخشى كۆرىدىغان ھەقىقەتەن خېلى يېقىن دوستلىشىپ قالغان بىر يىگىت ئىدى، مۇنداق ئەھۋاللارنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قاتتىق غەزەپلەندىم. قاماقتىكىلەرنى چىقارغاندىن كېيىن ئۆلگەنلەرنىڭ خاتا ئېتىلغانلىقىنى قارار قىلغاندىن كېيىن، بىر قانچە كادىرلارغا چارە كۆرۈلگەندىن كېيىن بىز چۆچەك باغچىسىدا بىر مەجلىس ئاچتۇق، بۇ ئاممىۋى يىغىن، كادىرلارمۇ بار، خەلق ئاممىسىمۇ بار. شۇ مەجلىستە مەن چۆچەكتىكى خاتالىقلارنىڭ ئېغىرلىقى، يەنە بۇ خاتالىقلارنىڭ تۇزىتىلگەنلىكى توغرىسىدا سۆزلىگەن ئىدىم، كىشىلەر ناھايىتى تېنچ كەيپىياتتا، ھەم تاقەتسىزلىك بىلەن ھەم ياشلىرىنى ئاققۇزۇپ تۇرۇپ مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلىدى. مەن قامالغان ئادەملەرنىڭ ناھەق قامالغانلىقى توغرىسىدا ئېيتىپ كېلىپ، ئىلگىرىكى نامى چىققان مائارىپچى گۇلەندەم ئابۇسىتاي دېگەن ئايالغا قىلىنغان ھاقارەت پۇتۇنلەي خاتا بولغانلىقى، مۇشۇنداق بىر چۆچەكتىكى مائارىپىرۇھ، تۇرغۇن بالىلارنى تەربىيىلىگەن، شۇ ۋاقىتتىكى چۆچەكتىكى زىيالىيلارنىڭ ئانىسى بولغان بىر ياشانغان مومايىنى ھاقارەتلەش، پىپەن قىلىش، كۈرەش قىلىشنىڭ ئېغىر خاتالىقىنى ئېيتقاندەك كىشىلەر غۇلغۇلا قىلىپ چاۋاك چېلىپ

كەتتى. ئاندىن كېيىن ھېلىقى قازاق بالىسى، مېنىڭ دوستۇم، ئىشچى-نى ئېچىنىشلىق بىلەن ئېتىۋەتكەنلىكىنىڭ خاتالىقىنى ئېيتقانىدەك كىشىلەر بىر ياقتىن چاۋاك چالسا بىر ياقتىن كۆزلىرىگە ياش ئالدى. كېيىن مەن كىشىلەرگە كۆكۈل قويۇپ كەيپىيات باستىم. شۇ مەج-لىستىن كېيىن چۆچەكنىڭ كەيپىياتىدا ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش پەيدا بولدى.

جۇڭياڭ ئەۋەتكەن يولداش شى جۇڭشۈن باشچىلىقىدىكى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ توغرا رەھبەرلىكى ھەم نۇرغۇن ئەمەلىي تەدبىرلىرى نەتىجىسىدە بىر نەچچە ئاي ئىچىدە ئۇرۇمچىدە، ئىلىدا كېيىن چۆچەك-تە خاتالىقلار تۈزىتىلدى، خەلق ئۆتكەنگە سالاۋات دەپ ئالغا قاراپ مې-ڭىشقا باشلىدى، خەلق پارتىيىنىڭ مۇشۇنداق ئادىل سىياسىتىنى كۆرگەندىن كېيىن خاتىرجەم بولۇپ ئىتتىپاقلاشتى ھەم كەلگۈسىگە زور ئۈمىد باغلىدى.

يەتتىنچى باب مۇھىم تەجرىبە ـ ساۋاقلار

ئازاتلىقدىن كېيىنكى مۇشۇ ئىككى يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە شىنجاڭدا پارتىيە، ھەربىي، مەمۇرىي ـ تەشكىلىي خىزمەتلەر، تەشۋىقات خىزمەتلەردە، باسمىچىلارنى يوقىتىش خىزمىتىدە، شۇنىڭ بىلەن تۇڭجى قەدەمدىكى ئىقتىسادىي خىزمەت يەنى بىر قانچە كارخانىنىڭ قۇرۇلۇشى، ھەربىيلەرنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشىنى باشلىۋېتىشى، مەدەنىي ـ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ باشلىنىشى قاتارلىق خىزمەتلەردە ناھايىتى چوڭ ئۇتۇقلار قولغا كەلدى. بۇ ئۇتۇقلار پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، پارتىيىنىڭ ئازادلىقتىن كېيىن تېخى ئەملگە ئاشۇرۇپ بولمىغان يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب ۋەزىپىسىنى ئەملگە ئاشۇرۇشتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىدى. بۇنى مۇقىملاشتۇرۇش كېرەك. ئەمما مۇشۇ مەزگىلدە چوڭ خاتالىقلار يۈز بەردى. بۇ خاتالىقلار بولمىسا، مۇشۇ مەزگىلدىكى خىزمەتنىڭ ئۇتۇقى تېخىمۇ زور بولغان بولاتتى. پارتىيە خىزمىتىگە، خەلق ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتتە ۋە ئاۋارىچىلىق بولمىغان بولاتتى. بۇ مەزگىلدىكى خىزمەتلەردە ـــ ئۇتۇق ھەم خاتالىقلار نەتىجىسىدە بىز تۆۋەندىكىدەك مۇھىم تەجرىبە ـ ساۋاقلارغا ئىگە بولدۇق:

1. ماركسىزملىق پرولېتارىيات ئىنقىلابى ئېلىپ بېرىش، بۇ ئاسان ئىش ئەمەس ئىكەن، بۇنىڭدا ھەم يۈكسەك نەزەرىيە سەۋىيە ھەم ئەمەلىي تەجرىبە بولۇشى، ھەم قەھرىمانلىق روھ بولۇشى ھەم پارتىيە پىرىنسىپلىرىغا ئاساسەن پۇختا تاكتىكا ۋە ئۇسۇل بولۇشى زۆرۈر ئىكەن. يولداش ۋالۇ جېن مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۈروسىنىڭ مەجلىسىدە ئاخىرىدا ئۆزىنى تەكشۈرۈپ، «مەن ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزدۇم، ئەمما مەن پرولېتارىيات مەنپەئىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلدىم، پرولېتارىيات مەيدانىدا تۇرۇپ كۈرەش قىلدىم» دەپ كۆز يېشى قىلدى. بۇ ۋاقىتتا يولداش ماۋ زېدۇڭ: «پرولېتارىيات مەيدانىدا تۇرۇش بۇ مۇھىم، ئەگەردە توغرا سىياسىي تەدبىر ۋە تاكتىكا بولمىسا، پرولېتارىيات

ئىنقىلابىي ئۇچۇن، پرولېتارىيات مەنپەئىتى ئۇچۇن ئىشلەش دېگەن نىيەت ئەملگە ئاشمايدۇ، بەلكى خاتالىق يۈز بېرىدۇ، سىزنىڭ پرولېتارىيات مەيدانىڭىز مانا مۇشۇنداق بولدى» (بۇ ماۋ جۇشىنىڭ سۆزىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى) راستىنلا نەتىجە شۇنداق بولدى. مەن يولداش ۋاڭ جېن بىلەن دەسلەپ تونۇشقاندىن تارتىپ تاكى شىنجاڭدا خىزمەت قىلغان ئۇچ يىل جەريانىدىكى تونۇشۇم ـــ بۇ ياخشى يولداش. ئۇ، پرولېتارىيات ئۇچۇن، پرولېتارىيات ئىنقىلابى ئۇچۇن، خەلق ئۈمىسى ئۇچۇن، پارتىيە سىياسىتىنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۇچۇن خىزمەت قىلىمەن دەپ نىيەت باغلىغان، ئۆزى جۇرئەتلىك، ھەر قانداق قىيىنچىلىققا باش ئەگمەيدىغان بىر ئىنقىلابىي كادىر. مەن بۇنى نۇرغۇن ئەملىيەتتىن كۆرگەن ئىدىم. مۇشۇنداق غەيرىتى ھەم خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلىش نىيىتى بولغىنى ئۇچۇن يولداش ۋاڭ جېن شىنجاڭدا مۇشۇ ئىككى يىل ئىچىدە چوڭ ئۇتۇقلۇق ئىشلارنى قىلدى، (بىز بۇنى يۇقىرىدا ئېيتتۇق.) ئەمما، يولداش ۋاڭ جېندىكى ئىنقىلابىي ئىرادە، پرولېتارىياتلىق پوزىتسىيە، بۇ يولداش ماۋ زېدۇڭ ئېيتقاندەك ياخشى ئىستراتېگىيە ھەم ئەملىيەتتىن كېلىپ چىققان، ئەملىيەتكە مۇۋاپىق تاكتىكا بولمىغىنى ئۇچۇن ئۇ چوڭ خاتالىق ئۆتكۈزدى. يولداش ماۋ زېدۇڭ ماڭا ئېيتقاندەك مەن يولداش ۋاڭ جېننى ئالدىراپ كەتكەن ۋاقىتلىرىدا پەيشىدىن تارتىپ «تۇردۇم». ئەمما، ياردەم قىلىشىم يېتەرلىك بولمىدىم. يولداش ۋاڭ جېن كۆپ قېتىم مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلىدى، كېيىنرەك ئانچە ئاڭلىماي قويدى. يولداش ۋاڭ جېنغا تەتۇر ياردەم قىلمىدىغان ئامىلەر، مۇنداق ئېيتقاندا ئۇنى خاتا يولغا بۇراپ كەتتى. يولداش ماۋ زېدۇڭ ئېيتقاندەك، ۋاڭ جېننىڭ «جۇ گېلىيالىڭى» بولغان ئايرىم كىشىلەر ئۇنىڭ ھېلىقى پرولېتارىيات قىزغىنلىقىدىن پايدىلىنىپ، «سول» تەرەپكە تارتىپ كەتتى. ئەملىيەت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، پرولېتارىياتچە ئىنقىلابىي ئىرادە، پرولېتارىياتنىڭ قەھرىمانلىقى بولۇشلا كۆپايە قىلمايدىكەن، مۇھىمى ماۋ جۇشى ئېيتقاندەك، ئىلمىي ئىستراتېگىيە ۋە ئەملىيەتنى چىقىش قىلغان توغرىسىدا سىياسەت بولۇشى كېرەك ئىكەن.

2. يەنە بىر تەجرىبە، ساۋاق ـــ مىللىي رايوندا، يەنى ئاز سانلىق

مىللەتلەر كۆپرەك ئولتۇراقلاشقان رايوندا پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئالدىراقسانلىق قىلماستىن سالماقلىق بىلەن تۇغرا ئىجرا قىلىش ناھايىتى مۇھىم ئىكەن. ماركسىزملىق مىللىي مەسىلە توغرىسىدىكى نەزەرىيىنى ــ ماركسىزم، لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ مىللىي مەسىلە توغرىسىدىكى مۇھىم پرىنسىپلىرىنى، ئەستايىدىل توغرا ئەملگە ئاشۇرۇش بىلەن مۇھىم ئىكەن. مىللىي مەسىلىگە ئاددىي قاراش، مىللىي ئىتتىپاقلىققا سەل قاراش، مىللەتلەر ئارىسىدىكى ھەر خىل مەسىلىلەرنى بۇيرۇق بىلەنلا ھەل قىلىشقا ئۇرۇنۇش ــ بۇلارنى ھەممىسى ماركسىزملىق مىللىي نەزەرىيىسىگە خىلاپ، خاتا بولۇپلا قالماستىن، بۇنىڭ ئاقىۋىتى ناھايىتى ئېغىر بولىدىكەن. ئەشۇ خاتا-لىقلارنىڭ تەجرىبە ـ ساۋاقلىرى بۇنى ياخشى كۆرسەتتى. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ئەشۇ خاتالىقلار ۋە خاتالىقلارنى تۈزىتىش جەريانىدە-كى، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ روھى كەيپىياتى، ئۇلارنىڭ ھەتتا پارتىيە ئىشىدىن، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىدىن ئۈمىدسىز-لەنگەن ئەھۋاللىرى ــ بۇلار مىللىي خىزمەتتىكى ئېغىر خاتالىقلارنىڭ ساۋۇقى. مەن شۇنى ئېيتىشىم كېرەك، ئەشۇ ۋاقىتتا يەنىلا شىنجاڭدە-كى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلارنى خەلق ئاممىسى يەنىلا پارتىيە مەر-كىزىي كومىتېتىنىڭ، يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى. يەنىلا چوڭ ئۈمىد باغلىدى. يولداش شى جۇڭشۈن باشلىق خىزمەت گۇرۇپپە-سىنىڭ خاتالىقلارنى تۈزىتىش ھەم تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەش ھەم خەلقنى تەربىيىلەش نەتىجىسىدە خەلقتىكى ئۈمىدسىزلىك، نارازىلىق، ئىتتىپاقسىزلىق كەيپىياتى تېز ئۆزگەردى. دەل مۇشۇنىڭ ئۈزى شىن-جاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە، يولداش ماۋ زېدۇڭغا يەنىلا ئىشىنىدىغانلىقىنى، يەنىلا چوڭ ئۈمىد باغلايدىغانلىقىنى ئوچۇق كۆرسەتكەن بەردى. يولداش ژاڭ جېن شىن-جاڭغا كېلىپ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوچۇن ياخشى ئىش قىلىپ بېرە-مەن دېدى، بۇ نىيەتنى ياخشى ئىدى. ئەمما، بۇ ياخشى نىيەتنى ئەمەل-گە ئاشۇرۇش ئوچۇن قانداق قىلىش كېرەك، قانداق قىلغاندا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئەملىيەتتە رازى قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈ-چەيتىش مەسىلىسىدە سالماقلىق بىلەن ئىش قىلالمىدى. توغرىسى

تاكتىكا، تەدبىر توغرا بولمىسا، توغرا نىيەتمۇ ئەملگە ئاشمايدىغانلىقى، بەلكى تەتۇر نەتىجە چىقىدىغانلىقى بۇ مەسىلىدىمۇ ئىسپاتلاندى. بۇ مىللىي مەسىلە ساھەسىدە، مىللىي خىزمەتتە كۆرۈلگەن يەنە بىر تەجرىبە ـ ساۋاق.

3. دىنىي مەسىلىدىكى خاتالىق ـــ شىنجاڭدا ئوخشاشلا يەنە بىر مۇھىم تەجرىبە ۋە ساۋاق بەردى. بۇ، يالغۇز دىنىي ئېتىقاد مەسىلىسىلا بولۇپ قالماستىن، مىللىي مەسىلىگىمۇ چېتىشلىق، مۇرەككەپ بىر مەسىلە. دىنىي مەسىلە توغرىسىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ پرىنسىپى ناھايىتى توغرا. يەنى، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتى. شىنجاڭدا ئەشۇ بىر مەزگىلى بۇ سىياسەتكە تولۇق ئەمەل قىلىنمىدى، بەلكى ئەملىي خىزمەتتىكى خاتالىقلار بىلەن پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىگە ئېغىر خىلاپلىق قىلىندى. مەن يولداش ژاڭ جېن بىلەن بېيجىڭدىن قايتىپ، 1949 ـ يىلى 11 ـ ئايدا جۇڭنەنگە كېلىپ كۆرۈشكەندە، ئۇ شىنجاڭنىڭ ئەھۋاللىرى سۇرۇشتۇرۇپ، «دىنى مەسىلىسىنى قانداق قىلىپ تېزرەك ھەل قىلغىلى بولار؟» دەپ سورىغاندا، مەن يولداش ژاڭ جېنغا دىنىي مەسىلىدە ئالدىراڭغۇلۇق، ھەتتا دىننى چاپسانراق يوقىتىش خاھىشى بارلىقىنى سەزگەن ئىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئادەمگە دىنىي مەسىلە توغرىسىدا بىر خىلى چۈشەنچىلەرنى بەرگەن ئىدىم. ئەمما بۇ ئادەمنىڭ مەسىلىدە ئىنىق چاپسان يوقىتىش دېگەن ئىدىيە زادى ھەل بولماپتىكەن. شۇنىڭ 1950 ـ يىلىدىن باشلاپلا پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىگە خىلاپ سۆز، ھەرىكەتلەر دە بولدى. ھەتتا قەشقەردىكى خەلق مەجلىسىدە: «مەن خۇداغا ئىشەنمەيمەن، ئەگەر خۇدايىڭلار ئاسماندا بولسا، ئۇ كېلىپ مېنى مۇشۇ يەردە بوغۇپ ئۆلتۈرسۇن» دېگەندەك ھەل قوپال ھەم خاتا سۆزنى قىلغان. مۇشۇنىڭ ئۆزىدىن ژاڭ جېننىڭ دىنىي مەسىلىدىكى خاتا ئىدىيىسىنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆرسەتتى. مەن سوۋېتتىن قايتىپ بۇ ئىشتا يولداش ژاڭ جېننىڭ خاتا قىلغانلىقىنى ئېيتتىم، ئۇ ئادەم بىر ئاز دەققەت قىلغاندەك بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئىدىيىدىن قايتمىدى. ئۇ، دىنىي ماتېرىيالىزم بىلەن چېقىشالمايدىغان ئىدىيالىستىك نەرسە، دىن قانچىلىك تېزرەك يوقالسا شۇنچە ياخشى بولىدۇ، دېگەن ئىدىيىنى

ئىلگىرى سۈردى. بۇ، دىنىنىڭ شۇنداق، چاپسان يوقاتقىلى بولمايدىغان بىر چوڭقۇر ئېتىقاد مەسىلىسى ئىكەنلىكىنى ياخشى چۈشەنمەيتتى يا-كى چۈشىنىشنى خالىمايتتى. باشقىچە ئېيتقاندا، ئۇ، دىنگە قارشى ئىنقىلاب قىلىش، دىننى چاپسانراق يوقىتىش خاھىشى بىلەن دىنىي سىياسەتتە خاتالىق ئۆتكۈزدى. كېيىنكى تەجرىبە - ساۋاقلار شۇنى كۆرسەتتى: پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنىكى سىياسىتى ناھايىتى توغرا، بىز قاچان مۇشۇ سىياسەتنى تولۇق ۋە ئەستايىدىللىق بىلەن ئىجرا قىلساق، دىنىي مەسىلىدە ئۇچرىغان مەسىلىلەرنى ئاسان ھەل قىلىپ كەلدۇق، قاچانكى بىز پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىگە خىلاپلىق قىلغاندا، خاتالىقلارغا، ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىدۇق. يولداش ژاڭ جېنىنىڭ ئازاد بولۇش بىلەنلا دىننى ئەسلىدىكى خاتالىقلىرى خىزمەت-لەرگە قىيىنچىلىق پەيدا قىلدى. بۇ، مۇشۇ مەزگىلدىكى مۇھىم تەجرى-بىنىڭ بىرسى ھەم ئاچچىق ساۋاق.

ئومۇمەن، شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن 1949 - يىلىدىن 1952 - يىلىغىچە بولغان ئىككى يىلدىن ئارتۇقراق ۋاقىت — ھەم تا-رىختا كۆرۈلمىگەن ناھايىتى چوڭ غالىبىيەت قازىنىش دەۋرى بولدى. بۇ ئاساسىي تەرەپ ئەلۋەتتە. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ تارىخىدا ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەن مەزگىل بولدى. بۇ مەزگىلدە بىز ناھايىتى مۇھىم تەجرىبىلەرگە ۋە چوڭ ساۋاقلارغا ئىگە بولدۇق.

تۆتىنچى قىسىم

يەر ئىسلاھاتى

بىرىنچى باب ئىجتىمائىي تۈزۈم تەتقىقاتى

شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈمى زادى قانداق؟ بۇ مەسىلە شىنجاڭ ئازاد بولۇشتىن ئىلگىرى، 1948 ـ يىلى خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى تەتقىق قىلغان بىر مەسىلە ئىدى. تەتقىقات نەتىجىسە، «ئىلى ۋىلايىتى-نى ئالغاندا ئەمگەك تۈزۈمى فېئودالىق تۈزۈم، ئايرىم جايلاردا (قۇل دېھقانلار تۈزۈمى» مۇ بار دەپ خۇلاسە قىلىنغان. ئازادلىقتىن كېيىن بۇ مەسىلە يەنە مۇزاكىرە قىلىندى. تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. يولداش دېڭ لىچۈن بىر قىسىم كادىرلارنى ئېلىپ بېرىپ جەنۇبىي شىنجاڭدا تەتقىقات ئېلىپ باردى. كېيىن بىر كىتابچە يازدى. بۇ كى-تابتا «شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈمى ــ قۇل دېھقانلار، يەنى كىرى-نوي تۈزۈمى» دەپ خۇلاسە قىلىنغان. كېيىن كىتابتا، ئايرىم رايونلاردا فېئودالىق تۈزۈممۇ شەكىللەنگەن، دەپ قوشۇمچە قىلىنغان. بۇ پىكىر مۇزاكىرە قىلىنىپ ھەم باشقا تەتقىقاتلار نەتىجىسىدە ئۇنىڭغا قوشۇل-مايدىغان ئىككىنچى خىل پىكىر ــ يەنى، (شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈمى فېئودالىق تۈزۈم، ئايرىم يېزا ۋە ئورۇنلاردا قۇل دېھقانلىق تۈزۈمى ياكى ئۇنىڭ تەسىرى ساقلانغان) دېگەن پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇل-دى. ئايرىم جايدا دېگىنىمىز، يولداش دېڭ لى چۈن خوتەن ۋىلايىتى قا-رىقاش ناھىيىسىنىڭ زاۋا يېزىسىنى ئاساس قىلىپ، بۇنى ئۇموۇمىي ئەھۋال ھېسابلاپ، قۇل دېھلانلار تۈزۈمى دېگەن خۇلاسىنى چىقارغان. ئەمما كېيىنكىسى پىكىرده ئايرىم جايلاردا دېگەندە مۇشۇ كۆزده تۇتۇل-غان. بۇنداق ئايرىم ئەھۋاللار خوتەننىڭ باشقا بەزى يېزىلىرىدا، قەش-قەر، لوپنۇر رايونىنىڭ ئايرىم جايلىرىدا بولۇشى مۇمكىن. لېكىن يە-نىلا ئايرىم ئەھۋال. ئۇموۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا شىنجاڭنىڭ ئىجتىما-ئىي تۈزۈمى فېئودالىق تۈزۈم، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يېزا ئىگىلىكىنى ھەم چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان فېئودالىق تۈزۈم بولۇپلا قالماستىن، مەلۇم ئەمەلىيەتكەن بۇرژۇئاز كاپىتالى، قول ھۇ-

نەرۋەنچىلىكى مەيدانغا كەلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا ئاز بولسىمۇ شۇ زامانـ
نىڭ ئايرىم سانائەت كارخانىلىرى مەيدانغا كەلگەن. جەمئىيەتتىكى ئىـ
دىئولوگىيە جەھەتتىن كۆزدە تۇتقاندا شىنجاڭدا 20 ـ ئەسىرنىڭ باشـ
لىرىدا مەيدانغا كەلگەن بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسىنىڭ تەسىرى ۋە يېڭىچە
ئىلىم ـ مەرىپەتچىلىك مەيدانغا كەلگەن، بۇ خىل دەرىجىدە تەرەققـي
قىلغان. بۇ جەھەتتە ئالغاندىمۇ «قول دېھقانچىلىق تۈزۈمى» گىلا ئە ـ
مەس، مەۋجۇت تۈرغان فېئودالىلىق تۈزۈمىگە قارشى ئىدىيە ۋە ئەمەلـ
يەتتىكى كۈرەش ئەھۋاللىرى مەۋجۇت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز كېـ
يىنكى قاراشنى، يەنى «فېئودالىلىق جەمئىيەت» دېگەن قاراشنى قـۇۋ ـ
ۋەتلىدۇق.

1949 ـ يىلى مەن بېيجىڭدىكى ۋاقىتتا يولداش لىيۇ شياۋچى مېـ
نى چاقىرىپ ئىككى مەسىلە توغرىسىدا سۆھبەت ئۆتكۈزگەن ئىدى.
ئۇنىڭ بىرى، شىنجاڭدا كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇش توغرىسىدا،
يەنە بىرى، شىنجاڭدا ئىجتىمائىي تۈزۈم ھەم يەر ئىسلاھاتىنى قانداق،
قاچان ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا. بىرىنچى مەسىلە توغرىسىدا مەـن
قەتئىي پىكىرىمنى ئېيىتتىم: شىنجاڭ تولۇق ئازاد بولۇشى بىلەنلا،
شىنجاڭدا مەركەزلىك كوممۇنىستىك ۋەكىللىك تەشكىلاتى قۇرۇلۇشـى
كېرەكلىكىنى ئېيىتتىم.

فېئودالىلىق تۈزۈم ئىكەنلىكى چوقۇم ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىـش
لازىملىقىنى ئېيتقانىدىم. (بۇ توغرىسىدا تەپسىلىي يېزىلدى) «شىنـ
جاڭنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈمى فېئودالىلىق تۈزۈم» ئىكەنلىكى، فېئودالـ
لىق ئېكسپىلاتاتسىيە ئېغىر، 80% تىن ئارتۇق تېرىلغۇ يەر 20% تـە ـ
گە يەتمەيدىغان يەر ئىگىلىرىنىڭ قولىغا توپلانغانلىقى. 30% تىن ئار ـ
تۇق يالالانما ۋە كەمبەغەل دېھقانلار زىمىندار ـ پومېشچىك زومىگەرلەر ـ
نىڭ قولىدا قاتتىق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىپ ئېزىلمەكتە ئىكەنلىـ
كىنى، يەر ئىنقىلابىنى شىنجاڭدا چوقۇم ئېلىپ بېرىش. كەڭ دېھقانلار
ئاممىسىنى ئۇزۇل ـ كېسىل ئازاتقا چىقىرىش كېرەكلىكى پىكىرىمنى
بايان قىلدىم.

يولداش لىيۇشياۋچى مېنىڭ پىكىرىمگە قوشۇلىدىغانلىقىنى ئېيـ
تىپ، بىز بۇگۈن ئوبدان سۆھبەتلەشتۇق. سىزنىڭ پىكىرىڭىز جۇڭـ

ياڭنىڭ پىكىرى بىلەن ئوخشاش چىقتى. مۇشۇ بويىچە ئىش قىلساڭلار بولىدۇ. ئەمدى بەزى كونكرېت مەسىلىلەرنى شىنجاڭ فىنجۇدە مۇزاكىرە قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەك دېدى. ئاخىردا يولداش لىيۇ شياۇچى مۇشۇ ئىككى مەسىلىدە، بولۇپمۇ يەر ئىسلاھاتى مەسىلىسىدە بۇگۈن ئېيتىلغان پىكىرنىڭزنى جۇڭياڭغا بىر يازما دوكلات يازسىڭىز، دېدى. مەن قايتىپ چىقىپ ئاۋۋال دوكلات يېزىپ يولداش لىيۇ شياۇچىغا ئېيتىۋېدىم. كېيىن ماۋ قۇشى يولداش لىيۇ شياۇچى، يولداش جۇئېنلەي بىلەن بىزنى بىر قېتىم قوبۇل قىلغاندا، سىزنىڭ شياۇچى يولداش بىلەن پارتىيە قۇرۇلۇشى ۋە يەر ئىنقىلابى توغرىسىدىكى پىكىرنىڭزنى ئاڭلىدۇق ھەم يازغان دوكلاتنىڭزنى كۆردۇق، مەركىزىي كومىتېت سىزنىڭ پىكىرنىڭزگە قوشۇلىدۇ، — دېدى.

مەن جوجۇەنگە بارغاندا پېن دېخۇەي ۋاڭ جېن — شۇي لىچىن يولداشلارغا مۇشۇ ئىككى مەسىلە توغرىسىدىكى بولغان سۆھبەتنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتتىم. ئۇلارمۇ تولۇق قوشۇلغانلىقىنى بايان قىلدى. داڭ لى جۇننىڭ كىتابى چىققاندىن كېيىن، مۇزاكىرە قىلىنىپ، يەنىلا شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈمى فېئودالىلىق تۈزۈم، ئايرىم ھاللاردا قۇل دېھقانچىلىق تۈزۈمى ساقلانغان ئايرىم ئەھۋال، دەپ خۇلاسە چىقىرىلدى. فېنجۇ مۇشۇ پرىنسىپقا ئاساسەن يەر ئىسلاھاتىغا تەييارلىق قىلدى. بىرەر يىل ۋاقىت چىقارسا ئالدى بىلەن يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ھەرىكىتى باشلانماقچى بولدى.

ئىككىنچى باب «كاشىلىنى دەم ئالدۇرۇش» ۋە مېنىڭ پوزىتسىيەم

يەر ئىنقىلابى باشلانماقچى، يەنى يەر ئىسلاھاتىغا تەييارلىق كۆرۈش باشلاندى. ئالدى بىلەن تەشكىلىي تەييارلىق خەلق ئازادلىق ئارمىيە-سىدىن ھەم 5 ـ كورپۇستىن چوڭ بىر قىسىم كادىرلارنى ئاجرىتىپ يەرلىك مەمۇرىي ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بىر قىسىم كادىرلارنى يىغىپ تەربىيىلەپ، يەنە يېزىلاردىن بىر قىسىم دېھقان ئاكتىپلىرىنى ــ ئەڭ مۇھىمى ئېغىر ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغان، جاپاكەش يالالانما ۋە كەمبەغەل دېھقانلاردىن بىر قىسىم ياشلارنى ئۆز جايىدا تەربىيىلەش ئېلىپ بېرىلدى. يەر ئىسلاھاتىنىڭ ئالدىدا يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىپ ھەربىر-تىنى ئېلىپ بېرىش ــ بۇ يەر ئىسلاھاتىغا ئەڭ مۇھىم تەييارلىق خىزمىتى ئىدى. بۇ ھەربىر يىلەن ئاساسەن يېزىلاردىكى يالالانما دېھقان كەمبەغەل دېھقان ھەم باشقا ئېزىلگەن ئاممىسىنى تەربىيىلەش ھەم تەشكىل قىلىش ۋە ئىدىيە تەشكىلى جەھەتتىن چوڭ ھازىرلىق قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ ھەربىر يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىشتىن ئىلگىرى كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم بىر ھەربىر.

مۇشۇ مەزگىللەردە مېنىڭ بەزىدە ئاغرىپ قېلىشىم بانىسى بىلەن مېنى ئىچكىرىگە بېرىپ دەم ئېلىشقا ھەربىر تەلەندۇرۇشتى. ئاغرىغىنىمۇ بار ئىدى، ئەمما ئۇ دەم ئالدۇرۇش ئۇچۇن بىر بانا بولدى. مەن ئاغرىپ-قىمغا دىققەت قىلغاچ خىزمەتتىنمۇ داۋام قىلدۇرىرەتتىم. بەزى رەھبىرى يولداشلار مېنىڭ شىنجاڭدا بولسام باشلانغۇسى سىنىپىي كۆرەش-كە توسقۇنلۇق بولىدۇ، دەپ ئويلاشتى بولغاي، ئاتالمىش «جۇگلى-ياڭلار» يەنە يولداش ۋاڭ جېنغا تەتۇر ياردەم قىلىپ مېنى يامان كۆر-سەتمەكچى بولدى. نۆۋەتتىكى يەر ئىنقىلابىدا كاشىلىنى چەكلەش ۋە ئۆزلىرى ئۇچۇن خىزمەتتە خاتىرجەملىك پەيدا قىلىشقا ئوخشاش خاتا قاراشلار پەيدا بولدى. فېنجۇنىڭ بەزى خاتالىقلىرى توغرىسىدا ئىخ-تىلاپلاردا مېنىڭ پارتىيە مەيدانىدا تۇتۇپ، خەلق مەيدانىدا تۇرۇپ بەر-

گەن پىكىرلىرىم بەزىلەر ئۈچۈن بىر توسالغۇدەك ھېس قىلىدىغان ئوخشايدۇ. شۇنداق قىلىپ يولداش ۋاڭ جېن ۋە باشقا بىرقانچە ئەشۇ ۋاڭ جېنغا تەتۇر ياردەم قىلىۋاتقان ئادەملەر مېنى ئىچكىرىگە بېرىپ دەم ئېلىشقا ئۇندەشكە باشلىدى.

مېنىڭ سالامەتلىكىمدە مەسىلە تۇغۇلدى. مەن ئۇ پەيتلەردە غۇلـجىدىن كېلىۋاتقاندا ئايروپىلان ئۇستىدە تۇيۇقسىز بېشىم قېيىپ يىقىلىپ قالدىم. يۈرۈكۈم ئادەتتىكىدىن تاشقىرى تېز سوقۇپ كەتتى. قىينالىدىم، كىملەر ئالدىم، ياتتىم بىر ئاز ياخشى بولدۇم. ئۇرۇمچىگە كېلىپلا دوختۇرخانىغا بارغان ئىدىم، دوختۇرلار قان بېسىمى كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. يۇقىرىسى 160 تىن ئېشىپتۇ تۆۋىنى 130 ئىكەن، دەم ئېلىش كېرەك دېدى. بۇ تۇيۇقسىز ئاغرىق مېنى چۆچۈتتى. لېكىن مەن بۇنداق پۈتۈنلەي دەم ئالىدىغان ئېغىر ئەھۋالدا ئەمەس ئىكەنلىكىمنى بىلەتتىم. بۇ خىزمەتتە پەۋقۇلئاددە چارچاشنىڭ نەتىجىسى ئىدى. چارچاش قان بېسىمى كۆرىنەرلىك يۇرەك سوقۇشى تېزلىنىپ باش قېيىپ يىقىلىش ھالىغا چۈشۈش ـــ بۇ ھەيران قالىدىغان بىر ئىش ئەمەس ئىدى. مېنىڭ بولۇپمۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى باشلانغاندىن تارتىپ تا ئازادلىققىچە بولغان جەريانىدا دەم ئالماستىن جاپالىق خىزمەت قىلىش شارائىتى چارچاتماي قويمايتتى. بولۇپمۇ ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق يولداشلارنىڭ بېيجىڭگە يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتى مېنىڭ ئۈستۈمدە قالدى. بۇ ۋاقىتتا ئىلىنىڭ ۋەزىيىتى جىددىيراق بولغانلىقى ئۈچۈن ئالدىراش ئىشلەشكە، دەم ئالماي جاپاغا چىداپ ئىشلەشكە توغرا كەلدى. ئازادلىقتىن كېيىن بولسا خىزمەتلەر ناھايىتى ئېغىر بولدى. ئەتتىگەندىن تارتىپ تاكى كەچكى سائەت 11 ـ 12 گىچە دەم ئالماي ئىشلەپ، ناھايىتى چارچاش بولدى. ئاشۇنداق شارائىت ئاستىدا قان بېسىم يۇقىرىلاش، يۇرەكنىڭ سوقۇشى چاپسانلاش ئەھۋاللىرىنىڭ بولۇشى تەبىئىي ئىدى. مەن بىر ئاي يېرىم ئاي تىنچ دەم ئالماي، بۇندىن كېيىن خىزمەتتە ۋاقىتقا رىئايە قىلىپ دىققەت قىلسام بۇ ئەھۋالنىڭ ياخشىلىنىپ كېتىشىدە گەپ يوق ئىدى. مەن بۇنىڭغا ئىشىنەتتىم. مۇشۇ پىكىرنى يولداش ۋاڭ جېنغا ۋە باشقا يولداشلارغا قايتا ـ قايتا ئېيتتىم. بۇ يولداشلار ئۇنىمىدى، ماڭا

داۋاملىق خىزمەت قىلىپ داۋالىنىشقا ماڭغۇزۇش ئۈچۈن تىرىشتى. كېيىن بۇ ئەھۋالغا دىققەت قىلىپ قالدىم. نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق ۋاقىتتا مېنى زورمۇزور ئىچكىرىگە داۋالىنىشقا دەم ئېلىشقا ئەۋەتمەكچى بولىدۇ؟ دېگەن مەسىلە مېنى ئويلىتىپ قويدى. ئاخىرى يولداش ۋاڭ جېنغا، مېنىڭ شىنجاڭدا بولغاسلىغىم ئەگەردە نۆۋەتتىكى خىزمەتلەرگە پايدىلىق بولىدىغان بولسا مەن بېرىپ دەم ئالاي، دەپ رەنجىشىمنى ئېيتتىم. ۋاڭ جېن مېنىڭ باشقىچە ئويلىماسلىقىمنى، يەنىلا سالامەتلىكىمگە دىققەت قىلىنغانلىغىنى، سالامەتلىك ياخشى بولسا تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ تەشۋىق قىلىدى، بوپتۇ دېدىم. مەن ئىچكىرىگە دەم ئېلىشقا ماڭدىم. بۇ 1951 ـ يىلىنىڭ ياز كۈنلىرى 6 ـ ئايلار ئىدى.

ئايىم بىلەن بىللە ئارزۇگۈلنى ئېلىپ (شۇ ۋاقىتتا ئارزۇگۈل ئالتە ئايلىق ئىدى) ئىچكىرىگە ماڭدۇق. شىنىڭنگە كەلگەندىن كېيىن يولداش شى جىڭشۈن بىلەن كۆرۈشتۇم. (بۇ كىشى شىنۇ جۇنىڭ ئىككىنچى شۇجىشى ئىدى.) مەن يولداش شى شىجۇڭشىنگە ئۆزۈمنىڭ ھازىرقى خىزمەتنىڭ ئېغىر ھەم مۇھىم بولغان ۋاقىتىدا نېمە ئۈچۈن دەم ئېلىشقا چىققانلىغىمنى ئېيتىپ: «مەن دەم ئېلىشقا رازىلىق بىلەن چىقمىدىم، مېنى مەجبۇرلاپ دەم ئېلىشقا ماڭغۇزدى. مەن مېنىڭ مۇشۇ مەزگىلدە شىنجاڭدا تۇرماسلىغىم ئەگەردە شىنجاڭنىڭ ئىنقىلابىي خىزمىتىگە پايدىلىق بولىدىغان بولسا مەيلى، دېدىم ـ دە، دەم ئېلىشقا ماڭدىم» دېدىم. كېيىن يولداش شى جۇڭشىنگە «بۇ گويا كاشىلىنى دەم ئالدۇرۇش» تىن باشقا نەرسە ئەمەس، دېدىم. يولداش شى جىڭشىن ئەھۋالنى چۈشەندى، چۈنكى ئۇ شىنجاڭنىڭ مۇرەككەپ ئەھۋالىدىن خەۋەردار ئىدى. ئۇ «ئادەم ماڭا كۆڭۈل قويۇپ، دەم ئېلىشقا چىقىپسىز. مەيلى قانداقلا بولسۇن بىر ۋاقىت دەپ ئېلىڭ، سالامەتلىكىڭىز ياخشى بولغاندىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلار تېخى جىق» دېگەن مەزمۇندا كۆڭۈل قويدى. بېيجىڭگە بېرىپ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن يولداش جۇئېنلەي قوبۇل قىلدى. ئۇ ئادەم باشلاپلا يولداش شى جىڭشىنىڭ بىزنىڭ سۆھبىتىمىز توغرىسىدىكى خاتىرىنى ئېلىۋەتكەنلىكىنى، ئۇنى كۆرۈپ بۇ كىشىنىڭ مەسىلىگە دىققەت قىلغانلىقىنى ئېيتتى. يولداش

جۇ ئېنلەي شىنجاڭدىكى يولداشلارنىڭ بۇنداق مۇئامىلە قىلغانلىقىغا نارازى بولدى. يەنە بىر ياقتىن كۆڭۈل قويۇپ چىڭداۋغا بېرىپ بىر - ئىككى ئاي دەم ئېلىشىمنى تەۋسىيە قىلدى. ئۇ كىشى «قانداقلا بولمىسۇن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دەم ئېلىپ سالامەتلىكىڭىز تولۇق ئەسلىگە كەلگىنى ياخشى، خىزمەت جىق، مۇشكۈل ۋەزىپىلەر تېخى ئالدىمىزدا» دېدى. يولداش جۇئېنلەي ئۇنىڭدىن باشقا مەملىكەتنىڭ ئومۇمى ئەۋالى خەلقئارا ئەھۋال ھەم شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدا ئۆزىنىڭ كۆز قاراشلىرىنى سۆزلەپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىرەر سائەتتەك پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق.

بىز چىڭداۋغا دەم ئېلىشقا باردۇق، بېرىپ بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن يولداش ۋاڭ جېندىن ھازىرقى پۇلغا بىر ئىككى سومدەك پۇل كەلدى. ھەم خاتىرجەم دەم ئېلىش توغرىسىدا بىر تېلېگرامما كەلدى. بۇ پۇلنىڭ كېلىشى مېنى يەنە ئويغا سالدى. مېنىڭ ماۋاشىم ئاز ئەمەس، چىڭداۋدا ئۇ يەردىكى رەھبەرلىك چوڭ ھۆرمەت بىلەن قارشى ئالدى. مېھمان قىلىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋالدا يەنە نېمە ئۈچۈن شۇنچە جىق پۇل ئەۋەتىدۇ؟ بۇ پۇل ئەۋەتىشنىڭ مەنىسى زادى نېمە؟ دېگەن ئويلار ئىدىيەمگە كېلىۋېلىپ، ئاخىرى يەنىلا «ئۇلار پۇل بىلەن مېنى جىقراق دەم ئالدۇرماقچى ئوخشايدۇ» دېگەن ئويغا كەلدىم. مەن «ماڭا مۇنچە جىق پۇل كېرەك ئەمەس، دەم ئېلىشىم ياخشى، بۇ يەردە ئوبدان مېھمان بولۇۋاتىمەن» دەپ پۇلنى شىنجاڭغا قايتۇرۇۋەتتىم. نېمە بولسا بولسۇن چىڭداۋغا كەلدۇق. ئاغرىقمۇ يوق ئەمەس. باشقىنى ئويلىماي دەم ئېلىپ ياتايلۇق، كېيىن كۆرەرمىز، دېگەن ئوي بىلەن دەم ئالدۇق. بىزنىڭ دېگىز بويىدىكى جايلاردا دەم ئېلىشىمىز بۇ بىرىنچى قېتىم بولۇپ، دەم ئېلىش شارائىتى ياخشى ئىكەن. بىر ئىككى ئاي دەم ئالغاندىن كېيىن مەملىكەتلىك مىللىي ئىشلار ھەيئىتىدىن، ئەگەردە سالامەتلىكىم ياخشىراق بولغان بولسا بېيجىڭگە كېلىشىمنى ئېيتىپ بىر تېلېفون باردى. بېيجىڭغا كەلدىم. (مەن ئۇ ۋاقىتتا مەملىكەتلىك مىللىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىدىم.) بىر قاتار مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلاتتۇق. شۇنىڭغا قاتناشىڭىز، شۇنىڭ بىلەن بىر مەزگىل ئىشلەپ مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ئىشلىرى

بىلەن تونۇشتۇرۇز دېدى. بۇنىڭدىن كۆرە ئويۇن بارلىغىنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى. بېيجىڭدە بىر ئاي تۇرۇپ، ئۇچ ئاي دېگەندە ئۇرۇمچىگە قايتتىم.

مەن قايتىپ بارغاندىن كېيىن يولداش ۋاڭ جېننىڭ پوزىتسىيىسى ياخشىراق بولدى. مۇھىم خىزمەتلەردىن، بولۇپمۇ يەر ئىجارىسىنى كۆمەيتىش خىزمىتىگە بولغان تەييارلىق توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. بەزىلەر بولسا يەنە غەلىتىرەك قاراپ كەلدى. لېكىن مەن ئۇلارنىڭمۇ سوغۇق قارىشىغا ھەيران قالمىدىم (ئاران يولغا سېلىۋاتقان «كاشىلا» قايتىپ كەلدى ـ دە) «سەن نېمە دېسەڭ دەۋەر، مەن قايتىم كەلدىم. مەن نۆۋەتتىكى ئىنقىلابىي ۋەزىپىنى ئۆتەشتە بىر كىشىلىك بۇرچۇمنى ئادا قىلىمەن. بۇ يولدىن مېنى ھېچكىم قايتۇرالمايدۇ. كىم توغرا كىم كاشىلا؟ بۇنى بارا ـ بارا كۆرىمىز...» دېدىم. كۆڭلۈمدە، دېگەندەك كىمنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى كېيىنكى ئىنقىلابى ھەرىكەتلەر داۋامىدە ئەمەلىيەتتە ئوچۇق ئىسپاتلاندى.

ئۇچنچى باب يەر ئىجارىسنى كېمەيتىش ھەرىكتى

يەر ئىجارىسنى كېمەيتىش ھەرىكتى يەر ئىسلاھاتنى ئۆز ئىچىـ ھە ئالغان يەر ئىنقىلابىغا تەييارلىق قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. يەنى ئىجارىسنى كېمەيتىشنىڭ ئاساسى ۋەزىپىسى ـــ يەر ئىسلاھاتى ئۇچۇن سىياسىي، ئىدىيە، تەشكىلاتنىڭ تەييارلىق قىلىشىدىن ئىبارەت. 1951 ـ يىلىنىڭ كۇز پەسلىدىن تارتىپ بۇ ھەرىكەت پۇتۇن شىنجاڭ بويىچە باشلاندى. 12 ـ ئاينىڭ بېشىدا مەن قەشقەر بەشكېرەم رايونىنىڭ قوشـ تېرەك دەپ ئاتالغان بىر يېزىسىغا يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ھەرـ كىتىگە قاتنىشىش ئۇچۇن باردىم. بۇ يەردە يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ھەرىكىتى باشلىنىپ كەتكەن ئىكەن. مەن ۋىلايەتتىن ئەۋەتىلگەن خىزـ مەت گۇرۇپپىسىدىكى يولداشلارنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىشقا كىرىشىپ كەتتىم.

بىزـ بارغان بۇ يېزا بەشكېرەم رايونى بويىچە ھەم ئاۋات، ھەم ئىشـ لەپچىقىرىش ئاساسىي بىر قەدەر ياخشى يېزا ئىكەن. ئەمما بۇ جايدا فېئودالىق ئېكسپىلاتاتسىيە تۇزۇمى خېلى ئېغىر ئىكەن. دېھقانلارـ نىڭ تۇرمۇشى بەك ناچار، كۇچلۇك يەرـ بىر نەچچە ئون پومېشچىك ۋە باي دېھقانلارنىڭ قولىغا توپلانغان. كۇچلۇك كەمبەغەل دېھقانلار ئىـ جارىكەشلىك بىلەن ھەم يالانمىچىلىق (مەدىكارچىلىق) بىلەن ئېغىر ئازاپتا تىرىكچىلىك قىلىدىكەن. مەن بۇ يېزىنىڭ سىنىپىي ئەھۋالىنى پومېشچىك باي دېھقانلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئېزىش ئۇسۇلـ لىرىنى، كەمبەغەل دېھقانلار، يالانما دېھقانلارنىڭ ئېغىر تۇرمۇش ئەھۋالىنى بىر قاتار ئۇچەندىم. مەن بارغاندا خىزمەت گۇرۇپپىسى كەمـ بەغەل ھەم يالانما دېھقانلارنى تەشكىل قىلىش، كەمبەغەل دېھقانلار جەمئىيىتىنى قۇرۇپ شۇ جەمئىيەت ئەتراپىغا دېھقانلارنى توپلاپ تەر ـ بىيىلەش ئىشىنى باشلىغان ئىكەن. مەن بارغان كۇنىنىڭ ئەتىسى دېھـ قانلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى بىلەن كۇرۇشتۇم. ئۇلارنىڭ ئەمـدى باشلانغان نىسپىي ئۇچمەنلىكى، پارتىيىنىڭ دېھقانلارنى ئازاد قىلىش

غەمخورلىغىغا بولغان تونۇشى خېلى ياخشى ئىدى. جەمئىيەت ئەزالىرى مېنىڭ بۇ يېزىغا كېلىپ يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش خىزمىتىگە قاتـ
ـنىشىپ دېھقانلارغا ياردەم قىلىدىغانلىغىم ئۈچۈن چوڭ خۇشاللىقىنى بىلدۈرۈشتى. شۇندىن كېيىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ زامان ـ زامانلاردىن تارتىپ ئېغىر زۇلۇم ۋە ئازاب تارتقانلىقىنى ئېيتىپ كۆز يېشى قـ
ـىلىشتى. ھەتتا بەزىلىرى ئۆزىنى توختىتالمايلا ناھايىتى ئۆكسۈپ يىغلاشتى. مەن ئەمدى پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە بۇ ئازاپ ئوقۇبەتلەر ـ
دىن دېھقانلارنىڭ قۇتۇلىدىغان ۋاقتى كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ ئۇلارغا كۆڭۈل قويدۇم. شۇندىن كېيىن يېزىدىكى دېھقان ئاكتىپلىرى ھال سورىدى. دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى يېقىندىن بىر مەزگىل ئـ
ـچىدە قىلىنغان خىزمەتلەردىن دوكلات بەردى. ئاساسىي خىزمەت ـــ سىنىپىي چەك ئېنىق ئايرىلغان، كەمبەغەل دېھقان، يالالنما دېھقانلار سەپكە تۇرغۇزۇلغان. يەر ئىجارە خىزمىتىنىڭ دېھقان ئاكتىپلىرى تەشكىللىگەن ھەم تەربىيىلىگەن. يېزىدىكى پومېشچىك ھەم باي دېھـ
ـقانلار ۋە ئۇلارغا خىزمەت قىلىپ كەلگەن يامان ئادەملەر دەپ تونۇلغان كىشىلەرمۇ سەپكە تىزىلىپ ئايرىلغان. بۇگۈنكى بۇ مەجلىسدە خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ئەتىدىن تارتىپ سىنىپىي كۈرەش ھەرىكىتـ
ـىنىڭ باشلىنىدىغانلىقىنى، پومېشچىك زومىگەرلەرنىڭ ئۈستىدىن دېھـ
ـقانلار ئەرزىيەت ئېيتىپ كۈرەش قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ھەرـ
ـكەتلەندۈردى. بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن دېھقانلار جەمئىيىتىدىكى ئەزالار ۋە ئاكتىپلار ناھايىتى خۇشاللىقىدىن كۈرەش سېپىگە ئاتلـ
ـىنىشقا تەييار ئىكەنىكىنى بىلدۈردى.

يېزىدا كەنتلەرگە بۆلۈنۈپ زومىگەر، پومېشچىكلار بىلەن كۈرەش قىلىش، ئەرزىيەت باشلىنىپ كەتتى. بۇ ھەرىكەتنىڭ باشلىنىشى بىلەن يېزىدا ناھايىتى داغدۇغىلىق سىنىپىي كۈرەش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. دېھقانلارنىڭ زومىگەر پومېشچىكلەرگە قارشى كۈرەش ئىدارىسى، ئۇلار بىلەن ھېسابلىشىدىغان ئىرادىسى ناھايىتى كۈچلۈك ۋە قەتئىي ئىدى. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە يېزىنىڭ بىر كەنتىدە مۇشۇ يېزا بويىچە چوڭ زومىگەر ـ پومېشچىك بىلەن كۈرەش مەجلىسى ئېچىلدى. بىر كىچىك مەيدانغا توپلانغان يېزا خەلقى ناھايىتى كۆتۈرەڭگۇ روھ بىلەن ۋە زو ـ

مىگەرگە قارشى قاتتىق كۈرەش ئېرادىسى بىلەن تەييارلانغان ئىدى. بىر ئازدىن كېيىن مەيدان سەھنىسىگە بىر نەچچە دېھقان قولى باغلانغان زومىگەرنى ئېلىپ كەلدى. دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى سەھنىدىن ئورۇن ئالغان ئىدى. دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى زومىگەر ئۇستىدىن ئەرزىيەت ئېيتىش كۈرىشى باشلىنىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. كېيىن خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقىنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. ئۇ ئاممىنى ھەربىرىنى ئورۇش ۋە زومىگەردىن تولۇق ھېساب ئېلىش توغرىسىدا ھەربىرىنى سۆز قىلدى. كېيىن شۇ زومىگەرنىڭ قولىدا ئېزىلگەن، تاياق يېگەن، پۇت قوللىرى سۇنغان، دادىلىرى ئۆلگەن، ئاچ زارلىقتا دۇچاشچىلىك بىلەنمۇ ھايات كەچۈرۈش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قىلىنغان دېھقانلار زومىگەرنىڭ ئۇستىدىن شىكايەت قىلدى. مەجلىس ناھايىتى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. ئاممىنىڭ غەزىپى پەلەككە يەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن ئېتىلىپ تۇرغان شۇئارلار، كۆزىدىن تارام ـ تارام ياش ئاققۇزۇش ئەرزىيەت ئېيتىۋاتقان دېھقانلار ھەققىدىن قەتئىي سىنىپىي مەيداندا تۇرۇپ زومىگەرلەر بىلەن ھېساب كىتاب قىلىشماقتا ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن سەھنىگە 15 ياشلىق بىر قىز چىقتى، بۇ قىزنىڭ شۇ تۇرىقىدىن قانداق ئازاپ تارتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئۇستىدىكى كۆينەك ئىشتانلىرى كىيىم دېگۈچىلىكى يوق. دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ قىسقا قىلىپ بۇ قىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن تارتىپ مۇشۇ زومىگەرنىڭ قولىدا ئېزىلىپ كەلگەنلىكىنى، ئېغىر ئازاب تارتقانلىقى، بۇلارنىڭ جەمەتىدىن ئاز بولمىغان ئادەم مۇشۇ زومىگەرنىڭ قولىدا ئۆلگەنلىكىنى ئېيتىپ، قىزغا سۆز بەردى. (ئىسمى ئايشەم بولۇشى كېرەك) بۇ قىزچاق ناھايىتى ھاياجان ۋە غەزەپ ئىچىدە يىغا زار بىلەن زومىگەرنىڭ ئۇستىدىن شىكايەت قىلىشقا باشلىدى. بۇ قىز ئۆزىنىڭ دادىسىنىڭ ھەم ئانىسىنىڭ زومىگەرنىڭ قاتتىق ئۇرۇشى بىلەن ئۆلگەنلىكىنى ئېيتىپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ زومىگەرنىڭ قولىدا كىچىك بالا ۋاقتىدىن تارتىپ ئېزىلگەنلىكىنى، زومىگەرنىڭ بالىلىرىنى بېقىپ، ئېغىر قارا خىزمەتلەرنى قىلىپ قورسىغىنىڭمۇ تويماي بىر نەچچە قېتىم ھۇشىدىن كەتكەنلىكىنى، ئاخىرى بىر كۈنى زومىگەرنىڭ خوتۇنى ئۇنى ئۇرۇپ تىللاشتىن باشقىرى قولىدىكى

قاچىنى ئېتىپ قارىغۇ قىلىۋەتكەن ئاشۇ كۆزىنى قولى بىلەن كۆرسەتىپ يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىگەندە پۈتۈن مەيداندىكى خەلق شۇئار توۋلاپ ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. كېيىن دېھقانلار غەزەپ بىلەن سەھنىگە ئېتىلدى. ئەپتىدىن قارىغاندا دېھقانلار سەھنىگە بېسىپ زومىگەرنى ئۆلتۈرۈپ قويۇشتىن قايتمايتتى. شۇ ۋاقىتتا باغلاقلىق قولى يۇقىرىغا ئېسىلىق زومىگەر ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈشكە كۆزى يەتكەندىن كېيىن ماڭا قاراپ (مەن تۆۋەندە مەيداننىڭ ئالدىنقىسى قاتاردا ئولتۇراتتىم) «ۋاي ئاتا، مېنى قۇتقۇزسىلا، مېنى قۇتقۇزسىلا...» دەپ زارلىدى. دېھقانلار سەھنىگە چىقىشقا باشلىدى، ئادەم ئۆلۈش ۋەقەسى كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان. مەن سەھنىگە چىقىپ، دېھقانلارغا نەسىھەت قىلىپ سەھنىدىن چۈشۈرۈۋەتتىم، دېھقانلارغا، مۇنداق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى، ھەممە ئادەمنىڭ قايتىپ ئۆز ئورۇنلىرىدا تەرتىپ بىلەن ئولتۇرۇپ تەرتىپلىك شىكايەت ـ كۆرەش قىلىش كېرەكلىكىنى ئېيتتىم. شۇنىڭ بىلەن زومىگەرگە قانداق جازا بېرىلىشىنى كېيىن دېھقانلار جەمئىيىتى قارار قىلىدىغانلىقىنى ۋە يۇقىرىنىڭ تەستىقى بىلەن ھەل قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتىم. دېھقانلار ماقۇل بولۇپ ئورۇنلىرىغا قايتتى.

قىزچاق شىكايىتىنى داۋام قىلدۇرماقتا. بۇ قىز ئەرزىيەت يىغىسىنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۆلگەندە ئاھاڭغا سېلىپ يىغلايدىغان ئاشۇنداق يىغا ئاھاڭ بىلەن داۋام قىلدۇردى. بۇ قىزنىڭ مۇنداق ئېچىنىشلىق يىغىسى ھەر قانداق يۇرىكى قاتتىق ئادەمنىمۇ ئېچىندۇراتتى. راستىنى ئېيتسام مېنىڭمۇ يېنىمدىكى ساقچى بالىنىڭ تاپانچىسىنى ئېلىپ زومىگەرنى ئېتىپ قىز ئۇچۇن ئۆچ ئېلىپ بەرگۈم كەلدى. لېكىن بۇنداق قىلىشقا بولمايتتى. ئاخىرى قىز ھېرىپ ھالىدىن كەتتى. مەجلىس توختىدى. دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى بۇگۈنكى مەجلىسنىڭ ئەھۋالىدىن خۇلاسە قىلىپ سۆزلەشكە باشىدى. شۇ ۋاقىتتا مەن ئايشەمنى چاقىرىپ يېنىمغا ئولتۇرغۇزدۇم. چاي بەردىم. قىز ھامان كۆزىدىن تارىلاپ ئاققان ياشلىرىنى سۈرتۈپ يىغلاتتى. ئۇنى ئاخىرى پەس قىلدۇق.

مەن قىزدىن ئۆزىنىڭ بوۋىلىرىنى ئائىلە جەمەتىنىڭ قايەردە ئىكەنكىنى، ئۇلارنىڭ ھازىر ئەمدى قانداق تىرىكچىلىك قىلىۋاتقانلىقىنى

نى سورىغان ئىدىم، مەن يەنە يىغلاپ تۇرۇپ بوۋىسىنىڭ ئېغىر ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى ھەممە تۇغقانلىرى گەمىدە ياشايدىغانلىقىنى، ھازىرغىچە بىر مۇنچىسى دۇانچىلىك قىلىپ بىر مۇنچىسى مەدىكار-چىلىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەجلىس تۇگىدى. مەن قىزنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ قىزنىڭ تۇرغان جايىغا باردۇق. بۇ بىر كونا ئۆستەڭمۇ ئىش قىلىپ بىر يالىق جاي ئىكەن. مۇشۇ يارلىق-تىن قاتىرىغا قېزىلغان گەمىلەردە ئادەملەر ياشايدىكەن. مەن بارغاندىن كېيىن ئاشۇ گەمىلەردە ياشايدىغان نۇرغۇن كىشىلەر توپلاندى. بىر ئاقساقال مېنى بىر باشلاپ بىر گەمىدىكى بىر ئاقساقال بوۋاينىڭ يېنىغا باشلاپ كىردى. بۇ بوۋاي ئاشۇ قىزنىڭ بوۋىسىمۇ ياكى دادىسىنىڭ بوۋىسىمۇ، ئىشقىلىپ ئاشۇ دۇانىلەر ئائىلىسىنىڭ ئەڭ چوڭ ياشلىق كىشىسى ئىكەن. بۇ ئادەم 126 ياشقا كىرىپتۇ. تېنى يەنىلا تېتىك. ئەمما ئولتۇرۇپ قاپتۇ. قوناق شېخى يېيىلغان كىچىككىنە بىر سۇپىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپتۇ. كىيىملىرىنىڭ كىيىم دېگۈچىلىكى يوق. نا-ھايىتى ۋەيرانە. ئۆيگە قارىسام مايىقتا بىر قازان بىر قومۇچ تۆت بەش ھېجىر، بىر چۆگۈن، سۇ تولدۇرۇلغان چوڭراق بىر قاپاق، ئۇنىڭ يېنىدا سۇ توشۇيدىغان ئىككى قاپاق تۇرىدۇ. بۇ دېھقانىنىڭ پۈتۈن ئائىلە ئەھۋالى مۇشۇ ئىكەن. بۇ ئادەم ماڭا ئۆتمۈشىنى سۆزلەپ بەردى... ئۇ-چىنىشلىق، بەكمۇ ئېچىنىشلىق. بۇ ئادەم يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى. مەنمۇ يىغلىدىم. مەن بىلەن كەلگەن يولداشلار ۋە شۇ مەھەللىدىن كەل-گەنلەرنىڭ ھەممىسى يىغا زار قىلدى. كېيىن مەن ئۆزۈمنى تۇتتۇۋېلىپ ئۇلارغا كۆڭۈل قويدۇم. ئاندىن ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى سورىغانىدىم، بىر ئاقساقال تىمەن ئادەمنى كۆرسىتىپ: «بۇ مېنىڭ چوڭ ئوغلۇم 90 ياشقا كىردى. ئاۋۇ تۇرغان ئۆچىنچى ئوغلۇم، ئىككىنچى ئوغلۇم ئۆلۈپ كەتكەن. ماۋۇلار ئۆيگە سىغمايى سىرتتا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ نەۋرە ئەۋرە چەۋرىلىرىم بولىدۇ. راستىنى ئېيتسام مېنىڭ پۈتۈن ئەۋلاتلىرىم قانچىلىك ئىكەنكىنى مەنمۇ بىلمەيمەن... » دەپ ئۇ كۆپ يىغلاپ سۆزلىدى. مۇشۇ سۆھبەتلىشىش داۋامىدا ئايشەم قىز مېنىڭ قولۇمنى قويۇۋەتمەي يېنىمدا پىخلاپ ئولتۇردى. مەن ئۇلارغا بۇ قىز-نىڭ چوڭ ئىنقىلابچى ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردىم: «بۇ قىز سىلىنىڭ

ھەممە پۇتۇن ئەۋلادلارنىڭ زومىگەردىن ئەنتىنى ئېلىپ بەردى. مەجـ
لىسكە قاتناشقان بارلىق ئاممىنى ھەربىرىگە كەلتۈرۈۋەتتى» دېدىم.
بوۋاي خۇشال بولۇپ كۆز يېشى قىلدى. قىز بېرىپ يىغلاپ بوۋايغا ئۆ
زىنى ئاتتى. بوۋاي قىزنىڭ بېشىغا پېشانلىرىغا ياشلىرىنى ئاققۇزۇپ
تۇرۇپ قىزنى سۆيۈپ، بېشىنى سىلىدى. بوۋاينىڭ يىرتىق چاپان ئە
چىدىن تەنلىرى تىترەيتتى. ئۇستۈمدىكى جۇۋامنى يېشىپ بوۋاينىڭ
ئۇستىگە يېپىپ قويدۇم. خەقلەر چاۋاك چېلىشتى. بوۋاي كۆز يېشى
قىلدى. قىز يەنە ماڭا كېلىپ ئېسىلىپ يىغلىدى. بۇ ئۇنىڭ كۆڭلى
ئىدى. كېيىن مەن دېھقانلار جەمئىيىتىگە مۇشۇ بوۋاينىڭ ھەم قىزنىڭ
ۋە ئۇنىڭدىن باشقا مۇشۇ ئائىلىنىڭ ھازىرقى ئېغىر قىيىنچىلىقتا
قالغان. تۇرمۇش ئۆتكۈزەلمەيدىغان دەرىجىدە بولغان تۇغقانلىرىغا ھا
زىرچە شۇ قوساق تويغۇزغىلى بولىدىغان يارىدەم قىلىش لازىملىقىنى
ئېيىتتىم، ئۇلارغا ۋەدە قىلدىم.

مەن بۇ زومىگەر ئۇستىدىن قىلىنغان شىكايەت مەجلىسى، بولۇپ
مۇ ئايشەم قىزنىڭ زومىگەر ئۇستىدىن قىلغان كۆز يېشىنى ئاققۇزۇپ
تۇرۇپ ئاھاڭلىق يىغا زارى بىلەن قىلغان شىكايىتىنى ئاڭلاپ باش
قىلارغا ئوخشاش تەسىرلەندىم. مەن شۇنى ئېيتىشىم كېرەككى، زومى
گەر پومىشچىكلارنىڭ زۇلمى ئېغىرلىقىنى، كەمبەغەل يالالانما دېھقانلار
ئېغىر ئازابتا كۈن كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى بىلەتتىم. مەن ئۆسكەن جايىدە
مۇ مۇنداق ئىككى قۇتۇپقا بۆلۈنگەن سىنىپى ئايرىما، زۇلۇم، تايىاق
ئازاپلار بولۇپ تۇراتتى. لېكىن بۇگۈنكى مەن كۆرگەن ئەھۋال، قىزنىڭ
زارلىنىپ قىلغان شىكايىتى، 126 ياشقا كىرگەن بوۋاينىڭ ھەم ئائىلە
تاۋابىئاتلىرىنىڭ زامان ـ زاماندىن دۇچ كېلىپ يەنە ئۇنىڭ
ئۇستىگە زومىگەرنىڭ مەجبۇرىيىتى بىلەن ئۇنىڭ ئەمگەك قىلىپ تايە
نىپ، يەپ كەلگەن ئەھۋاللىرىنى مەن تولۇق بىلمەيدىكەنمەن. بۇگۈنكى
ئەھۋال ماڭىمۇ بىر چوڭ تەربىيە بولدى. سىنىپ، سىنىپىي كۈرەش،
سىنىپىي كۈرەشنىڭ مۇھىملىقى، يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش تەييار
لىقىنىڭ يەر ئىسلاھاتىنى چوقۇم غەلىبىلىك ئۆتكۈزۈش لازىملىقىنى
مەن يەنمۇ چوڭقۇر چۈشەندىم.

مەن مۇشۇ ئايشەم قىزنى ئۇزاق كۆرەلمىدىم. بىر كۈنلەردە ئۇرۇم

چىدە بىر ئاكتىپلارنىڭ مەجلىسىگە كەپتۇ دەپ ئاڭلىدىم. كېيىن تاپ-قۇزۇپ كۆرۈشتۇم. ئۇ ۋاقىتتا بۇ قىز ئەمدى 20 ياشلاردىن ئاشقان بىر ياشلار ئاكتىپى ئىكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن 1963 ـ يىلى مەن قەشقەر ئوپال رايونىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە قاتناشقان ۋاقىت-تا، توقۇزاق ناھىيىسىدە بىر مەجلىس بولدى. مەجلىسدە دەم ئېلىشتا تالاغا چىققان ئىدىم، بىر ئايال ناھايىتى ھاياجان بىلەن كېلىپ ماڭا گەپ قىلماقچى ئىدى. يېنىدىكى بىر ئايال (ئېسىمدە بولسا ئۇ قەشقەر ۋىلايەتلىك ئايالار جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى بولسا كېرەك) ئۇ ئايالغا قاراپ: «سىز گەپ قىلماي تۇرۇڭ» دېدى، ماڭا قاراپ تۇرۇپ: «سىلى ياخشى قاراپ باقسىلا، مۇشۇ كىشىنى تونۇدىلامسىكىن؟» دېدى. مەن دىق-قەت بىلەن قاراپ قالدىم. قارىسام خېلى بەستىلىك كەلگەن ئالاھىدە بوي تارتقان بىر چوكان، دىققەت قىلىپ قارىسام بىر كۆزى قارىغۇ. «مانا بۇ ھېلىقى ئۇستىدىن شىكايەت قىلغان ئايشەمگۈل ئىمەسمۇ؟» دې-گەن ئىدىم. ئۇ ماڭا ئېسىلىپ قۇچاقلاپ يىغلاپ كەتتى. مەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمىدىم. ئەتراپتىكى ئاممىمۇ كۆز يېشى قىلىشتى. مەن كېيىن ئۆزۈمنى تۇتۇپ «چوڭ ئادەم بولۇپ قاپلا، يەنە يىغلامدىكەن، ئۇ يىغا دې-گەن ئاشۇ زومىگەرنى كۆرەش قىلغاندا ئۆتۈپ كەتكەن. ئەمدى يىغلىماڭ-مىز» دېگەن ئىدىم. ئۇ بېسىلىپ كۈلۈپ كۆز يېشىنى ئېيتتى. ئاندىن ئۆزىنىڭ مېنى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن خۇشاللىقىنى ئېيتتى. بۇ ۋاقىتتا ئايشەم بەشكېرەم رايونى ئايالار جەمئىيىتىدە مەسئۇل خىزمەتتىدە ئى-كەن. (باشلىغىمۇ يا مۇئاۋىنىمۇ، ئېش قىلىپ مەسئۇل كادىرلىرىنىڭ بىرى ئىكەن، ئېسىمدە يوق.) كېيىن يېنىمدىكى يولداشلارغا بۇ كىشى-نى قىسقىچە تونۇشتۇردۇم. ھەممەيلەن ناھايىتى ھاياجانلىنىپ بىر ـ بىرىدىن ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. كېيىن ئېھتىمال 1977 ـ يىلىمكىن مەن قەشقەرگە بارغاندا ئىزدىگەن ئىدىم. بار دې-يىشتى. بىر كەلسە كۆرۈشەي دېدىم، لېكىن كۆرۈشەلمەي قالدىم. مۇ-شۇ 15 ياشلىق قىز ئاشۇ پۈتۈن ئاممىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈۋەتكەن، ناھايىتى گەپدان ئەمگەكچى قىزنىڭ ئوبرازى مېنىڭ قەلبىمدىن زادىلا ئۆچمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاشۇ قىزنى ھەر بىر ئەسلىگەندە شىنجاڭدىكى فېئودالىق تۈزۈم ھەم زومىگەر پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلارنىڭ قانچە-

لىك قېنىنى شورىغانلىقى، قانچىلىك زۇلۇم قىلغانلىقى دائىم ئېسىگە كېلىدۇ.

ئۇ ۋاقىتتا يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ھەرىكىتى 1950 ـ يىلى مەن تۇرغان مەكتەپكە باردىم. 80 ياشقا كىرگەن بوۋاي مەن بىلەن سەممي كۆرۈشتى. ناھايىتى ھاياجان بىلەن كۆرۈشتى ۋە شۇ ۋاقىتتىكى سىنىپىي كۆرەش، دېھقانلار ئىنقىلابى، شۇ ۋاقىتتا مېنىڭ بۇ يەردە دېھقانلار بىلەن قانداق پائالىيەتتە بولغانلىقىم، ھەم ھېلىقى مەن ياتقان مەكتەپنىڭ سىنىپىنىمۇ كۆرسىتىپ بەردىم. يەنە بىر نەچچە بوۋاي كەلدى. ئۇلار بىلەنمۇ قىزغىن پاراڭلاشتۇق. توققۇزاق ناھىيىسىدىن كەلگەن يولداشلار، ۋىلايەتتىن كەلگەن يولداشلارمۇ بىللە بولدى. ئۇلار ـ مۇ مەن، بىزنىڭ ئاشۇ يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ۋاقىتىدىكى ئەھۋال ـ لىرىمىزنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدىم، ئۇلارمۇ ناھايىتى تەسىرلەندى.

مۇشۇنداق قىلىپ يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ھەرىكىتى پۈتۈن ئاپتونوم رايونى بويىچە يۈرگۈزۈلدى. ئاندىن كېيىن شۇ يىلنىڭ ئاخىرى ھەم 1952 ـ يىلىنىڭ بېشىدا يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىشكە ئۇلاپ ۋىلا ـ يەتلەردە بىر ئىككىدىن يېزىنى تاللاپ يەر ئىسلاھاتىنىڭ سىناق قىلىش ھەرىكىتى باشلاندى. مەن 1952 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، ئاۋۇ يېزىدىن يۆتكە ـ لىپ، قەشقەر ناھىيىسى پاختەكلى يېزىسىغا يەر ئىسلاھاتى سىناق خىزمىتىگە قاتنىشىش ئۈچۈن باردىم.

تۆتىنچى باب يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى

مەن بارغاندا يەر ئىسلاھاتى خىزمىتى گۇرۇپپىسى كېلىپ ئىش باشلىغان ئىكەن. مەن ئاۋۋال خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى يولداشلارنىڭ پاختەكلى يېزىسىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلىدىم. جياۋ زىخې (ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ داڭۇپې شۇجىسى) يەنە لى بۇجاڭ (تو-لۇق ئىسمى يادىمدا يوق ئاتۇش ناھىيە داڭۇپې تەشۋىقات بۇسىنىڭ باش-لىقى ئىكەن.) مۇسا روزى (ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى) قاتارلىق يولداشلار خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئاساسىي مەسئۇللىرى ئىكەن. مەن يولداشلارنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۆزۈم يېزىنىڭ ئەھۋالىنى بىۋاستە ئۆگىنىشكە كىرىشتىم. زىيا سە-مىدى (ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى)، شائىر تېيىپجان ئېلىيوپ قاتارلىق بىر نەچچە يولداشلار ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت ئۆمىكىدىن بىر قىسىم ئارتىسلارنى ئېلىپ بۇ يېزىغا كەلگەنىدى. مېنىڭ يېنىمدا شېرخانوپ دېگەن بىر كاتىپ بولىدىغان، ئۇنىڭدىن باشقا ماڭا يارىدىم قىلىدىغان بىر نەچچە ئادەم بار ئىدى. بىز خىزمەت بۆلۈشىپ چەتئەرگە تارالدۇق. دېھقانلارنىڭ ئائىلىلىرىگە كىر-گىلى ئەھۋال ئىگىلىدۇق. دېھقانلار بىلەن مۇڭداشتۇق. دېھقانلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلىدۇق. بىز يېزىغا بارغاندىن كېيىن، دېھقانلار تېخىمۇ خۇشاللىق ھەم ئىشەنچى بىلەن يەر ئىنقىلابىغا قىزغىن قاتنىشىدىغان-لىقىنى ۋە پارتىيىدىن، ماۋ جۇشىدىن رازى ئىكەنلىكىنى ئىزھار قى-لىشتى. بولۇپمۇ كەمبەغەل، يالالنما دېھقانلار ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ھا-زىر توغرىسىدا يىغلاپ تۇرۇپ دەرت ـ ئەھۋاللىرىنى ئېيتىشتى. بىز دېھقانلارنىڭ ئائىلىلىرىگە بېرىپ بىۋاستە سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ناھايىتى چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە بولدۇق.

پاختەكلى يېزىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ـــ بۇ يېزا قەشقەر ۋىلا-يىتى بويىچە دېھقانلىرى قانتىق ئېزىلگەن، ئازاپ نارتقان بىر قالاق يېزا ئىكەن. دېھقانلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى، دېھ-

قانلارنىڭ تۆرمۇشى بەك خاراپ، بىر كىچىك باشلانغۇچ مەكتەپنى ئېتىبارغا ئالمىغاندا، مەدەنىيەت دېگەندىن ھېچ قانداق ئەسەر يوق. يېزىنى ئاساسەن بىر چوڭ پومېشچىك ئۇنىڭدىن كېيىن كەنتلەر بويىچە بىر نەچچە پومېشچىكلەر باشقۇرۇپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىكەن. دېھقانلارنىڭ تۆرمۇشىدىكى ئېغىرچىلىقلارنى كۆرگەندىن كېيىن بەك ئېچىندۇق. ئۆيلىرىدە يەرگە سالىدىغان كىگىزنىڭمۇ تايىنى يوق. يوتقان ـ كۆرپە، كىيىم ـ كېچەك بار بىلەن يوقنىڭ ھېسابىدا. بىر قازان چۆمۈچ ۋە بىر نەچچە غىجىر، بىر ياغاچ ساندۇق، يىرتىق كىگىز، چوڭ رۇق بورا، يىرتىق كۆرپە مانا بۇلار دېھقانلارنىڭكى ئومۇمىي مال ـ مۈلكىدىن ئىبارەت. كەمبەغەل، يالانما دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ پومېشچىكلەرگە يالىنىپ ياكى ئىجارىكەشلىك قىلىپ تاپقان پۇلى ياكى ئاز يېرىم ئاشلىقلىرى بىلەن ئاچ توقنىڭ ئارىلىغىدا ئىش قىلىپ كۈن كەچۈرىدىكەن. بۇ يېزا بويىچە يەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى 80% تىن ئارتۇقى ئاشۇ بىر زومىگەر، بىر نەچچە پومېشچىك ۋە باي دېھقانلانىڭ قولىغا توپلانغان. بۇلار يەر مۈلۈككە باغلاپ تۇرۇپ، دېھقانلارنى خالىغانچە ئېزىدىكەن. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىكەن. بۇ يېزىنىڭ ئىجتىمائىي تۇزۇمىدىن ئالغاندا، دېھقانلارنىڭ جاپالىق ئەمگەك قىلىشى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىشىدىن ئالغاندا بۇ يېزىنىڭ تۇزۇمى «قۇل دېھقانلار تۇزۇمى» دېيىشكە بولىدۇ.

بۇ يېزا ئاساسەن شال تېرىش بىلەن ھەم قوشۇمچە باشقا دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. يەر ناھايىتى ئاز، زىچ مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا دېھقانلارنىڭ ئۆز يېرىدە ئۆزى ئۇچۇن قوساق تويغۇزىدىغان ۋە كىيىم ـ كېچىكى پۇتۇن بولىدىغان ئەھۋالدىن سۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس.

بىز ناھايىتى جىددىي ھەربىكەتلەر ئارقىلىق ئاۋۋال دېھقانلار ئامىسىنى تەربىيىلەش ۋە تەشكىللەش خىزمىتىنى تۇرغۇزدۇق. دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىل قىلىپ، دېھقانلار يەر ئىسلاھاتىغا ئۆزلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان، يېزىنىڭ نۆۋەتتىكى ئومۇمىي ئىشلىرىغا ئۆزى خوجايىن بولىدىغان شەرت مەيدانغا كەلدى. مۇشۇ شەرت ئاستىدا يەر ئىسلاھاتى ھەربىتى ئېلىپ بېرىلدى. ئالدى بىلەن پومېشچىك زومى-

گەرلەرنى كۆرەش قىلىش، ئۇلار بىلەن ھېسابلىشىش، پومېشچىكلارنىڭ يەرلىرىنى مۇسادىرە قىلىپ يەرلەرنى كەمبەغەل دېھقان يالانما دېھقانلارغا بۆلۈپ بېرىش، شۇنىڭ بىلەن پومېشچىكلارنىڭ ئۆزلىرىدىن ئارتۇق مۇلۈكلىرىنى، چارۋا مال، ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى، ئاشلىق ۋە باشقىلارنى توپلاپ دېھقانلارغا بۆلۈپ بېرىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ «دېھقانلارنىڭ كۆرەش مېۋىسى» دەپ ئاتالدى.

پاختەكلى يېزىسى بويىچە يەر ئىسلاھاتىنىڭ كۆرەش مېۋىلىرى دېھقانلارغا تەقسىم قىلىنىپ بولغاندىن كېيىنكى خەلقنىڭ يېڭى خۇشاللىق كەيپىياتلىرىنى تەسۋىرلەش ناھايىتى قىيىن ئىدى. دېھقانلار چوڭ كىچىك، ئەر ـ خوتۇن، بالا ـ چاقا، ئۇرۇق ـ تۇغقان ھەممىسى خۇددى زامان ـ زامانلادىن تارتىپ ئۆزلىرىنىڭ گەجگىسىنى بېسىپ كەلگەن، نۇرغۇن زۇلۇم ئازاپ ئوقۇبەتلەرگە سالغان، زۇلۇم يۇكلىرىدىن ئازاد بولۇپ، ھەممىگە ئۆزلىرى خوجايىن بولغانلىقلىرىنى ھېس قىلغاندىن كېيىن خۇشاللىقلىرى ئىنتايىن چوڭ بولدى. ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى ھەر قاچان ئۆزلىرى ئويلاپ باقمىغاندەك ناھايىتى بولدى. دېھقانلار: «بىز ئەمدى راست ئازاد بولدۇق!»، «بىزنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە ماۋ زېدۇڭ بىز دېھقانلارنىڭ ھەقىقىي باشپاناھى ئىكەن» دېيىشتى.

پاختەكلى يېزىسىنىڭ يەر ئىسلاھاتى خىزمىتى ئاخىرلاشتى. 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پۈتۈن يېزا بويىچە يەر ئىسلاھاتى ئاياقلىشىش مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭ مەجلىس ئۆتكۈزۈلدى. بۇ چوڭ يىغىن «دېھقانلار تويى» دەپ ئاتالدى. شۇ كۈنى سەھەردىلا پۈتۈن يېزا خەلقى بايرام كەيپىياتى ئىچىدە ھەربىر ئاشلىۋەتتى. ئەتىگەندە مەن بىز تۇرغان ئۆينىڭ ئۆگزىسىگە چىقتىم، يېزىنىڭ ھەممە كەنتلىرىدىن چېلىنغان داقا ـ دۇمباقلار، كىشىلەرنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئاۋازلىرى، بالىلارنىڭ چۇقانلىرى ئەتراپنى قاپلىغان ئىدى. ھەقىقەتەنمۇ خەلقنىڭ ئۆمرىدە كۆرۈلمىگەن بىر كارامەت توي باشلانغان ئىدى.

مەن ئەشۇ ئۆگزىدىلا بىر باغلام قوناق شېخىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ دەپتەر ـ قەلەمنى ئېلىپ يېزا بويىچە مەن كۆرۈۋاتقان ئەھۋاللارنى يېزىشقا باشلىدىم. يېزا ـ كەنتلەردىن ناخشا ـ شېئىرلار ئوقۇغان ئو ـ

قۇغۇچىلار، ياشلار، ئەر- ئايال دېھقانلار داقا - دۇقباق، سۇناي - كانايـ لىرىنى چېلىپ يېزىنىڭ مەركىزىگە ئاقماقتا. بۇ ئەھۋالنى، بۇ كەيپـ ياتنى مەن يېزىپ ئىلىشقا ئۇلگۈرەلمىسەممۇ قولۇمدىن كەلگەنچە خـا- تىرىلىدىم. ئەنە دېھقانلار، ئوقۇغۇچىلار، كادىرلار بىز تۇرغان پومېـش- چىك هويلىسى ئالدىدىكى مەيدانغا يىغىلىشقا باشلىدى...

كىشىلەر توي مەركىزىنىڭ باشلىنىشىنى تاقەتسىزلىك بىلـەن كۈتەتتى. بىز خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى كادىرلار مەيدانغا كەلدۇق. دېھـ قانلارنىڭ چاۋاك شۇئارلىرى ئاستىدا ۋاقىتلىق تەييارلانغان سـەھنىگـە چىقتۇق. دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى يەر ئىسلاھاتىنىڭ تەنتەنـ سى - دېھقانلار تويىنىڭ باشلانغانلىقىنى ئېلان قىلـدى. يەنە شوئـارلار، داقا - دۇمباق ساداسى ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. خىزمەت گۇرۇپپىسـىنىـڭ باشلىقى يەر ئىسلاھاتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى توغرىسىدا ئىئانە بـەردى. ئاندىن كېيىـن دېھقانـلار ۋەكىللـىرى بىر - بىرلەپ سۆزگـە چىقتـى. شۇنداق قىلىپ سۆزلەر قىزىۋاتقان مەزگىلدە جەنۇبىي شىنجاڭ چۇداڭـ ۋېينىڭ شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ، ۋىلايەت پارتىيە، ھۆكۈمەت باشلىقلـىرى بىلەن بىـرگە چاۋشيـەننىڭ قـەشقەرگە كـەلگەن ۋەكـىللەر ئۆمـەكىنـى باشلاپ كەلدى (ئۇ ۋاقىتتا ئامېرىكىغا ھەممىسى قارشى تۇرۇپ چـاۋش- يەنگە ياردەم بېرىش) ھەربىرى داۋام قىلـىۋاتقان ۋاقـىت ئىدى. جـۇڭـ گوغا رەھمەت ئېيتىش چاۋشيەن ۋەكىللەر ئۆمىكى ئۇرۇمچىگە كېلىپ، قەشقەرگە يېتىپ كـەلگەن ئىـدى. بۇ مەسئـۇل كادىرلارنـىڭ، بولۇپمـۇ چاۋشيەنلىك دوستلارنىڭ كېلىشى مەجلىسنىڭ روھىنـى يەنە كۆتـۈرۇـ ۋەتتى. ئۇلارنى قارشى ئېلـىش سۆزى سۆزلـەندى. چاۋشيـەن ۋەكىللـەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى دېھقانلار تويىنى مەدھىيىلەپ سۆزلـىدى. كېيىـن ۋەكىللەر، مېھمانلار كەتتى. چوڭ يىغىن داۋام قىلدى. يىغىن بارغانچـە دولقۇنغا كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. يىغىندا سـۆزلەنگەن سـۆزلەر، ئوقۇغـان شېئىرلار، ئويىنىلىۋاتقان كانسېرت - ناخشىلا كىشىنى ناھـايىتى قـەـ زىقتۇراتتى. مەجلىسنىڭ ئاخىرىدا مەن سۆزلىدىم، ئاندىن كېيىـن مـېـ نىڭ تەكلىپىم بويىچە پـاختەكلـى دېھقانـلىرىنـىڭ ماۋجۇشـىغا يازغـان سالام خېتى ئوقۇپ ئۆتۈلدى.

مەن ئەشۇ چوڭ مەجلىستىن بىر ئىككى ھەپتە ئىلگىرى دېھقانـلار

خۇشاللىقىنى ماۋ جۇشىغا قانداق يەتكۈزۈش توغرىسىدا ئويلىنىپ، ئا-خىرى بىر شېئىر خەت يېزىش پىكرىگە كەلدىم. تېيىپچان بىلەن بۇ خەتنىڭ ئۇمۇمى توغرىسىدا قايتا ـ قايتا سۆزلەشتۇق. كېيىن خەتنى تېيىپچان شېئىر بىلەن يېزىپ چىقتى. تۇزەتتۇق. بۇ خەت خېلى ياخ-شى بولۇپ چىقتى. خەتنىڭ بېشىغا تۇڭەندىكى قۇرلار بىلەن باشلانغان (بۇ يەرگە خەتتە بېشىدىن ئۇچ تۆت كوپلىت كىرگۈزۈڭلىش لازىم.) خەتتە دېھقانلارنىڭ تەنتەنىلىك تۇيغۇسى ماۋ جۇشىغا يەتكۈزۈش ۋە ماۋ جۇشىغا رەھمەت سالامى دېگەن يېرىگە كەلگەندە دېھقانلار كۆز ياشلىرىنى قىلىپ تۇرۇپ «ياشىسۇن ماۋ جۇشى» دەپ شوئار توۋلاشتى. خەتتە پاخ-تەكلى دېھقانلىرىنىڭ ئۆتمۈشتە تارتقان زۇلۇم، جاپا، دەرت ـ ئەلەملىك كۈنلىرى بايان قىلىنغان يېرىگە كەلگەندە دېھقانلار ئۆزلىرىنى تۇ-تۇۋالالماي يىغلاشتى. ھەتتا ئەر ـ ئايال دېھقانلار ئاۋازلىرىنى قويۇۋې-تىپ ھازىر يىغلىغاندەك ھۆكۈرەپ يىغلاشتى. خەتنىڭ دېھقانلارنىڭ يەر ئىسلاھاتىنىڭ غالىبىيەتلىرىنى، ھەم ماۋجۇشىغا رەھمەت تەشەككۈر-لىرىنى يازغان يېرىگە كەلگەندە، دېھقانلار چوڭ خوشاللىق كەيپىياتىغا چۆمۈپ، شوئارلار بىلەن داقا ـ دۇمباقلار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ خوشال-لىقلىرىنى بىلدۈردى. خەت ھەقىقەتەن ياخشى يېزىلغان بولۇپ، بىز شۇ خەتنى يازغان ئادەملەرمۇ خەتنىڭ تەسىرىدىن ئۆزىمىزنى كۆز ياشلىرى-مىزنى ۋە ئاخىرىدا خۇشاللىقلىرىمىزنى باسالماي قالدۇق.

مەن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بۇ خەتنى ئۇيغۇرچە ھەم خەنزۇچە كاتتا قەغەزگە چوڭ ھەرپ بىلەن يازدۇردۇم. ئاندىن چىرايلىق ئوراپ، ئۈستىدىن تاۋار لېنتا بىلەن باغلاپ بېيجىڭگە مەج-لىسكە بارغاندا، ئالاھىدە ماۋ جۇشىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۆزۈم تاپشۇرۇپ بەردىم. ماۋ جۇشىگە ئاۋۋال ئۇ خەتنىڭ قايىردىن قانداق يېزىلغانلىقى توغرىسىدا ئېيتقاندىن كېيىن خەتنى ئاچقان ئىدۇق. ماۋ جۇشى ناھايە-تى خۇشاللىق بىلەن خەتكە كۆز يۈگۈرتتى. ئاندىن كېيىنكى بىر كا-تىپقا ئوقۇشنى بۇيرۇدى. كاتىپ خەتنى ئوقۇپ چىقتى. گەرچە خەت ئۇنچە قىسقا بولمىسىمۇ ماۋ جۇشى ئاخىرىغىچە ئوقۇتۇپ ئاڭلىدى. ماۋ جۇشىمۇ بەك تەسىرلەندى. بەزى ئالاھىدە تەسىرلىك يەرلەرگە كەلگەندە ماۋ جۇشى بەك خۇشاللىق كەيپىيات بىلەن دېھقانلارغا رەھمەت ئىزھار

قىلىپ تۇردى. خەتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ماۋ جۇشى: «قەد كۆ-تۈرگەن دېھقانلارغا مەندىن سالام ئېيتىڭ، مەن شىنجاڭ دېھقانلىرىنىڭ بۇ تەنتەنىلىك توي سالامىنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇش بولدۇم» دېدى. كېيىن مەن ماۋ جۇشىغا شۇ پاختەكلى دېھقانلىرىغا بىر پارچە جاۋاب خەت يېزىپ بەرسىڭىز، دېگەن ئىدىم. ماۋ جۇشى بولىدۇ، دېدى. ئىككى كۈندىن كېيىن پاختەكلى دېھقانلىرىغا يازغان ماۋ جۇشىنىڭ خېتىنى ماڭا ئەكېلىپ بەردى. بۇ خەتنى شىنجاڭغا ئېلىپ بېرىپ، قەشقەرگە بېرىپ پاختەكلى دېھقانلىرىنى توپلاپ خەتنى ئوقۇپ بەردىم ھەم ماۋ جۇشىنىڭ سالامىنى يەتكۈزدۇم. دېھقانلار پەۋقۇلئاددە خۇشاللىق بىلەن ماۋ جۇشىنىڭ مۇنداق ئالاھىدە خەت يازغانلىقىغا رەھمەت ئېيتىشتى. (بۇ خەت ھازىرمۇ پاختەكلى يېزىسىدا ساقلانماقتا.)

مەن يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن ماۋ جۇشىغا يەر ئىسلاھاتىدىن ئالغان تەسىراتىم ۋە تەربىيەم توغرىسىدا بىر پارچە خەت يازدىم. بۇ خەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: مېنىڭ دېھقانلار ئىنقىلابى، يەر ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ بىر قېتىم چوڭقۇر سىنىپىي تەربىيە ئالغانلىقىم، بۇندىن كېيىن كەڭ ئىشچى ـ دېھقانلار ئاممىسى بىلەن بىرلىكتە داۋاملىق كۈرەش قىلىدىغانلىقىم توغرىسىدا يېزىلغان. ماۋ جۇشى بۇ خەتنى كۆرگەندىن كېيىن شىنجاڭدىن بېيجىڭگە بېرىپ قايتقان ۋاڭ جېندىن ماڭا سالام ئېيتىپتۇ، ھەم «يولداش سەيپىدىنىڭ خېتىنى ئالدىم، ئو-قۇدۇم، ياخشى يېزىلىپتۇ. يولداش سەيپىدىنگە سالام ئېيتىڭ. يولداش سەيپىدىن ئۆزى دېگەندەك بىر قېتىملىق چوڭ سىنىپىي تەربىيە ئاپ-تۇ. بۇ تەربىيە بۇندىن كېيىنكى ئىنقىلابىي ھەرىكەت جەريانىدا ناھايى-تى مۇھىم قورال» دەپتۇ.

مەن يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا ئىككى پارچە ئەدەبىي ئەسەر يازدىم. بىرسى، مەن يۇقىرىدا ئېيتقان ئۆگزىدە ئولتۇرۇپ خاتىرىلەنگەندىن باشلاپ دېھقانلار تويى تامام بولغۇچە بولغان ئەھۋال ـ بۇ «دېھقانلار تو-يى» دېگەن تېمىدا يېزىلغان ئىدى. يەنە بىرى «تۇردى قاسىمنىڭ خۇ-شاللىقى» دېگەن بىر ئەدەبىي ئوچېرك. تۇردى قاسىم دېگەن بۇ كىشى پاختەكلى يېزىسىدا ئاتا ـ بوۋىسىدىن تارتىپ پومپىشچىكلەر قولىدا ئەڭ قاتتىق ئېزىلگەن ھەم ئېغىر جاپالىق ھاياتنى بېشىدىن كەچۈرگەن

بىر ياللانما دېھقان ئىكەن. بۇ ئادەم يېزىدا يەر ئىسلاھاتى باشلانغاندىن تارتىپ تا ئاخىرىغىچە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىگە جان دىلى بىلەن ئاكتىپ قاتناشتى ھەم چوڭ رول ئويناندى. بۇ ساۋاتسىز، لېكىن ئۆزىنىڭ سىنىپىي كۆرەش سەۋىيىسى ئۈستۈن بىر ئادەم بولۇپ، ھەر بىر كۆرەش پائالىيەتلىرىدە، ھەر بىر مەجلىستە كىشىلەرنى قايىل قىلىدىغان، بىز زىيالىيىتلار ئېيتالمايدىغان ئاددى خەلق تىلى بىلەن ياخشى سۆزلەرنى قىلىپ دېھقانلارغا ناھايىتى چوڭ تەسىر بېرىدىغان، بۇ ئادەمدىن مېنىڭ ئالغان تەسىراتىم، ھەقىقەتەن چوڭ بولدى. تۇردى قاسىمنىڭ يەر ئىسلاھاتىدىن ئىلگىرىكى ھاياتىنى ھايات دېگۈچىلىكى يوق ئىدى. مەن يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن تۇردى قاسىمنىڭ ئۆيىگە يەنە باردىم. ئەمدى يېڭى ئۆيدىكى يېڭى باغدىكى يېڭى تۇردى قاسىم، بۇ شۇ كۈنى مېنى خوتۇن بالىلىرى بىلەن شۇنداق خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالدىكى ئۈنى ئەمدى ئۆزىمۇ ئېيتىپ تۈگىتەلمەيمەن. مۇشۇ ئالغان تەسىراتلىرىمنى ئومۇمەن تۇردى قاسىمنىڭ يەر ئىسلاھاتى باشلانغاندىن تارتىپ تا ئاخىرىغىچە بولغان بىر ياللانما دېھقانىنىڭ ھەقىقىي ئوبرازىنى كۆرسىتىپ بەرگەن ئەھۋالنى مەن يىغىنچاقلاپ ئەشۇ ئەسەردە يازدىم. (ئۇ ئەسەر شۇ ۋاقىتتا گېزىتلەردە ژۇرنالالاردا ئېلان قىلىنغان، كېيىن مېنىڭ بىر ئەسەرلەر توپلىمىغا كىرگۈزۈلدى.)

پاختەكلى يېزىسىدىكى يەر ئىسلاھاتى چوڭ ئۈتۈق بىلەن تاماملاندى. بىز تەجرىبىلەرنى يەكۈنلىدۇق. خىزمەت گۇرۇپپىسى دۇنياغا ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدىن تەپسىلىي دوكلات بەردى. مۇشۇ مەزگىللەردە پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە ئېلىپ بېرىلغان يەر ئىسلاھاتى سىناق ھەرىكەتلىرى مۇشۇ 1952 ـ يىلىنىڭ 1 ـ يېرىمىدا ئومۇمىي باشلىنىپ كەتتى. يىل ئاخىرىدا، ئايىغى 1953 ـ يىلىغا كەلگەندە يەر ئىسلاھاتى تامام ئاياقلاشتى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا ئەسىرلەر بويى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان فېئودالىق تۈزۈم ـ پومېشچىك زومىگەرلەر-نىڭ دېھقانلار ئۈستىدىن قىلىپ كەلگەن زۇلۇمغا خاتىمە بېرىلدى. كەڭ دېھقانلار ئاممىسى ھەقىقىي ئازادلىققا چىقتى. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدىكى يەر ئىنقىلابى تۈگەپ، ئەمدى يېڭى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب باسقۇچى باشلاندى.

بەشىنچى باب سوتسىيالىزم دەۋرىگە قەدەم قويۇش.

يەر ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىپىسى تاماملانغاندىن كېيىن پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە (مەملىكەت بويىچىمۇ ئوخشاش) پۈتۈن ئازادلىقتىن كېيىنكى ئىنقىلابنىڭ ئىككىنچى قەدىمى ــ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش قەدىمى باشلاندى. يەر ئىسلاھاتى بۇ ئۇ- مۇمىي ئىنقىلابنىڭ بىر باسقۇچى بولۇپ، سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا تەييارلىقتىن ئىبارەت ئىدى. مەملىكەتنىڭ كۆپ جايلىرىدا دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ بىر قىسمى بولغان يەر ئىنقىلابى قوراللىق كۈرىشى بىلەن تەڭ ئېلىپ بېرىلدى. شىنجاڭدا بولسا تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن ئاۋۋال پارتىيە ھۆكۈمەت ھەربىي جەھەتتىكى تەشكىلىي خىز- مەتلەر ئىشلەندى. تەشۋىقى خىزمەت بىرىنچى ئورۇنغا قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر يىلدىن ئارتۇقراق ۋاقىت ئىچىدە ئومۇمىي تەييارلىق قىلە- نىپ، يەر ئىسلاھاتى خىزمىتى باشلاندى. بۇ خىزمەت 1951 ــ يىلىنىڭ 2 ــ يېرىم يىلدا باشلىنىپ، 1953 ــ يىلىنىڭ باشلىرىغىچە، يەنى ئىككى يىل مىقدارىدا ئېلىپ بېرىلدى. فېئودالىلىق تۈزۈم يوقىتىلماي تۇرۇپ، پۈتۈن دېھقانلار ئاممىسىنى ئېكسپىلاتاتسىيە زۇلۇمىدىن ئازاد قىلماي تۇرۇپ، ئۇلارنى تەشكىللەپ تەربىيىلىمەي تۇرۇپ، سوتسىيا- لىستىك ئىنقىلابنى ئېلىپ بېرىش قىيىن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋۋال يەر ئىنقىلابى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ ئىنقىلابنىڭ غالىبىيىتى ئەمەلىيەت- تە سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ ئالدىنقى قەدىمى بولدى. مۇشۇنداق تەييارلىق شەرتلىرى ھازىرلانغانلىقى ئۈچۈن مەملىكەت بويىچە ئوخ- شاشلا شىنجاڭدىمۇ ئەمدى سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ يېڭى قەدىمى باشلىنىدى. بۇ قەدەم ئالدى بىلەن سىياسىي ئىدىيە جەھەتتىن تەييار- لىق قىلىش، يەنى خەلق ئاممىسىنى سوتسىيالىزم روھىدا تەربىيە- لەش، سوتسىيالىستىك ھەرىكەت ئۈچۈن سەپەرۋەر قىلىش، شۇنىڭ بە- لەن تەشكىلىي، ئىدىيە ھەم باشقا جەھەتلەردىن يەنە بىر قەدەم ئىلگە- رىلىگەن ھالدا سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك ئۆزگەر-

تىش ھەربكىتىگە تەييارلىق قىلىش بولدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھەربكەت زور كۇچ بىلەن داغۇ داغۇلۇق بىلەن باشلىنىپ كەتتى. شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يېڭى سوتسىيالىزم دەۋرگە قەدەم قويۇشى ــ بۇ شىنجاڭ تارىخىنىڭ تەرەققىياتىدىكى يەنە بىر مۇھىم باسقۇچى بولدى. ھەربكەتتە ئىشچى ـ دېھقانلار ئاممىسىنى سوتسىيالىزم روھىدا كەڭ تەربىيىلەشتىن باشقا، زىيالىيلار ئاممىسىنى ــ ھەر دەرىجىلىك پار ـ تىيە، ھۆكۇمەت، ھەربىي كادىرلارنى، پەننى كادىرلارنى، يەنە باشقا سا ـ ھەدىكى ئىلمىي خادىملارنى تەربىيىلەش ئالدىنقى ئورۇندا تۇراتتى. مۇ ـ شۇ خىزمەت ياخشى ئىشلەنمىسە سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنىڭ يېڭى دەۋرى باشلىنىشى قىيىن ئىدى. شۇڭلاشقا شىنجاڭدا پۈتۈن پارتىيە ئەزالىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئىشچى ـ دېھقان ئاممىسىغا يۆلىنىپ تۇرۇپ بۇ كەڭ تەربىيە ھەربكىتى قانات يېيىپ كەتتى. 1952 ـ يىلـ ـ نىڭ ئىككىنچى يېرىم يىلىدىن باشلانغان سوتسىيالىزمدە دەۋرىنىڭ بۇ يېڭى قەدىمى ئومۇمەن ئالغاندا خېلى ئوڭۇشلۇق داۋام قىلدى. ئەلۋەتتە بۇ دەۋردە ھەر تۈرلۈك قىيىنچىلىق ۋە مەسىلىلەر كۆرۈلۈپ تۇردى. بۇنداق بىر يېڭى ئىنقىلابىي ھەربكەتتە مەسىلە ۋە قىيىنچىلىقلارنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. 1953 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلى ھەتتا 1959 ـ يىلىغىچە بولغان مۇشۇ دەۋردە سوتسىيالىستىك ئىن ـ قىلابنىڭ چوڭ دولقۇنى ئىدىيىۋى كۆرىشى ئېلىپ بېرىلىشى بىلەن بىللە ھەر خىل ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ قارشىلىغىنى يېڭىش، بىر ـ لىكسىپ ساھەسىدىكى ئادەملەرنى تەربىيىلەش ۋە بىللە ئېلىپ مېڭىش، مىللىي ۋە دىنىي خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلەش ــ بۇ ئىشلار ئومۇمەن ئالغاندا ياخشى ئېلىپ بېرىلدى. ئەمما خىزمەتتە بەزى كەمچىلىك ۋە خاتالىقلار، بەزى ئېغىشلار بولۇپ تۇردى. بەزى ۋاقىتتىكى خاتالىقلار مەسىلەن، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۆرەش، ئوڭچىلارغا قارشى كۆرەشكە ئوخشاش ھەربكەتلەردە تاكتىكىغا، سىياسەتكە دىققەت قىلـ ـ ماسلىق خاتالىقلىرى يۈز بەردى. ئەمما يەنە ئۇنۇق ئاساسىي ئورۇندا بو ـ لۇپ خىزمەتنىڭ ئالغا بېسىشى ــ غالىبىيەت ئاساسىي ئورۇندا تۇردى.

ئىزاھات ــ يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەر ـ كىتى جەريانىدىكى ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىرەك بولغان سىياسىي، ئىدە ـ

يېڭى، تەشكىلىي خىزمەتلەر ئېلىپ بېرىلغان يىللاردىكى ئومۇمىي ئۇ-
تۇقلاردىن باشقا خىزمەتتە كۆرۈلگەن مەسىلىلەر ۋە خاتالىقلار توغرا-
سىدا مەن يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتتۈم. بۇ مەسىلە ۋە خاتالىقلار ئاساسەن
مىللىي مەسىلە ھەم دىنىي مەسىلە كۆپرەك كۆرۈلدى. ئاشۇ مەسىلە ۋە
قىيىنچىلىقلار مەركىزىي كومىتېتنىڭ ئۆز ۋاقتىدا تۈزۈتۈلۈپ بارما-
غان بولسا يەر ئىسلاھاتىنى ئۆتكۈزۈش ئېلىپ بېرىش قىيىن بولغان
بولاتتى.

يەر ئىسلاھاتىدا ياخشى تەجرىبە ۋە ساۋاقلار قولغا كەلدى. بۇنداق
تەجرىبە ـ ساۋاقلارنىڭ ئاساسلىقلىرى: فېئودالىزىم تۈزۈمىنى ئاغدۇرماي
تۇرۇپ، ئىنقىلابتا سوتسىيالىزمغا قاراپ ئالغا بېسىش مۇمكىن ئەمەس-
كەن. يەنە بىرى كەڭ دېھقانلار ئاممىسىدىن ئىبارەت بۇ كۈچنى ئۇزۇل
ـ كېسىل ئازاد قىلىپ، ئۆز ـ ئۆزىگە خوجا بولۇش دەرىجىسىگە كۆ-
تۇرمەي تۇرۇپ سوتسىيالىستىك ئىنقىلابتىن گەپ ئېچىش مۇمكىن ئە-
مەسكەن. ئاخىرقى بىرى، يەر ئىسلاھاتى ھەربىر جەريانىدا يالغۇز
دېھقانلا ئەمەس بارلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ھەربىي كادىرلارنىمۇ سە-
نىپ ۋە سىنىپىي كۈرەش توغرىسىدا ماركسىزم ـ لېنىنىزم روھى بە-
لەن تەربىيىلەش ناھايىتى زۆرۈر ئىكەن.

بەشىنچى قىسىم

ئاپتونومىيە قۇرۇلۇش

بىرىنچى باب ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشىغا تەييارلىق ۋە پىكىر ئىختىلاپلىرى

ئاپتونومىيە جۇڭگودا زادى قاندىق قۇرۇلىدۇ دېگەن مەسىلە بىر مۇھىم مەسىلە بولۇپ، مەركەزدىن تارتىپ ئۆلكىلەرگىچە قىزغىن مۇزاكىرە قىلىندى. بۇ مۇزاكىرە 1953 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا، يەنى يەر ئىسلاھاتى تاماملاشقاندىن كېيىن باشلاندى. ئاساسىي گەپ: بىرىنچى ـــ ئاپتونومىيە جۇڭگودا قوشما رىسفوبلىكا (يەنى لىيەنباڭ جىدۇ) بولامدۇ، ياكى باشقا خىلدىكى ئاپتونومىيە قۇرۇلامدۇ دېگەن مەسىلە. ئىككىنچى ـــ ئاپتونومىيە جۇڭگودا قايسى مىللەتلەرگە قايسى دەرىجىدە بېرىلىدۇ؟ دېگەن مەسىلە. بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە بولۇپمۇ بىرىنچى مەسىلە ئۈستىدە مەركەزدىن، مىللىي رايونلاردىمۇ جىددىي مۇزاكىرە قىلىندى.

شىنجاڭدا ئاپتونومىيە قاندىق قۇرۇلىدۇ؟ دېگەن مەسىلىنى بىز خېلى ئىلگىرىدىنلا مۇزاكىرە قىلىپ كەلگەن. مەن «ئۇمۇر داستانلىرى» 2 ـ كىتابىدا شىنجاڭ ئازاد بولۇشتىن ئىلگىرى غۇلجىدا بۇ مەسىلە قانداق مۇزاكىرە قىلىنغانلىغىمىزنى ئېيتىپ ئۆتكەن. ئاخىرى بىز، شىنجاڭ «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىنى يېڭى جۇڭگونىڭ بىر قىسمى بولىدۇ، شىنجاڭدا ئاپتونوم رىسفوبلىكىسى قۇرۇلۇشى» دېگەن پىكىرگە كەلگەن ئىدۇق. بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدىكى ئۆزىمىز كۆرۈپ بىلىپ تۇرغان ئەھۋال ـ سوۋېت ئىتتىپاقىدا «سوۋېت لەر ئىتتىپاقى ـــ ئىتتىپاقداش رېسفوبلىكلەر» قۇرۇلدى دەپ، بىز مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك دەيتتۇق. بىزنىڭ «شىنجاڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى يېڭى جۇڭگونىڭ بىر قىسمى بولىدۇ» دېگىنىمىزنىڭ مەنىسى، جۇڭگودىمۇ ئىتتىپاقداش سوۋېتلەر ھاكىمىيىتى بولىدۇ، مىللەتلەر يېڭىچە ئاپتونومىيىگە ئىگە بولىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭمۇ تېخى ئەشۇ ئىتتىپاقداش دۆلەتنىڭ ئىچىدە بىر ئىتتىپاقداش رىسفوبلىكا بولۇپ قۇرۇلىدۇ دەيتتۇق. بۇ بىزنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى تەجرىبىمىزلا بولۇپ قالماستىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك

پارتىيىسىنىڭ ئالتىنچى قۇرۇلتاي ئالتىنچى پىلىمونداا «جۇڭگودا پۈ-تۈن مەملىكەت ئازاد بولغاندىن كېيىن لىيەنباڭ جىدۇ قۇرۇلىدۇ» دەپ قارار قىلىنغان ئىكەن. ماۋ زېدۇڭمۇ ئۆزىنىڭ سۆزىدە بۇنى ئېيتقان. بىز تارىخىي ھۆججەتلەردىن مۇشۇ پاكىتلارنى كۆرۈپ شۇنداق بولىدۇ، دەپ ئىشەنگەنمىز. شۇڭا بىزنىڭ جۇڭگو ئازاد بولۇش ئالدىدىكى ئاپتو-نومىيە توغرىسىدىكى پىكرىمىزنىڭ مۇشۇنداق ئاساسى بار ئىدى.

مەن 1949 ـ يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا بىرىنچى نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشكە قاتناشقان مەزگىللەردە جۇڭيائنىڭ ئاپتونومىيە مەسىلىسىگە قارىتا بولغان پىكرىگە ناھايىتى دىققەت قىلدىم. لېكىن مەيلى ماۋ زې-دۇڭ بولسۇن، مەيلى باشقا رەھبەرلەر بولسۇن ئاپتونومىيە توغرىسىدا ئوچۇق گەپ بولمىدى. مۇنداق ئەھۋالدا مەن ئاپتونومىيە توغرىسىدىكى كونكرېت پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش ھازىر ۋاقتى ئەمەس ئوخشاي-دۇ، دېگەن ئويغا كەلدىم. بىز بېيجىڭدىن قايتىش ئالدىدا يولداش جۇ ئېنلەي بىلەن شىنجاڭدىكى يېڭى قۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەت توغرىسىدا سۆھبەتلەشتۇق.

بۇ قېتىم جۇ ئېنلەي ئاپتونومىيە توغرىسىدا ھېچ قانداق گەپ ئاچمىدى. مەن ئاخىرى: شىنجاڭنىڭ ئاپتونومىيەسى قانداق بولار؟ دەپ سوئال قويدۇم. يولداش جۇ ئېنلەي: «ئاپتونومىيە چوقۇم قۇرۇلۇش كې-رەك؟ قانداق بولىدۇ؟ زادى جۇڭگودا دۆلەت تۈزۈمى قانداق بولىدۇ؟ بۇ مەسىلىلەرنى ئويلىنىش كېرەك. ھازىر بىر مەسىلە ئېنىقكى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى جۇڭگودىكى ھەر مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئورتاق دۆلەت» دېدى. مەن بۇنىڭدىن، جۇڭگودا «لىيەنباڭ جىدۇ بولمايدۇ» دېگەن مەنىنى ئۇقتۇم. كېيىن مەن يولداش جۇئېنلەيگە شىنجاڭدا يېڭى قۇرۇ-لىدىغان ھۆكۈمەتنىڭ نامىنى نېمە دېسەك بولار؟ دېدىم. يولداش جۇ-ئېنلەي: «ھازىرچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دەپ تۇرساقلار، كېيىن يەنە كۆرەرمىز» دېدى. كېيىن مەن: «يېڭى قۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەتنىڭ نامى-نى ــ شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇختارىيەت ھۆكۈمىتى ـ دېسەك قانداق بولار؟» دېدىم. يولداش جۇئېنلەي: «بۇ مەسىلىنى سىلەر قايتىپ ئاۋۋال ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قۇرغاندىن كېيىن، نۆۋەتتىكى ۋەزىپىلەرنى ئو-رۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن كېيىن ئۆز نۆۋىتىدە مۇزاكىرە

قىلساق» دېدى. مەسىلە مەلۇم بولدىكى جۇڭگودا لىيەنباڭ جىدۇ بولماي-
دىكەن. لېكىن شىنجاڭدا بۇ مەسىلىنى پىكىر ئېلىش خاراكتېرىدە
مۇزاكىرىلەشتۇق. مۇزاكىرە داۋامىدا مەن ئاشۇ 6 ـ قۇرۇلتاي 6 ـ يى-
غىنىنىڭ قارارىنى ئېيتقان ئىدىم. يولداش دېڭ پىڭۇن بۇ قارار كېيىن
ئەمەلدىن قالغان، ـــ دېدى. مەن: «بىز مۇشۇ قارارنىڭ بولغانلىغىنى
بىلىمىز، لېكىن بۇ قارارنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى بىلمەيدە-
كەنمىز» دېدىم. كېيىن يولداش ژاڭ جېن ۋە باشقىلار بۇ توغرىسىدا
ئىزاھات بەردى. دېمەك، جۇڭگودا بىرلەشمە دۆلەت سىستېمىسى بول-
مايدىكەن. كېيىن بىز ئاپتونومىيە شەكلى قانداق بولىدۇ؟ دېگەن مە-
سىلىنى قويدۇق. بەزى يولداشلار بۇنىڭغا ئېنىق بىر نېمە دېيەلمىدى.
كېيىن، بىز «بۇنى مۇزاكىرە قىلساق، جۇڭگىياڭمۇ مۇزاكىرە قىلۇېتىپ-
تۇ» دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ مەسىلە شۇنداق چالا قالدى.

1952 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا ژاڭ جېن بېيجىڭغا بېرىپ قايتىپ
ماڭا: «ماۋ جۇشى سىزنى ئاپتونومىيە توغرىسىدا بىر كونكرېت پىكىر
قويۇشىڭىزنى ئېيتتى» دېدى. مەن: «ئاپتونومىيە مەسىلىسىنى جۇڭگىياڭ
بىر قارارغا كەلسە ئاندىن سۆزلەشسەك» دېدىم. كېيىن يەنە، جۇڭگىياڭ-
دىن سىزنىڭ پىكرىڭىزنى سوراۋاتىدۇ، دېدى. مەن بۇ مەسىلىسىنى
ئاخىرى ئويلاپ يۇرۇپ ئىلگىرى ئويلىغانلىرىمنى، كېيىنكى ئەھۋاللار-
نى بىرلەشتۇرۇپ يۇرۇپ بىر پىكىر لايىھىسىنى يېزىپ چىقتىم. بۇ-
نىڭدا ئىتتىپاقداش ئاپتونوم رايونلىكا دەپمۇ ئېيتىلمىغان. ئاپتونوم
رايونى دەپمۇ ئېيتىلمىغان. ئاساسىي تېما يەنىلا «شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇخ-
تارىيە ھۆكۈمىتى» دېسەك دېگەن پىكىرنى يازدىم. ئاپتونومىيىنىڭ
تەشكىلىي، ئاپتونومىيىنىڭ ۋەزىپىلىرى، ئۇنىڭدىن باشقا بىر قاتار
مەسىلىلەر توغرىسىدا بىر نەرسە يازدىم. بۇنى فىنجۇ چاڭۇېيدا مۇزاكىرە
قىلغاندا ئوچۇق مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلمىدى. كېيىن ماۋ جۇشىغا
جۇڭگىياڭغا ئەۋەتىپ جۇڭگىياڭنىڭ يولىورۇقىغا قارايدىغان بولدۇق.

بۇ مەجلىستە مۇزاكىرە قىلىنغان بىر مەسىلە ـ بۇ مەسىلە ئازاد-
لىقتىن بېرى بىر نەچچە قېتىم تالاش ـ تارتىش بولغان مەسىلە ئىدى.
لېنىنىنىڭ «مىللەتلەر ئۆز ـ ئۆزىنى باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە» دېگەن
سۆزىنى قانداق چۈشىنىش ھەم قانداق ئەملگە ئاشۇرۇش توغرىسىدىكى

گەپ ئىدى. بۇنىڭغا كۆپرەك دېڭ لىچۇن لېنىننىڭ سۆزى خەلقئارا مىللي مەسىلىگە، يەنى مۇستەملىكىلەر قولىدىكى ئېزىلگەن مىللەتلەرنىڭ ئازادلىققا قارىتىپ ئېيتىلغان، دېدى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى تەكىتلىدى. مەن بۇنىڭغا قوشۇلمىدىم. لېنىننىڭ بۇ سۆزى خەلقئارا مىللي مەسىلىگىمۇ قارىتىلغان. كۆپ مىللەتلىك بولغان بىر دۆلەتكىمۇ قارىتىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن لېنىن بۇ سۆزنى قىلغاندا سوۋېت ئىتتىپاقىدا مىللي ئاپتونومىيە قانداق يۈرگۈزۈشنى كۆزدە تۇتۇپ ئېيتقان، دېدى، ئىش قىلىپ بۇ مەسىلىدە خېلى تالاش ـ تارتىشلارنى قىلدۇق. دېڭ لىچۇنمۇ لېنىننىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلىپ چىقتى. مەنمۇ لېنىننىڭ، ئىستالىننىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلىپ چىقىپ، مەجلىستە خېلى مۇنازىرىلەشتۇق. لېكىن بۇ مۇزاكىرىدە ھەر ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىدىن قايىل قىلالمىدۇق. شۇ بويىچە بۇ ئىش ئاشۇنداق قېلىۋەردى.

1954 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا بېيجىڭدە ئاپتونومىيە توغرىسىدا مۇزاكىرە بولغاندا بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان كەسكىن پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن يالغۇز مەنلا ئەمەس، باشقا مىللي رايوندىن كەلگەنلەر، مەسىلەن: ئىچكى موڭغۇلىيەدىن كەلگەنلەرمۇ بىرلەشمە رىسىۋبلىكا تۈزۈمىنى تەكىتلىدى. ئۇلارمۇ ئەشۇ 6 ـ قۇرۇلتاي 6 ـ يىغىنىنىڭ قارارىنى مىسال قىلىپ كۆرسەتتى. شۇ مەجلىسىنىڭ بىرىدە لى يۈۋېنمەن: «ئۇ قارار شۇ ۋاقىتتا تولۇق مۇزاكىرە قىلىنغان قويۇلۇپ قالغان ئىدى، مەملىكەت ئازاد بولۇشنىڭ ئالدىدا ئازاتلىقتىن كېيىن مىللي ئاپتونومىيە قانداق ھەل قىلىدۇ، دېگەن مەسىلە جىق ئويلىشىلغاندىن كېيىن، ئاخىرى ئەشۇ ئىلگىرىكى قارارلارنى ئەملىدىن قالدۇرۇش، ئازاتلىقتىن كېيىن داۋاملىق ئويلىشىش، دېگەن پىكىر بولغان ئىدى» دېدى. ئاخىرى لى ۋېنمەن خۇلاسە قىلىپ، جۇڭگونىڭ ھەم جۇڭگودىكى مىللەتلەرنىڭ ئەھۋالىغا ئاساسەن جۇڭگودا رايونلۇق ئاپتونومىيە تۈزۈمى يۈرگۈزۈش، يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە رايونلۇق ئاپتونومىيە، ئوبلاستلىق ئاپتونومىيە، ناھىيىلىك ئاپتونومىيە، كېيىن مىللي يېزا قۇرۇش كېرەك، دېگەن پىكىرنى ئېيتتى. يەنە، جۇڭگونىڭ مىللي ئەھۋالى سوۋېتكە ئوخشمايدۇ. سوۋېتتە ئاز سانلىق مىللەتلەر 50% تىن 60% گىچە تەشكىل قىلىدۇ. بىزدە

جۇڭگودا ئاران 6% تەشكىل قىلىدۇ، مۇشۇ ئوخشىمايدىغان شارائىتنى كۆزدە تۇتۇش كېرەك، دېدى. بۇ پىكىرلەر جۇڭيانخنىڭ يۇقىرى روھى يولىيورۇقىغا ئاساسەن بىز شىنجاڭدا ئاپتونومىيىنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قاراپ تەشكىل قىلىش ئىشىگە كىرىپ كەتتۇق. پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئاپتونومىيىسى توغرىسىدا، تالاش ـ تارتىشلار ناھايىتى جىددى بولدى، ئاخىرى جۇڭيانخنىڭ پىكرىگە بىرلىككە كېلىندى. ئەمدى ئوبلاستقا كەلگەندە مەن بىر پىكىرنى تەكىتلىدىم. قازاق، قىرغىز، موڭغۇلغا ئوخشاش چارۋىچىلىق رايونىدىكى مىللەتلەر ئاشۇ تاغدا تۇرۇپ، كۆچمەن ھاياتتا تۇرۇپ، كۆچمەن مەكتەپتە تۇرۇپ قانداق قىلىپ سوتسىيالىزمنى قۇرىدۇ؟ دېگەن مەسىلىنى قويدۇم. كېيىن مەن شىمالىي شىنجاڭنىڭ كۆچمىلىكى يەنە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئوچ ۋىلايەتنى قازاق ئوبلاستى قىلىش، ئايرىم ۋىلايەت قۇرۇش، ئانۇشنى قوشۇپ قىرغىز ئاپتونومىيە ئوبلاستى قىلىپ قۇرۇش مېنىڭ بۇ پىكىرىمگە بولۇپمۇ ئۇيغۇر كادىرلارنىڭ ئىچىدە ناھايىتى چوڭ قارشىلىق بولدى. قارشىلىق ھەتتا ئادەتتىكىچە ئەمەس، ناھايىتى جىددى، ناھايىتى قەتئىي بولدى. مەن قايتا ـ قايتا سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ ئەشۇ پىكىرىمنى تەكىتلىدىم. يەنى قالغان مىللەتلەرگىمۇ ياردەم قىلىش كېرەك. ئۇلارنىمۇ ئويغا چۈشۈرۈپ تۇزلەشكىكە چۈشۈپ دېھقانچىلىق قىلدۇرۇش كېرەك. ئۇلارمۇ زاۋۇت قۇرسۇن، تۇراقلىق مەكتەپلەرنى قۇرسۇن، مۇشۇنداق بولغان ۋاقىتتا ئۇلار سوتسىيالىزم يولىغا ماڭالايدۇ، دېگەننى يەنە تەكىتلىدىم. مەسىلەن، ئىلى ۋىلايىتى بىلەن ئاتۇش ناھىيىسىنى ئىككى ئوبلاستقا قوشۇپ بېرىشى مەسىلىسىدە، مەن كۆپرەك ئۇيغۇر كادىرلارغا كەك قورساق بولۇش كېرەك. يەنى شىنجاڭدا ئۇيغۇرلار ئاساسىي چوڭ مىللەت بولغانلىقى ئۈچۈن ئاز سانلىق مىللەتلەرگە جىقراق يار-دەم قىلىش كېرەك، دېگەن پرىنسىپتا چىڭ تۇردۇم. ئاخىرى شۇنداق بولدى.

بۇندىن باشقا بايىنغۇلىن مەسىلىسى. باشتا قاراشەھەر ناھىيىسى ھەم خوتوسۇنجۇل ناھىيىسى قوشۇلۇپ بىر قاراشەھەر موڭغۇل ئوبلاستىسى بولغان ئىدى. كېيىن بۇ 1956 ـ يىلى ياكى 1957 ـ يىللىرى-مۇ، كورلا ۋىيىتى قوشۇلۇپ كېڭەيتىلدى. مىللىي ئاپتونومىيە قۇرۇ-

لۇشىنىڭ ئالدىدا ئاپتونومىيىنىڭ نامى توغرىسىدا بىر ئاز مەسلە چىقىپ، كېيىن ئاخىرى بۇ توغرا ھەل بولدى. 1954 ـ يىلىنىڭ 1 ـ يېرىمىدىن مەن بېيجىڭدە مەجلىسە بولۇۋاتقىنىمدا يولدا شى جىڭشىن بۇرھان ئەپەندى بىلەن ئىككىمىزنى ئۆيىگە چاقىرىپ ئاپتونومىيە توغرىسىدا ماۋ زېدۇڭنىڭ بىر يولىيورۇقىنى يەتكۈزدى. بۇ يولىيورۇقتا شىنجاڭنىڭ ئاپتونومىيە نامىنى «شىنجاڭ ئاپتونومىيىسى» دەپ ئاتاق؟ دەپ ماۋ جۇشى ئىككىلاردىن پىكىر سورايدۇ دېدى. بۇ گەپ ماڭا ناھايىتى قاتتىق تۇيۇلدى، ھەم تۇيۇقسىز ئويلىمىغان يەردىن كەلگىنى چىقتى. كېيىن مەن جاۋاب بېرىپ، ـ «ئاپتونومىيە تاغقا، دەريا‌غا، زېمىنغا قاراپ بېرەلمەيدۇ. مىللەتكە قاراپ بېرىدۇ، ئەگەردە ئۇ جايدا مىللەت بولمىغاندا ئاپتونومىيىمۇ بولمايدۇ» دېدىم.

مەن بۇ سۆزنى قىلغاندا بىر ئاز نارازىلىق كەيپىيات بىلىنىپ تۇراتتى. مەنمۇ ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىشقا ئىلاجسىز بولغان ئىدىم. بۇنىڭ‌غا شى جۇڭشىنمۇ بىر نېمە دېيەلمەي ھودۇقۇپ قالدى. بۇرھان ئەپەندى «ۋوي، بۇ سۆزنى ئالدىرىماي قىلسىڭىز بولاتتى، ماۋ جۇشىنىڭ يولىيورۇقى ئەمەسمۇ، ماقۇل دېيىش كېرەك» دېدى. مەن ئاچچىغىمنى بۇرھان ئەپەندىدىن ئالدىم: «دېسەم نېمە بولىدىكەن، توغرا سۆزنى قىلغىلىمۇ بولمايدىكەن، مېنىڭ تىلمىنى كىمسۇالامدىكەن؟...» دېدىم. بۇ سۆزنى قىلىۋاتقاندا ھەم قىلىپ بولغاندىن كېيىن مەن ئۆزۈمنى تۇرۇۋالالماي‌دىغان ئەھۋالىمنى سەزدىم ـ دە، دەرھال بېسىق بولۇشنى ئويلىدىم. كىچىك ۋاقتىمىزدا بىزگە مۇئەللىم بولغان بىر خەلىپىتىم «ئاچچىغى كەلگەندە سوغۇق سۇدا يۇزىنى يۇيۇش كېرەك، ئاچچىقنى توختىتىدۇ» دېگەن ئىدى، دەرھال شۇ ئېسىمگە كەلگەندە، مەن ھاجەتخانىغا كىرىپ سوغۇق سۇدا يۇزۈمنى تەكرار ـ تەكرار يۇيدۇم. پېشانەمگە بېشىمغىمۇ سۇ بىلەن خېلى سوغۇق ئۆتكۈزدۈم. راست، قارىسام بىر ئاز ئاچچىغىم بېسىلغاندەك قىلدى. شۇندىن كېيىن چىقىپ ئۆزۈمنى خېلى تۇتۇۋالغىلى ئىلىپ، تۇرۇپ ئاندىن يولداش شى جۇڭشىنگە: «ماۋ جۇشى ئېگىزدە تۇرۇپ يىراقنى كۆرىدۇ، ماۋ جۇشى بىزدىن تېخىمۇ ئەتراپلىق ۋە كەڭ ئويلىنىشى مۇمكىن. بىز ماۋ جۇشىنىڭ يولىيورۇقىنى ئىجرا قىلىمىز. ئەمما مۇشۇ مەسىلىدە ياخشىراق ئويلىشىپ باقساق، «ئۇيغۇر» دېگەن

سۆز ئەگەر شىنجاڭنىڭ ئاپتونومىيىسىگە قوشۇلمىسا بۇ ئاپتونومىيە نامىنى خەلقنىڭ رازىلىغىدىن ئۆتكۈزۈش قىيىن، ھەتتا قارشىلىقلار چىقىپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنى سىزنىڭ ماۋ جۇشىغا يەتكۈزۈشىڭىزنى، ھەم ماۋ جۇشىنىڭ قايتا ئويلاپ بېقىشىنى ئۆتۈنىمەن»دېدىم. لېكىن يولدا شى جۇڭشىن، مەن ماۋ جۇشىنىڭ سىزنىڭ سۆزىڭىزنى قىلاي، دېدى. ئىككى كۈندىن كېيىن شى جۇڭسىن يەنە ئىككىمىزنى چاقىرىپ، ماۋ جۇشى يولداش سەيپىدىننىڭ پىكرىگە قوشۇلدى. يەنە «ئۇيغۇر ئاپتونومىيە رايونى» دېگەن توغرا بولىدىكەن، سەيپىدىنگە ئېيتىپ قويۇڭلار دېدى» دەپ تاپشۇردى دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇچ كۈندىن بېرى ئويلاپ ـ ئويلاپ ئىدىيەمدىن ئۆتكۈزەلمىگەن ۋە قانداق قىلىشنى بىلەلمىگەن بۇ مەسىلە يېشىلدى. بىر نەچچە كۈن يولداش شى لى ۋېنمەن بىلەن سۆزلەشكەندە ئۇ ئادەم «شىنجاڭ ئاپتونومىيىنىڭ نامى توغرىسىدا ماۋ جۇشى سىزنىڭ پىكرىڭىزگە قوشۇلدى. ئەسلىدە بۇ سۆزنى ماڭا تاپشۇرغانىدى، مەن سىزنىڭ قوشۇلماسلىغىڭىزنى بىلگەنلىكىم ئۈچۈن سۆزلىشىشكە رازى بولمىغان ئىدىم. ئاندىن كېيىن شۇ يەردە شى جۇشىنغا تاپشۇرغان ئىدىم. ماۋ جۇشى سىزنىڭ سۆزىڭىزنى قايتا ـ قايتا ئويلاپ «يولداش سەيپىدىننىڭ پىكرى توغرا. بىزنىڭ ئويلىغىنىمىز توغرا بولماپتۇ. شۇنداق قىلايلى، يەنىلا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونومىيە رايونى دېيىلگىنى تۈزۈك» دېدى. لى رۇيخۇەن، شۇنداق قىلىپ بۇ مەسىلە ياخشى ھەل بولدى. ئاپتونومىيە قۇرۇلدى.

بىر زامانلار ئۆتتى. بىراق مېنىڭ بېشىمدىن ئاشۇ «ماۋ جۇشى تەلىمىنى كېسىۋالاتتىمۇ؟» دېدى دېگەن توقماي زادىلا ئۇزۇلمەي كەلدى. ھەر بىر قېتىم ھەربىكەت بولغاندا ـ يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەشتە، شۇجىڭجۇيىغا قارشى كۈرەشتە، مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا، ئۇنىڭدىن كېيىن ۋاقىت قېنىڭ شىنجاڭغا بېرىپ مېنى ئاتالمىش «تەنقىدلەش»قىلغاندا بۇ سۆزلەر ماڭا قارشى ئادەملەرنىڭ «بىرىنچى ئاتىدىغان ئوقى» بولدى. مەن دائىم كىشىلەرگە بۇ مەسىلىنى چۈشەندۈرۈشتىن باشقا ھېچ چارە قىلالمىدىم. ئەمما سۆزۈمنىڭ توغرىلىقىنى، بىراق سۆزنىڭ قوپال بولغانلىقىنى ئېقرار قىلدىم.

1955 ـ يىلى ئاپتونومىيە قۇرۇلدى. ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشنىڭ

ئالدىدا بېيجىڭدە يولداش دېڭ شياۋپىڭ مەن تۇرغان مېھمانخانىغا كېـ-
لىپ «جۇڭگۇنىڭ سىزنىڭ ئاپتونومىيە رەئىسى بولۇشىڭىزنى قارار قىلـ-
دى، شۇنى سىزگە ئۇقتۇرۇپ قويماقچىمىز» دېدى. مەن «رەئىسلىكىنى
يەنە بۇرھان ئەپەندىم قىلسا، مەن قولۇم بوشراق بولۇپ چۈدائۇبي ھەم
باشقىلارغا جىقراق ياردەم قىلىشىم مۇمكىن» دېدىم. كېيىن يولداش
دېڭ شياۋپىڭ، جۇڭگۇنىڭ ئەتراپلىق ئويلاشتى. شىنجاڭدا پىكىرمۇ مۇ-
شۇنداق دېدى. تەييارلىق قىلدۇق ھەم تەييارلىق تۇگىگەندىن كېيىن،
1995 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئاپتونومىيە قۇرۇلدى. يولداش
دۇڭ بىۋۇ داڭجۇڭيىڭ، ماۋ جۇشىغا ۋاكالىتەن شىنجاڭغا بېرىپ ئاپتو-
نومىيە قۇرۇلۇشى پائالىيىتىگە قاتناشتى. پائالىيەت ياخشى ئۆتتى.

1955 ـ يىلىنىڭ 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ 3 كۈنى بېيجىڭدە بىر مۇھىم
مەجلىس بولىدىكەن، شۇ مەجلىسكە يولداش دۇڭ بىيۇۋ بىلەن ئىككى-
مىز كەلدۇق. جۇڭنەنخەيدە مەجلىس ئېچىلىپ، دەم ئېلىشتا باغقا چى-
قىپ دەم ئېلىپ يۈرسەك ماۋ جۇشى چىقىپ قالدى. كىشىلەر ماۋ جۇ-
شىنى ئوراپ ئېلىپ قول ئېلىشىش ئەھۋال سوراش ئىشلىرى بولۇۋاتـ-
قاندى. ماۋ جۇشى چەتتىرەك تۇرغان مېنى كۆرۈپ قېلىپ مەن تەرەپ-
كە كېلىشكە باشلىدى. ماۋ جۇشى كېلىپ ناھايىتى خۇشال كەيپىياتتا
مېنىڭ قولۇمنى قاتتىق سىقىپ تۇرۇپ: «ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشىڭلارنى
تەبرىكلەيمىز، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشىڭلارنى تەبرىكلەي-
مىز» دەپ مېنىڭ قولۇمنى قايتا ـ قايتا خۇشاللىق بىلەن سىقتى. مەن
ماۋ جۇشىنىڭ شۇنچە سەمىمىي، قىزغىن كەيپىياتىنى كۆرۈپ بەك
خۇشال بولدۇم. بولۇپمۇ ئاپتونومىيە قۇرۇشىڭلارنى دەپ بولۇپ يەنە
تەكرار «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشىڭلارنى تەبرىكلەيمىز»
دېگەن سۆزى ماڭا بەك چوڭقۇر تەسىر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن خۇشال
خورام مەجلىسكە كىردۇق. مەن ھېلىقى «تىلمىنى كېسۇۋالاتتىمۇ؟»
دېگەن سۆزنى ئۇيغۇرچە ئېيتتىم، ئۇ يەردە يولداش بۇرھانىدىن باشقا
ئۇيغۇرچە بىلمىدىغان ئادەم يوق بىدى، ئەمدى بۇ سۆزنى قانداق قىلىپ
تارالدى، نېمە ئۈچۈن كېيىن ھە دېسە ماڭا بۇ مەسىلە ئالدىمدىن چى-
قمىدۇ؟ دەپ ئويلىدىم. كېيىن مەسىلە ئېنىقلاندى. بۇرھان ئەپەندى ئاشۇ
سۆھبەتتىن كېيىن جۇڭيانىڭنىڭ قايسى ئورۇنلىرىغا بىر پىكىر يازغاـ-

دىن تاشقىرى چۈداڭۇبيغا ئالاھىدە بىر دوكلات يازغان ئىكەن. مەن بۇ يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۆرەشتە ماڭا ھۇجۇم قىلغانلارنىڭ پە- كىرلىرىدىن سېزىۋالدىم.

ئىككىنچى باب ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشى ۋە مىللىي سىياسەتنىڭ يېڭى باسقۇچى.

ئۇزاق ئۆتمەي شىنجاڭدا ئاپتونومىيە قۇرۇلۇپ بولدى. بىر ئاپتونوم رايون، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل، خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىرى، ئۇندىن باشقا بىر تاشقورغاندا تاجىك ئاپتونومىيە ناھىيىسى، مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى... قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئوخشاشلا رايونلۇق ئاپتونومىيە قۇرۇش ئىشلىرى ئاياقلاشتى. ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشنىڭ ئەملىگە ئاشۇرۇلىشى جۇڭگودا مىللىي مەسىلىنىڭ جۇڭگوچە تۈسىنىڭ بىر كونكرېت ئەمەلىيىتى بولىدۇ. ئاپتونومىيە قۇرۇلۇشى بىلەن بىللە شۇ ھەربىرىنىڭ ئالدى كەينىگە بىر-لەشتۇرۇپ، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى، كەڭ تەشۋىق قىلىندى. مىللىي سىياسەتنىڭ ئاساسى پرىنسىپلىرى 1949 ـ يىلى سىياسىي كېڭەشنىڭ بىرىنچى نۆۋەتلىك يىغىنىدا ئومۇمىي پروگراممىدا ئوچۇق بەلگىلەنگەن. بىرى، «جۇڭگودىكى ھەممە مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر»، يەنە بىرى «جۇڭگودا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئولتۇراقلاشقان ئەھۋالىغا قاراپ رايونلۇق ئاپتونومىيە ئەملىگە ئاشۇرۇلىدۇ». ئۇچىنچىسى، «ھەر بىر مىللەت ئۆزىنىڭ تىل ـ يېزىق ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى ئەملىگە ئاشۇرۇشقا ھوقۇقلۇق»؛ تۆتىنچى، «ھەر بىر مىللەت ئۆزىنىڭ كادىرلىرى بىلەن ئىشلىرى باشقۇرۇشقا ھوقۇقلۇق» پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ بۇ پرىنسىپلىرى ئىچىدە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى مۇستەھكەملەش، چوڭ خەنزۇچىلىققا ۋە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ـ دەپ بەلگىلەنگەن. مىللىي سىياسەتنىڭ بۇ پرىنسىپلىرى كېيىن بىرىنچى ئاساسىي قانۇن، ئىككىنچى ئاساسىي قانۇن، ئۈچىنچى ئاساسىي قانۇندىمۇ شۇنداقلا بېكىتىلىپ داۋاملاشتۇرۇلدى. پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ بۇ ماركسىزمچە پرىنسىپلىرى جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۇرۇپ تۇرۇپ ئىجرا قىلىنىشى ـــ بۇ جۇڭگونىڭ مىللىي مەسىلىدە چوڭ تارىخىي ھەم رد-

ئال ئەھمىيەتلىك بىر ئىش بولدى. شۇندىن باشلاپ ئاز سانلىق مىللەت-
لەر ئالدى بىلەن فېئودالىق زۇلۇمدىن، ھەم مىللىي زۇلۇم ۋە باشقا
خىل ئېكسپىلاتاتسىيە زۇلۇمىدىن ئازاد بولدى، تەڭ باراۋەرلىككە ئې-
گە بولدى. شۇنىڭ بىلەن ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يېڭى
سوتسىيالىستىك تەرەققىياتىغا كەڭ يول ئېچىلدى. كېيىن سوتسىيا-
لىزم يولىدا داۋاملىق ئالغا بېسىش جەريانىدا جۇڭگا يەنە تەڭلىك،
ئىتتىپاقلىق ھەمكارلىق ئاساسىدىكى يېڭىچە سوتسىيالىستىك مىللىي
مۇناسىۋەتنى ئەملگە ئاشۇرۇش دېگەن پىرىنسىپنى ئوتتۇرىغا قويدى.
شۇنداق قىلىپ جۇڭگودا رايونلۇق ئاپتونومىيە سىياسىتى ئۇنىڭ ئەمە-
لىيىتى ئىجرا قىلىنغاندىن كېيىن مىللەتلەرنىڭ چوڭ يېڭى ھاياتى
باشلاندى.

ئاپتونومىيە يولغا قويۇلۇشى بىلەن شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىل-
لەتلەرنىڭ ئالغا بېسىش قەدىمى ئىلگىرىكى ئاساسىدا خېلى تېز بول-
دى. ئاز سانلىق مىللەتلەر يالغۇز سىياسىي قانۇنىي جەھەتلەردىلا ئە-
مەس، بەلكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى ئىجرا قىلىدىغان ئەركىنلىككە
ئىگە بولدى، شىنجاڭ بويىچە ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇش قەدىمى ئى-
گىرىگە قارىغاندا چوڭ تەرەققىي قىلدى؛ شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت مائا-
رىپ ئىشلىرىمۇ يېڭى باسقۇچقا كۆتۈرۈلۈپ ئىلگىرىلىدى. مۇشۇ كۈ-
رەشلەر جەريانىدا شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ پارتىيە رەھبەرلىكىدە
ئىتتىپاقلىق قوشۇنى بارغانچە كۈچەيدى. شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي يې-
ڭى قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەشكە باشلىدى. يېزا ئىگىلىكىدە تەشكىللە-
نىش ھەمكارلىق يولغا قويۇلۇپ، دېھقانلار ئاممىسىنىڭ ئەمگەك كۈچى
جارى قىلىنىدىغان بولدى. خېلىلىغان جايلاردىكى دېھقانلار قوساق،
كىيىمدە ئاساسەن خاتىرجەملىككە ئىگە بولۇشقا باشلىدى. يېڭى مائا-
رىپ تۈزۈمى ۋە پروگراممىا بويىچە خېلى چوڭ قەدەم بىلەن ئىلگىرى
باستى. خەلقنىڭ كۆپچىلىكى ساۋاتسىز بولغان ئەھۋال قەدەممۇ ـ قە-
دەم ئۆزگۈرۈشكە، يەنى ساۋاتلىق بولۇشقا قاراپ ئىلگىرلىدى. مەدەنە-
يەت، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرى يېڭى روھتا راۋاجلىنىشقا باشلە-
دى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىمى ئۇيغۇر 12 مۇقامى رەتلىنىپ تولۇق-
لىنىشقا باشلىدى. يۇقىرىقى بۇ ئۈتۈقلار شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىل-

لەتلەرنىڭ يېڭى سوتسىيالىستىك ھاياتقا قەدەم قويۇپ ئىلگىرى بې-
سۇاتقان ئىشەنچىلىك ئىرادىسىنى مەيدانغا كەلتۈردى.

بۇ ئەھۋاللار مىللىي سىياسەتنىڭ يېڭى ئۆتۈقلىرىدىن ئىبارەت
بولدى. ئەمما بۇ تېخى چوڭ قەدەمنىڭ باشلىنىشىدىنلا ئىبارەت ئىدى.
تېخى سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي جەھەتلەردە مەسىلىلەر خېلى
جىق ئىدى. جەمئىيەتتە ئىلگىرىدىن قېلىپ قالغان قالاق ئىدىيىنىڭ
تەسىرى، بولۇپمۇ دىنىي خۇراپاتنىڭ تەسىرى تېخىچىلا خېلى چوڭ ئە-
دى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مىللىي سىياسەتنى ئەستايىدىللىق بە-
لەن تولۇق ئىجرا قىلىش، قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ بۇندىن كېيىنكە-
سى سوتسىيالىستىك يېڭى يولغا تېخىمۇ چوڭراق يول ئېچىش ھەم
سوتسىيالىزمغا قاراپ قەتئىي ئىلگىرىلەشتىن ئىبارەت بەك مۇھىم
ھەم قىيىن ۋەزىپىلەر ئالدىمىزدا تۇراتتى. بۇ مەسىلە ۋە قىيىنچە-
لىقلارنى ھەل قىلىش ئانچە ئاسان بولمىدى. شۇنداقتىمۇ ئىلگىرىلەش
ھامان ئاساسىي ئېقىم بولۇپ تۇردى.

ئۇچىنچى باب مىللىي خىزمەتنىڭ ئاساسىي تەجرىبىلەر

مىللىي مەسىلە پۈتۈن مەملىكەت بويىچە، ئوخشاشلا شىنجاڭدا بىر مۇھىم ۋە مۇرەككەپ بىر مەسىلە. بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بىز مۇنداق تەجرىبە ۋە ساۋاقلارغا ئىگە بولدۇق.

1) مىللەتلەرنىڭ تولۇق ئازادلىقى قولغا كەلمەي تۇرۇپ، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقىنى ئەملگە ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس.

2) مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بولماي تۇرۇپ يېڭى دۇنيا قۇرۇشتىن ئىبارەت مۇشكۇل ۋەزىپىنى ئەملگە ئاشۇرۇش مۇمكىن بولمايدىكەن.

3) ھەر بىر مىللەتنىن ئۆز ئىشىغا ئۆزى خوجايىنلىق قىلىدىغان ياخشى كادىرلا بولماي تۇرۇپ شۇنىڭ بىلەن بىر قىسىم ئىلغار كومۇنىستىك كادىرلار بولماي تۇرۇپ بۇ ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش قىيىن ئىكەن.

4) قىيىن ھەم مۇرەككەپ بولغان مىللىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا پارتىيىنىڭ ماركسىزملىق توغرا مىللىي نەزەريىسىنى ئۆگىنىش، مۇشۇ نەزەريە بويىچە مىللىي مەسىلىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش كېرەككەن. ئەگەر مۇشۇنداق شەرتلەر بولمىغاندا، ياكى مۇشۇنداق مۇھىم تەدبىرلەر بولمىغاندا، مىللەتلەر رايونىدا مىللىي خىزمەتنى ياخشىلاش، ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش، شۇنداق قىلىپ ھەر بىر مىللەت ئىتتىپاق بولۇپ سوتسىيالىزم يولىغا قاراپ ئورتاق ئالغا بېسىش مۇمكىن ئەمەس. بىز يۇقىرىدىكى مۇشۇ مۇھىم پرىنسىپلار بويىچە ئىش قىلغاندا ئىشمىز ئوڭۇشلۇق بولدى، بۇ مۇھىم پرىنسىپلارغا خىلاپلىق قىلغاندا، ئۆزۈمچىلىك قىلغاندا، بۇ ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماس نۇرغۇن يېڭى مەسىلىگە دۇچ كېلىدۇق. بۇ يەردە ئەڭ مۇھىم بىر تەجرىبە ـ مىللەتچىلىكلىك، مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغىنى كۆچەيتىشتە بۇ ناھايىتى چوڭ بىر توسالغۇ ئىكەن. شۇڭا ئىلگىرىكى ئۇمۇمىي پروگراممىدا ھەم كېيىنكى قانۇنلاردا «چوڭ خەنزۇچىلىقىغا ۋە يەرلىك

مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇلىدۇ» دەپ كۆرسىتىلگەن پرىنسىپنى قەتئىي ئەملگە ئاشۇرۇش زۆرۈر ئىكەن. لېكىن بۇ مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ئۇ بىر مەزگىلنىڭ بىر دەۋرنىڭلا ۋەزىپىسى ئەمەس ئىكەن. بۇ ناھايىتى مۇشكۇل، داۋاملىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىدىغان بىر مۇھىم ئىش ئىكەن. شۇڭلاشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدا، شۇنداقلا پارتىيىنىڭ مىللىي مەسىلىدىكى سىياسەت پرىنسىپلىرىنى قەتئىي ئىجرا قىلىش، شۇنىڭ بىلەن مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، مەيلى ئۇ چوڭ مىللەتچىلىك بولسۇن كىچىك مىللەتچىلىك بولسۇن ھەممىسىگە ئوخشاش قارشى تۇرۇش كېرەك ئىكەن. يولداش ماۋ زېدۇڭ مۇشۇ ئەھۋاللارنى ئېتىبارغا ئېلىپ، مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش كېرەك، ئالدى بىلەن «چوڭ خەنزۇچىلىققا قارشى تۇرۇش كېرەك. يەر-لىك مىللەتچىلىك بولسا ئۇنىڭغىمۇ قارشى تۇرۇش كېرەك» دەپ ناھايىتى ئوچۇق كۆرسەتكەن. بىز ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا بۇ ئىشقا كۆڭۈل بۆلدۇق، لېكىن ھەر ئىككى مىللەتچىلىككە ئۆز ۋاقتىدا توغرا تاقابىل تۇرۇش، سىياسىي تاكتىكا مەسىلىسىگە دىققەت قىلىش يېتەرلىك بولمىدى. بەزى ۋاقىتتا ئېغىشلار، بەزى ۋاقىتتا كەمچىلىك خاتالىقلارمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. بۇنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرىمۇ كېلىپ چىقتى. شۇڭا مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش بۇ سوتسىيالىزم دەۋرىدىكى مۇھىم بىر ۋەزىپە. بۇ ۋەزىپىدە چىڭ تۇرۇش، ئۇنى ئەملگە ئاشۇرۇش كېرەك. ئەمما ئەڭ مۇھىمى سىياسەت، پرىنسىپ، تاكتىكىغا دىققەت قىلىش كېرەك. مىللەت مەيلى ئۇ قايسى مىللەتتىن بولسۇن ئۇنىڭ توغرا تەرىپى ئىلغارلىقى، مىللىي ئۆرپ ئادىتى ۋە باشقا ھەتتا دىندىن كىرگەن بىر مۇنچە خۇسۇسىيەتلەرگە ئېتىبار قىلىش بەك زۆرۈر ئىكەن. بۇنداق ئىشلارغا قىلىشتا ئىدىيىنى ئاساس قىلىش، تەربىيىنى ئاساس قىلىش ئىتتىپاقنى چىقىش قىلىش مۇھىم ئىكەن. ئەگەردە مۇشۇ پرىنسىپقا رىئايە قىلىنمىسا ئۇ ۋاقىتتا مىللەتچىلىكنى قىلىمەن دەپ، بەلكى مىللىي ئىتتىپاقلىققا دەخلى يەتكۈزۈۋالىدىغان ئىشلارمۇ بولىدىكەن. بۇ ئۆتكەن بۇ جەريانىدا مىللەتچىلىككە ئالاھىدە قارشى كۆرەش ئېلىپ بېرىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئەملىيەتتىكى مەسىلىلەردە ئاشۇ پارتىيە-نىڭ پرىنسىپلىرىغا خىلاپ كېلىدىغان، ياكى ئوڭ ياكى سولغا تارتىپ

كېتىدىغان ئېغىشلار بولۇپ تۇرىدۇ. بىز مۇشۇنداق مەسىلىلەرگە دىققەت قىلدۇق. ئەمما دىققەت قىلىشىمىز يېتەرلىك بولمىدى. بۇنداق يېتەر-سىزلىكنىڭ ئاقىۋىتى كېيىن يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش ھەرىكىتىدە ناھايىتى ئوچۇق ئىپادىلەندى.

ئالتىنچى قىسىم

يەنە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا دەم ئېلىش ۋە داۋالىنىش

ئۆتكەن بىر مەزگىلدىن بېرى ئىشنىڭ ئالدىراش بولغانلىغىدىن ھەم ئىدىيە جەھەتتىكى يۇكىنىڭ ئېغىر بولغانلىقىدىن بولسا كېرەك، سالامەتلىكىم ئانچە ياخشى بولمىدى. قان بېسىمى بىر مەزگىل تۆۋەن چۈشكەن بولسىمۇ، يەنە تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئۆرلەپ قالىدۇ. يۈرەكنىڭ سوقۇشى تازا جايىدا ئەمەس. بەزىدە چاپسانراق سوقۇپ كېتىدۇ. ئۇيقۇ ياخشى ئەمەس. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ داۋالىنىش ھەم دەم ئېلىش توغرىسىدا يولداش جۇ ئېنلەيگە ئېيتقان ئىدىم. ئۇ كىشى ماقۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن 1957 ـ يىلى 7 ـ ئايدا سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا ئايىم، 6 ياشلىق ئارزۇگۈل بىلەن باردۇق. بىز ئالمۇتۇغا بارغاندا قازاقىستانىنىڭ ئالىي سوۋېت رەئىسى قارشى ئېلىپ، زىياپەت بەردى. بىر نەچچە كۈن دەم ئالدۇق. 7 ـ ئاينىڭ ئاياقلىرىدا ئايروپىلان بىلەن موسكۋاغا باردۇق. موسكۋاغا بېرىپ بىر نەچچە كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن دوختۇرغا بېرىپ كۆرۈندۇم. موسكۋادا ئۇلارنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلارنى كۆرۈدىغان «كىرېمل» دېگەن ئالاھىدە دوختۇرخانىسى بار ئىكەن. مەن بېرىپ ياتتىم. دوختۇرلار كۆڭۈل بۆلۈپ پۈتۈن ئەھۋالىمنى ئەتراپلىق تەكشۈردى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە سالا ـ مەتلىكىمدە چوڭ مەسىلە كۆرۈلمىدى. پارچە مەسىلىلەر ئاز ئەمەسكەن. يەنە يۈرەكنىڭ ھەرىكىتىنىڭ جايىدا ئەمەسلىكى، قان بېسىمىنىڭ ئېگىز ـ پەس بولۇپ تۇرۇشى، ئۇيقۇسىزلىق ۋە باشقىلار.

دوختۇرلار بىر مەزگىل ياخشى دەم ئېلىشنى تاپشۇردى. چىقىپ موسكۋادا دەم ئالدۇق.

موسكۋادا دەم ئېلىش جەريانىدىكى ئالاھىدە بىر پائالىيەتسىزلىك — موسكۋادا ئېچىلغان خەلقئارا ياشلار بايرىمىغا قاتناشتۇق. ئۇ ۋاقىتلاردا خەلقئارادا نۆۋەت بىلەن بەزى چوڭ دۆلەتلەردە خەلقئارا بايرىمى بولۇپ تۇرىدىغان. 8 ـ ئاينىڭ بىرسى ئېچىلىش مۇراسىمى بولدى. بىزمۇ مېھمان سۈپىتىدە قاتناشتۇق. بۇ ياشلار بايرىمى ناھايىتى چوڭ تەنتە ـ نىلىك ئۆتكۈزۈلدى. بىزنىڭ جۇڭگودىن بارغان ۋەكىللەر ئۆمىكى

(جۈملىدىن شىنجاڭدىنمۇ بارغان ئىدى) بۇ بايرام جەريانىدا خېلى قارشى ئېلىشقا ئۇچرىدى. پائالىيەتلەر ئىچىدە جۇڭگونىڭ، ياۋروپا ئەل-لىرىدىن ئەنگلىيە، فىرانسىيىنىڭ، ئامېرىكىنىڭ، يەنە ئاسىيادىن ھىندىستانىنىڭكىگە ئوخشاش ياشلارنىڭ سەنئەت ئۆمەكلىرى خېلى تەن-تەنىلىك ئويۇنلارنى قويۇپ، بۇ مەزگىللەردە پۈتۈن موسكۋا ھەقىقەتەن چوڭ بىر بايرام تۈسىگە كىرگەن ئىدى. بايرام ئاخىرلىشىۋاتقان كۈن-لەردە كىرېمىل ئىچىدە ياشلار بايرىمىغا كەلگەن ۋەكىللەرنى قارشى ئېلىش ھەم سەيلى قىلىش ھەرىكىتى ئۆتكۈزۈلدى. تەكلىپ بويىچە بىزمۇ مۇشۇ بايرامغا باردۇق. كىرېمىل تەرەپتە قاتار تىزىلغان سىرتى ۋە ئىچىگە داغدۇغىلىق مېھمانلارنى قارشى ئېلىش ياشلار ئەترىتى ئو-رۇنلاشقان ئىكەن. كىرېملىنىڭ دەرۋازىسى ئۈستىدىن كاناي بىلەن كەلگەن ئادەملەرنى قايسى مەملىكەتنىڭ ئادىمى، قانداق ئۆمەك ياكى كىملىكىنى ئېلان قىلىپ تۇرىدىكەن. بىز دەرۋازىغا يېقىن بارماستىنلا ئاشۇ كانايدىن: «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەدىرلىك مېھمىنى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئى-سى سەيپىدىن ئەزىزى ئۆزىنىڭ ئائىلىسى بىلەن...» دەپ ئېلان قىلدى. ئاندىن كېيىن يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى قارشى ئالغۇچىلار بىزگە گۈل تۇتتى. چوڭ ئالقىش بىلەن قارشى ئالدى. دەرۋازىدىن كىرگەندىن كې-يىن يەنە ئۆزاققا سوزۇلغان قارشى ئېلىش ياشلىرى تېخىمۇ چوڭ ئال-قىشلار بىلەن ھۆرمەت بىلەن قارشى ئالدى.

كىرېمىل سارىيى ئىچىدىكى بۇ سەيلە ھەقىقەتەن ناھايىتى داغدۇ-غىلىق ھەم كۆڭۈللۈك بولدى. ئاۋۋال سوۋېت ئىتتىپاقى ياشلار ۋەكىل-لىرى تەرىپىدىن قىسقا قارشى ئېلىش نۇقتا سۆزلەندى. ئاندىن كېيىن ھەر خىل مەيدانلاردا ئىختىيارىي ھەرىكەت ــ تاماق، دەم ئېلىش، ئەڭ مۇھىمى ھەر بىر ئەلنىڭ ياشلىرى ئۆزلىرىنىڭ سەنئەت نومۇرلىرىنى كۆرسىتىش، شۇنداق قىلىپ خەلقئارا ياشلار ۋەكىللىرىنىڭ ئۆز ئېلە-مىڭ سەنئىتىنى نامايىش قىلىدىغان بىر بايرامغا ئايلىنىپ كەتتى. بىز ئايرىم تەييارلانغان بىر يەردە ئولتۇرۇپ تاماقلانغاندىن كېيىن، پۈتۈن مەيداننى ئارىلاپ چىقتۇق. بىز دەرەخلىك كوچىدىن كېلىۋاتقىنىمىزدا بىر توپ ئۆزبېك ئارتىسلارنى ئۇچرىتىپ قالدۇق. ئۇلار بىزنى كۆرۈپلا

كىملىكىمىزنى تونۇدى. بىزنى ئوراپ ئېلىپ ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالدى. بىز ئۇلار بىلەن سەممىي سۆزلەشتۇق. شۇنداق قىلىپ بۈگۈنكى چوڭ تەنتەنىلىك خەلقئارا ياشلار بايرىمىدەك ئۇنتۇلمىغان بىر خاتىرە قالدۇرۇلدى.

ئىككىنچى باب فىللاندىيىدە

8 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا بىزنىڭ خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ فىللاندىيىگە بارىدىغان ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئەزالىرى موسكۋاغا كەلدى. مەن شۇ ۋەكىللەر ئۆمىكىنى باشلاپ فىللاندىيىگە باردىم. فىللاندىيە ھۆكۈمىتى بىزنى ياخشى قىزغىن قارشى ئالدى. فىنلاندىيىنىڭ زۇڭتۇڭىدىن تارتىپ تاكى تۆۋەندىكى كادىرلىرىغىچە، بولۇپمۇ فىللاندىيىنىڭ زۇڭلىسى يەنە باشقا فىللاندىيە گۇڭچەنداڭى بەك قىزغىن قارشى ئالدى. فىللاندىيە ـــ جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتى ئالاھىدە قارشى ئالدى.

فىللاندىيىگە بېرىش بىز ئۈچۈنمۇ ناھايىتى قىزىقارلىق بىر سەپەر بولدى. بىز بېرىپ ئەتىسى فىللاندىيە تەرەپ بىزنى قارشى ئېلىش زىياپىتى ئۆتكۈزدى. زىياپەتتىن كېيىن فىللاندىيە يىخۇينىڭ باشلىقلىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدۇق. بۇ سۆھبەتتە ئاساسەن ئىككى دۆلەتنىڭ دوستلۇقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش، خەلقئارا مەسىلىلەردە ئۆز ئارا ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش، ئىككى دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ئالاقىسىنى كۈچەيتىش... قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆھبەت ئۆتكۈزدۇق. سۆھبىتىمىز خېلى ياخشى ئۆتتى. ئەتىسى كۈنى فىللاندىيە زۇڭلىسى بىزنى قوبۇل قىلدى ھەم سۆھبەتتىن كېيىن زىياپەت بەردى.

كېيىن بىز فىللاندىيىنىڭ شىمالغا قاراپ ساياھەتكە چىقتۇق. فىنلاندىيە بەك گۈزەل بىر مەملىكەت ئىكەن. ئۇ يەردە تەبىئەت بەك گۈزەل ئىكەن. مەملىكەت شىمالىي رايونلاردا خاس بولغان چوڭ ئورمانلىقلار بىلەن قاپلانغان ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن مەملىكەتنىڭ ھەممە جايىدا دېگۈدەك سۇ، دەريالاردىن باشقا چوڭ كۆللەر بولىدىكەن. ئەلنى ئۇلار: «كۆللەر مەملىكىتى» دەپ ئاتىشىدىكەن. بىز شىمالغا بېرىپ ئاۋۋال كېمە بىلەن ماڭدۇق. بىز شىمالغا بارغىچە سۇدا، قۇرۇقلۇقتا، يەنە سۇدا، يەنە قۇرۇقلۇقلاردا ھەم كېمە ھەم ماشىنىدا ماڭدۇق. فىللاندىيىنىڭ ئەڭ شىمالىي قۇتۇپ دېڭىزىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا باردۇق.

بۇ جايىنىڭ مەنزىرىسى باشقىچە بىر مەنزىرە ئىكەن. شىمالدا ئۇزاق كەتكەن شىمالىي قۇتۇپ مۇز دېڭىزى، ئىككى تەرەپتە پايانسىز كەتكەن ئوكيان، جەنۇبتا ئورمانلىقلار بىلەن قاپلانغان يازنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرى بىلەن بىزنىڭ مەملىكىتىمىزنى ۋە شىنجاڭنى سېلىشتۇرۇپ باقساق باشقا بىر ئالەمگە كېلىپ قاپتىمىز. ئۇ ياقتا يازنىڭ كۈنى ئۇچ ئاي كۈن پاتمايدىكەن. قىشنىڭ كۈنى ئۇچ ئاي قاراڭغۇ بولىدىكەن. بىز ئاشۇ فىنلاندىيىنىڭ شىمالىي بارغان ۋاقتىدا سائەت قاراپ پائالىيەت قىلدۇق. كېچە يوق دېيەرلىك، بىر ـ ئىككى سائەت يېرىم قاراڭغۇلۇق تاڭ ئېتىپ كەتتى. فىللاندىيىنىڭ كۆپچىلىكى شىمالىي تەرەپنى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، ئوۋ ئوۋلاش بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىكەن. جەنۇبىي تەرەپى بولسا يېزا ئىگىلىكىتىن باشقا سانائەت، خېلى تەرەققىي قىلغان ئىكەن.

فىنلاندىيىدە مۇنداق بىر قانچە ئالاھىدىلىكلەرنى كۆردۇق. بىرى، مەكتەپ ئىشلىرىغا چوڭ ئېتىبار بېرىدىكەن. بالىلار تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئىككى يىل داۋاملىق كەسىپ ئۆگىنىدىكەن. ئوغۇللار كۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، شوپۇرلۇق، تامچىلىق قاتالمقلار كەسىپلەر، قىزلار سەيپۈڭلۇق، گۈل تىكىش، ئاشپەزلىك، ئۆي ئىشلىرى ۋە باشقىلار... دېھقانلار بىرلىشىپ ھەمكارلىق بىلەن بىر ـ بىرىگە ياردەملىشىپ ئۆي سالىدىكەن. بىر ئەھۋال، فىللاندىيىدە ئوغرى يالغان بولمايدىكەن ياكى يوق دېيەرلىك. ئۇنداق بولۇشنىڭ سەۋەبى ئوغرى يولۇقسا ھەر كىمنىڭ جازالىشىشى ھەتتا ئۆلتۈرۈۋېتىش ھوقۇقى بار ئىكەن. ئۇلار تەجرىبە مەركىزى فىلىنكىدە بىر ئوچۇق ماگىزىن قۇرۇپتىكەن بېرىپ كۆردۇق. ئىشكىلەر ئوچۇق، ئىچىدە مال ساتقۇچىلار مۇ يوق. خېرىدار كىرىپ قالسا نەرسىنى ئالىدىغان بولسا باھاغا قاراپ كاسىغا پۇلنى سېلىپ قويۇپ چىقىپ كېتىدىكەن. بۇنداق ئەھۋال ئومۇمىي بولمىسىمۇ، لېكىن شۇنى بىر سىناق قىلىۋېتىپتۇ، بۇ بىر ياخشى ئەھۋال ئىكەن.

فىنلاندىيىدە بولغان كۈنلىرىمىزدە فىنلاندىيىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى زۇڭتۇڭى كىكولىن دېگەن ئادەم بىزنى شەھەرنىڭ سىرتىدىكى بىر ياز لىق سارىيىدا قوبۇل قىلدى. بىز بۇ ئادەم بىلەن خېلى سەمىمىي سۆھ-

بەتلەشتۇق. ئالدى بىلەن ئۇ ئادەم سۆزىنى باشلاپلا، بىز جۇڭگو ۋەكىلـ
لەر ئۆمىكىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ
دادىسىنىڭ ئىزىنى بىلەن مېڭىپ ئېلىمىزگە كەلگەن جۇڭگو ۋەكىللەر
ئۆمىكىنىڭ باشلىقى سەيپىدىن ئەپەندىنى سەمىمىي قارشى ئالىمىز
دېدى. كېيىن بىزنىڭ ۋەكىللەر ماڭا قاراشتى. مەن: «زۇڭتۇڭ جانابلـ
رىغا رەھمەت! راست، دادام ئۆز ۋاقتىدا بۇ ئەلگە كەلگەن ئىكەن، ئۇ
ۋاقىتتا مەن تېخى تۇغۇلمىغانىكەنمەن، ئۇزاق زامانلاردا بولغان ئىكەن.
كېيىن دادام بىزگە فىنلاندىيىنىڭ ھاۋاسى، ئېقىمى، فىللاندىيە خەلقى
توغرىسىدا كۆپ سۆزلەپ بېرىدىغان، دادام بىر يىلدا ئۇ جايدا 6 ئاي
قارىغۇ، 6 ئاي يورۇق بولىدۇ، دەيدىغان. دادامنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلـ
كىنى مەن بۇدا كۆردۇم» دېدىم. ئۇ ئادەم خۇشاللىق ئىزھار قىلدى.
شۇنىڭ بىلەن شۇ كۈندىكى قوبۇل قىلىش كۆڭۈللۈك بولدى. كېيىن
جۇڭگو فىنلاندىيە دوستلىقىنى كۈچەيتىش، جۇڭگونىڭ خەلقىارا مەسـ
لىلەرنى ھەل قىلىشتىكى ئۆيناۋاتقان رولى، ئاندىن كېيىن جۇڭگو —
فىنلاندىيىنىڭ يەنە ئىقتىساد، مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ھەمكارلىقىنى
كۈچەيتىش... توغرىسىدا سۆھبەتلەشتۇق. قاتار پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا
قويۇلدى.

كېيىن بىز ۋەكىللەر قايتىساق بۇ خەۋەر «خەلق گېزىتى» گە بېـ
رىلىپتۇ. ئەمدى بۇنى ئۇ زۇڭتۇڭ قاندىق قىلىپ قالدى دېسەڭلار، مەن
كېمە بىلەن شىمالغا كېتىپ بارغاندا فىنلاندىيىنىڭ كېچە كۈندۈزىيۇ،
فىنلاندىيىنىڭ ھاۋاسى كېلىماتى توغرىسىدا سۆز بولۇپ مېنى باشلاپ
كېتىۋاتقان يىخۇينىڭ بىر مۇئاۋىن باشلىقىغا دادامنىڭ ئىلگىرى شۇ
يەرگە كەلگەنلىكىنى ئېيتقان ئىدىم. ئۇ زۇڭتۇڭغا ئېيتقان بولسا كېـ
رەك.

ئىككىنچى باب ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ 40 يىللىقىغا قاتنىشىش

بىز فىنلاندىيەدىن قايتىپ موسكۋادا بىر مەزگىل يەنە داۋالىنىش، دەم ئېلىش بىلەن بىللە بولۇپ، ئاندىن كېيىن قارا دېڭىز بويىدىكى سۇچى دېگەن جايغا بېرىپ بىر ئاي دەم ئالدۇق. سۇچى ئوبدان مەنزىرىلىك، ھاۋا ئىقلىمى ياخشى، شۇنىڭ بىلەن داۋالىنىش ئىمكانىيىتىمۇ ياخشى بىر جاي ئىكەن. بىر ئاي ئوبدان دەم ئالدۇق. ئاساسىي مەشغۇلات ـــ بىر ئايدىن كېيىن بىز پاراخوت بىلەن گىروزىيىنىڭ دېڭىز بويىدىكى يەنە بىر رايونى ـــ شۇخۇمى دېگەن يەرگە كەلدۇق.

سۇخۇمى ئافنازىيە رىسوبىلىئاسىنىڭ مەركىزى بولۇپ، بىر گۇزەل يەر ئىكەن. يەردە بىر نەچچە كۇن تۇرغاندىن كېيىن بىز قايتماقچى بولۇپ ئالمۇتۇغا كەلگەندىن كېيىن، بىز موسكۋادىكى پاسۇلخانىمىزدىن تېلېفون كەلدى. تېلېفوندا: «سوۋېت ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ 40 يىللىقى بىزنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ ماۋ جۇشى باشچىلىقىدىكى بىر ۋەكىللەر ئۆمىكى كېلىدىكەن. جۇڭياڭ سىزنىكمۇ ئاشۇ ئۆمەككە قاتنىشىڭىزنى قارار قىلىپتۇ. سىز موسكۋاغا يېتىپ كەلسىڭىز» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىز شىنجاڭغا قايتىش سەپىرىمىزنى ئۆزگەرتىپ موسكۋاغا قايتتۇق. ئەتىسى ماۋ جۇشى باشچىلىقىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكىمۇ موسكۋاغا كەلدى. موسكۋادا بىر مەزگىل دەم ئېلىش، قارشى ئېلىش، سۆھبەتلەر... قاتارلىق مەشغۇلاتلار بولدى. ماۋ جۇشى جۇزۇڭلى بىلەن ئىككىسى موسكۋانىڭ شىمالىي تەرىپىدىن ستالىننىڭ بىر يازلىق دەم ئېلىش قورۇسىدا تۇردى. بىز موسكۋا مېھمانخانىسىدا تۇردۇق. 11 ـ ئاينىڭ 6ـ كۇنى كۇندۇزى بىز چوڭ زالدا ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنى خاتىرىلەش يىغىنى بولدى. بۇ يىغىنغا ماۋ جۇشى باشلىق ۋەكىللەر ئۆمىكى قاتناشتۇق. يىغىندا سۆڭ چىڭلىن ۋەكىللەر ئۆمىكى ۋاكالىتەن تەبرىك سۆزى سۆزلىدى. شۇ كۇنى كەچلىكى 40 يىللىق تەرەپكە چوڭ تەنتەنىلىك زىياپەت بەردى. 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۇنى قىزىل مەيدانىدا چوڭ بايرام نامايىشى تەنتەنىسى ئۆتكۇزۇلدى. بۇ كۇنلەر پۈتۈن سوۋېتلەر

ئىتتىپاقى بويىچە، نۆقتىلىق موسكۋادا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئۆكتە-
بىر بايرەمنى تەبرىكلەش تەنتەنە قىلىش داغدۇغىسى ناھايىتى يۇقىرى
كۆتۈرۈلدى. خاتىرە مەجلىسى زىياپەت، قىزىل مەيدانىكى چوڭ نامـا-
يىش... لار جەريانىدا سوۋېت خەلقىنىڭ كۆتۈرۈڭگۇ روھى، سوۋېت
خەلقىنىڭ يەنە داۋاملىق جاسارەت بىلەن ئالغا بېسىش ئىرادىسىنى،
غەيرىتىنى ناھايىتى ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى. شۇنىڭ بىلەن ماۋ جۇ-
شى باشلىق جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىگە ئالدىغا سوۋېت باشلىقلىرى،
باشقا چەتئەل ۋەكىللىرىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولغان ماۋ زېدۇڭنى باشلاپ
مەيدانىنىڭ مۇنبەرىگە چىققاندا پۈتۈن مەيدان ناھايىتى چوڭ ئالقىش بە-
لەن قارشى ئالدى.

مېنىڭ بۇ ئازاتلىقتىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم موسكۋادا بولـۇ-
شۇم، ھەر ئىككىسىدە يەنە ماۋ جۇشى باشچىلىقىدىكى جۇڭگو ۋەكىللەر
ئۆمىكى بىلەن بىللە، بىرىنچى قېتىمدىكىسى ستالىن ۋاقتى، 1950 –
يىل — بۇ ۋاقىتتىكى ستالىنىنىڭ، سوۋېت پارتىيە ھۆكۈمەت باشلىـق-
لىرىنىڭ ماۋ جۇشىغا، جۇڭگو ۋەكىللىرىگە چوڭ ھۆرمىتى ناھايىتى
چوڭقۇر بولۇپلا قالماستىن، پۈتۈن ئاممىنىڭ ماۋ جۇشىغا، جۇڭگوغا
بولغان مۇھەببىتىنى ناھايىتى كۆرگىلى بولاتتى.

بۇ قېتىم خروشوف رەھبەرلىككە چىققان مەزگىل بولسىمۇ،
خەلقنىڭ روھىي كەيپىياتى يەنىلا ئۈستۈن بولدى. بۇ ۋاقىتتا خروشوف
ئۆزىنىڭ خاتا لۈشيەننىي يۈرگۈزۈشكە باشلىغان ۋاقىتلار ئىكەن. بىز-
نىڭ پارتىيىمىز ماۋ جۇشى ئاشۇنداق ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ ئىدىيىدە
تەييارلىق بىلەن بارغان ئىدى. ئەمدى ئومۇمىي ئوچۇق سورۇنلاردا ماۋ
جۇشى يەنىلا سوۋېت ئۆكتەبىر ئىنقىلابى — لېنىن، ستالىن ۋە سوۋېت
كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى، يالغۇز سوۋېتتىلا ئە-
مەس خەلقئارادىمۇ ئويناۋاتقان ئۇلۇغ ئەھمىيىتىنى تەكىتلەپ كەلدى.

تۆتىنچى باب موسكۋا يىغىنى

بۇ يىغىن خەلقئارا كوممۇنىست ۋە ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ موسكۋادا ئېچىلغان يەنە بىر قېتىملىق كېڭەيتىلمە يىغىنىدىن ئىبارەت. بۇ يىغىنغا خەلقئارادىكى سوتسىيالىستىك ئەللەر ۋە كاپىتالىستىك ئەللەرنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيە ۋە ئىشچىلار پارتىيىلىرىنىڭ باشلىقلىرى ياكى ئاساسىي رەھبىرىي ئادەملىرى قاتناشقان. بىزنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىدىن سوۋېت ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ 40 يىللىقىغا قاتناشقان يولداش ماۋ زېدۇڭ باشلىقىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكى قاتناشتى. بۇ يىغىن سوتسىيالىستىك ئەللەر بويىچە ھەم خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىدە مۇھىم بولغان بىر مەجلىس بولدى.

يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بېرى، ستالىن ۋاپاتىدىن كېيىن خروشۇفمۇ سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ باش شۇجىسى بولغاندىن كېيىن، سوۋېت كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي توغرىسىدا ئەكسىيەتچىل لۇشيەن يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. بۇ لۇشيەننىڭ ئاساسىي مەزمۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىچىدىن ئېيتقاندا، ستالىننى تەنقىد قىلىش بانىسى بىلەن ستالىن ۋاقىتىدىكى ئاساسىي ئۇتۇقلارغا ئىنكار قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. خەلقئارا جەھەتە بولسا، كاپىتالىزمنىڭ سوتسىيالىزمغا تىنچ ئۆتۈش، يەنى قورالسىز ئىنقىلاب قىلماي، كۆرەش بىلەن ئۆتۈش، يېخىي كۆرىشى بىلەن ئۆتۈش نەزەرىيىسى ئىدى. بۇ مەسىلىدە خوروشۇفمۇ يالغۇز سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچىدىلا ئەمەس، خەلقئارادىمۇ ئۆزىنىڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن خەلقئارا كوممۇنىستىك پارتىيىلىرى ۋە ئىشچىلار پارتىيىلىرى ئارىسىدا غۇل ـ غۇلا كۆپىيىپ، ئىدىيىۋى ئىختىلاپلار بارلىققا كەلدى. خوروشۇپنىڭ مەقسىتى، مۇشۇ موسكۋا يىغىنى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ «تىنچ ئۆتۈش» سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش، خەلقئارا كومۇنىزم ھەرىكىتىنى مۇشۇ يولغا قاراپ بۇراشتىن ئىبارەت، خوروشوپ مۇ مۇشۇ ئەكسىيەتچىل لۇشيەنگە ـــ «شۇجىڭجۇيىلىق لۇشيەن» دەپ

نام بېرىلدى. مەجلىستە يىغىلغانلار كۆپلىگەن ئوخشىمىغان پىكىرلەر-
نى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى
ئاشۇ موسكۋا يىغىنىدا مۇزاكىرە قىلىنىدىغان ۋە ئاخىرى قارار قىلە-
نىدىغان بىر «بىياتنامە» لايىھىسىنى تەييارلاپ ئىچكى جەھەتتىن مەج-
بۇرىسكە قاتنىشىدىغان ئورۇنلارغا ئەۋەتكەن ئىدى. بىزنىڭ پارتىيىمىز
بۇ لايىھىنى ئالغاندىن كېيىن قايتا ـ قايتا مۇزاكىرە قىلىپ، خورۇ-
شۇپنىڭ «تىنچ ئۆتۈش» ئىدىيىسىگە قوشۇلمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ،
ئۇلارغا ئۆزىنىڭ پىكىرىنى بايان قىلغان. موسكۋا يىغىنى خەلقئارادا ۋە
سوۋېت ئىتتىپاقىدا مۇشۇنداق بىر مۇرەككەپ ۋەزىيەت ئىچىدە ئېچىلە-
دى.

يىغىن ئېچىلغاندىن كېيىن خورشۇپمۇ ئۆزىنىڭ شۇجىڭجۇيى ئى-
دىيىسىنى تىنچ ئۆتۈش دەپ يالىڭاچ قويمىغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۆز ئى-
دىيىسىنى يوشۇرالمىدى. ھېلىقى ئۆزلىرى تەييارلاپ تارقاتقان «بايانىنا-
مە» لايىھىسىنى مەجلىسكە تارقىتىپ بەردى. يىغىن كەسكىن ھەم
جىددى بولدى. كېيىن ئومۇمىي يىغىنda مۇزاكىرىدە ھەر بىر پارتىيە
ئۆزىنىڭ ئوچۇق پىكىرىنى قويدى. بۇنىڭ ئىچىدە مەزلەشكەن مەسىلە،
يەنى «تىنچ ئۆتۈش» مەسىلىسى بولۇپ، كېيىن «سوۋېتلەر ئىتتىپاقى
رەھبەرلىكىدىكى سوتسىيالىزم لاگىرى» دېگەن سۆز ئۇستىدە جىددىي
تالاشلار بولدى.

كەسكىن مۇزاكىرىلەردىن كېيىن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى جۇڭگو
كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە ماۋ زېدۇڭغا قارىتىلدى. چۈنكى، يولداش
ماۋ زېدۇڭنىڭ ئومۇمىي يىغىنىدىكى سۆزى ۋە باشقا ئايرىم پارتىيىلەر
بىلەن پىكىر ئېلىش جەريانىدىكى قاراشلىرى ئۇنىڭ سوتسىيالىستىك
ئىللەر ۋە كاپىتالىستىك ئىللەردىكى كوممۇنىستىك پارتىيە ۋە ئىش-
چىلار پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ قوللىشىغا ئىگە
بولدى. بىزنىڭ پارتىيىمىز بولسا سوۋېت پارتىيىسى ئوتتۇرىغا قويغان
«قوشما بايانات» لايىھىسىنىڭ بىر قىسمىگە ئۆزىنىڭ قوشۇلمايدىغا-
نلىقىنى بايان قىلغان. ئۆز پىكرىنى ساقلاپ قالغان بىر پارچە خەتنى
سوۋېت كومپارتىيىسىگە تاپشۇرۇپ بايانnامە قول قويماقچى بولدى.

مەجلىسنىڭ ئاخىرقى كۈنى چوڭ مەجلىستە، ھەتتا دەم ئېلىش

ۋاقتىلىرىدىمۇ غۇل ـ غۇلا ناھايىتى كۆپەيدى. پىكىرلەر ئوچۇق ۋە كەسكىن بولۇپ تۇردى. خورشۇپمۇ بولسا «ماۋ زېدۇڭ گەپ قىلسۇن، جۇڭگولۇق يولداشلار گەپ قىلسۇن» دەپ ئۆتكەلدىن ئۆتۈپ ئالماقچى بولدى.

يولداش ماۋ زېدۇڭ ئىتتىپاقلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، باشقا پارتىيە رەھبەرلىرى بىلەن پىكىرلىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى باشچىلىقىدىكى چوڭ بولۇپ تۇرغان پارتىيىدىكىلەردىن پولشا كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ باش سېكرتارى مۇلغا بىلەن سۆزلەشتى. (مەن شۇ ۋاقىتتا ماۋ زېدۇڭنىڭ يېنىدا ئىدىم.) ماۋ جۇشى ئۇ ئادەمنىڭ ئالدىغا خەلقئارا پرولېتارىيانتنىڭ ئىتتىپاقىنى، سوتسىيالىزم لاگىرىنىڭ ئىتتىپاقى كۆچەيتىپ، جاھانگىرلارغا قارشى تۇرۇش ئالدىنقى ۋەزىپە ئىكەنلىكى، مۇشۇنداق شارائىتتا بىزنىڭ ئىتتىپاقىمىزنىڭ بۆلۈنۈشىدىن ساقلىنىش كېرەكلىكى، بەلكى تېخىمۇ كۈچەيتىش لازىملىقى، بىز چوڭ دۆشمەننىڭ ئالدىدا تۇرغاندا مۇشۇ ئومۇميلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، قارشى پىكىرنى ساقلاپ بايانىمىگە قول قويۇشمىز كېرەكلىكى، بىزنىڭمۇ بولغانلىغىمىز... توغرىسىدا چۈشەندۈردى. كېيىن، گومۇلقا، سوتسىيالىزم لاگىرىنىڭ پرولېتارىياتنىڭ ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىشنى كۆزدە تۇتۇپ، ساقلاپ قېلىش شەرتىدە قول قويۇشقا رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. ئاخىرىدا قوشما باياناتقا قول قويۇش باشلاندى. يولداش ماۋ زېدۇڭ باياناتقا بىزنىڭ پىكىرىمىز بارلىغىنى ھەم بۇ پىكىرىمىزنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، بۇ پىكىرىمىزنى بىز يازما يوسۇندا سوۋېت پارتىيىسىدە خروشوپقا تاپشۇرغانلىغىمىزنى ئېيتىپ باياناتقا قول قويدى. مۇشۇ ۋاقىتتا ھازىرغىچە نۇرغۇن قارشى پىكىردە بولۇپ كەلگەن پارتىيىلەرمۇ يولداش ماۋ زېدۇڭغا ئەگىشىپ قول قويدى. گومۇلقامۇ، يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ پىكىرىنى تەكىتلەپ، مەنمۇ قارشى پىكىرىمىزنى ساقلاپ قېلىش شەرتى بىلەن قول قويۇمەن، دەپ قول قويدى. شۇنداق قىلىپ ناھايىتى جىددىي مۇزاكىرىلەردىن كېيىن موسكۋا يىغىنى ئاشۇ باياناتقا قول قويغان بولۇپ ئاياقلاشتى.

بۇ يەردە شۇنى ياخشى تەكىتلەش كېرەك، يولداش ماۋ زېدۇڭ ئېيتقاندەك مۇشۇ خەلقئارا ۋەزىيەتتە، سوتسىيالىستىك ئەللەرنىڭ ئە-

چىدىكى ئەھۋاللارنى باشقا خەلقئارا جەھەتتىكى مۇرەككەپ جىددىي كۆ-رەش ۋەزىيىتىدە، جاھانگىرلار ئىلاج قىلىپ سوتسىيالىستىك ئەللەرنى بۆلۈپ تۇنجۇقتۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقان پەيتته ئاشۇ قېتىمقى مەجـ-لىسته بۆلۈنۈش بولسا، ئۇ ۋاقىتتا ئومۇمىي خەلقئارا كوممۇنىزم ھە-رىكىتىگە، پرولېتارىيات ئىتتىپاقىغا ئېغىر تەسىر قىلغان بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ ئۆز پىكرىمىزنى بايان قىلىپ تۇرۇپ بايانلىقا قول قويۇش دېگەن بۇ پرىنسىپىي ناھايىتى توغرا بول-غان. ئومۇمىي قىلىپ ئالغاندا شۇ ۋاقىتتىكى ۋەزىيەت، شۇ ۋاقىتتىكى شارائىتقا نىسبەتەن ئالغاندا موسكۋا يىغىنى مېنىڭچە خېلى ياخشى يە-غىن بولدى. يىغىندىن كېيىن سوتسىيالىزم لاگېرى ياكى خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ھەرىكىتى خورشۇپنىڭ «تىنچ ئۆتۈش» شىئـ-جىڭجۇيى لۇشيەنىنىڭ تەسىرى بىلەن خېلى يامان تەسىرگە ئۇچراپ تۇرۇپ بولسىمۇ، مەجلىسنىڭ باياناتى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، خەلقئارادا ئومۇمىي ياخشى ۋەزىيەت ساقلىنىپ قالدى.

خروشوپ ئۆزىنىڭ شىئـجىڭجۇيلىق ئەينىنى داۋاملاشتۇردى. شىئـجىڭجۇيلىقتا ئىدى، ئەمما ئاشۇ ۋاقىت، شۇ ۋەزىيەت، شۇ ۋاقىت-تىكى سوتسىيالىستىك رايونلارنىڭ پۈتۈن دۇنيا پرولېتارىياتلىرىنىڭ بىرلىشىپ كاپىتالىزمغا، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇۋاتقان ئاشۇنداق ئەڭ بىر ياخشى ۋەزىيەتته خورشوپنىڭ شىئـجىڭجۇيلىق خاتالىقى — ماركسىزمغا ئاسىيلىق قىلىشى يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈردى.

خورشوپ ستالىننى ئىنكار قىلدى. ستالىن يولغا قويغان بارلىق ئىنقىلابىي تەدبىرلەرنى ئاساسەن ئىنكار قىلدى. ستالىننىڭ خاتالىقى يوق ئەمەس ئىدى، بەزى خاتالىقلىرى ھەقىقەتەن ناھايىتى ئېغىر ئىدى. بولۇپمۇ 30 ـ يىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئېلىپ بارغان تازىلاش ھەرىكىتىنىڭ ئاقىۋىتى پەۋقۇلئاده ئېغىر بولدى. سوتسىيالىزم ھەرە-كىتىده ئېغىر سولچىلىق خاتالىق يۈز بەردى. بۇنىڭدىن تاشقىرى ئىس-تالىن خەلقئارا كوممۇنىزم ھەم پرولېتارىيات ھەرىكىتىده چوڭ دۆلەت-چىلىك پوزىتسىيىسى بىلەن مۇئامىله قىلدى. كاپىتالىستىك ئەللەر-دىكى پارتىيىلەر رەھبەرلىك قىلغان نۇرغۇنلىغان پارتىزانلىق قورال كۈچلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋەتتى. بۇ خاتالىقى سوۋېت ئىتتىپاقىغا،

سوتسىيالىزم لاگىرىغا، خەلقئارا پرولېتارىيات ھەرىكىتىدە چوڭ دۆ-
لەتچىلىك پوزىتسىيىسى بىلەن مۇئامىلە قىلدى. كاپىتالىستىك ئەل-
لەردىكى پارتىيىلەر رەھبەرلىك قىلغان نۇرغۇنلىغان پارتىزانلىق قورال
كۈچلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋەتتى. بۇ خاتالىقى سوۋېت ئىتتىپاقىغا،
سوتسىيالىزم لاگىرىغا، خەلقئارا پرولېتارىيات ھەرىكىتىگە ئېغىر زە-
يانلارنى يەتكۈزدى. لېكىن، خروشوپنىڭ ستالىننى پۈتۈنلەي ئىنكار
قىلمۇېتىشى خاتا ئىدى. ئىككى خەتەرلىك مەزگىلدە ستالىننىڭ قىلغان
ئۇلۇغ ئىشلىرىنى كىشىلەر ئەستىن چىقارمىدى. بىرى، 30 ـ يىللە-
رىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىكى ئونلىغان كاپىتالىستىك ئەللەرنىڭ
سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنى قورشاپ يوقىتىش ھەرىكىتىگە قارشى تۇرۇپ،
سوۋېت دۆلىتىنى ساقلاپ قېلىش؛ يەنى بىر، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى-
غا قەتئىي مەيداندا تۇرۇپ توغرا قوماندانلىق قىلىش، ئەگەردە ستالىن-
دەك قاتتىق قوللۇق، چوڭ تەلەپچانلىق، خەلقنى سەپەرۋەر قىلىش...
بولمىغان بولسا، گېتلېرنىڭ ئاشۇنداق چوڭ ھۇجۇمىغا سوۋېت ھۆكۈ-
مىتىنىڭ بەرداشلىق بېرىشى قىيىن بولاتتى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇ-
شىدا سوۋېت خەلقى «ۋەتەن ئۈچۈن، ستالىن ئۈچۈن!» دېگەن جەڭ-
گىۋار شوئار بىلەن جان تىلىپ كۈرەش قىلىپ، گىتلېرچىلارنىڭ ۋە-
تەننى، ۋەتەن خەلقنى، سوتسىيالىزم غالىبىيەت مېۋىلىرىنى ساقلاپ
قېلىش ئۈچۈن، جان پىداكارلىق بىلەن كۈرەش قىلدى. ستالىننىڭ بۇ
چوڭ تۆھپىسى يالغۇز سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچىدىلا ئەمەس، دۇنياۋى
ئەھمىيەتكە ئىگە. ستالىننىڭ بۇ ئۈتۈقى مۇنداق كىچىك ئۈتۈق ئە-
مەس. يولداش ماۋ زېدۇڭ ستالىن توغرىسىدا گەپ قىلغاندا «ئۈچ بىلەن
يەتتىنىڭ مۇناسىۋىتى» دەپ بەك توغرا ئېيتقان.

خروشوپ موسكۋا يېغىندىن كېيىن ئۆزىنىڭ شۇجۇڭچىيلىق
لۇشيەننىي تېخىمۇ كېڭەيتىپ داۋام قىلدۇردى. خەلقئارا كوممۇنىستىك
ئىشچىلار پارتىيىلەردە بۆلۈنۈشلەر بولۇپ كەتتى. خەلقئارا پرولېتار-
يانت جاھانگىرلىكىگە كاپىتالىزمغا قارشى كۈچى ئاجىزلاپ كەتتى.
شۇنىڭ بىلەن خورشوپ جۇڭگو سوۋېت توختامىنى يىرتىپ تاشلاپ
جۇڭگو ئىقتىسادىي مەدەنىي قۇرۇلۇشىغا ياردەم قىلمۇاتقان نۇرغۇنلىغان
مۇتەخەسسىسلەرنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى، ئىقتىسادىي ھەم تېخنىكا

جەھەتتىن بېرىدىغان ياردەمنى توختاتتى. بۇ جۈڭگوغا هه دېگەندە ناهـا-يىتى چوڭ ئېغىرچىلىقلارنى پەيدا قىلدى. كېيىن جۈڭگو ئاستا - ئاستا بۇ قىيىنچىلىقلارنى، ئەگرى - توقاي يوللارنى باسسىمۇ يەنە بىر تەرەپ قىلدى، ئەمما خروشوپنىڭ ئاشۇ خائىنلىقى بولمىغان بولسا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۈڭگوغا قىلىۋاتقان ياردەمى داۋاملىق بولۇپ تۇرغان بولسا، جۈڭگونىڭ 60 - يىللاردىكى تەرەققىياتى خېلى چوڭ بولغان بولاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىز خورشوپنى، جۈڭگو - سوۋېت دوستلىغىنى بۇزۇشقا، جۈڭگونىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىغا چوڭ زىيان يەتكۈزگۈچى بىر ئاسىيت دېمەي تۇرالمايمىز.

بەشىنچى باب خلوۋابادە

بىز موسكۋادىكى ۋاقتىدا چىخوسلوۋاكىيەنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى پىرىزدېنتى .... (بۇ ئادەمنىڭ ئىسمىنى تېپىش كېرەك) ۋاپات بولغان ئىكەن، بۇنىڭ تەزىيە مۇراسىمىغە جۇڭگودىن 2 كىشى بېرىش لازىم بولۇپتىكەن، يولداش لى شيەننەن بىلەن ئىككىمىز تەيىنلەندۇق. بىز چىخوسلوۋاكىيىگە باردۇق. بۇ، تەخمىنەن 11 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغا توغرا كېلەر. چىخوسلوۋاكىيىگە بارساق پۈتۈن مەملىكەتتە دېگۈدەك چوڭ ماتەم بولۇۋاتقان ئىكەن. بىزنى ئايرودرومدا ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى قارشى ئالدى. بىز بېرىپ ئىككى كۈندىن كېيىن زۇڭتۇڭنىڭ ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. مۇراسىم چوڭ بولدى. چىسكىلاۋىيىنىڭ ـــ پىركا خەلقى قاتناشقاندىن باشقا خەلقئارادىن نۇرغۇن مەملىكەتلەردىن ۋەكىللەر كەلگەن ئىكەن. مۇراسىم چوڭ يېغىنى تۈگىگەندىن كېيىن جەسەتنى بىر ئادەم كۆيدۈرىدىغان زاۋۇتقا ئاپارغان ئىكەن. بىزمۇ بارىدۇق. بىر چوڭ بىنانىڭ ئالدىدىكى رەھبىرىي ئادەملەرنىڭ كۈلىنى قويىدىغان بىنانىڭ يېنىدا بىر ئېگىز ئىمارەت بار ئىكەن. كېيىن ھەممە تەييار بولۇپ ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ھېلىقى ئۆيىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى چوڭ دەرۋازىسى ئىككى تەرەپكە ئېچىلدى. جىنازىدىكى جەسەت تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ كىچىك تۆمۈر يەردە قويۇلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىچىگە ئەكىرىپ كەتتى. بىز ئۇنىڭ ئىچىدە جەسەت كۆيدۈرۈش قانداق قىلىنغىنى بىلمىدۇق. بەزى خالىغان كىشىلەر كىرىپ كۆردى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، چوڭ بىر تۆمۈر جوزىنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىكەن، بىر كونۇپكىنى باسقاندىن كېيىن بىر نەچچە سېكونت ئىچىدىلا ئادەم كاۋاپ بولىدىكەن. بۇ ئەمدى خېلى يۇقىرى توك بېسىمى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر زاۋۇت بولسا كېرەك.

بىز بىر ئۇچ تۆت كۈنلا بولدۇق. بۇ جەريانداا شۇ ۋاقىتتىكى بىر پىرىزدېنتلىرىنى سايلاش مەجلىسىگە قاتناشتۇق. ئۇ پىرىزدېنتى يەنە مىنىستىرلار سوۋېتىنىڭ باشلىقلىرى قوبۇل قىلدى. باشقا كۈتۈۋې-

لىشلار ئوخشىغان ئىشلار بولدى. بىز پىراگا شەھىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغاندىن باشقا، پراگانىڭ 40 كىلومېتىر غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان بىر چوڭ كالىخوزنىغا بېرىپ زىيارەت قىلدۇق. بۇ كالىخوز ئېيتماققا يېزا بولغان بىلەن ئەمەلىيەتتە بىر يېرىم زامانىۋىيلاشقان بىر شەھەر رايونىغا ئوخشايدىكەن ھەمدە يەردە ئېلېكترىك، كىنو، تىياتىر، يېزىلاردا تراكتور، كامبايدىن يەنە باشقا ماشىنلار ھەرىكەت قىلىپ تۇرغان. بىزنى ئۇلار ياخشى ئالدى. بىزمۇ ئوبدان تەسىر قازاندۇق.

ئالتىنچى باب سوۋېت رىسىبوپكىلىرىنى زىيارەت قىلىش ۋە ماۋ جۇشىنىڭ كۆرسەتمىلىرى

1957 ـ يىلىنىڭ 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرىلىرىدا بىزنىڭ ماۋ جۇشى باشچىلىقىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئىشى ئاياقلاشتى. بۇ قېتىم موسكۋادىكى پائالىيەت ئاز بولمىدى. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ 40 يىللىقىغا قاتنىشىش، موسكۋا يىغىنى. بۇ ئىككىسى پائالىيەتكە ماۋ جۇشى باشچىلىقىدىكى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكى ياخى رول ئويناندى ۋە خەلقئارادىكى يەنە خېلى ئابرويى كۆتۈرۈلدى. خىزمەتلەر ئۇتۇقلۇق تۈگەتىلدى. ماۋ جۇشى جۇزۇڭلى باشلىق ۋەكىللەر بېيجىڭگە قايتىشىنىڭ ئالدىدا ماۋ جۇشى مەندىن، سىز بىز بىلەن قايتامسىز ياكى توغرا شىنجاڭغا قايتامسىز دەپ سورىدى. مەن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رىمپوبلىكىلىرىنى بىر كۆرۈپ ئېكسكۇرسىيە قىلىپ قايتسام، دېگەن ئىدىم. ماۋ جۇشى: «ياخشى بوپتۇ، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەھۋالىنى ئۆگىنىپ قايتىڭ، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر روسلارنىڭ مۇستەملىكى بولۇش ئۈزاق ئىزىلىشىگە ئۇچۇرغان. ئەمدى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئۇلارغا نېمە بەردى؟ خەنزۇلارمۇ ئۈزاق تارىختىن بېرى، ھەم جۇڭگودىكى باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئېزىپ كەلگەن. ئەمدى بىز سىلەرگە نېمە بەردۇق، يەنە نېمىلەرنى قىلىپ بېرىشىمىز كېرەك؟ مۇشۇ سوئالنى بىللە ئېلىپ سوۋېتنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رىسىبوپكىلىرىنى ئەمەلىي تۇرمۇشىنى ۋە تەجرىبە ساۋاقلىرىنى ئېلىپ قايتىڭ. بۇ ياخشى ئىش» دېدى. يولداش جۇ ئېنلەي ماۋ جۇشىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ سۆز قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىز موسكۋا ئايرودرومىغا چىقىپ ماۋ جۇشى جۇزۇڭلى ۋە باشقا ۋەكىللەرنى ئۇزىتىپ قويدۇق.

مەن مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رىسپوبلىكىلىرىنى بىر ھەم ئېكسكۇرسىيە ھەم ساياھەت قىلىپ قايتسام دېگەن ئارزۇسى ئىدىم، ئەمما ماۋ جۇشى ماڭا ئالاھىدە

ۋەزىپىنى ئېلىپ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ رىسپوبكىلىرىنى ئايلاندىم. موسكۋا لېنىنگىراتتىن باشقا كېيىن ئوكرائىنىيىدە بولدۇق. ئاندىن كېيىن باپكا (گروزىيە)، ئەزەربەيجان ئىتتىپاقداش رىسپوبلىكىسىدا بولدۇق. قارا دېڭىز بويىغا جايلاشقان بۇ ئىككى رىسپوبلىكا ناھايىتى چوڭ تەرەققىياتلارغا ئىگە بوپتۇ. تۇنجان ئورنىمۇ ناھايىتى مۇرەككەپ ئىكەن. گروزىيە خەلقى كۆرەشچان، شوخ خەلقلەر بولىدىكەن. ئاندىن كېيىن يېزا ئىگىلىكىدە ئۇزۇمچىلىك ناھايىتى چوڭ تەرەققىي قىلغان ئىكەن، يېزىلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. سانائەت ئورۇنلىرى بىلەن تونۇشتۇق. مۇشۇ ۋاقىتلاردا مەن ستالىننىڭ يۇرتىنى كۆرۈشنى ئوتتۇرىغا قويدۇم. ئۇلار ھەيران قالدىمۇ دەيمەن، «بارىمەن دېسىڭىز ئورۇنلاشتۇرايلى» دېدى. مەن قەتئىي «بارىمەن» دېدىم. گروزىيە ئالىي سوۋېتىنىڭ بىر ئورۇن باسار رەئىسى بىز بىلەن بىرگە ستالىن يۇرتىغا ئېلىپ باردى. بۇ ئادەم ماشىنا ئۈستىدە ئۇزۇن سۆزلەپ ستالىن مەسىلىسىدە، يەنى خروشوپ ستالىننى پىچەن قىلىش ۋە ئىنكار قىلىۋاتماقچى بولۇۋاتقان ئەھۋال ئۈستىدە سۆزلەپ ناھايىتى نارازىلىق بىلدۇردى. ستالىن شەھىرىگە باردۇق. بۇ ستالىنىڭ ئانا يۇرتى، بىر گۈزەل، ئادەملىرى خىل بىر جاي ئىكەن. ستالىنىڭ ئەسلى تۇغۇلغان ئۆيىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. ستالىن ئەسلى دادىسى موزدوز بولۇپ ئاشۇ ئاددىي كەمبەغەل موزدوزلۇق تۇرمۇشىدا ياشىغان ئىكەن. شۇ قەدىمقى ئۆيىنى پۈتۈن نەرسە ـ سەرەمجانلىرى بىلەن شۇ بويىچە ساقلاپ قويۇپتۇ. ئەمدى ئاشۇ ئۆينىڭ ئۈدۈلىدا بىر ستالىن كۆرگەزمىسى ياساپتۇ. بۇ كۆرگەزمىگە خېلى پۇل سەرپ قىلىنىپتۇ. بۇ ئەمدى پۈتكەندىن كېيىن ئاچماي توختىتىلىپ قويۇپتۇ. بۇ خروشوپنىڭ بۈيرۇقى ئىكەن. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يۇرتقا كېلىدىغان چەتئەل ۋەكىللىرىدىمۇ كەلمەيدىغان بولۇپ قاپتۇ. ستالىن كۆرگەزمىسىنىڭ ئالدىدا بىر ئوتتۇرا مەكتەپ بار ئىكەن. بىز بېرىشىمىز بىلەن جۈڭگو ۋەكىللىرى كەلدى دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ، ئىشىكىنىڭ ئېچىلىشىغا قارىماستىن دەرىزىلەردىن چۈشۈپ پۈتۈن ئوقۇغۇچىلار، بارلىق ئوقۇتقۇچىلار بىزنى ئوراپ ئالدى. ئۇلار «ماۋ زېدۇڭ، ستالىن، ستالىن ماۋ زېدۇڭ» دېگەن شوئارلار بىلەن ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن بىزنى قارشى ئالدى. بىلە-

ىمىپ تۇرۇپتىكى، بۇ ئۈيۇشتۇرۇلغان قارشى ئېلىش ئەمەس، ئۇزاقتىن بېرى ستالىننىڭ يۇرتىغا چەتئەللىك كەلمەيدىغان بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، بولۇپمۇ ستالىن كۆرگەزمىسىنى ئاچمىغاندىن كېيىن كىشىلەردە قاتتىق نارازىلىق بار ئىكەن. ئاشۇ نارازىلىقنى بىزنى قارشى ئېلىش بىلەن بىلدۈرمەكچىمەن. بۇ سىرنى بىزنى باشلاپ بارغان گىروزىيە ئالىي سوۋېت ئورۇن: «كۆردىڭىزمۇ، ئوقۇغۇچى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئامىنىڭ جۈڭگولۇقلارغا بولغان مۇھەببىتىنى. چۈنكى جۈڭگولۇقلار ستالىننى قوللايدۇ، بىزگە ياردەم بېرىدۇ دەپ ئارزۇ قىلماقتا. يەنە بىر ياقتىن خورشوۋ قارشىلىغىنى بىلدۈرمەكتە...». بىز رەسمىي ئېچىلىمىغان كۆرگەزمىنى كۆردۇق. ستالىن كۆرگەزمىسى ھەقىقەتەن بىنانىڭ كاتتا بولۇشىغا مۇۋاپىق. پۈتۈن ئىچىمۇ ياخشى زىننەتلەنگەن ئىكەن. ستالىننىڭ ئەسلى ئائىلىسى، كېلىپ چىقىشى، ئوقۇش ۋاقتىدىن تارتىپ كېيىن ئىنقىلابقا قاتناشقان ۋاقىتلىرى، سۈرگۈن ۋاقىتلىرى، ئەڭ جاپالىق ئىنقىلابىي كۈرەشلەر پائالىيەتلىرى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي ۋاقىتلىرىدا ھەم ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بويىچىلا ئەمەس، بەلكى خەلقئارا جەھەتتىمۇ كۆرسىتىكەن چوڭ ئىشلىرى ئوبدان قويۇلغان ئىكەن. بىز كۆرگەزمىنى كۆرۈپ بەك تەسىرلەندۇق. قايتىپ چىقساق ھېلىقى مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى تېخى دەرسكە كىرمەي قاراپ تۇرۇپتۇ. يېڭىدىن نۇرغۇن كىشىلەر قوشۇلۇۋېتىپتۇ. ئۇلار بىزنى قانداق قارشى ئالغان بولسا، شۇنداق خۇشاللىق بىلەن ئۇزۇتۇپ قويدى.

گىروزىيىنىڭ پارتىيە سىكرېتارى ئورۇس ئىكەن، قالغان رەھبىرى كادىرلىرى گۇرۇزىنىلاردىن ئىكەن. گۇرۇزىن كادىرلارنىڭ روسلارغا بولغان نارازىلىق كەيپىياتىنى كۆرۈۋېلىش قېيىن ئەمەس ئىدى. جۈملىدىن بىر مىسال ـــ بىزنى ئۇزىتىش زىياپىتى قىلغان كۈنى مەن گىروزىيە ئالىي سوۋېت پرېزىدىئونىڭ رەئىسىگە (بۇ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا چوڭ پارتىزانلار قوشۇنىنىڭ باشلىقى بولغان ئادەم ئىكەن) «سىلەرگە رەھمەت! بىز بەك خۇشال بولدۇق» دەپ سۆزلەپ كېلىپ ئا-خىرقى سۆزۈمدە ئاشۇ رەئىسنى جۈڭگوغا تەكلىپ قىلدىم. ئۇ ئادەم ئۆزىنىڭ سۆز قىياپىتىدىن ئاددىي بىر دېھقان مىجەزدىكى ئادەملىكى كۆ-

رۇنۇپ تۇراتتى. كېيىن ئۇ ماڭا سىزگە بەك رەھمەت! مەن جۇڭگوغا بې-
رىشنى، جۇڭگولۇق دوستلارنى كۆرۈشنى، ماۋ زېدۇڭنى كۆرۈشنى
خالايمەن. لېكىن ماۋۇلار(ھېلىقى بىرىنچى سېكرېتارنى كۆرسىتىپ)
مېنى سىلەرگە ئەۋەتمەيدۇ. ئىلاج قانچە، دەپ قانداقتۇر بىر ئاچچىق
كەيپىياتتا بىز بىلەن رومكا سوقۇشتۇردى. ئاۋۇ سېكرېتار «ئۇنداق گەپ
يوق، جۇڭگو بىزنىڭ ئەڭ يېقىن دوست دۆلىتىمىز، قايسى ۋاقىتتا خا-
لىسىڭىز شۇ ۋاقىتتا بارسىڭىز بولىدۇ» دېدى. ئاۋۇ ئادەم «ھەر سۆز
ئەمەلدە بولسا بولىدۇ» دەپ قويدى.

گروزىيەگە كېلىش ئالدىدا سوچىدا ماڭا چوڭ تەنتەنە بىلەن سۇ-
چىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى كاپكاز تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرا بېلىدە ناھا-
يىتى گۈزەل بىر ئورمانلىق ئىچىدە بىر چىرايلىق كۆل بار ئىكەن.
مۇشۇ كۆلنىڭ چېتىغا ستالىننىڭ يازلىق دەم ئېلىش ئۆيى سېلىنغان
ئىكەن. بىزنى ئۇلار شۇ يەرگە ئېلىپ چىقتى. ستالىن تۇرغان ئۆيلەر-
نى كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىزنى ئېلىپ چىققان ئادەم (گۈرۈزە-
يىن)، «ئەمدى ستالىندىن مۇشۇ ئۆي قالدى، يەنە بىر كۆزگەمىسىمۇ
بار. لېكىن ستالىننى ئىنكار قىلغۇچىلار بۇنىڭمۇ ئىنكار قىلماقچى.
ئەمما بىز ئۇنىڭغا يول قويمايمىز. ستالىننىڭ نامى، ستالىنىڭ ئانا
يۇرتى ئەبىدىي خەلق قەلبىدە ياشايدۇ» دېگەن ئىدى. كېيىن گروزىيەگە
كەلگەندە گروزىيىنىڭ شەھەر ـ يېزىلىرىدا بىزنى يۇقىرىقىدەك چوڭ
قارشى ئېلىش بىلەن بىرگە ھەممە يەردە «ماۋ زېدۇڭ ـــ ستالىن، ستا-
لىن ـــ ماۋ زېدۇڭ» دېگەن شوئارلارنى توۋلاپ قارشى ئالدى. دىققىتە-
مىزنى قوزغىغان بىر ئىش، كالخوزچىلارنىڭ ئۆيىگە كىرسەك ھەممە-
سى دېگۈدەك ھەتتا كالخوز ئىشخانىلىرىدا ستالىنىڭ، لېنىنىنىڭ شۇ-
نىڭ بىلەن بىرگە ماۋ زېدۇڭنىڭ سۈرىتى ئېسىقلىق ئىكەن. ھەتتا بەزى
دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە كىرسەك پەقەتلا يالغۇز ماۋ زېدۇڭنىڭ سۈرىتى
ئېسىقلىقىنى كۆرۈپ بىز بەك ھاياجانلاندۇق. بۇ ئەھۋال شۇنى ئوچۇق
كۆرسىتىدۇكى خورشۇچۇڭ ستالىننى ئىنكار قىلىشقا قارشىلىقى
گروزىيىدە تا رەھبىرلىرى كادىرلاردىن تارتىپ تۆۋەن دېھقانلارغىچە ناھا-
يىتى چوڭ ھەم ئوچۇق ئاشكارىكەن. كېيىن خورشوۋ ھەممە يەردە سە-
تالىنىڭ ھەيكەللىرىنى چاقتى. گروزىيە شەھىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قو-

يۇلغان ستالىننىڭ ناھايىتى چوڭ مىس ھەيكىلىنى چاققىلى قويماي، گروزىيىلار ئۇزاق قارشىلىق كۆرسەتكەن. كېيىن بىر كۈنى تۈندە ھەر-بىي قىسىم چېقىپ چاقماقچى بولغان ئىكەن، بۇ ئىشنى بىلىپ قېلىپ كادىرلار خەلقلەر تۈن ئىچىدە ستالىننىڭ ھەيكىلىنى ئوراپ ئېلىپ ھېچ كىمنى يېقىن كەلتۈرمەي ساقلاپ قالغان ئىكەن. بۈنىڭدىن ستا-لىنغا بولغان خەلقنىڭ مۇھەببىتىنى، يالغۇز گروزىيىنلاردا ئەمەس، باشقا مىللەتلەرنىڭ چوڭقۇر مۇھەببىتىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

گروزىيىدىكى سایاھىتىمىزنى تۈگىتىپ ئەزەربەيجانغا كەلدۇق. ئەزەربەيجان قارا دېڭىزنىڭ بويىدىكى گۈزەل بىر جاي ئىكەن، ئۇ يەردە بىرەر ھەپتە تۇرىدۇق. سانائەتنى بولۇپمۇ باكۇنىڭ مەشھۇر نېفىت سانا-ئىتىنى، يېزا ئىگىلىكىنى، ئالىي مەكتەپلەرنى كۆردۇق. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەردە سەنئەت ئىشلىرىغا خېلى قىزىقتۇق. ئۇلار بىزگە «يەتتە قىز ھېكايىسى» دېگەن بىر ياخشى ئوپېرانى قويۇپ بەردى. ئەزەربەيجاننىڭ ئەھۋالى گروزىيىگە ئاساسەن ئوخشاش، پەرقى ئۇلار تۇرۇك تىل سىس-تېمىسىدىكى خەلق، تىلى تۇركچىگە بەك يېقىن شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر-چە تىلغا تۇرك تىلغا قارىغاندا تېخىمۇ يېقىنراق بولىدىكەن، ئادەملىرى خۇشچاقچاق، سەنئەت ئەدەبىياتى جۇشقۇن، كىشىلىرىمۇ ناھايىتى گۈ-زەل ـــ چىرايلىق بولىدىكەن.

ئەزەربەيجاندا بىزنى ناھايىتى چوڭ قارشى ئالدى. ئەزەربەيجاننىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئالىي سوۋېت باشلىقى بولغان، ئەزەربەيجان ھەم پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقىدا نامى بولغان يازغۇچى ھەم مۇقامشۇناس مىرزا ئىبرايموف دېگەن كىشى بىزنى قارشى ئالدى. بىز بىلەن بىرگە بولدى، قايتا ـ قايتا سۆھبەت ئۆتكۈزدۇق. بۇنىڭ ئىچىدىكى بىر سۆھبەتتە ئۇيغۇر سەنئىتى، ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئۈستىدە توختىلىپ، ئۇيغۇر مۇقا-مىنىڭ يالغۇز ئۇيغۇرلار ئىچىدىلا ئەمەس، بەلكى خەلقئارادىمۇ ئەھمە-يەتلىك بولغانلىقىنى ئېيتتى. بۇ ئادەم شۇ يېقىن ئاردا موسكۋادا ئۆت-كۈزۈلگەن بىر خەلق ئەدەبىيات سەنئىتى مۇزاكىرە يىغىنىغا قاتنىشىپ كەلگەن ئىكەن، بۇ ئادەم شۇ يىغىندا «مۇقام» دېگەن تېمىدا بىر لېك-سىيە سۆزلەپتۇ. بۇ سۆزدە ئۇمۇمەن ئوتتۇرا ئاسىيادا شىنجاڭدا ھەم ئەرەپ ھەتتا ھىندىستان، پاكىستانلاردا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان مۇقام

توغرىسىدا ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئىشىدىن دوكلات بېرىپتۇ. بۇ ئادەم مۇ-قامنىڭ ناھايىتى يۇكسەك ئەھمىيىتى ۋە رولىنى سۆزلەپ كېلىپ ئا-خىرىدا، مۇقاملار نۇرغۇن بولغانلىقى، ھەر يەردە ھەر خىل بولغانلىقى سۆزلەپ كېلىپ بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭ، ئەڭ مۇكەممەل سىستېمىلىق «مۇقام» ئۇيغۇر مۇقامى، ئۇيغۇر مۇقامىنى باشقا ئەللەر مۇقاملارنىڭ ئا-نىسى...» دەپتۇ. بۇ ئادەمنۇ شۇ توغرىسىدىكى ئۆزىنىڭ قاراشلىرىنى كۆپ سۆزلەپ شىنجاڭدا ئۇيغۇر مۇقامىنىڭ ئەمدى يېڭىدىن قولغا ئې-لىنغانلىقىنى ھەم بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇق قازىنىدىغا-لىقىنى ئۈمىد قىلدى. بۇ ئادەم بىلەن بولغان سۆھبىتىمىز ناھايىتى يېقىنلىق. ئۇ كىشى بىلەن سۆھبەتلىرىمىز ئىناقلىق ھەم ناھايىتى ئوبدان ئۆتتى.

ئەزەربەيجان بەزى يەرگە قارىغاندا ئۆزىنىڭ خۇسۇسىيىتىگە ئاسا-سەن تەرەققىياتى بار ئىكەن. نېفىت بۇ يەردىكى ئاساسىي سانائەت — باكۇ نېفىتلىكى پۈتۈن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنى تەمىنلەۋاتقان مۇھىم بىر نېفىت بازىسى ئىكەن. بۇندىن باشقا سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىپتۇ. يېزا ئىگىلىكىمۇ ياخشى، ماڭا تەسىر قىلغان نەرسە ئەدەبىيات ـ سەن-ئەتنىڭ راۋاجلىنىشى. ئۇلار بىزگە سەھنىلەردە ئويۇن قويۇپ بەرگەن-دىن تاشقىرى، ھەر خىل سۆھبەت — ئولتۇرۇشلاردا، زىياپەتلەردىمۇ سەنئەت خادىملىرىنى ئەكىلىپ بىزگە بەك ياخشى ئويۇنلارنى قويۇپ بەردى. بىز خۇرسەن بولدۇق. بىز ئۇلار بىلەن تەرجىمىسىز سۆزلىشىپ كېتىۋەردۇق.

بىز ئەرمىنىيە رېسپوبلىكىسىغا كەلدۇق. ئەرمىنىيە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئەرمىنىلار ئاساسىي كۆپچىلىك ساننى ئىگىلەيدىغان بىر رېسپوبلىكىسىكەن. ئۇ يەردە ئارمىنىيە رەھبەرلىكى ۋە ئارمىنىيە خەلقى خېلى ئوبدان كۆتۈۋالدى. ئارمىنىيىدە سانائەت گىرۇزىيىگە قارا-غاندا، نېفىتىنى كۆزدە تۇتقاندا ئەزەربەيجانغا قارىغاندىمۇ ئارقىدىراق-كەن. يېزا ئىگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان ئىكەن. ھەممىلا يەردە ئۈ-زۈمدىن ئىشلەيدىغان ھاراق زاۋۇتى بار ئىكەن. ئەرمىنىيىدە تۇرغان ۋاقتىمىزدا ئەرمىنىيە خەلقىنىڭ رەھبەرلىكىنىڭمۇ جۇڭگوغا، ماۋ زې-دۇڭغا بولغان ھۆرمىتىنىڭ خېلى يۇقىرى ئىكەنلىكىنى كۆردۇق.

ئۇلارنىڭ تۇركلەر بىلەن زىددىيىتى كۈچلۈكرەك بولىدىكەن. چۈنكى ئۆتكەن زامانلاردا ئۇلار بىلەن خېلى چوڭ ئۇرۇشلارنى قىلغان ئىكەن. ئۇرۇش ۋاقىتلىرىدا تۇركلەرنىڭ ناھايىتى ئېغىر قىرغىنچىلىقىغا ئۇچرىغان ئىكەن.

شۇنىڭ بىلەن ئۇچۇن تۇركلەرگە ناھايىتى ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدىكەن.

ئاندىن بىز كاسپىي دېڭىزىنى ئايلاپ ئۆتۈپ تۇركمەنستانغا كەلدۇق. تۇركمەنستانلىقلار تۇركىي خەلقلەرنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇلار تۇرك ئۇرۇپ ئادەت، تۇرمۇش، مەدەنىيەت جەھەتتە ئۇيغۇرلارغا خېلى يېقىنلىقى بار ئىكەن. ئەسلىسى تۇركمەنلەرمۇ ئىلگىرىكى قەدىمقى تۇركلەر بىلەن بىللە شۇ يەرگە بېرىپ توختاپ قالغان ئىكەن. تۇركمەنلەرنىڭ چارۋىچىلىق سانائىتى خېلى كۈچلۈك ئىكەن. بۇ يەردە كاراكول چىقىرىدىغان يەركەن، ئاق، قارا، جىگەررەڭ ھەر خىلى بار ئىكەن. يالغۇز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىلا مەشھۇر بولماستىن چەتكىمۇ، ھەتتا ئامېرىكىغىمۇ چىقىرىدىكەن. تۇركمەنلەر سەنئەتتە خېلى ئوبدان تەرەققىي قىلغان ئىكەن. گىل ئەدەبىياتى، خەلق سەنئىتى ياخشى راۋاجلانغان. ھەر تۇرلۇك چالغۇ ئەسۋابلىرى ـــ بىزنىڭكىگە ئوخشايدىغان ياكى ئوخشاپ كېتىدىغان دۇتتار، تەمبۇر، راۋاب، داپ، نەي ۋە باشقىلارمۇ بولىدىكەن. تۇركمەنستاندا تۇرغان ۋاقتىمىزدا ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي خۇسۇسىيەت جەھەتتە خېلى يېقىنلىقى بارلىغىنى ھېس قىلدۇق. ئۇلارمۇ بىزنى جۇڭگودىن كەلگەن قېرىنداشلىرىمىز دەپ ئوبدان قارشى ئالدى. تۇركمەنستاندا شەھەر، يېزا، مەكتەپ يەنە باشقا ئورۇنلارنى زىيارەت قىلدۇق. ياخشى ئويۇنلارنى قويۇپ بەردى.

ئاندىن كېيىن تاجىكستانغا باردۇق. تاجىكستان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر قوشما شتاتى بولۇپ، تەرەققىياتى خېلى چوڭ ئىكەن. ئۇ مۇھىمى يېزا ئىگىلىكىدە كېۋەزچىلىك ـ پاختىچىلىك چوڭ تەرەققىي قىلغان ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن يېنىك سانائەت ھەم باشقا سانائەتلەرمۇ بار ئىكەن. تاجىكستاندىكى زىيارىتىمىز ياخشى كۆڭۈللۈك بولدى. ئۇلارمۇ ئوبدان ياخشى سەھنە ئەسەرلىرىنى، كانسېرت پائالىيەتكە ئوخشىغان ئويۇنلارنى قويۇپ بېرىپ قىزغىن قارشى ئالدى. تا-

جىكستاندىكى بىر ئالاھىدە ئەھۋال: شۇ ۋاقىتىدا تاجىكستان كومپار-
تىيىسىنىڭ بىرىنچى سېكرېتارى بولغان قوشقاروۋ دېگەن بىزنى ناھا-
يىتى ياخشى قارشى ئالدى. بۇ ئادەم ئالىي سوۋېتنىڭ بىزنى كۆتىدىغان
باشلىقلىرىنى چەتكە قايرىپ قويۇپلا ئۆزى بىۋاستە كۆتۈۋالدى. بۇ ئا-
دەم ئاۋۇ ئالىي سوۋېت باشلىقلىرىغا «سىلەر كۆتۈۋېلىش، ئۇزۇتۇشنىلا
قىلىڭلار بولدى، ئەمدى يولداش سەيپىدىن مېنىڭكى، مەن كۆتە-
مەن»دېدى چاقچاق ئارىلاش. ئۇ ئادەم سەۋىيىسى يۇقىرى، ئاندىن كېيىن
ئۆتكۈر ئادەم كۆرۈندى بىزگە. خروشوۋنىڭ سىياسىتىگە قوشۇلمايدە-
كەن. ئۇ، خروشوۋ خاتالىق قىلىۋاتىدۇ. ئىنقىلابدىن ۋاز كېچىۋاتىدۇ.
كاپىتالىزمدىن سوتسىيالىزمغا تېنچ ئۆتۈش دېگەن بۈرژۇئاچە ئىدىيىنى
تەرغىپ قىلىۋاتىدۇ... دېگەن نۇقتىلارنى تەكىتلەيدىكەن. مۇنداق ئادەم-
دىن يەنە بىرى مەن لېنىنگراتتا بۇ ۋاقىتتا لېنىنگراتتا شەھەرلىك
پارتكومىنىڭ سېكرېتارى ئىۋانوپ دېگەن ئادەم ئۇچرىتىشىدىم، شۇ
خروشوۋ ماركسىزمدىن، خەلق يولىدىن، سوتسىيالىزمدىن، خەلق مەد-
پەئىتىدىن چەتنەۋاتىدۇ... دېگەندەك گەپلەرنى قىلغان. ئاڭلىساق ئۇزاق
ئۆتمەي بۇ ئادەملەرمۇ خىزمەتلىرىدىن ئېلىپ تاشلانغان.

بىز ئۆزبېكىستان ــ سەمەرقەندكە كەلدۇق. سەمەرقەندە بىر،
ئىككى كۈن تۇردۇق. بۇ كونا قەدىمىي شەھەر بولغان ئۇچۇن ئۆزبېنىڭ
تارىخىي ئالاھىدىلىكى بىلەن كىشىنى جەلپ قىلىدىغان شەھەر ئىكەن.
كونا ئوردىلار، كونا مەدرىسىلەر، كونا يادىكارلىقلار، ئاسار ئەتىقىلەر
خېلى ساقلانغان يەر ئىكەن. بىز ئۇ يەردە ئۆزبېكلەرنىڭ ئۇيغۇرلارغا
مىللىي ئالاھىدىلىك جەھەتتە خېلى يېقىنلىقىنى كۆردۇق. شۇ يەردە
بولغان ۋاقىتلىرىمىزدا كۆپرەك ئۆزبېك سەنئىتىگە قىزىقتۇق. سەمەر-
قەندنىڭ تارىخىي ئەھۋالى توغرىسىدا بىزگە بىر قېتىم سۆھبەت ئۆت-
كۈزۈپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئۆزبېك تارىخى توغرىسىدا بىر قاتار چۇ-
شەنچىگە ئىگە بولدۇق. بىز سەمەرقەنددىن ماشىنا بىلەن تاشكەنتكە
قاراپ يولغا چىقتۇق. ئۆزبېك ئالىي سوۋېت پىرىزىدىيومىنىڭ باش
سېكرېتارى (باش كاتىپى ئىلھاموۋا دېگەن بىر ئايال كىشىنىڭ
ھەمراھلىغىدا بولۇشى بىزنى قارشى ئېلىش ئۈچۇن تاشكەنتكە كەلگەن)
تاشكەنتكە قاراپ ماڭدۇق.

تاشكەنتكە مۇشۇ قېتىم كېلىشىم تۇتىنچى قېتىم بوپتۇ. 1930 ـ يىللىرى تاشكەنتتە ئوقۇغان ۋاقتىم، 50 ـ يىلى ماۋ جۇشى باشچىلىـ- غىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن موسكۋاغا بېرىپ قايتىپ بىر توختـ- غان، مۇشۇ قېتىم مەن موسكۋاغا بېرىشتا ئالمۇتادىن تاشكەنت ئارقـ- لىق موسكۋاغا ئۆتۈپ كەتكەن. بۇداقسى تۇتىنچى قېتىم بوپتۇ. شۇڭا تاشكەندە مەن بىر خىل يېقىملىق ھېس قىلدىم. تاشكەنت گۈزەل شە- ھەر بولۇپ، ھاۋاسى ياخشى، مېۋىزارلىقى مو، بىزنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ قەشقەر، خوتەن، يەكەن رايونلىرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان رايونلىرى جىق ئىكەن. تاشكەنىنىڭ ئەتراپى پۈتۈن باغ ـ بوستانلىق، مىللىي جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئۆزبەكلەر ئۇيغۇلارغا، باشقا ئاز سانلىق مىللەتلىرىگە قارىغاندا خېلى يېقىن، بولۇپمۇ ئۆزبەك بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيە- تى، سەنئەت ئەدەبىياتى جەھەتتىن ئالغاندا خېلى يېقىنلىقى بار. بۇ ۋاقىتتا ئۆزبەكىستان كوممۇنىستلار پارتىيەسىنىڭ سېكرېتارى مو- ھەممەدنوۋ دېگەن ئادەم ئىكەن. بۇ ئادەم ئەھۋالدىن قارىغاندا خروشوپقا يېكىرى بارەك، لېكىن، يېكىرىنى ھېلىقى تاجىكىستانىدىكى قوشقا- رۇپلارغا ئوخشىغان ئوچۇق ئېيتالمايدۇ. تاشكەندىكى رەھبەرلەر ئالىي سوۋېت پىروزۋوئىنىڭ رەئىسى بولسۇن ئورۇن باسارلىرى ئاندىن كېيىن بۇ موھەممەدنوۋ مۇشۇ قاتاردىكى بىرمۇنچە ئادەملىرى بىلەن ھەر خىل ئولتۇرۇشلاردا، ھەر خىل سۆھبەتلەردە بولدۇق. تاشكەندە تۇرغان ۋاقتىمىز ياخشى خۇشاللىق بىلەن ئۆتتى. بۇ مېنىڭ ئىلگىرى ئوقۇغان جايىم بولغانلىقى ئۈچۈنمىكىن كۆرگەن بىلگەن يەرلەرنى كۆپرەك كـۆ- رۈپ شۇ ۋاقىتتىكى تونۇشقان ئادەملەر بىلەن جىقراق ئۇچرىشىپ خۇ- شال ـ خۇرام ئۆتتۇق. 1950 ـ يىلى ئۆزبېكىستان، قازاقىستاندىن بىر سەنئەت ئۆمىكى (ھال سوراش ئۆمىكى) شىنجاڭغا كەلگەن. بۇلار- نىڭ ئىچىدە ھەلىمە ناسىرىۋا، روزا باغلانىۋا، سارەي ئىشان تورەيىۋا... قاتارلىق ئارتىسلىرى بار ئىدى. ئۇلارنى بىز ياخشى قارشى ئالغان. شۇ- نىڭ بىلەن ئۇ ۋاقىتتا ئايروپىلان قاتنىشى كەمچىل بولغاچقا مەن مـا- شىنا بىلەن بىرگە ھەمراھ بولۇپ خوتەنگىچە بىللە ئايرىپ قايتـۇرۇپ كەلگەن. ئۇمۇمەن بىز ياخشى دوستانە مۇئامىلە قىلغان. بۇ قېتىم بۇ كونا دوستلار بىلەن ئۇچراشتۇق. ئۇلار بىلەن كونا پاراڭلارنى قىلىشىپ

ناھايىتى خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن ئۆتكەننى يادلاپ ئۆتكۈزدۇق. ئۇ ـ مۇمەن باشقا رىسپوبكىلارغا قارىغاندا تاشكەندكى تۇرمۇش بىلەن ھېـ ـلىقى كونا ئوقۇغان جاي ھەم مىللىي جەھەتتىن يېقىنراق بولغانلىقى بولۇشى كېرەك، خېلى كۆڭۈللۈك ئۆتتى.

ئاندىن كېيىن قازاقىستانغا، ئاندىن قىرغىزىستانغا كەلدۇق. بۇ ئىككى رىسپوبلىكىدا ئومۇمەن رەھبەرلىرىنىڭ كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ جۈڭگو خەلقىگە، ماۋ زېدۇڭغا، جۈڭگو پارتىيىسىگە شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ خەلقىگە بولغان مۇھەببىتىنى ھەممىلا جايدا ئۇچراتتۇق.

شۇنداق قىلىپ مەن 8 ـ ئايدىن تارتىپ 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا بولغان مەزگىلىمىز ھەر جەھەتتىن ئەھمىيەتـ ـلىك جەريان بولۇپ ئۆتتى. ماۋ جۇشىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئەھۋال، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيا مىللىي رىسپوبكىلار ـ دىكى ئەھۋال ۋە تەسىراتلار توغرىسىدا ماۋ جۇشىغا بىر پارچە خەت ياز ـ دىم. شۇنىڭ بىلەن چۇ داۋېينىڭ بىر چاۋېۋى مەجلىسىدە ئالاھىدە دوكلات قىلدىم. مېنىڭ ئۇ ۋاقىتتىكى تەسىراتىم ــ مىللىي مەسىلە خروشـوۋ دېگەندەك ئاسانلا ھەل بولىدىغان، يوقلىپ كېتىدىغان مەسىلە ئەمەس. ماركسىزم مىللىي مەسىلىسى بويىچە ئىش قىلمىغاندا چوقۇم خاتالىق بولىدۇ. مىللىي سىياسەت ياخشى ئىجرا قىلىنمىسا چوقۇم ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نارازىلىقى، ھەتتا قارشىلىقى كۆپىيىدۇ. ئەمدى سوۋېتـ ـلەر ئىتتىپاقىدا ئىلگىرىدىن بار بولغان چوڭ روس شوۋىنىزمى (بۇ ئاساسەن يوقىتىلدى دېگەندىمۇ شوۋىنىزمنىڭ تەسىرى تېخى خېلى بار ئىكەن. بولۇپمۇ خروشوپمۇ تەختكە چىققاندىن كېيىن بۇ چوڭ دۆلەت روھىنىڭ باش كۆتۈرۈشى بەزى جەھەتتە خېلى كۈچەيىپ قالغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ). دېمەك، مىللىي مەسىلە ئۇنداق ئاسانلىقچە ھەل بو ـ لۇپ كېتىدىغان كىچىك مەسىلە ئەمەسكەن... دېگەن خۇلاسىغا كەلدىم. ئومۇمەن ئېلىپ ئېيتقاندا مېنىڭ مۇشۇ بىر نەچچە ئايلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا بولغان سەپىرىم ھەم باشقا رايونلارغا بېرىپ قايتىش بىر چوڭ ئۆگىنىش بولدى.

يەتتىنچى باب تەجرىبە ـ ساۋاقلار

بۇ قېتىم تەجرىبە ساۋاقلارنى ئومۇمەن قىلىپ يەكۈنلىگەندە مۇنداق بىر قانچە نۇقتىغا يىغىش مۇمكىن:

خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابى شۇنىڭ بىلەن سوتسىيالىستىك ئەللەرنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ھەرىكەتلىرى بۇ ماركسىزم، لېنىنىزم مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ قەتئىي ئېلىپ بارىدىغان مۇھىم ئىشكەن. خروشوپمۇ «تېنچ ئۆتۈش» دېگەن ئاتالمىش نەزەرىيىسى بۇ ئەمەلىيەتتە خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابى ۋە سوتسىيالىستىك ئەللەرنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ھەرىكەتلىرىنى يوققا چىقىرىش، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا: «كاپىتالىزمنىڭ سوتسىيالىزمغا ئۆتۈشتە قوراللىق ئىنقىلابنىڭ كېرىكى يوق، يىخۇي كۆرۈشى ئۇسۇلى بىلەن، يەنى تېنچ قانۇنىي كۆرەش ئۇسۇلى بىلەن ئۆتكىلى بولىدۇ. پرولېتارىيات ئىنقىلابى دېگەن نەرسىنىڭ ھاجىتى يوق...» دېگەندىن ئىبارەت. بۇ بولسا پۈتۈنلەي ماركسىزم، لېنىنىزمغا زىت، ئەمەلىيەتتە بولسا سىنىپىي تەسلىمچىلىكتىن ئىبارەت. شۇ ۋاقىتلاردىن باشلىنىپ كېيىن تەرەققىي قىلغان «ياۋروپا كوممۇنىزمى»: دېگەن ئىدىيە ئەنە ئاشۇ ئىدىيىنىڭ بىر خىل تەرەققىياتى. بۇ ياۋروپا كوممۇنىزمى دېگەن نەرسىنى ئاۋۋال ئىتالىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئوتتۇرىغا قويغان، كېيىن فرانسىيە كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۇنى قوبۇل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن غەربىي ياۋروپادا بۇ مۇشۇنداق «تىنچ ئۆتۈش» دېگەن ئاتالمىش ئىنقىلاب سەپتەتىسى مەيدانغا چىقتى. خروشوپنىڭ «تىنچ ئۆتۈش» دېگەن ئەكسىيەتچى ئىدىيىسى ماركسىزم، لېنىنىزمغا خىلاپ، خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىنى بۇرمىلايدىغان شۇڭا ئۇنىڭغا ئىدىيىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

يەتتىنچى قىسىم

سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب

بىرىنچى باب يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش

پۈتۈن مەملىكەت بويىچە يەر ئىسلاھاتى تاماملىنىپ ۋە باشقا ئىدە-
يىۋى، تەشكىلىي ۋەزىپىلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلغاندىن كېيىن، يېڭى دې-
موكراتىك ئىنقىلاب ۋەزىپىسى تاماملىنىپ، سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا
قەدەم قويىدى. سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئە-
دىيە جەھەتتە سوتسىيالىزم تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش بىلەن بىللە،
ئىقتىسادىي جەھەتتە كاپىتالىستىك ئىقتىسادنى ئۆزگەرتىشتىن ئىبا-
رەت. كاپىتالىستىك ئىقتىسادنى ئۆزگەرتىش ــ بۇ ئىقتىسادىي جەھە-
تە كاپىتالىزمغا قارشى چوڭ بىر ئىنقىلاب. شۇنىڭ بىلەن بىللە كاپە-
تالىزمنى جاھىللىق بىلەن ئاقلىغۇچى، سوتسىيالىستىك يېڭى تۈزۈمە-
گە قارشى تۇرغۇچى بۇرژۇئازىيە قارشى ئىنقىلاب ــ بۇ ئۇمۇمىي جۈڭ-
گو ئىنقىلابنىڭ چوڭ بىر باسقۇچى بولۇپ، بۇ جىددىي ھەم ئۆتكۈر
بىر سىنىپىي كۈرەشتىن ئىبارەت بولدى. 1957ـ يىللاردا باشلانغان بۇ
سوتسىيالىستىك ئىنقىلابنىڭ بىرىنچى ئىدىيىۋى كۈرەش باسقۇچى،
1959ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاساسەن تاماملاندى. مۇشۇ جەريانداپرولې-
تارىيات بىلەن كاپىتالىزم ئارىسىدىكى كۈرەش ناھايىتى جىددى بول-
دى. شۇنىڭ بىلەن سىنىپىي كۈرەشنىڭ ھەرىكىتى ھەر ساھەلەر بويە-
چە چوڭ قانات يايدى. مەن بۇ يەردە شۇ باسقۇچدا ئالاھىدە ئەھۋال بول-
غان ئىككى مەسىلىدە توختالماقچىمەن:

1. مىللىي مەسىلە، يەنى بىرسى شيۇجىئۈيىچىلىققا قارشى كۈ-
رەش مەسىلىسى.

يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش.

بىز يۇقىرىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي سە-
ياسىتى ۋە ئۇنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇش جەريانى توغرىسىدا ئېيتىپ ئۆتە-
تۇق. پارتىيە مىللىي سىياسەتنىڭ تۈپ مەقسىتى مىللەتلەر ئىتتىپاق-
لىقىغا، ۋەتەن بىرلىكىگە، سوتسىيالىزمغا قارشى تۇرىدىغان مىللەتچە-
لىككە قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. مىللەتچىلىك بۇ بىر خىل

بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسى بولۇپ، بۇنىڭ تۈپ ئاساسى بىر ـــ يەنى ئەكسىيەتچىل بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسى، ماركسىزم تەلىماتى بويىچە ئېلىپ ئېيتقاندا، مەيلى قايسى مىللەتچىلىك بولسۇن ئۇ يىلتىزى بىر، چوڭ خەنزۇچىلىق، يەرلىك مىللەتچىلىكنىڭ بىر بۇزۇق پىلەكنىڭ ئىككى سىپىق خەمىكى. مەن مۇشۇ تەمسىلنى ئازاتلىقدىن بېرى سىياسەتتە ھەر خىل ئېغىشلار بولغاندا مەن داۋاملىق مۇشۇ پىكىرنى ئېيتىپ كەلمەن.

ئېنگىلس ئۆزىنىڭ بىر سۆزىدە: «يەرلىك مىللەتچىلىك چوڭ مىللەتنىڭ بېسىمىدىن پەيدا بولغان» دېگەن. ماۋ زېدۇڭ: «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش كېرەك، ئالدى بىلەن چوڭ خەنزۇچىلىققا قارشى تۇرۇش كېرەك. چوڭ خەنزۇچىلىق ئىدىيىسى يوقالمايدىغان بولسا، يەرلىك مىللەتچىلىكنى يوقاتقىلى بولمايدۇ» دېگەن ئىدى. بۇ سۆز ئېنگىلىسنىڭ يۇقىرىدىكى سۆزى بىلەن ماھىيەتتە بىر.

جۇڭگودا مىللەتچىلىكنىڭ ئىككى خىل شەكلى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئازاتلىقتىن كېيىنمۇ شۇنداق. ئازاتلىقتىن بېرى تا مۇشۇ كۈنگىچە ھەر ئىككى مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇپ كەلدۇق. ئەمەلىيەتتە بولسا ـ چوڭ مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش سۆزى بار، ئەمەلدە يوق.

يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش بولسا ئالاھىدە تەييارلىق بىلەن چوڭ ھەرىكەت قىلىپ ئېلىپ بېرىلدى. ھەرىكەت جەريانىدا، ھەرىكەتنى كېڭەيتىۋېتىش، زەربە بېرىش دائىرىسىنى ئاشۇرۇۋېتىش بەلەن ئېغىر زەربىگە ئۇچرىغان، نۆۋەتچىلارغا سۆرگۈن قىلىنغان، ھەتتا قاماققا ئېلىنىپ تۈرمىلەردە ۋاپات بولغان، ئايرىملىرى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان ئەھۋاللارمۇ بولدى. بۇ ماركسىزملىق پارتىيىگە بولغان كۆمۈنىزم پارتىيىسى ياخشى يەكۈنلەيدىغان ھەم ئېغىر، ھەم ئاچچىق بىر تەجرىبە ساۋاق.

شىنجاڭدا يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش ئازاتلىقنىڭ دەسلىپىدىلا (1951 ـ يىلى) «51 لەر ۋەقەسى» دېگەن مەسىلىدىن باشلاندى. «51 لەر ۋەقەسى» دېگەن گەپ مۇنداق: 1951ـ يىلى غەربىي شىمال مەمۇرىي ھەيئىتى مىللىي ئىشلار كومىتېتى مىللىي كادىرلار

«ئاپتونومىيە توغرىسىدا پىكىر ئېلىش خېتى» دەپ بىر خەت تاراتقان. جۇملىدىن مەنمۇ بۇ خەتنى تاپشۇرۇپ ئالغان، ئەمما ھېچ قانداق جاۋاب قايتۇرمىغان، چۈنكى بۇ خېلى چوڭقۇر ئويلىنىدىغان بىر مەسىلە ئىدى.

غۇلجىدا مۇشۇ خەتنى تاپشۇرۇپ ئالغان بىر قىسىم مەسئۇل كادىرلار باش قوشۇپ ئۆز ئارا پىكىرلىشىپ، كېيىن غەربىي شىمال مەمۇرىي ھەيئەتنىڭ خېتىگە جاۋاپ قايتۇرماقچى بوپتۇ. بۇ مەجلىسكە ۋىلايەت دەرىجىلىك ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن ئىدارە دەرىجىلىك كادىرلاردىن بولۇپ قاتناشقان ئادەمنىڭ سانى 51 بوپتىكەن. مەن بۇ خەۋەرنى شۇ ۋاقىتتا غۇلجىغا بېرىپ قايتقان سەيپۇللايۇپتىن ئاڭلىدىم. بۇ كادىرلارنىڭ غەربىي شىمال ھەيئىتىگە يازغان خېتىنى سەيپۇللايۇپقا تاپشۇرغان ئىكەن، مەن خەتنى كۆرۈپ قاتتىق نارازى بولدۇم، سەيپۇللا يۇپنىمۇ شۇ مەجلىسكە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن تەنقىد قىلدىم. چۈنكى ئۇ جاۋاب خەتنىڭ ئومۇمىي مەزمۇنىدا ئاپتونومىيىنى قانداق ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ھەر خىل پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان توغرىسىمۇ بار، خاتاسىمۇ بار، نامۇۋاپىقلىرىمۇ بار. ئادەملەر خەنزۇ كادىرلارنىڭ خاتالىغىنى تەنقىد قىلغاندا، خەنزۇلار چېقىپ كەتسۇن... دېگەن پىكىرلەرنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ئەلۋەتتە توغرا بولمىغان. مەن شۇ كۈنى سەيپۇللايۇپتىن خەتنى ئېلىپ دەرھال يولداش ۋاڭ جىنغا باردىم. بۇ مەجلىسنىڭ توغرا بولمىغانلىقىنى ۋە بەزى پىكىرلەرنىڭ خاتا قويۇلغانلىقىنى ئېيتتىم. يولداش ۋاڭ جېن يېڭى قويۇلۇۋاتقان مەسىلە بولغاچقا، مەقتىن ھەممە ئادەمنىڭ پىكىر ئوخشاش بولۇپ كېتىشى ناتايىن، بۇنى ئويلۇشۇپ باقسا بولىدۇ، دەپ جاۋاب بەردىم. بىراق بىر ئىككى كۈن ئۆتمەيلا فىنجۇنىڭ بىر كېچەيتىلگەن مەجلىسى ئېچىلدى. بۇ مەجلىس يولداش ۋاڭ جىن ئېيتقاندەك تەربىيە بېرىدىغان مەجلىس بولماستىن، بەك سۈرلۈك، بەك ھەيۋەتلىك بىر مەجلىس بولدى، مەجلىسكە فىنجۇ شۇەنچۇەنبۇ تەرىپىدىن ئاۋۋال سۆزلەيدىغان ئادەم تەييارلاپ قويۇلغان ئىكەن، بۇ مىللىي كادىرلار بولۇپ، ھە دېسە بىلگىنىنى شۇمەكلەپ ئوتتۇرىغا چۈشىدىغان ھېلىقى ئاتالمىش ئاكتىپلاردىن ئىكەن. مەجلىسته ئىلى 51 چىلەر ئەكسىيەتچى ھەرىكىتى، ئەكسىيەتچى تەتۈر

ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە قارشى تۇرۇش، دېگەن سۆزلەر شوئارلار تـوۋلاندى. مەجلىسكە قاتناشقان كادىرلار، بولۇپمۇ مىللىي كادىرلار بۇ ئىشتىن ناھايىتى ھودۇقۇپ قالدى. كېيىن مەن بۇنى سېزىپ قېلىپ، غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ سوئال سوراپ يازغان خېتىگە جاۋاب بېرىش بۇ خاتا ئەمەس. ئەمدى ئاپتونوم رايونى قۇرۇش توغرىسىدا توغرا پىكىر بولسا بەرگەن ياخشى، بەزى چۈشەنمەسلىكتىن بەرگەن پىكىر بولسا ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈش بەرسە بولىدۇ، لېكىن شۇ مەجلىستە ياكى مەجلىستىن كېيىن ئايرىم كىشىلەرنىڭ خاتا سۆزلەرنى قىلىشى بولۇپمۇ خەتىرلىك چىقىپ كەتسۇن... دېگەندەك سۆزلەرنى قىلمىشى بۇ خاتا. شۇ مەجلىسكە قاتناشقان مەسئۇل مىللىي كادىرلارنىڭ ئاشۇنداق سۆزلەرگە رەددىيە بەرمىگەنلىكى، بۇ خاتالىق دەپ تەنقىد قىلدىم. مەجلىس شۇنىڭ بىلەن ئايىغلاشتى. مەن مەجلىستىن كېيىن يولداش ۋاڭ جېن بىلەن شۇي لىچىن، دېڭ لىچۇن بىلەن سۆزلەشتىم. بۇ مەجلىسنىڭ روھىي كەيپىياتى ۋە مەجلىسكە قويۇلغان شوئارلار بۇ مەجلىسنىڭ ئەھمىيىتىدىن ئېشىپ كەتتى. بۇ توغرا ئەمەس، خاتا قىلغان كادىرلاردىن توغرا تەنقىد قىلىش كېرەك، دېگەن پىكىرىمنى ئېيتتىم. ئۇلار مېنىڭ پىكىرىمگە كۆرۈنۈشتە قوشۇلغان بولدى، مەجلىس يەنىلا ھوگا سۆرەن بىلەن بىر نەچچە كۈن ئېچىلدى.

ئاشۇنداق سولچىل پىكىرلەردە تەييارلىق بىلەن 1957- يىلنىڭ ئاخىرىدا ئاۋۋال ئۇرۇمچىدە، كېيىن پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش» دەپ ئاتالغان ئاھايىتى چوڭ بىر كۈرەش ھەرىكىتى باشلاندى. بۇنىڭ ئاقىۋىتى ئىلگىرىكىدىنمۇ ئېغىر بولدى.

شۇ يىلى يازدا چىڭداۋدا بىر مىللىي يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. بۇ يىغىننى باشقۇرغۇچى ئورۇنلار مەركىزىي مىللىي ئىشلار ھەيئىتى ھەم توڭجەنبۇ بولدى. چىڭداۋ يىغىنى ئەمەلىيەتتە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرىشىدىن ئىبارەت يىغىن بولدى. (بۇ ۋاقىتتا مەن سوۋېتكە كەتكىنىم ئۈچۈن چىڭ داۋ يىغىنىغا قاتناشمىدىم.) ئۇ يىغىندىن كېيىن يىغىنغا قاتناشقان يولداش پاتىخان بىر ۋەكىللەر ئۈمىكى بىلەن موسكۋاغا بېرىپ قالدى. پاتىخان ماڭا چىڭداۋ

يغننىدىن ئومۇمىي ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى. قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مەن ئۇ يىغىننىڭ ماتېرىياللىرىنى، جۇ ئېنلەي زۇڭلىنىڭ شۇ يىغىنىدا قىلغان سۆزىنى كۆردۈم. چىڭداۋ يىغىنىنىڭ باشلىنىشى ئۇ- دىيە تەرىبىلەپ، ئىدىيىۋى تەييارلىقى بۇ مەقسەت قىلىنغان بولسىمۇ يىغىن جەريانىدا مەملىكەت بويىچە بەزى ئەمەلىيەتكە مۇۋاپىق بولمىغان پىكىرلەردە بولغان.

جۇ ئېنلەي زۇڭلى سۆزىدە ئومۇمەن، ماركسىزملىق مىللەت نەزە- رىيىسى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي سىياسەت پرىنسىپلىرى، بۇندىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر توغرىسىدا ياخشى سۆزلە- گەن.

1957 ـ يىلىنىڭ 9 ـ ئاي ئەتراپىدا پارتىيە مەركىزىي كومىتە- تىنىڭ 8 ـ قۇرۇلتاي 3 ـ يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. شۇ يىغىندا يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش توغرىسىدا قارار قوبۇل قىلىندى. (ئۇ ۋاقىتتا مەن يەنە موسكۋادا ئىدىم.) كېيىن يولداش ۋۇ لەنفۇ ماۋ جۇشى باشچىلىغىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن موسكۋاغا بارغاندا ماۋا 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. مەن يىغىندا قوبۇل قىلىنغان قارارغا قوشۇلىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. قارارلار يەنىلا مىللىي سىيا- سەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئىدىيە خىزمەتنى ئاساس قىلىش، كۆپچىلىك كادىرلارنى تەربىيىلەش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش تەكىت- لەنگەن. موسكۋا يىغىنى ئاخىرلاشقاندا مەن ماۋ زېدۇڭغا شىنجاڭدىكى يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش توغرىسىدا بىر دوكلات يازدىم. بۇ دوكلاتتا 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارىغا قوشۇلۇپ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاز سانلىق مىللەت كادىرلار ئارىسىدا ئىدىيۇي خىزمەتنى كۈ- چەيتىپ ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇش، ھەر مىللەت كادىرلىرىنىڭ ھەم خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى مۇستەھ- كەملەش دېگەن مەزمۇندا يېزىلغان... ماۋ جۇشىلار ئاۋۇال قايتماقچى بولدى. دېگىڭ شياۋپىڭ يولداش ماڭا، مېنىڭ دوكلاتىمنى ماۋ زېدۇڭ يولداشنىڭ كۆرگەنلىكى، ئۆزى ئالدىراش بولۇپ سۆزلىشەلمىگەنلە- كى، ئۆزىنى ماڭا ئەۋەتكەنلىكى توغرىسىدا ئېيتىپ، ئاخىرىدا، ماۋ جۇشى سىزنىڭ دوكلاتىڭىزغا قوشۇلىدۇ، يەرلىك مىللەتچىلىكىنىڭ ئە-

دىيىسىگە قارشى تۇرۇشىدا ئىدىيە جەھەتتىكى تەربىيەنى ئېلىپ بېـ
رىشنى ئاساس قىلىش، ئىدىيىدە قاتتىق بولۇش، تەشكىلىي جەھەتتە
كەڭ بولۇش، ھەر مىللەت كادىرلىرى ئىتتىپاق بولۇپ داۋاملىق سو
سىيالىزم يولىدا كۈرەش قىلىش قاتارلىق مەزمۇنلار پىكىرلىرىنى
سىزگە ئەۋەتىشىمنى تاپىلىدى، دېدى. «بۇ جايغا، مېنىڭ ماۋ زېدۇڭغا
يازغان دوكلاتىم، شىنجاڭغا قايتىپ چۈداڭۇيى چاڭۇيىدا يەتكۈزگەن
ماۋزېدۇڭنىڭ يولىيورىقى ــ ماتېرىيال» كىرىدۇ.

چۈداڭۇيى مۇشۇ ئاساسىدا يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش
ھەرىكىتىگە تەييارلىق خىزمىتى ئېلىپ باردى. تەشكىلىي خىزمەتلەردە
شۇەنچۇەنبۇ مەسئۇل بولىدىغان بولدى، مەن ئاشۇ يەرلىك مىللەتچـ
لىككە قارشى كۈرەش يىغىنىدا چۈداڭۇيى نامىدىن بىر سۆز سۆزلەيدە
غان بولدۇم. بۇ سۆزنى مەن موسكۋادىكى ۋاقتىمدا، ماۋ جۇشىنىڭ يول
يورۇقى ھەم 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن تەييارلىدىم.
تەييارلاپ چاڭۇيىلارغا تارقىتىپ بېرىپ مۇزاكىرە قىلدۇق. چاڭۇيىدا
ئايرىم مەسىلىلەر توغرىسىدا پىكىر بولدى، چوڭ پىكىرلەر ئوتتۇرىغا
چىقمىدى. ياخشى ئېسىمدە يوق قايسى بىرسىكىن مەن يەرلىك مىللەت
چىلىك ئىدىيىسىگە قارشى تۇرۇش دەپ ئالغان تېمىسىگە، «ئىدىيىگە
دېمەستىن يەرلىك مىللەتچىلىككە» دېيىش كېرەك دېگەن پىكىر قو
يۇلدى. مەن بۇ پىكىرنىڭ توغرا بولمىغانلىقىنى ئېيتتىم. مەن 3 ـ ئو
مۇمىي يىغىندىكى قارارلا، ماۋ جۇشىنىڭ يولىيورۇقىدا «ئىدىيە تەربىيە
ئاساس قىلىش» دېيىلگەن. ئىدىيە ھەل بولمىسا مەسىلە تۇپتىن ھەل
بولمايدۇ، دېدىم. 1957 ـ يىلىنىڭ 12 ـ ئايدا يەرلىك مىللەتچىلىككە
قارشى كۈرەش مەجلىسى ئېچىلدى. مەجلىسنىڭ كەيپىياتىدا بىر خىل
سۈرلۈك ئىپادە تۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ سۆزۈم بەزىلەرنىڭ قوشۇلىشىغا،
بەزىلەرنىڭ قوشۇلماسلىقىغا، بەزىلەرنىڭ قارشى تۇرۇشىغا ئۇچراپ
قالدى. بۇ يەردە مەن شۇ نەرسىنى ئېيتىشىم كېرەك، شىنجاڭدا يەرلىك
مىللەتچىلىك ئىدىيىسى بىر قىسىم ئاز سانلىق كادىرلىرىدا بار ئىدى،
بەزىلەر ئېغىر ئىدى. بۇ خىل ئىدىيە خىزمەتكە، مىللەتلەر ئىتتىپاق
لىقىغا تەسىر قىلىپ تۇراتتى. لېكىن ھازىرغىچە پىلانلىق تەشكىلىي
يوسۇندا ئەكسىيەتچى يەرلىك مىللەتچىلىك ھەرىكىتى، ياكى تەتۇر ئى

قىلاب ھەرىكىتى كۆرۈلمىگەن ئىدى. مەن سۆزۈمنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن مۇزاكىرە باشلاندى. مۇزاكىرىدە مېنىڭ سۆزۈمگە بىرىنچى بولۇپ مەيدانغا چىققان پىكىر «يەرلىك مىللەتچىلىك ئىدىيىسىگە ئەمەس، يەرلىك مىللەتچىلىك ئەكسىيەتچى ھەرىكەتكە قارشى تۇرۇش» دېيىش كېرەك دېگەندىن ئىبارەت بولدى. بۇ پىكىرنى بىر مىللىي كادىر ئوتتۇرىغا قويدى. مەن ھەيران قالدىم. ئەجىبا بۇ پىكىر چۈداڭۇپي چاڭۇپىدا قويۇلغان پىكىرگە ئوخشاپ قالمدۇ دەپ ئويلاپ قالدىم. مەجلىس داۋام قىلدى. ئىككى كۈن ئۆتمەستىن مەجلىستە قانداقتۇر بىر مەخپىي پائالىيەت بارلىقى بىلىنىپ قالدى. بۇنى ئاڭۇال بىر مىللىي كادىر ماڭا ئېيتقان ئىدى، مەن ئانچە ئىشەنمىگەن ئىدىم، كېيىن قارىسام بۇ ئېنىق بولۇپ چىقتى. بۇلار زاكىروپ باشچىلىقىدىكى بىر قىسىم ئاتالمىش «ئاكتىپلار» نىڭ مەخپىي ھەرىكەتلىرى بولۇپ، ئومۇمىي مەجلىسدە «تايانچ كۈچلەر» دىن ئىبارەت ئىكەن. مەن بۇ يەردە شۇنى ئوچۇق ئېيتىشىم كېرەك، بۇنداق ئايرىم بىر قىسىم مىللىي كادىرلار ئاتالمىش ئاكتىپچانلىق بىلەن مەيدانغا چىقىپ، بەزىلەرنىڭ مەقسىدىگە مۇۋاپىق ھەرىكەت قىلىپ، ئۆزى مەقسەتكە ئېرىشىشتىن ئىبارەت مۇشۇنداق يامان غەرەزلىك، ئىككى يۈزلىمىلىك ئادەملەر ئىدى. بۇنداقلارنىڭ ھەرىكىتى ئاشۇ «51 لەر» گە قارشى تۇرۇشتىن باشلانغان. بۇلارنىڭ ئومۇمىي پائالىيەتلىرى مەن باشلىق سەيپۇللايوف، ئىمىنوپ، ئەسئەت ئىسماقوۋ قاتارلىق بىر قىسىم رەھبىرىي كادىرلارنى ئاغدۇرۇپ، ئۆزلىرى مىللىي رەھبەرلىك ئورۇنغا چىقماقچىتى. بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئىدىيىسى ھەم ھەرىكىتى ئىلگىرى ئۆچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىنلا باشلانغان. ئازادلىقتىن كېيىن يەنە داۋاملىق ئۆز پەيلىدىن قايتمىدى. ئۇلار يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەشتىن پايدىلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ سۇيقەستلىك مەقسەتلىرىنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن پىلانلىق تەشكىللىك ھەرىكەت باشلىدى. بۇ يەردە دىققەت قىلىدىغىنى شۇكى، بۇ ئادەملەرنىڭ ئاشۇنداق پىتنە ــ ئىغۋا ھەرىكەتلىرىنى چۈداڭۇپي رەھبەرلىكى ــ ۋاڭ ئېنىماۋ، دىڭ لىچۈن قاتارلىقلارنىڭ قوللىشىغا ئىگە بولدى. بىر ئىز ھەپتىچىلەر يەرلىك مىللەتچىلىك ئىدىيىسىگە قارشى تۇرۇدىغان بۇ ھەرىكەتكە ناھايىتى چوڭ بۇزغۇنچىلىق

قىلدى.

يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش مەجلىسى بارغانچە كۈچەيىپ كېلىپ بىرىنچى ئوت ئىبراھىم تۇردى بىلەن ئابدۇرېھىم ئەيساغا قارىتىلدى. ئۇلاردا يەرلىك مىللەتچىلىك خاتا ئىدىيىسى ئېغىر ئىدى. ئۇلارنى يادرو قىلىش ئۈچۈن «تەتۈر ئىنقىلابچى» دېگەن نام بىلەن كۆرەش قىلىندى. ئابدۇرېھىم ئەيسا چىدىمايلا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئوت ئىمىنوپ، سەيپۇللايوپ، ئەسئەت ئىسھاقوپلارغا قارىتىلدى. بۇلار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن تارتىپ جان پىدالىق بىلەن خەلق ئۈچۈن ئىشلەپ كەلگەن ئادەملەر ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن چۈداكۆۋېي فۇشۇجى (سەيپۇللايوف)، فۇ جۇشى ئىمىنوۋ ئەسئەت لوققا كۆتە ئىدى. ئۇچى كىمگە قارىتىلۇاتقانلىقىنى بايقاش قىيىن ئەمەس ئىدى، ئۇلار مېنىڭ يېقىن سەپداشلىرىم ـ دە.

بىر كۈنى ئەتىگەندە مەجلىسخانىغا بارسام پۈتۈن مەجلىسنىڭ كەيپىياتى باشقا بىر خىل، دەرۋازىدىن كىرىشىمگە بىر مىللىي كادىر «مەجلىسنىڭ ئەسلىي پەردىسى ئەمدى تولۇق ئېچىلدى» دەپ بولۇپ ئۆتۈپ كەتتى، مەن بۇ نېمە گەپ، دېسەم، يەنە بىرسى كېلىپ: «مەجلىسخانىغا كىرىپ باقسىڭىز» دېدى. مەن مەجلىسخانىغا كىرسەم پۈتۈن مەجلىس زالى ماڭا قارىتىلغان دازىبوۋلار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. بۇ دازىبوۋلارنىڭ مەزمۇنى ـــ ئاۋۇ.... ئۇچ تەتۈر ئىنقىلابىي يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ ئاساسىي ئارقا تىرىكىنى پالانچىنى تارتىپ چىقىرايلى! دېگەندىن ئىبارەت. مەن دەرھال ۋاڭ ئېنماۋ، دىڭ لىچۈن قاتارلىق يولداشلارنى تېپىپ سۆزلەشتىم. بۇ قانداق گەپ، بۇ مەجلىسنىڭ مەقسىدى زادى نېمە؟ دېگەن سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويدۇم. ۋاڭ ئېنماۋ: «ئاممىنىڭ پىكرى، پىكىر بەرگۈچىدە ئەيىب يوق، پىكىر ئاڭلىغۇچى دىققەت قىلسۇن دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ...» دېگەندەك بىر قاتار سەپسەتىلەرنى سالتتى. مەن مەسلىنىڭ مۇنداق كېتىپ بارغانلىقىنى، بۇنداق كېتىۋەرسە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ياخشى بولۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، ناھايىتى يامان ئاقۇۋەتلەر كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆيگە قايتىپ كەتتىم، جىق ئويلاندىم، ئاندىن جۇڭيانغا بىر نېمە دەيمۇ، ياكى چىداپ قاراپ باقايمۇ، دېگەن ئويلار بىلەن كەچكىچە بىئارام

يۇردۇم. قېنى، بېرىپ كۆرۈپ باقايلى، دەپ مەجلىسخانىغا بارسام، ھويلىدا كەيپىيات ئۆزگىچە، كۆپچىلىك خۇشاللىق بىلەن ماڭا قارىشىدۇ. زالغا كىرسەم دازىبوۋلارنىڭ بىرسىمۇ يوق. ھەيران قالدىم... ۋاڭ ئېناماۋ كېلىپ مېنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ: «ئاخشام جۇڭيانگدىن تېلېفون كەلدى، يولداش سەيپىدىنگە دازىباۋ چىقىرىشقا، پىپەن قىلىشقا بولمايدۇ، چىققان دازىبوۋلارنىڭ ھەممىسى دەرھال ئېلىپ تاشلانسۇن...» دەپتۇ. دازىبوۋلار ئېلىپ تاشلاندى... دېدى. مەن: «پىكىرى بارلار پىكىرىنى بەرسۇن، ياخشى پىكىرلەر بولسا مەن قارشى ئالاي، خاتا بولسا باشقىلار ئويلىشار. ماڭا غەرەزلىك قارشى بولۇپ كەلگەنلەر گېپى بولسا قىلىپ خۇمادىن چىقىۋالسۇن. نەتىجىنى كېيىن كۆرەرمىز» دېدىم. مەجلىسكە قاتناشماي ئۆيگە قايتىپ كەتتىم. ئەتىسى تۇيۇقسىزلا شەنەدىن يولداش دېڭ شياۋپىڭدىن تېلېفون كەپتۇ. تېلېفوننى ۋاڭ ئېناماۋ بېرىپتۇ. مەزمۇنى: مەن شىنجاڭغا بارماقچىدىم، بارالمايدىغان بولۇپ قالدىم. سەيپىدىن ئىككىڭلار شۇنىڭغا كەلسەڭلار. ھازىرقى مەجلىسنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلساڭلار، دەپتۇ. مەجلىسنى بىر قانچە ۋاقىت ماتېرىيال كۆرۈش، تەييارلىق قىلىشقا ئۈيۈشتۇرۇپ قويۇپ، ۋاڭ ئېناماۋ بىلەن ئىككىمىز شۇنىڭغا كەلدۇق. يولداش دېڭ شياۋپىڭ دوكلاتىمىزنى ئاڭلىدى، كېيىن دېڭ شياۋپىڭ: «مەجلىسنىڭ دوكلاتىنى يولداش سەيپىدىن ئۆزى يېزىپتۇغۇ؟» دەپ سورىغانىدى. ۋاڭ ئېناماۋ: «ئاساسەن ئۆزى يازدى، باشقىلارمۇ ياردەم قىلدى» دەپ يالغان ئېيتتى. مەن: «بۇ دوكلاتنى موسكۋادا سىز بىلەن سۆزلىشىپ ماۋ جۇشىنىڭ يوليورۇقىنى ئالغاندا يېزىشقا باشلىغان، شىنجاڭغا كېلىپ تۈگەتتىم، باشقا ھېچ قانداق ئادەم ياردەم قىلمىدى، ئۆزۈم يازدىم، مۇزاكىرىدە باشقىچە پىكىر چىقمىدى» دېدىم. يولداش دېڭ شياۋپىڭ: «بۇ دوكلاد ياخشى يېزىلغان، ئىلگىرىكىدىن تارتىپ، كونا خوڭجۇنىدىن تارتىپ ئىنقىلابقا قاتنىشىپ كېلىۋاتقان مىللىي كادىرلارنىڭ ئىچىدىمۇ ئۆزى ئۆز ئالدىغا مۇشۇنداق دوكلاتنى يازالمىشى قىيىن، دوكلات ياخشى يېزىلغان. شۇڭا رېنمىن رىباۋغا ئېلان قىلىنىدۇ» دېدى. (ئىككى، ئۈچ كۈندىن كېيىن مەن يازغان بۇ دوكلات ئاساسەن دېگۈدەك ھەممىسى رېنمىن رىباۋغا ئېلان قىلىندى.) شۇنىڭ بىلەن يولداش دېڭ شياۋپىڭ:

«مەجلىستە ئۆلۈم ۋەقەسى چىققان بۇ ياخشى ئىش ئەمەس. بۇ سىلەرنىڭ تاكتىكىغا دىققەت قىلماسلىقىڭلاردىن بولغان ئوخشايدۇ. ئەمدى ئاۋۇ ئوچەيلەننى تەنقىد قىلىشقا بولىدۇ، يەنىلا ماۋ جۇشى يولداش سەيپىدىنىڭ دوكلاتىغا بەرگەن يولىيورۇقىدا ئېيتىلغان ئىدىيىۋى تەربىيەنى ئاساس قىلىش، تەشكىلى چارىدە كەڭ بولۇش، ئىتتىپاقلىقنى كۈزدە تۇتۇش ــ مۇشۇ پرىنسىپتىن چەتنەشكە بولمايدۇ» دەپ بىر قاتار يولىيورۇقلارنى بەردى. بىز دېڭ شياۋپىڭنىڭ يولىيورۇقىنى ئېلىپ قايتىپ يەتكۈزدۇق. بىر مەزگىل مەجلىس بىر ئاز ئىزغا چۈشكەندەك قىلدى. ئاندىن كېيىن يەنە ھېلىقى ئاتالمىش «ئاكتىپ» لار مەيدانغا چىقىپ مەجلىسنىڭ كەيپىياتىدا يەنە يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ كەينىدە تۇرغان پەردە ئارقىسىدىكى قوماندان بۇنداق كەيپىياتنى تۈزىتىش بىر ياقتا تۇرسۇن، ئوت قۇيرۇقىنى تېخىپ قويۇپ بەردى، شۇنداق قىلىپ بۇ مەجلىس ھەر خىل ئەگرى ـ توقاي يوللارنى بېسىپ يۈز كۈن داۋام قىلدى. شۇنىڭ بىلەن «پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەشكە ئاساس سالغۇچى بىر مەجلىس» بۇ ۋاڭ ئېنماۋنىڭ مەجلىس ئاخىرىدىكى سۆزى بولۇپ تۈگىدى. ئەمەلىيەتتە، شىنجاڭ تارىخىدا ئېچىلىشىق بىر مەجلىس بولدى. ئاندىن كېيىن پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش 5 ئاي داۋام قىلدى. بۇ جەريانداا مەلۇم ئىدىيىۋى تەربىيە بولغان بىلەن، كۆپ ئىدارە جايلاردا پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ پرىنسىپىگە خىلاپ، ماۋ زېدۇڭنىڭ، دېڭ شياۋپىڭنىڭ بەرگەن يولىيورۇقلىرىغا خىلاپ قىلمىشلار، مىللىي ئىتتىپاقلىققا زىيانلىق ئىشلار ئاز بولمىدى.

ھەربىرىدە توختىغاندىن كېيىن تەنقىد قىلىنغان ئېغىر ئەكسىيەتچى ــ تەتۈر ئىنقىلابىي يەرلىك مىللەتچى دەپ كۆرەش قىلىنغان ئادەملەرگە چارە قىلىش باشلاندى. چارە ئومۇمەن ئۈچ خىل بولدى: بىرسى، پارتىيىدىن چىقىرىش، پۈتۈن خىزمەتلىرىدىن ئېلىپ تاشلاش، قولغا ئېلىش، ياكى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش؛ ئىككىنچىسى، پۈتۈن ۋەزىپىلىرىدىن ئېلىپ تاشلاپ، ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى تەكشۈرۈش ۋە پوزىتسىيىسىگە قاراپ چارە كۆرۈش؛ ئۈچىنچىسى، پارتىيىدە ئىككى يىل

قالدۇرۇپ سىناش، ئالدى بىلەن ئىمىنوپ، سەيپۇللايوف، ئەسەتكە چارە قىلىشتىن باشلاندى. تۆۋەندىن كەلگەن چارە قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتلاردا قارايدىغان بولساق ئادەم چۆچۈگىدەك گەپلەر بار. مىسال ئۈچۈن ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ، مەدەنىيەت، تىببىي ساھەلەردىكى كادىرلارغا چارە قىلىشتا بىر رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلغان. بۇنىڭ باشلىقى يەنە كېلىپ زاكىروپ، بۇلاردىن كەلگەن دوكلاتلارغا قارىساق 80% پىرسەنت ئادەمگە چارە قىلىش، قالغانلارغا گۇمانلىق ئادەم دەپ قاراش... دەپتۇ. كېيىن چۈداڭۇبيغا مەسئۇلىنى رەسمىي قويدۇق، مۇشۇ خىلدىكى چارە قىلىش داۋام قىلىۋېرىدىغان بولسا بەك يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن داڭجۇڭياڭ، ماۋ جۇشىنىڭ يولىورۇقىغا خىلاپ بولىدۇ، چارە قىلىشنى چەكلەش كېرەك. ئالدى بىلەن مۇشۇ ماۋارىپ مەدەنىيەت، تىببىي ساھەدىكى يەرلىك مىللەتچىلەرگە چارە قىلىش پىكىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش ئۈچۈن چۈداڭۇبي بىر رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇش كېرەك. مەن باشلىق بولاي، لېۋ جەنرۇڭ (شۇجى)، ياڭ كې قاتناشسۇن، پىكىر بەردىم. مۇشۇ چارە قىلىش پىكىرىنى بىر، ئىككى ئاي مۇزاكىرە قىلدۇق. ئاخىرىدا بۇ كۆپچىلىك كادىرلارنى ئىدارە يەنە تەربىيىنى ئاساس قىلىش، قىلمىشى ئېغىر كادىرلارغا يېغىندا چارە قىلىش، دەپ بۇلارنىڭ چارە ئېلىش دافلار دىنىي ئىش ئارقىلىق ئەمما، بۇ تولۇق ئېچىلمىدى، كېيىن چۈداڭۇبينىڭ چاڭۇبي مەجلىسىدە سەيپۇيوللايوف، ئىمىنوپ، ئەسئەت يولداشلارغا چارە قىلىش مۇزاكىرە قىلىندى. بۇ مۇزاكىرىدە: ھەر خىل پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. پارتىيىدىن چىقىرىپ، خىزمەتتىن ئېلىپ تاشلاپ، (قاماق جازاسى بېرىش) يەنە بىرى، پارتىيىدىن چىقىرىپ، خىزمەتتىن ئېلىپ تاشلاپ، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش، يەنە بىر پىكىر، ئىككى يىل پارتىيىسىدە قالدۇرۇپ سىناپ كۆرۈش، بۇ ئۇچ خىل پىكىردە مەن ئۇچىلىسىگە قوشۇلماستىن باشقا بىر پىكىر قويدۇم. بۇ ئۇچەيلەننىڭ پارتىيىدىكى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش (سەيپۇيوللايوف فۇشۇجى ئىدى، ئىمىنوپ خەلق كومىتېتى داڭۇبينىڭ شۇجىسى، ئەسئەت داڭۇبي ۋېيۋەن ئىدى.) پارتىيىۋىلىكىنى ھەم مەمۇرىي خىزمىتىنى ساقلاپ قېلىش. بۇ پىكىر مۇزاكىرە بولۇپ بەزىلەر بۇ پىكىرلەرگە قوشۇلغان بولسىمۇ،

بەزىلەر قوشۇلمىدى. بەزىلەر گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى. ئاخىرى ۋاڭ ئىنماۋ خۇلاسە قىلىپ ئىككىنچى پىكىرگە، يەنى «پارتىيىدىن، خىز-مەتتىن ئېلىپ تاشلاپ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش» دېگەن پىكىرگە قوشۇلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن بۇ پىكىرگە قوشۇلمايدىغانلىقىنى، يەنى ئەسلى يۇقىرىدا ئېيتقان پىكىرىمدە قەتئىي تۇرىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. ۋاڭ ئىنماۋ بىرىنچى شۇجى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ئۆز پىكرىدە قاتتىق تۇرۇپ مەجلىستىن شۇنداق خۇلاسە چىقاردى. مەن، بۇ توغرىسىدىكى مۇزاكىرە ئەھۋالىنى جۇڭياڭغا دوكلات قىلىشىم كېرەك، دېدىم. ئەتىسى جۇڭياڭدىن: «سەيپىدىنىڭ پىكرى بويىچە چارە قىلىنسۇن» دەپ جاۋاپ كەپتۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ ئۇچەيلەنگە ئاشۇنداق چارە قىلىندى.

«يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش» دەپ ئاتالغان بۇ ھەرىكەت شىنجاڭدا تاكى 58 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋام قىلدى. كېيىن چارە قىلىنغانلار، بۇنىڭ ئىچىدە كېڭەيتىۋېتىشلەر ئاز بولمىدى. سەيپۇللا-يۇق قۇمۇلغا ژالى بولۇپ چۈشۈپ كەتتى. ئىمىنوپ، ئەسئەتلەر فۇشۇ-جىلىقى بىلەن قالغان ھوقۇقى چەكلىك بولۇپ قالدى. زاكىروپ فۇجۇشىلىققا كۆتۈرۈلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە چارە قىلىنغان ئادەم-لەرگە «مىللەتچىلەر»، ياكى «مىللەتچى ئۇنسۇرلار» دەپ نام بېرىلىپ، «ئوڭچى ئۇنسۇر» لار بىلەن ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنىپ كەتتى. بۇ ھە-رىكەتتە چارە قىلىنغان مىللىي كادىرلارنىڭ بىر مۇنچىسى خىزمىتى-دىن ئايرىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى، بىر مۇنچىسى خىزمەتتىن قالدۇ-رۇلدى، يەنە بىر مۇنچىسى نوڭچاڭلارغا ئەمگەككە چۈشۈرۈلدى. «مىللىي ئۇنسۇر» دەپ ئاتالغان بۇ ئادەملەر تاكى 1973 ـ يىلىغىچە ئاشۇنداق ئازاب ئوقۇبەتتە ياشىدى. بەزىلىرى ئازاپ چېكىپ ھاياتىدىن ئايرىلدى. بىر قانچە ئومۇمىي ۋە ئايرىم تەدبىرلەرنى قوللىنىپ بەزى كادىرلارنى نۆڭچاڭدىن قايتۇرۇپ كېلىش، بەزىلىرىنىڭ خىزمىتىنى ئەسلىگە كەل-تۈرۈشكە ئوخشاش ئىشلار قىلدۇق. ئەمما بۇ ئىشلار تولۇق بولمىدى. شۇ كۈنلەردە مەن چۈداڭۈېيدا يەرلىك مىللەتچىلىك بىلەن خاتالاشقان ئادەملەرنىڭ مەسلىسى بۇ ئىدىيە مەسلىسىگە ياتىدۇ. ئۇلارنى ئوڭ-چىلار بىلەن بىر قاتاردا قويۇپ مۇئامىلە قىلماسلىق كېرەك دەپ پە-

كىر بەردىم. مېنىڭ بۇ پىكرىم ئاقمىدى، كېيىن مەن بېيجىڭگە كەل-گەندە يولداش جۇ ئېنلەيگە: «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر» دېگەن نامنى ئاشۇ ۋاقىتتا چارە قىلىنغان ئادەملەردىن ئېلىپ تاشلاش، مىللەتچىلىك ئىدىيىسى بىلەن خاتالاشقان كىشىلەرنى «ئوڭچىلار» بىلەن بىر قاتار قويماسلىق، يەنە يەرلىك مىللەتچىلىك بىلەن چارە قىلىنغان ئادەملەر-نىڭ ئىشلىرىنى قايتا قاراپ چىقىش، دېگەن پىكرىنى قويدۇم. يولداش جۇ ئېنلەي بۇنىڭغا قوشۇلدى، كېيىن چۈداڭۈېيغىمۇ يوليورۇق بەردى. ئەمما بۇ چارە بۇ باھانە بىلەن، ئۇ سەۋەب بىلەن ئەمەلگە ئاشماي كېچىكتۈرۈلدى. تا 1965 ـ يىلىغا كەلگەندە ئەمدى بۇ ئىش ھەل بولامدىكىن دەپ تۇرغاندا «مەدەنىيەت ئىنقىلابي» باشلىنىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلە يەرلىك مىللەتچىلىك بىلەن چارە قىلىنغان بۇ چوڭ بىر تۈركۈم كادىرلارنىڭ مەسىلىسى مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا ئارىلىشىپ كېتىپ، «ئەكسىيەتچى سىنىپىي ئۇنسۇرلار»، «ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇرلار» دەپ قايتىدىن تۇتۇلۇپ كۈرەش قىلىش، ئازابلاش، ھەتتا بىر مۇنچە كادىرلارنى تۈرمىگە تاشلاش بولدى. شۇنداق قىلىپ تاكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئاخىرىغىچە ـــ 1971 ـ يىللىرىغا يەتكەندە ئاندىن مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا تارتىپ چىقىلغان، چارە قىلىنغان ئادەملەر بىلەن بىر قاتار بۇ يولداشلارنىڭ مەسىلىسىمۇ ھەل قىلىندى.

«يەرلىك مىللەتچىلەرگە قارشى كۈرەش» دە ئۇتۇق بولىسىمۇ، قاتتىق ساۋاقلار ناھايىتى ئېغىر بولدى. چوقۇم ئېيتىش كېرەككى، يەرلىك مىللەتچىلىك ئىدىيىسى بىر قىسىم كادىرلاردا خېلى كەڭ بىر قىسىم كادىرلاردا بار ئىدى. مىللەتچىلىك خاھىشىدا بولغان ئادەملەرنى ئالغاندا بۇ ئەلۋەتتە ئاز ئەمەس. مىللىي ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىش ئۈچۈن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا كاشىلا قىلىپ تۇرغان بۇنداق مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنى ھەل قىلىش كېرەك ئىدى. لېكىن، بىرىنچىدىن بۇ ماۋ زېدۇڭ ئېيتقاندەك ئىدىيىۋى تەربىيە مەسىلىسى قاتاردا بىر تەرەپ قىلىنمىدى. مەسىلە ناھايىتى كېڭىيىپ كەتتى. زەربە بېرىش دائىرىسى كەڭ بولۇپ كەتتى، ئاقىۋەت ئېغىر بولدى. يەرلىك مىللەتچىلىك ئىدىيە خاھىشى بولغان ئادەملەر، يەرلىك مىللەتچىلىك كەيپىياتى بولغان ئادەملەرنىڭ مەسىلىسى ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن ئىدىيە مە-

سىلىسى دەپ، تەربىيە بىلەن ھەل قىلىش لازىم ئىدى. بىر قىسىم يەر-لىك مىللەت كادىرلىرى ئالغاندىمۇ مىللىي مەسىلىدە نارازىلىق پە-كىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇش، بەزى چوڭ خەنزۇچىلىق ئىدىيىلىرىگە قارشى تۇرۇش ئەھۋالى كۆرۈلگەنىدى. بۇنداق كادىرلارنىڭ توغرا پە-كىرلىرىنى قارشى ئېلىش، توغرا بولمىغان يەرلىرىگە تەربىيە بېرىشتە چارە قوللىنىش لازىم. ئۇ بۇنداق قىلىنمىغاندا تەتۈر ئىجرا جازا قو-لىنىلىدۇ. مۇشۇ چوڭ خاتالىق شىنجاڭدا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىقى كۆچەيتىش، سوتسىيالىزم يولىدا بىرلىكتە ئالغا بېسىش ئىشىغا زىيان-لىق بولدى. مەن شۇ نەرسىنى ئېيتىشىم كېرەككى، يەرلىك مىللەتچە-لىككە قارشى كۆرەش باشلىشىنىڭ ئالدىدا، باشلانغاندا، ھەم پۈتۈن ھە-ربىر كەت جەريانىدىكى ئېغىشلار بولغاندا، ھەتتا ئاخىرى يامان ئاقىۋەتلەر-نى بىر تەرەپ قىلىشتا مەن ھەرگىز تەدبىرلىك چارە قىلالمىدىم، دې-سەممۇ بولماس، قولۇمدىن كەلگەنچە تىرىشىپ باقتىم. شۇنداق چارىلەر بىلەن تېخىمۇ ئېغىر ئەھۋاللار، بەزى ئېغىر چارە كۆرۈش مەسىلىلىرى توسۇلدى ياكى يەڭگىللىتىلدى. لېكىن شۇ ۋاقىتتا ئاشۇ شارائىتتا مەن ئاشۇ ھەربىر كەتنىڭ كېڭەيتىۋېتىشىنى توسۇش ئۈچۈن يېتەرلىك كۈچ چىقىرالمىدىم. بۇ خاتالىقنى ئىقرار قىلىشىم كېرەك. يەنە بىر تەرەپ-تىن، ۋاقىت ئىنماۋ باشچىلىقىدىكى چۈداڭۇېيدىكى بىر قىسىم مەسئۇل ئادەملەر، ئۇلارغا ئەگەشكەن بىر قىسىم خەنزۇ ھەم مىللىي كادىرلار-نىڭ ھەربىر كەتلىرى مېنىڭ بۇنىڭدىن جىقراق ئىش قىلىشىمغا يول قوي-مىدى. ھەتتا ماۋ زېدۇڭنىڭ، دېڭ شياۋپىڭنىڭ يولىوروقى، كېيىن جۇ زۇڭلىنىڭ يولىورۇقلىرىغىمۇ ئېغىزدا ھە دەپ قويۇپ، ئەلۋەتتە ئېتە-بار قىلمىدى. نەتىجىدە ھە دەپ قويۇپ، ئەمەلىيەتتە ئېتىبار قىلمىدى. نەتىجىدە كۆپلىگەن مىللىي كادىرلار ئازاپ تارتتى. قىينالدى، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەشتىن باشلاپ مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا ئۇلە-نىپ كېتىپ 20 يىلدىن ئارتۇقراق ناھايىتى ئېغىر ئازاب ئوقۇبەتلەرنى تارتتى. بەزىلىرى ھايات قالدى. مەن ئاشۇ 20 يىل جەريانىدا ئازاب ئوقۇبەتلەرنى تارتقان يولداشلارنىڭ ئالدىدا ئەيىبلىك مەن، ئۇلار-نىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئالدىدا ئەيىبلىك مەن، مەن دائىم شۇ ئەھۋاللارنى ئەسلىگىنىمدە ئۆزۈمدە بىر تۈرلۈك ئېچىنىش، ئەپسۇسلە-

نىش ھېس قىلىمەن.

مەن ئاشۇ ئەھۋاللارنى ئويلىغاندا، زادى «51 چىلەرگە» قارشى تۇ-رۇشتىن باشلاپ تا مەدەنىيەت ئىنقىلابىغىچە، ھەتتا كېيىنكى ۋاقىتلارغىچە توختىماي بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ يەرلىك مىللەتچىلىك-كە قارشى ھەرىكەت بولۇۋاتقان، بىر مۇنچە كادىرلارغا قاتتىق زەربە بې-رىلگەن ھەتتا ئېغىر تەشكىلىي چارىلەر ۋە بىلەن ھاياتىدىن ئايرىلغان مۇشۇنداق ئېغىر ئەھۋال بولۇۋاتقان شىنجاڭدا زادى چوڭ خەنزۇچىلىق-قا نېمىشقا قارشى تۇرۇلمىدى؟ شىنجاڭدا چوڭ خەنزۇچىلىق يوقمى-دى؟ شۇنى ئېيتىش كېرەككى، چوڭ خەنزۇچىلىق بار ئىمىس، ھەتتا بەزىدە خېلى ئېغىر بولدى. بۇ بىر ياقتىن ئىلگىرىكى مىللىي زۇلۇم يۇرگۈزگۈچىلەرنىڭ قالدۇرغان تەسىرى بولسا، يەنە بىر ياقتىن شىن-جاڭدا يەرلىك مىللەتچىلىك ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغان خاتا كۆز قاراشتىن كېلىپ چىققان ئىدى. يولداش ماۋ زېدۇڭ: «ھەر ئىككى مىل-لەتچىلىككە قارشى تۇرۇش كېرەك، ئالدى بىلەن چوڭ خەنزۇچىلىققا قارشى تۇرۇش كېرەك» دەپ تۇرسا، تەتۇرچە ئالدى بىلەن يەرلىك مىل-لەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ئېلىپ بېرىلدى. بەزىلەر ئېيتقانىدەك: «شىڭشىڭشانىڭ ئىشىكىنى چوڭ ئېچىۋېتىش كېرەك»، «شىنجاڭدا خەنزۇلارنىڭ سانى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سانىدىن ئېشىپ كەتكەندە ئاندىن كېيىن ئاپتونومىيەنى كۆرۈۋالىمىز» دېگەنگە ئوخشاش ئۇ-چىغا چىققان چوڭ خەنزۇچىلىق ئاشۇ جەريانىدا ئاساسلىق رول ئويناپ كەلدى. بەزى ئاتالمىش «ئاكتىپ» مىللىي كادىرلار ئۇنداقلارغا «دۇم-باقچىلىق» ئويناپ بەردى .

ئىككىنچى باب ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش

پۈتۈن مەملىكەت بويىچە 1957 ـ يىلىدىن باشلاپ بۇرژۇئازىيە ئوڭچىل ئىدىيىسىگە قارشى كۈرەش باشلاندى. يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش باشلاندى. يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش ئاشۇ ھەربىرىنىڭ بىر قىسمى بولدى. 1959 ـ يىلىغا كەلگەندە ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش چوڭ دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. شۇ يىلى لۇشىەندە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى جۇڭياڭ ۋېيۇنخۇينىڭ 9 ـ ئومۇمىي يىغىنى بولدى. (خۇ زېمىن شىنجاڭغا كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن مەن بارالمىاي قالدىم.) لۇشىەن يىغىنى تۈگىمەي تۇرۇپ ۋاڭ ئىنماۋدىن بىر قاتار تېلېفونلار كېلىشكە باشلىدى.

مەزمۇنى: لۇشىەن مەجلىسىدە، ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش مۇزاكىرە قىلىنىۋاتىدۇ. بۇ مەجلىستىن كېيىن بۇ ھەربىرىمىز كەڭ بولماقچى، شىنجاڭمۇ ئىدىيىدە تەييارلىق قىلىش كېرەك... دېگەنگەن ئوخشاش گەپلەر. شۇ ۋاقىتتا شىنجاڭدا ئىككى خىل پىكىر ئېقىمى مەيدانغا چىقىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىرى، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىسىدە ئىلگىرىدىن قىلىنىپ كەلگەن چارىلەرگە نارازىلىق بولۇش، يېڭى تەدبىرلەر قوللىنىش؛ يەنە بىرى، مۇنداق دېيىش ۋاڭ شۇجى باشچىلىقىدىكى چوڭاڭۇېي رەھبەرلىرىگە قارشى تۇرۇش... دېگەندىن ئىبارەت. بىز بۇ ئىككى خىل ئىدىيىنىڭ داۋاملىق مۇزاكىرىسىگە يول قويدۇق. لۇشىەن يىغىنىنى كۆتتۈق. ئۇزاق ئۆتمەي ۋاڭ ئىنماۋ قايتىپ كەلدى. ئۇ كېلىپلا ئىقتىسادىي جەھەتتە چوڭاڭۇېينىڭ رەھبەرلىكىگە قارشى تۇرۇش دېگەن مەسىلىسىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئاندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى خىزمىتى توغرا، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا ئوڭچىللارغا، يەرلىك مىللەتچىلەرگە قارشى تۇرۇش توغرا، ئوڭچىللارغا قارشى كۈرەش لۇشىەن يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن تېخمۇ كۈچەيتىش كېرەك... دېگەن تەلەپنى قويدى. شۇنىڭ بىلەن لۇشىەن يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. لۇشىەن يىغىنى ھەقىقەتەن بىر

چوڭ سولچىل ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى يىغىن بولغان ئىكەن. ئۇ يەردە يولداش پېڭ دېخۇەي ئوڭچىللارنىڭ ۋەكىلى قىلىپ قاتتىق تەنقىد قىلىنغان. شۇ ۋاقىتلاردا مەملىكەت بويىچە پولات تۆمۇر تاۋلاش، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، ئۇچ قىزىل بايراقنى يۇقىرى كۆتۈرۈش... ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلغان ئىدى ھەم كۆپلىگەن ئېغىر مەسىلىلەر كۆرۈلۈۋاتقان ئىدى. پېڭ دېخۇەي يولداش بۇنىڭدىن ئىلگىرى مەجلىستە پىكىر بەرگەنىدى. لوڭ دىڭ بولسا سولچىل پېڭ دېخۇەيگە ھۇجۇم قىلدى. ۋاڭ ئىنماۋ قايتىپ كېلىپلا ئاشۇ سولچىل روھنى شىنجاڭدا كەڭ ئىجرا قىلىشقا باشلىدى. چۇداڭۇېي شۇجىسى ۋۇ كېجاڭ، خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى شېن لىيەنتىڭ ھەم ياڭ خېتىڭلار «ئوڭچىلار ۋەكىللىرى» بولۇپ قالدى. كۆرەش باشلاندى. چۇ داڭۇېينىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى بولدى. بۇ يىغىندا مۇزاكىرە جەريانىدا ئىككى خىل ناھايىتى توغرا بولمىغان قاراش ئوتتۇرىغا قويۇلدى: بىرى، ۋۇ-بن، ياڭ فەندىڭ جىتۇەنگە نى گە قارشى تۇرۇش، «ۋاڭ ئىنماۋ رەھبەر-لىكىدىكى چۇداڭۇېينىڭ توغرا لۇشىەننى ھىمايە قىلىش، كىمىكى ۋاڭ شۇجىغا قارشى بولسا ئۇ پارتىيىگە قارشى بولغان بولىدۇ» يەنە باشقىلار... مەسىلە ناھايىتى ئوچۇق ئايدىڭلاشتى: ۋاڭ ئىنماۋنىڭ، خاۋ كېچاڭ رەھبەرلىكىدىكى چۇداڭۇېينىڭ خىزمەتلىرىگە پىكىر بېرىش مۇمكىن ئەمەس، تەتۇرىسى ئۇنى قەتئىي قوغداش كېرەك... بۇ ئەھۋالنى مەن لۇشىەن مەجلىسىگە قاتناشمىغاندىكىن تازا ئۇقالمىدىم. مەن ئالدى بىلەن ئوچۇق پىكىر قىلمىدىم. كېيىن: چۇداڭۇېينىڭ ۋاڭ ئىنماۋنىڭ رەھبەرلىكىدىكى خىزمەتتە ئۇتۇق ئاساس ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى ئەمدى، چۇداڭۇېي رەھبەرلىك قىلغان شىنجاڭنىڭ خىزمىتىدىكى كەمچىلىكلەرگە پىكىر بېرىش خاتا ئەمەس، خىزمەتتىكى خاتالىقلارنى تۇزەتسەك بۇ ياخشى... «كىمىكى ۋاڭ شۇجىغا قارشى چىقسا پارتىيىگە قارشى چىققانلىق بولىدۇ» دېگەن بۇ شوئارنى مۇشۇنداق قويۇش بۇ پارتىيە پرىنسىپىگە توغرا بولمايدۇ دېگەن ئاساستا پىكىرنى قويدۇم. بۇندىن كېيىنكىسى مۇزاكىرىدە تېخ ئوچى ماۋا قارىتىلىشقا باشلىدى. گەرچە مېنى ئاۋۇ «گۇرۇھقا» قوشۇپ بىللە قارشى تۇرۇش بولمىغان بولسىمۇ، شۇ «گۇرۇھنى ياقلىغۇچىسى» بولۇپ قالدىم. ئەمما مەن ئۆز پىكرىمدە

تۇرىۋەردىم. مەجلىسنىڭ ئاخىرىدا ژۇ شىن، ياڭ پارتىيىگە قارشى گۇ-رۇھنى خىزمەتىدىن توختىتىپ ئۇلار خاتالىقىنى تاپشۇرۇشقا قارار قىلىندى. ئۇ پۈتۈن مەملىكەتكە ئوخشاش شىنجاڭدىمۇ «ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش» دولقۇنى داۋام قىلدى. ۋاڭ ئىنماۋ رەھبەرلىكىدىكى چۈداڭۋېينىڭ ھېلىقى تىل تەگكۈزكىلى بولمايدىغان ئىشلىرى ھەممە يەردە تەشۋىق قىلىنىشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ شىنجاڭدا بىر مۇنچە كادىرلارغا ناھايىتى ئېغىر زەربە بېرىلدى. پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە «تۆمۈر ـ پولات تاۋلاش»، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش ھەرىكىتى» كەڭ قانات يايدى. مەملىكەت بويىچە بولسا «پىڭ دېخۇەي باشچىلىقىدىكى ئوڭچىلارغا گۇرۇھىغا قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى كەڭ قانات يايدى. نەتىجىدە نۇرغۇنلىغان «ئوڭچىللار» تارتىپ چىقىرىلدى.

ئېيتىشقا قارىغاندا مەملىكەت بويىچە تارتىپ چىقىلىپ موزى كەيگۈزگەن «ئوڭچىللار» 300 مىڭدىن ئاشقان ئىكەن. بۇنداق ئەھۋالنىڭ نەتىجىسى يامان بولدى. ئىقتىساد ۋەيران بولۇپ ياكى ئىقتىساددا نورمال تەرەققىياتى بۇزۇلۇپ، ئىقتىسادىي خىزمەت ۋە ئىقتىسادىي تۇرمۇشقا ئېغىر زىيان يەتتى. مەملىكەت بويىچە چوڭ بىر ئىش بولۇپ قالدى. تۇرمۇش قىيىنچىلىقى مەملىكەتنىڭ كۆز ئالدىدىكى ئېغىر مەسىلە بولۇپ قالدى. كېيىن 1963 ـ يىلىغا كەلگەندە ماۋ زېدۇڭ، داڭجۇڭياڭ بۇ مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىپ بۇنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بىر قاتار تەدبىرلەرنى قوللاندى. جۇڭياڭنىڭ «بېيدەيخې يىغىنى» نىڭ روھىي بويىچە، خاتالىقلار تۈزىتىلىپ ئەھۋال ياخشىلىنىشقا باشلىدى. ئاندىن كېيىن ئەمدى بىر ئىقتىسادىي ئەھۋالنى بىر ئاز تۈزەش پارتىيىنىڭ سىياسەت پرىنسىپلىرىنى ئورۇنلاش، ماۋ زېدۇڭ ئوتتۇرىغا قويغان سوتسىيالىستىك تۈزتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش نەزەريىسى ئاساسىدا ئىشلار توغرىسىدا كىرىپ ئىلگىرىلەشكە باشلىدى. ئەپسۇسكى، ئۇزاق ئۆتمەستىن يەنە چوڭ بىر پالاكەت يۈز بەردى. بۇ «مەدەنىيەت ئىنقىلابىي» دىن ئىبارەت ئاپەت بولدى. (بۇ توغرىسىدا كېيىن توختىلىمىز.)

ئۇچىنچى باب پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇش، «باي ۋەقەسى» ۋە چەتكە قېچىش ۋەقەسى

1. پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇش ئەھۋالىم. مەركىزىي پارتىيە مەكتەپىدە 1954 ــ يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭدىن مىللىي كادىرلارنى تەربىيەلەش ئۈچۈن مەخسۇس شىنجاڭ سىنىپى ئېچىلغانىدى. بۇ سىنىپتا مىللىي كادىرلارنى نەزەرىيىۋى تەربىيىلەشتە خېلى ئۇنۇملۇك ئىشلار قىلىنىدى.

1960 ــ يىلى يەنى پارتىيە مەكتىپى شىنجاڭ بەنىناك ئۇچىنچى قارارىغا مەنمۇ كەلدىم. ئاۋۋال مەن چوڭاڭۇبىغا تەكلىپ قويغىنىمدا، چوڭاڭۇبي جۇڭياڭغا دوكلات قىلىپتىكەن. جۇڭياڭدىن ھازىر ئىش ئالدىراش كەلمەي تۇرسا، دېگەن جاۋاب كەلدى. مەن جۇڭياڭغا ئۆز نامىمدىن تېلېگرامما ئەۋەتىپ، مېنىڭ نەزەرىيىۋى سەۋىيەمنىڭ تۆۋەنلىكى بۇ خىزمەتلەردە خېلى قىيىنچىلىق تۇغدۇرۇۋاتقانلىقى ۋە پارتىيە مەكتىپىگە بېرىپ بىر قېتىم ئوقۇشۇمنىڭ لازىملىقىنى ئېيتىپ ئۆتۈندۇم. جۇڭياڭ تەستىقلىدى. پارتىيە مەكتىپىنىڭ بىر قارارى ئىككى يىللىق ئىدى. مەكتەپتە ئالدى بىلەن نەزەرىيە ئۆگىنىش ــ ماركسىزم، لېنىنىزم ئاساسىي مەسىلىلىرى، جۇڭگو ئىنقىلابى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ تارىخى قاتارلىق مۇھىم مەسىلىلەر ئوقۇلاتتى. ئوقۇتقۇچىلار دەرس بېرىش ۋە گۇرۇپپىلار بويىچە مۇزاكىرە قىلىپ ئۆزلەشتۈرۈش ئۈسۈلى ئېلىپ بېرىلاتتى. 2 ــ يىلىغا كەلگەندە نەزەرىيىنى ئەملىيەتتە بىرلەشتۈرۈپ مۇزاكىرە قىلىش ئېلىپ بېرىلاتتى. بۇنىڭدا ئۆگەنگەن نەزەرىيىنى قېلىپ قىلىش يەنە ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ ھەر بىر ئادەم ئۆزىنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن تارتىپ، تارىخىي جەريانىنى، قىلغان خىزمەتلىرىدىكى كەمچىلىك خاتالىقلار، ئىدىيە جەھەتتىكى ساقلانغان تۇپ مەسىلىلەرنى ئۆزىنى تەكشۈرۈش، باشقىلارنىڭ تەنقىد قىلىشى ئېلىپ بېرىلاتتى. مەنمۇ مەسىلىھەت بىلەن تەييارلىق قىلدىم. كېيىن چوڭ مەجلىستە مېنى پىپەن قىلىش باشلاندى. ئۆزۈمنى تەكـ

شۇردۇم. ئاۋۋال ئادەتتىكى پىكىرلەر بېرىلىپ، كېيىن تەييارلاپ قو-
يۇلغان بىر نەچچە ئاتالمىش «ئاكتىپلار» ماڭا قارىتا ھۇجۇمنى باشلا-
دى. بىر مۇنچىلار ئاساسەن ئۇلارغا ئەگەشتى، بىر مۇنچىلىرى بولسا
ئۇلارغا قوشۇلمىدى، مەجلىستە تىنچ تۇرۇۋالدى. كېيىن «كۆرەش» شۇ
دەرىجىگە يەتتىكى، مېنىڭ خىزمەتتىكى خاتالىقلىرىمدىن ھالقىپ بې-
رىپ بىر قانچە «تەتۇر ئىنقىلابىي قالپاقلار» كەيگۈزۈشكە بېرىپ تاقال-
دى. چوڭ «تەتۇر ئىنقىلابچى» موزا قالپىقىنى شىنجاڭدىكى ھەممە
ئەكسىيەتچىلەر، تەتۇر ئىنقىلابچىلار، يەرلىك مىللەتچىلەرنىڭ بوۋىسى،
خوتەندىكى ئابلىمىت دامۇللا قوزغىلىڭنىڭ باش يېتەكچىسى، شىنجاڭ
جۇنچۇيدە يەر ئاستى سىلىڭبۇ تەشكىل قىلىپ خەلق ئازادلىق ئارمە-
يىسىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىپ ئالماق بولغان ۋە باشقىلار. ئاساسىي مەق-
سەت خىزمەتتىن ئېلىپ تاشلاشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكى ناھايىتى ئې-
نىق بىلىنىدى. چۇداڭۋېيىنىڭ شۇجىلىرىدىن بىرسى لىن بويوۋ بې-
جىڭغا كەلگەندە پارتىيە مەكتىپى داڭۋېيىغا «ۋاڭ ئىنماۋنىڭ پىكىرى»
دەپ ــ «مۇشۇ قېتىم داڭشاۋدا ئوقۇش جەريانىدا سەيپىدىنىڭ مەسە-
لىسىنى ھەل قىلىش كېرەك» دېگەن پىكىرنى يەتكۈزگەن.

مەن سەۋرىچانلىق بىلەن پىكىرلەرنى ئاڭلىدىم. مەن، نەزەرىيىگە
بىرلەشتۇرۇپ ماڭا يولداش ئاكتىپلىق بىلەن ئىدىيىۋى تەربىيە بېرىش
ئۇچۇن يارەملىرىنى قارشى ئالمەن. پىپەن جەريانىدا ماڭا قويۇلغان
ئەكسىيەتچىللىك، تەتۇر ئىنقىلابچى، ئاتالمىش شىنجاڭدىكى ھەممە
ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قوماندانى، جۇنچۇيدە يەر ئاستى سىلىڭبۇي قۇر-
غان... ۋە باشقىلار دېگەندەك مەسىلەرنى مەن قوبۇل قىلالمايمەن،
بۇلارغا قەتئىي رەددىيە بىلدۇرىمەن. مەيلى نېمە بولسا بولسۇن مەن
كۆپچىلىكنىڭ پىكرىنى ئېلىشقا تەييارمەن، تۇغرا بولسا ئېلىش،
تۇغرا بولمىغانلىرىنى ئاڭلاپ قويۇش، كۆپچىلىكنىڭ ماڭا يەنە داۋاملىق
پىكىر بېرىشىنى تەلەپ قىلىمەن، دېدىم. ئەتىسى دەپتەرلىرىمنى تە-
يارلاپ مەجلىسكە ماڭىمەن دەپ تۇرغاندا خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى
باشلىق بولغان ئادەم كېلىپ ماڭا: پارتىيە مەكتىپى داڭۋېيىسى: «سە-
يپىدىن تەنقىد قىلىشنى تۇتۇش قارار قىلىنىدى» دەپ، مەن بۇنىڭغا قو-
شۇلمىدىم. داۋام قىلدۇرۇش كېرەك، مەن سەۋرىچانلىق بىلەن توغرا

پىكىرلەرنى داۋاملىق ئاڭلايمەن، ئاتالمىش «قالپاق» توغرىسىدا كېيىن قانداق خۇلاسە قىلىنىدۇ، بۇ داڭۇبېنىڭ ھەم جۇڭيانڭنىڭ ئىشى دېدىم. لېكىن مەجلىس توختىدى. مەن بۇ مەجلىسكە ھەيران قالدىم، مېنى پىپەن قىلىشتا جۇڭيانڭنىڭ تەستىقىنى ئالماي مۇشۇنداق دەرىجىدە ھەرىكەت قىلىشى بۇ پۈتۈنلەي ھەم قانۇنسىزلىق ھەم بىر مەقسەتلىك قىلىنغان ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم. كېيىن مەسىلە ئايدىڭلاشتى. يولداش ژاڭ جىن مېنى كۆرەش قىلغان ئەھۋالنى ئاڭلاپ جۇ زۇڭلىغا دەپتۇ، جۇ زۇڭلى دەرھال پارتىيە مەكتىپى داڭۇبېنغا تېلېفون بېرىپ مەجلىسنى توختىتىشنى ئۇقتۇرۇش قىلىپتۇ. كېيىن يولداش ژاڭ جېن بىلەن سۆزلىشىپ قالدۇق. يولداش ژاڭ جېننىڭ ئاڭلىغىنى ھەم جۇ زۇڭلىغا يەتكۈزگىنى تېخى ماڭا قارشى قىلىنغان كۆرەشنىڭ ئوندىن بىرىگىمۇ يەتمەيتىكەن.

مەن خىزمەت گۇرۇپپىسىغا، بۇ مەسىلىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇش كېرەك، ماڭا قىلىنغان پىپەننىڭ زادى خۇلاسىسى نېمە، ئوڭى قايسى، سولى قايسى، تەتۈرى قايسى؟ بۇنى ئېنىقلاش كېرەك، دېدىم. خىزمەت گۇرۇپپىسى، داڭۇبې بۇنىڭغا زادى جاۋاب بېرمىدى. شۇ كۈنلەردە كاڭ شىننىڭ خوتۇنى پارتىيە مەكتىپى داڭۇبېسىدا بىر مەسئۇل خىزمەتتە ئىشلەيدىكەن، ئۇ ئايال ماڭا بىر كۈنى ئالاھىدە شىنجاڭ بەنشىچۈغا كېلىپ ئاشۇ ئەھۋالنى ئومۇمىي قىلىپ ئېيتىپ بەردى. ئېيتىشىغا قارىغاندا، ماڭا قارشى كۆرەش قىلىش ئەسلىدە داڭۇبېنىڭ قارارى ئەمەس، بىرىنچىدىن ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا بىر قىسىم ئادەملەر غۇل ـ غۇلا كۆتۈردى. ئىككىنچىدىن، بۇنىڭغا ماسلاشقان ھالدا ژاڭ ئىنماۋنىڭ پىكىرى داڭۇبېغا كەلدى. ئۈچىنچىدىن، زاكروپ باشلىق بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ بەنشىچۈدا ئولتۇرۇپ پەردە ئارقىسىدا قوماندانلىق قىلىشى بىلەن مەسىلىلەر تېخىمۇ كۈچەيدى. داڭۇبې ئىچىدىمۇ پىكىر ئىختىلاپلىرى بولۇپ تۇرغان. لېكىن نېمە قىلىشقا بىر قارار كېلەلمەي تۇرغان ۋاقتىدا، ئۇ كاڭ شىنغا ئېيتقانلىقى، كاڭ شىن جۇزۇڭلىغا ئېيتقانلىقى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ژاڭ جىننىڭمۇ جۇزۇڭلىغا ئېيتقانلىقى، جۇزۇڭلىنىڭ دەرھال تېلېفون بەرگەنلىكىنى ئېيتتى. كېيىن نۇرغۇن ئويلاپ بۇ مەسىلىدە شۇنداق خۇلاسىگە كەلدىم. پارتىيە مەكتە-

چىگە كېلىشىم ۋاقتى ئىنماۋ باشلىق بىر قىسىم ئادەملەرگە تازا ئوبدان پۈرسەت بوپتىكەن، بىز كېلىشىنىڭ ئالدىدىلا ۋاقتى ئىنماۋلار ئۈيۈشتۇ-رۇپ ئۆزىتكەنىكەن. ئۇنىڭغا قارىماستىن زاكىروپنى دەم ئېلىش دېگەن بانا بىلەن بەنسىچۈدا تۈرۈپ ئارقىدا قوماندانلىققا ساپىتۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ۋاقتى ئىنماۋنىڭ سۈيقەستى، يەنى ئۇنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا «سەپىدىنتىڭ مەسلىسىنى بۇ قېتىم تولۇق ھەل قىلىش كېرەك» ئىكەن. ۋاقتى ئىنماۋ ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرى شىنجاڭدا ئاشۇلارنىڭ كۆزىگە قادالغان بىر مىقتى ئېلىپ تاشلاش، ئۇلارنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا شىنجاڭدىكى بۇ چوڭ بەنجاڭۇشىنى يەنى «پۈتلى كاشاڭ تاش» نى ئېلىۋېتىش مەقسىتىنى ئەملگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەن.

2. «باي ۋەقەسى». 1960 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ باي ناھىيىسىدە ئېغىر ئاچارچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپ، ئاۋۋال 9000 ئادەم، كېيىن شۇنىڭ ئاقىۋىتىدە ئاغرىق بىلەن ئۆلگەنلەرنى ھېسابلىغاندا 15000 ئادەم ئۆلۈپ كەتتى. مۇشۇنداق پۈتۈن مەملىكەتتە ئالاھىدە بولغان مۇشۇنداق ۋەقەنى ۋاقتى ئىنماۋلار مەندىن داڭشاۋدا يوشۇردى. ئاخىرى مەن بۇنى شىنجاڭدىن كەلگەن خەت ۋە مەجلىسكە كەلگەن ئايرىم مىللىي كادىرلاردىن چالا ـ بۇلا ئاڭلىدىم. كېيىن ۋاقتى ئىنماۋغا تېلېفون بېرىپ سورىغان ئىدىم. ئۇ راست مۇشۇنداق بىر ۋەقە بار، مەن سىزگە خەت يازىمەن دەپ جاۋاب بەردى. كېيىن ۋاقتى ئىنماۋنىڭ خېتى كەلدى، ئۇ خەتتە ئومۇمەن ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىنى يوشۇرمىغان، ئۆزى بايغا بېرىپ ئەھۋالنى ھەل قىلىش، ئۆلۈم ھادىسىنى توختىتىش ئۈچۈن قىلغان چارىلىرى ۋە ئامما بىلەن مەجلىسلەردە تەڭ بىللە يىغىلغانلىقلىرىنى ئېيتىپ يېزىپتۇ. ئەمدى بۇ ئاتالمىش «يىغلىشى» ۋاقتى ئىنماۋنىڭ چوڭ لۇلۇلىقىنى كۆرسىتىدىغان بىر پاكىت. باي ۋەقەسى ئاچارچىلىقتا بولغان ۋەقە. بۇ يەردە مۇنداق بىر قانچە مەسىلە بار: بىرىسى، بايدا ئاشلىق يوق بولۇپ ئاچارچىلىق بولغان ئەمەس، باي ناھىيىسىدە ھەتتا يېزىلار ئىسكىلاتتىدا 40 مىليون جىڭدىن ئارتۇق ئاشلىق بار ئىكەن، شۇنداق تۈرۈپ ئاچارچىلىق بولغان. سەۋەبى نېمە؟ بىرى، ئاشلىقنى «ئىقتىساد» قىلىپ يۇقىرىغا جىقراق تاپشۇرۇش ـــ يۇقىرىغا ئۇرۇمچىگە، ئۇرۇمچى ئاندىن ئۆزى خالىغان يەرلەرگە تارتىش دېگەن

مۇشۇ خاتا پرىنسىپ. ئىككىنچىسى، ئاچارچىلىق ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، شۇنداق ئېغىر ۋەقە تۇرسىمۇ يەنە ئامبارلارنى تېخىمۇ چىڭ قۇلۇپلىغان. خەلقكە ئاشلىق تارقىتىپ بەرمىگەن. بۇ ئاددىي دېگەندە بىر ئادەمگەرچىلىك ئىدىيىسىگىمۇ توغرا كەلمەيدىغان ئىش. ئۇچىنچى بىرى، ئاقسۇنلۇق دېڭى شۇجىسىغا (شۇ ۋاقىتتىكى شۇجىسى خې جىڭنىيەن) بۇ ئەھۋالنى كىشىلەر ئىنكاس قىلغاندىن كېيىن بۇ بايىغا كېلىپ شۇ ئاتالمىش ۋەقەنى تەكشۈرۈپ ئېلىپ بارغان ۋاقىتتا، بايى شەھىرىدە ئادەم ئۆلۈش باشلىنىپ 400 ـ 500 كىشىگە يەتكەن. بايى ناھىيىسىنىڭ بازار كوچىلىرىدا ئۆلۈپ ياتقان ئادەملەرنىڭ جەسەتلىرى كۆرۈلگەن. ناھىيىنىڭ شۇجىسى خې رۇيى دېگەن ئادەم، خاتالىقنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ھەممە تەدبىرنى قىلغان. دېمەك دېڭى ھەم شىيەنۇيى ۋەقەنى دەرھال يۇقىرىغا مەلۇم قىلىپلا قالماستىن، يەنە داۋاملىق يوشۇرۇش، ئۆچۈرۈش ئاشلىق بار تۇرسا شۇنى ئېلىپ چىقىپ ئادەمنى قۇتقۇزماسلىق. يەنە بىرى، ۋەقە شۇنداق يۈز بەرگەندە چۈداڭۇيىغا ئامىدىن خەت كەلگەن، بۇ خەتتىن چۈداڭۇيى دېڭىدىن شىيەنۇيىدىن سوراپ «ئۇنداق ئىش يوق» دەپ جاۋاب بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن دېڭى ھەم شىيەنۇيىنىڭ قارارى بويىچە بايى ناھىيىسىنىڭ يۇقىرى بىلەن قىلىنغان پوچتا ئالاقىسى پۈتۈنلەي ئېتىپ تاشلانغان. بۇ ئادەتتىكى خاتالىق ئەمەس، خەلقنىڭ ئۆلۈپ تىرىلىۋاتقانلىقىغا قارىماستىن قىلىنغان ئېغىر ۋەھشىيانە بىر ئىش.

1961 ـ يىلى قىشلىق تەتىلدە مەن شىنجاڭغا باردىم، چۈداڭۇيى ئاشۇ بايى ۋەقەسىنى مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن ئاچقان مەجلىسكە قاتناشتىم. ئالدى بىلەن ۋاڭ ئىنىماۋ بايى ۋەقەسى توغرىسىدا سۆزلىدى. ئاندىن كېيىن ھېلىقى دېڭى شۇجىسى خې جىنيەن سۆزلىدى. بۇ سۆزلەپ ھە دەپ كۆز يېشى قىلىپ، يالغاندىن ياغلىقىنى ئېلىپ «ياشلىرىنى سۈرتۈشكە» باشلىدى. مەن بۇنىڭغا غەزىپىمنى باسالماي تۇرغانىدىم، ئۆزۈمنى تۇتۇپ ئالالمىدىم... سەن تېخى يىغلايسەن، سەن كىمگە يىغلاپ بېرىسەن؟ دېدىم مەن غەزەپ بىلەن، 9000 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئاچارچىلىقتىن ئۆلگەندە نېمە قىلغان؟ ئادەملەر قىرىلىپ ئۆلۈۋاتقاندا ئىسكىلاتتىكى ئاشلىقلارنى قوللىنىپ چىڭ بېكىتىپ سىرتقا مەلۇم

قىلمىغىنىڭ نېمىسى، سەن كىمگە يىغلايسەن؟ بۇگۈن نېمە دەپ يىغلاپ بېرىسەن، كىمگە يىغلاپ بېرىسەن؟... ئۇستەلگە ئۇرۇپ ئورنۇمدىن تۇ- رۇپ ئۆزۈمنى توختىتالماي ۋارقىراپ كەتتىم. 9000 ئادەم، بىر ئائە- لىدە 4 تىن ھېسابلىغاندا 30000 ئادەم يىغلىدى، پۈتۈن ناھىيە خەلقى يىغلىدى. سەن ئاشۇ ۋاقىتدا نېمە قىلدىڭ؟ يەنە بۇگۈن نېمە يىغلا- سەن؟ ئادەم ئۆلدى. يۈز مىڭ ئادەمدىن ئون مىڭدەك ئادەم ئۆلدى، ئادەم ئۆلدى ئېشەك ئەمەس، پۈتۈن ناھىيە خەلقى يىغلايدۇ. ئۇ ھەقىقىي يىغلاش، سەن كىمگە يىغلاپ بېرىسەن؟... مەجلىسدە كىشىلەر غەزەپكە كەلدى. شۇنداق ئەھۋالغا كەلگەندە ۋاڭ ئىنماۋ ماڭا سەۋرى قىلىشنى تەكلىپ قىلىپ، مەجلىسنى دەم ئېلىشقا ئېلان قىلدى. مەن ئاچچىغىم كېلىپ مەجلىسكە قاتناشماي كېتىپ قالدىم. بۇ مەجلىستە ۋاڭ ئىنـ- ماۋلارنىڭ ئاۋۇ مۇتەھەممىنىڭ بولۇپ تۇرغانلىقى، يەنىلا كىشىلەرنى ئالداپ يالغان يىغلاپ تۇرغانلىقىغا قاراپ مەن زادى چىداپ تۇرالماي قالدىم. جۇڭياڭ بۇ ئىشقا چوڭ ئېتىبار قىلدى، ئاپتونوم رايوندىن پۇل چىقىرىپ بېرىلدى، ئاشلىق ئامبارلىرى ئېچىلدى، ناھىيىڭكى ئېغىر ھالەتكە يەتكەن ئاشۇ ئىقتىسادىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن چارىلەر قىلىندى. ناھىيىگە نۇرغۇن دېھقانچىلىق سايمانلىرى جۈملىدىن تراكتۇر قاتارلىق نەرسىلەر بېرىلدى، شۇنداق قىلىپ خەلقنىڭ بىر ئاز كۆڭلى تىنجىپ ئاندىن كېيىن ئەھۋال ياخشىلىنىشقا باشلىدى.

مەن مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ قايتقاندىن كېيىن 1963 ـ يىلى ئاقسۇ- غا بېرىپ، ئاتايىن بايغا خەلقتىن ھال سوراشقا باردىم. باينىڭ شىيەنۋې شۇجىلىرى، شىيەنجاڭلىرى (شۇجى خې رۇي ھەم ھاكىملىرى ئۇ ۋاقىت- تا ئالماشقان) ماڭا ئەھۋالدىن دوكلات قىلغان بولدى. مېنىڭ ئالدىمدا ئۆزلىرىنى تەكشۈرگەن بولدى. بۇ كىشىنىڭ قۇلىقىغا ياقمايدىغان گەپ- لەر، مەن ھال سوراش ئۈچۈنلا يېزىلارغا، كەنتلەرگە باردىم. ئەھۋالدىن قارىغاندا بايدا ھېچقانداق ۋەقە بولمىغاندەك، ئەمما روھىي قىيىنچىلىق مىسكىن. لېكىن، ئادەملەرنىڭ چىرايىدىن ئېغىر مۇسىبەت قايغۇسى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بىر قانچە يېزا كەنتلەرگە بارغاندا بىرمۇ ئادەم «باي ۋەقەسى» توغرىسىدا ماڭا بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. ئاندىن كېيىن مەن قىزىل يېزىسىغا كەلدىم. دادۇيدە دېھقانلار ئەمگەك قىلىۋاتىپتە-

كەن. ئۇلارنى ئەمگەكتىن دەم ئېلىشقا تەكلىپ قىلىپ ئولتۇرۇپ پاراڭلاشتۇق. شۇنىڭ بىلەن مەن بايدا ئېغىر ۋەقە يۈز بەردى، نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپ كەتتى، پۈتۈن باي خەلقى ئۇچۇن چوڭ قايغۇ بولدى. بۇ ئىشتا مېنىڭ بىر ئاپىتونوم رايونىنىڭ رەئىسى بولۇپ تۇرۇپ گەرچە ئۆزۈم بېيجىڭدە بولساممۇ ۋاقتىدا خەۋەر ئېلىپ چارە قىلمىغانلىق مەسئۇلىيىتىم بار، مەن سىلەردىن، پۈتۈن بايدىكى ئاشۇ مۇسىبەت بولغان خەلقتىن ھال سورايمەن... دەپ تېخى سۆزۈمنى تۈگەتمىگەنىدىم، پۈتۈن مەيدانداكىچىك بالىلا ھۆكۈرگەندەك ئاممىنىڭ ئەر، ئايال كىچىك بالىلاردىن تارتىپ ھەممىسى ھۆكۈرەپ يىغلىشىپ كەتتى. مەنمۇ يىغلىدىم. مەن بىلەن بارغانلارمۇ يىغلاپ كەتتى. ھەقىقەتەن بىر مۇسىبەت بولدى. مەن ئۇلارغا كۆڭۈل قويدۇم. ئاندىن پارتىيە ھۆكۈمەتنى ئۇنۇتمايدىغانلىقى بۇ ۋەقە توغرىسىدا ناھايىتى دەققەت قىلىۋاتقانلىقى، ئۇندىن كېيىن يارداملىشىدىغانلىقى ئېيتىپ كۆڭۈل قويۇپ كىشىلەرنى پەس قىلىپ، ئاندىن نېرى ـ بېرى ئىشلارنى، ئىشلەپچىقىرىشنى سۆزلەشكەن بولساقمۇ سۆزىمىزمۇ زادى قامىلاشمىدى... شۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ كېتىپ قالدۇق.

بىز ناھىيىگە باردۇق. ئۇ يەردىكى شۇجى، شىيەنجاڭ مەسئۇللاردىن سورىدىم: «بۇ ھەجەپ بىر قىزىق ۋەقە، مۇشۇنداق بىر ئېغىر ۋەقە بولغان جايغا مەن ھال سوراي دەپ كەلدىم، لېكىن بىر قانچە يېزا كەنتلەرنى ئايلانغاندا بىر ئادەممۇ بۇ ۋەقە توغرىسىدا بىر ئېغىزمۇ گەپ ئاچمايدۇ. گويا كى ھېچ قانداق ئىش بولمىغاندەك، ئەمما قىزىل يېزىسىغا بېرىپ مەن گەپ ئاچقاندا ئادەملەر ھۇ گەپ سوراش بىلەن يىغلاپ كەتتى، بۇ نېمىشكە؟» دەپ سورىغان ئىدىم. بىر مىللىي كادىر: «گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتساق، سىز كەلگەندە باي ۋەقەسىدىن گەپ قىلماسلىق، سەپىدىنگە ئەھۋال ئېيتماسلىق، سەپىدىنىنىڭ ئالدىدا يىغلىماسلىق» سەۋەبى سەپىدىنىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتماسلىق، سالامەتلىكىگە دەققەت قىلىش دېگەندەك مۇشۇنداق گەپلەر بىلەن ئالاھىدە ئۇقتۇرۇش چىقىرىلىپ، گۇڭشې شۇجىلىرىدىن تارتىپ دادۇي دۇيجاڭلىرىغىچە تۆۋەنگە قايتا ـ قايتا ئاممىغا خىزمەت قىلىغان. تۇنۇگۈنكى قىزىق ۋەقە بۇنى ناھايىتى ئوچۇق كۆرسىتىدۇ... دېدى. مەن قاتتىق خاپا

بولدۇم. غەزەپتىن كۆزۈمگە ياش كەلدى. كېيىن شيەنۇپي دېۋىيدىكىلەر ئۆزلىرىنى تەكشۈردى: «ئەمدى سىزنىڭ كۆڭلىڭىز ئاغرىمىسۇن، مۇنداق تىنچ ئۆتۈپ كەتسە ياخشى بولار، ئەمدى مەسىلە ئۆتتى» دېگەندەك تۇق دەپ ئۆتۈپ كەتتى. مەن بۇلارنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالمىدىم.

باي ۋەقەسى مۇشۇنداق ۋەقە، ئىلگىرى ئۆلگەنلەرنىڭ سانى 9000 دېگەن ئىدى، مەن بارغاندا 15000 غا يېتىپتۇ. بۇ كېيىن قوشۇلغان 6000 ئادەمنىڭ بىر قىسمى ئىلگىرى تولۇق مەلۇم قىلمىغانلار، يەنە بىر قىسمى ئاشۇ ئاچارچىلىق ئېغىر مەزگىلدە سالامەتلىكىگە ئېغىر زەربە يېگەن كىشىلەر، بولۇپمۇ بالىلار كېيىن داۋاملىق كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن. مۇشۇنىڭ بىلەن يەنە 6000 ئادەم قوشۇلۇپ، جەمئىي 15000 ئادەم بۇ ئاپەتكە ئۇچرىدى. بۇ شىنجاڭدىلا ئەمەس مەملىكەتتىمۇ كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئىش، ئېغىر ۋەقە، ئاشلىق يەتمەسلىكتىن، ئىلاجسىزلىقتىن بولغان ۋەقەلەر ئەمەس. ئاشلىق بار تۇرۇپ، رەھبەر-لىرى بىلىپ تۇرۇپ، ۋەقە باشلانغاندىن تارتىپ يۇقىرىدىن يوشۇرغان. باي ناھىيىسىنىڭ شۇجىسى خى رۇينى خىزمەتتىن ئېلىپ 5 يىللىق قاماق ھۆكۈم قىلىپتۇ. ئۇنى پۈتۈن كۈچى بىلەن ئىشنى يوشۇرغان ئا-شۇ دۆڭي شۇجى شۇجىنلىغىدىن چۈشۈرۈلۈپ خى جىگيەننى بىرىنچى شۇجىلىققىتىن شۇجىلىققا ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ. كېيىن ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كېلىپ ئاشلىق نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەينىلىدى. ئۇندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق جىڭشېنىڭ فۇشۇجىلىقىغا تەينىلىدى. بۇنى قاراڭلار، بۇ نېمە ئەھۋال؟ بۇ بىر خاتالىق قىلغان ئادەمگە چارە قىلىش-مۇ ياكى خەلقنى ئۆلۈش قىرىشقا سەۋەبچى بولغان بىر قاتىلنى مۇكا-پاتلاپ ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشمۇ؟ بۇ بەك دەققەت قىلىشقا ئەرزىيدە-غان بىر مەسىلە.

3. چەتكە قېچىش ۋەقەسى. 1962 ـ يىلى 3 ـ 4ـ ئايلاردا شىن-جاڭدا «چەتكە قېچىش» دېگەن بىر چوڭ ۋەقە يۈز بەردى. بۇ ــ شىن-جاڭنىڭ شىمالىدىن، بولۇپمۇ ئىلى، تارباغاتاي رايونلىرىدىن ئاتمىش مىڭدىن ئارتۇق ئادەم سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كەتتى. بۇ ۋەقە شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى ئانچە ياخشى بولمىغان، مىللىي مۇناسىۋەتتە ساغلامسىز ئەھۋال بولۇپ تۇرغان، ھەم ئىقتىسادتا تۇرمۇشتا مەسىلە-

لەر ئېغىر بولۇپ تۇرغان بىر مەزگىلدە باشلانغاچقا شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىگە تېخىمۇ يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈردى. بۇ ۋەقەنىڭ سەۋەبى نېمە، قانداق باشلانغان؟ ۋاڭ ئىنماۋ باشچىلىقىدىكى شىنجاڭنىڭ مەسئۇل خەنزۇ كادىرلىرى بۇ ئىشتا قانداق مۇئامىلە قىلدى؟ ـ بۇ ئىلگىرى مەن شىنجاڭدا، بېيجىڭدە پىكىر يۈگۈرتكەن ئېيتىپ كەلگەن. ھەم جۇڭياڭغا ئۆز پىكرىمنى يازغان بولساممۇ، بۇ بىر ئەسلىمە كىتاب بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ۋەقە توغرىسىدا يېزىشنى لايىق تاپتىم.

1960 ـ يىلىدىن تارتىپ پۈتۈن مەملىكەتتە ئىقتىسادىي تۇرمۇش جەھەتتە قىيىنچىلىق يۈز بەردى. شىنجاڭمۇ گەرچە ئىچكىرىدىكى جايلاردىن مەسىلەن، گەنسۇغا ئوخشاش جايلاردىن يەڭگىلرەك بولسىمۇ، ئىلگىرىكىگە قارىغاندا تۇرمۇش مەسىلىسىدە شۇنىڭ بىلەن مىللىي مۇناسىۋەتتە خېلى مەسىلە كۆرۈلۈشكە باشلىدى. مۇشۇ مەزگىلدە شىنجاڭدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى پۇقراسى بولغان ئادەملەر سوۋېتكە كېتىشكە باشلىدى (بۇنىڭ ئالدىدا 55 ـ يىللىرىمۇ بىر تۈركۈم ئادەملەر كەتكەن.) لېكىن رەھبەرلىك سوۋېت پۇقرالىرىنىڭ كېتىشىگە يولغا قويۇپلا قالماستىن: «بىر سوۋېت پاسپورتى بىلەن 28 ئادەمنى بىرگە ئېلىپ كېتىشكە بولىدۇ» دەپ قارار قىلغان. (بۇ ۋاقىتتا بېيجىڭدە ئويناۋاتاتتىم.) سوۋېت تەرەپمۇ قارشى ئالدى. بەلكى ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى كونسۇللىرى ئارقىلىق تەشۋىق قىلدى، ھەربىرىدە ئېلىپ بارىدى. 1962 ـ يىلى يىل بېشىدا بېيجىڭدا ئېچىلغان 7 مىڭ كىشىلىك يىغىن ۋاقتىدا شىنجاڭلىق كادىرلار مەجلىسىدە: مەن، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدا توختىلىپ، ھازىرقى شىنجاڭدىكى ئىدىيىدە داۋالغۇش ئەھۋالىدىن قارىغاندا ھەم سوۋېت تەرەپنىڭ قارشى ئېلىش پوزىتسىيىسى ياكى ھەربىرىدىكى تەرەپنىڭ سوۋېت گىراژدانلىرىدىن باشقا جۇڭگو پۇقرالىرىنىڭمۇ كېتىپ بارغانلىقى، ئەگەردە بۇ مەسىلىگە بىر جىددىرەك بىر چارە قىلمىساق كۆپلەپ چەتكە كېتىش ياكى چەتكە قېچىش ۋەقەسى بولۇشى مۇمكىنلىكى، قايتىپ بارغاندىن كېيىن ۋاڭ ئىنماۋ باشلىق يولداشلار مۇشۇ مەجلىسكە قاتناشقان ئادەملەرنى ئۆرۈمچىدە بىر نەچچە كۈن قالدۇرۇپ، مۇشۇ مەسىلىسىنى ئوبدانراق بىر مۇزاكىرە قىلىپ، چوڭ ۋەقە چىقىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن چارە

قىلىش لازىملىقى توغرىسىدا تەكلىپ بەردىم. قايتىپ بارغاندىن كېيىن مەجلىسمۇ قىلمىدى. ھەم مېنىڭ پىكرىم بويىچە ۋەقەنىڭ ئالدىنى ئې-لىش ئۈچۈنمۇ چارە قىلىنمىدى. ئەھۋال بارغانچە مۇرەككەپلەشتى. بار-غانچە كۈچىيىۋەردى. ۋەقەنىڭ پەيدا بولۇشى ھەم ئۇنىڭغا ئالدىنى ئې-لىش ئۈچۈن تۇتقان پوزىتسىيە مانا مۇشۇنداق بولدى.

ئەھۋال تەرەققىي قىلىپ 1962 ـ يىل 4 ـ ئايغا كەلگەندە ئاندىن كېيىن چوڭ قېچىش ۋەقەسى بولدى. بۇ يەردە مەن شۇ نەرسىنى تەكرار ئېيتىشىم كېرەك: ۋاڭ ئىنماۋ باشچىلىقىدىكى چۈداڭۈېيدىكى بىر تۈركۈم خەنزۇ كادىرلار چەتكە قېچىش ۋەقەسى باشلانغاندىن كېيىن ئۇ-نى مۇۋاپىق تەدبىر، تەشۋىق، چارە بىلەن توسمىدىلا ئەمەس، ئۇنىڭغا كەڭ يول ئېچىپ بەردى، ھەتتا ئىلىدا ماشىنىلارنى تەييارلاپ بەردى. ئۇلارنىڭ يەنە ئۈسۈلى ـــ ۋەقەنى مەندىن يوشۇردى، 4 ـ ئاينىڭ باش-لىرىدا باشلانغان ۋەقەلىك توغرىسىدا 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە مەن بېيجىڭدە تۇرۇپ ھېچ قانداق خەۋەر تاپالمىدىم. مۇشۇنداق بىر چوڭ ۋەقە توغرىسىدا ئاپتونوم رايونىنىڭ جۇشىسى بولغان، شۇجىسى بولغان بىر ئادەمگە تېلېفونمۇ بەرمىدى. 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى بولسا كې-رەك، بىر كۈنى يولداش جاڭ پىڭ (بۇ ئادەم شۇ ۋاقىتتا جۇ زۇڭلىنىڭ يېنىدا ئىشلىگەن) داڭشاۋغا كېلىپ ماڭا جۇ زۇڭلىنىڭ ئەۋەتكەنلىكى-نى ئېيتتى، شۇنىڭ بىلەن جۇڭياڭ شىنجاڭنىڭ بىر تېلېگراممىسىغا جاۋاب يازغانكەن، مۇشۇ جاۋاب بولامدۇ يوقمۇ؟ زۇڭلى سىزنى بەرسە دېدى، دەپ تېلېگراممىنى ئوقۇپ بەردى. بۇنىڭدا ۋەقەنىڭ باشلىنىشى، داۋامى، ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆرسىتىش بىلەن بىرگە، قانداق قە-لىپ خەلقە چۈشەندۈرۈپ، تەشۋىق قىلىپ چەتكە قېچىش ئەھۋالىنى توسۇش توغرىسىدىكى تەدبىرلەر يېزىلغانكەن. تېلېگراممىنى ئاڭلە-غاندىن كېيىن مەن شۇنداق زەردە بولدۇمكى، نېمە دېيىشىمنى، قانداق پىكىر قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. كېيىن جاڭ پىڭگە مۇنداق ۋەقەمۇ بارمۇ؟ زادى بۇ قانداق ئىش؟ بۇنى مەن نېمىشقا بىلمەيمەن؟ دەپ سوئال قويدۇم. جاڭ پىڭ بەك ھەيران قالدى. «بۇ ئىشنى سىز بىلمەمسىز؟ ۋە-قەگە بىر ئاي بولدى، ۋاڭ ئىنماۋ چۈداڭۈېيلار سىزگە تېلېفون بەرمە-دىمۇ، بۇ قانداق مۇمكىن بولسۇن؟...» دەپ ھەيران قالدىم. مەن دېدىم:

«سىز جۇ زۇڭلىغا مېنىڭ پىكرىمنى يەتكۈزۈڭ، بۇ دوكلاتقا مەن ھېچ نېمە دېيەلمەيمەن، ئەھۋال قانداق بولسا شۇنىڭغا ئاساسەن جۇڭيىڭ تېـ گىشلىك يوليورۇقلىرىنى بەرسۇن. چۈنكى مەن بۇ ئىشتىن ماڭا مۇشۇ سائەتكىچە ئەھۋالدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز، ۋاڭ ئىنماۋلار ماڭا ئىشەنـ مەيدۇ. بۇ مەسىلىنى مەندىن قاتتىق مەخپىي تۇتۇشنىڭ ئۈزى ئۇلاردا بىر قانداقتۇر كىشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان مەقسەتنىڭ بارلىقىنى كۆرسىتىدۇ... ئەمدى مەسىلە مۇشۇ دەرىجىگە يەتكەندە مەن ھېچنېمە دېيەلمەيمەن...» دېدىم. جاڭ پېڭ قايتىپ كەتتى.

شۇ كۈنى ئاخشىمى يولداش لى ۋېن مېنى توڭجەنبۇدىكى ئىشخا نىسىغا چاقىرىپتۇ. بارسام ئۇ كىشى گويا كى ئىشەنمىگەندەك: «ۋاڭ ئىنماۋنىڭ، چۇداڭۋېينىڭ بۇ ئىشنى سىزدىن يوشۇرغانلىقى راستمۇ؟ زادى بۇ قانداق گەپ، بۇنداق چوڭ ۋەقەنى سىزدىن يوشۇرۇشى بۇ قانداق بولغىنى؟...» دېگەنگە ئوخشاش سوئاللارنى قويدى. مەن جاڭ پېڭغا ئېيتقان سۆزنى تەكرارلىدىم. مەن: «ۋاڭ ئىنماۋلار ماڭا ئىشەنمەيدۇ، بۇنىڭدىن باشقا پاكىتلارمۇ ئاز ئەمەس، بۇ ۋەقەنى مەن ئاڭلىسام توسـ شىم ياكى ئۇلارنىڭ خاتا قوللىنىۋاتقان چارىسىنىڭ ئاشكارە بولۇپ قېـ لىشىدىن ئەندىشە قىلدىم» دېدىم. كېيىن: «قانداق قىلىش كېرەك؟» دېدى. مەن، قەتئىي توسۇش كېرەك، تەشۋىق قىلىپ ئادەملەرنى قالدۇـ رۇش كېرەك. سوۋېت گىراژدانلىرى ئاللىقاچان تۈگەپ بولغان، ھازىر ـ قى قېچىۋاتقان ئادەملەر جۇڭگو پۇقرالىرى، جۇڭگو پۇقرالىرىغا جـۇڭـ گو دۆلىتى ئىگە بولامدۇ، يوق؟ بۇنى ياخشى ئويلىنىشقا توغرا كېلىـدۇ، دېدىم. شۇنىڭ بىلەن نېرى بېرى سۆزلەشتۇق.

ئەتىسى كۈنى جۇ زۇڭلى مېنى تېلېفون بېرىپ چاقىردى، باردىم. ئۇ يەردە لى ۋېنمەن ۋەيجاۋبۇنىڭ بىر نەچچە مەسئۇللىرى قاتارلىق ئـا ـ دەملەر ئولتۇرۇپتىكەن، جۇزۇڭلى مېنىڭ كىرىشىم بىلەنلا مەن بىلـەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ: «ۋاڭ ئىنماۋلار مۇشۇنداق چوڭ ۋەقەنى سىز ـ دىن يوشۇرغانلىقىغا بىز بەك ھەيران قالدۇق. ئولتۇرۇڭ، بۈگۈن بىـز پاراڭلىشايلى» دېدى. پاراڭلاشتۇق. جۇ زۇڭلى ئومۇمىي ئەھۋال، بۇ ۋە ـ قەنىڭ ھازىرقى تەرەققىيات جەريانى، قانداق قىلىپ خەلقىمىزنى چۈشەنـدۇـ رۇش چەتكە قېقىش ۋەقەسىنى توسۇش توغرىسىدا ئۆزىنىڭ ئوچۇق

قەتئىي پىكىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىدىكى مەسئۇل ئادەملەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. كېيىن جۇ زۇڭلى مەندىن پىكىر سورىدى. مەن دېدىم: ۋەقە ھازىر ئېغىر، ئەگەردە قەتئىي توسۇلمىسا چەتكە قاچىدىغان ئادەملەر بۇنىڭ بىلەن چەكلەنمەيدۇ، مېنىڭ پىكرىم قەتئىي تۇرۇش كېرەك تولۇق چۈشەندۇ. رۇش كېرەك. بۇنىڭغا ھەرگىز باشقا خىل پوزىتسىيە تۇتۇشقا بولمايدۇ. لېكىن شىنجاڭدىكىلەرنىڭ ھازىرقى بۇ ئىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى ئۇسۇلى بىلەن توسۇشقا بولمايدىلا ئەمەس، ئادەملەر سانى تېخىمۇ كۆپەيمەيدۇ، ـــ دېدىم. كېيىن جۇ زۇڭلى، سىز قايتىڭ، مۇشۇ ۋەقەنى بىر تەرەپ قىلىش رەھبەرلىكىگە قاتنىشىڭ. سىزنىڭ پىكرىڭىزگە بىز قوشۇلىمىز. سىزگە ئىشەنمەسلىك بۇ پۈتۈنلەي خاتا. بۇنىڭغا يول قويۇشقا بولمايدۇ. سىز بىلەن بىز 13 يىلدىن بېرى تونۇشتۇق، يولداش بولدۇق، دوست بولدۇق، بىز سىزنى چۈشىنىمىز، مەن ئىشىنىمەن، ماۋ جۇشى ئىشىنىدۇ، داڭجۇڭياڭ ئىشىنىدۇ، دەپ بىر قاتار يولىۇرۇقلارنى بەردى. شۇنىڭ بىلەن يېنىدىكى خىزمەتچىلەرگە تاپشۇرۇپ مەخسۇس ئايروپىلان تەييارلاپ بېرىڭلار، دېدى. (بۇ يەرگە شۇ مەجلىسىتە يولداش جاڭ پېڭ خاتىرىلىگەن مەجلىسنىڭ ئەھۋالى بولۇپمۇ، جۇ زۇڭلىنىڭ يولىورۇقنىڭ خاتىرىسى چۈداڭۇيې داڭئەندا بار مۇشۇ يەرگە كىرگۈزۈلىدۇ)

مەن شىنجاڭغا باردىم، بېرىشتىن ئىلگىرى مەن تېلېفون بېرىپ ئىشۇ چەتكە قېچىش ۋەقەسى بولۇۋاتقان جايلاردا چۈداڭۇيې ئەۋەتكەن خىزمەت گۇرۇپپىسى بار ئىكەن، ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى مىللىيلار ئىكەن، ئىلىنا ئىمىنوۋ، تارباغاتايغا ھاجىيوپ راشباب، يەنە باشقىلار. بۇ ئادەملەرنى ھەم شۇ جايدىكى دېۋېي شۇجىلارنى چاقىرتىشنى ئېيتتىم. مەن بارسام ئۇلار كەلگەن ئىكەن. چاڭۇېبېنىڭ مەجلىسىدە مەن جۇ زۇڭلىنىڭ يولىورۇقىنى يەتكۈزۈپ، ئۆزۈمنىڭ بۇ ۋەقەنى ھەل قىلىش يەنە چەتكە قېچىشنى توسۇش ئۈچۈن 5 مادداىلىق پىكرىنى بەردىم. (بۇ يەردە ئاشۇ سۆزۈمنىڭ چۈداڭۇيې داڭئەندىن ئىلىنغان خاتىرىسى كىرگۈزۈلىدۇ) مەجلىستە دەم ئېلىش بولدى، مىللىي كادىرلار، بولۇپمۇ ئەشۇ چەتكە قېچىش ۋەقەسىنى توسۇش ئۈچۈن بارغان خىزمەت گۇرۇپپىسى-

دىكى مىللىي كادىرلار ماڭا نۇرغۇن سوئاللارنى قويدى. بۇ قانداق گەپ؟ بۇ بىزگە چۈداڭۇيىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى، بىزگە بولغان تاپشۇرۇقلىرى، بۇ ۋەقەگە قانداق پوزىتسىيە تۇتۇش، قانداق ھەل قىلىش توغرىسىدىكى يولىيورۇقلار جۇزۇڭلىنىڭ يولىيورۇقىغا ھەم سىزنىڭ بۇ 5 ماددىڭىزگە ئوخشىمىدى، بۇ خىزمەتنى بىز قانداق ئىشلەيمىز؟... دېيىشتى. مەن ئۇلارغا، بېرىپ جۇ زۇڭلىنىڭ يولىيورۇقىنى يەتكۈزۈڭلار، مېنىڭ پىكرىمنى يەتكۈزۈڭلار، خىزمەت قىلىڭلار، ھازىرقى مەسىلە مۇشۇ ۋەقەنى ھەل قىلىش، دېدىم.

مەجلىسنى داۋام قىلدۇرۇق، ئاخىرى بەزى ئادەملەرنىڭ كەيپىياتى ناھايىتى چۈشۈپ كەتتى. بەزىلەر ناھايىتى يالىڭاچ ھالدا ئۆزىنىڭ خاتا ئىدىيىسىنى ئاشكارە قىلدى. مەسىلەن: چىگو — چۈداڭۇيىنىڭ شۇ جىسى «قاچىمەن دېسە ئىلاجىمىز قانچە، قاچسا قېچىۋەرسۇن، جۇڭگودا ئادەمدىن تولا نېمە يوق» دېدى. تېمەن جوك — خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھەم تاشقى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى «سوۋېت ھەر خىل تەدبىر بىلەن ئەكسى تەشۋىقات قىلىۋاتىدۇ، بارغانلارنى ياخشى كۈتۈپ قارشى ئېلىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق بولۇپ تۇرغان ۋاقىتتا بىز قانچە سۆز قىلغان بىلەنمۇ ئىلاج يوق، ئەمدى توسۇغىلى بولمايدۇ» دېدى. جۇ زۇڭلىنىڭ يولىيورۇقىغا كۆرۈنۈشتە ۋاي ئىجرا قىلىمىز دېگەن بىلەن، قىلغان سۆزلىرىدە جۇ زۇڭلىنىڭ يولىيورۇقىغىمۇ قارشى بولغان ھەم زىت بولغان مۇشۇنداق كەيپىيات ساقلاندى. كېيىن مەن ئۈچ پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدۇم، بىرسى، جۇڭگو پۇقرالىرىنىڭ چەتكە قېچىشىغا يول قويماسلىق، ئۇلارغا ئىگە بولۇش، ئۇلارنى توسۇش كېرەك. ئىككىنچى، ئۇلارنى توسۇشتىكى تەشۋىقات تەدبىر ھەممىسى مۇشۇ مەقسەت بويىچە بولۇش، بۇنىڭغا خىلاپ ھالدا بولۇش مۇمكىن ئەمەس. ئۈچىنچىسى، ھېچ قانداق ئىككىلەنمەستىن جۇ زۇڭلىنىڭ يولىيورۇقىنى يۈزدە يۈز ئەملگە ئاشۇرۇش. ئەمەلگە ئاشۇرۇش جەريانىدا قىلغان خىزمىتىمىزدىن جۇڭيائڭغا دوكلات بېرىپ تۇرۇش، ئاخىرى مەسىلىنى تولۇق ھەل قىلغاندىن كېيىن ئەھۋالدىن دوكلات قىلىش. جايلاردىن كەلگەن يولداشلار قايتىپ بېرىپ، جۇ زۇڭلىنىڭ يولىيورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن قەتئىي خىزمەت قىلىش لازىم. دوربىلجىنىدە چېگرا

چىقىۋالغان قاچماق بولۇپ تاغقا چىقىپ ئالغان 12 مىڭ ئادەم (ئۇلار چىقىشىغا پۈشايمان قىلىپ، ئۈياققا ئۆتۈپ كەتمەي، قايتايلۇق دېسە چارە قىلىشتىن قورقۇپ تۇرۇپ قالغان ئىكەن) گە ھاجىيوپ بېرىپ مېنىڭ پىكرىمنى ئېيتسۇن، قايتسۇن، ھېچ قانداق چارە قىلىنمايدۇ. تاغقا چىققان كىشىلەرنىڭ قايتىپ كېلىشىنى ئۈمىد قىلمىز... دېدىم. ر. مارجيوۋ بېرىپ ئېيتقاندىن كېيىن تاغدىكى كىشىلەر قايتىپ چۈشكەن. ئاخىرىدا ۋاڭ ئىنىماۋ ئىلاجسىز ھالدا جۇ زۇڭلىنىڭ يوليورۇقىغا ھەم سەپداشلىرىنىڭ پىكرىگە قوشۇلماقچى بولغانلىقىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بولدى، شۇنىڭ بىلەن مەجلىسنىڭ كەيپىياتى بىر تۈرلۈك روھسىزلىق بىلەن ئايالاشتى.

ئۈچىنچى بىرى، كېيىن مەن بېرىپ ئاڭلىدىم، چەتكە قېچىش ھەرىكىتى قوزغالغان ياكى ئىنكاس قىلغان ۋاقىتلاردا ئالدىن ئېلىش تەشۋىقات زادى قىلىنمىغان، مەن بېيجىڭدىكى ۋاقتىمدا بېرىپ مەجلىس ئېچىڭلار دېگەن ئىدىم. مەجلىس ئاچمىغان. بۇنداق قىلىش بىر ياقتا تۇرسۇن، چەتكە قاچقۇچى ئادەملەرگە سۈكۈت قىلىش ئەمەلىيەتتە قوغلاش پوزىتسىيىسىدە بولغان. ھەتتا غۇلجا شەھىرىدە 40 ماشىنا تەييارلاپ چەتكە قاچىدىغانلارنى چېگرىغا ئېلىپ بېرىپ يولغا سېلىپ قويغان. چۈداڭشۇبيدىن مەلۇم كىشى مەسئۇل بولۇپ، ئىلى دۇيى شۇجىسىغا، بورىتالا دۇيى شۇجىسىغا، چۆچەك دۇيى شۇجىلىرىغا يوليورۇق تېلېفون بىلەن بېرىپ تۇرغان. كېيىن مەن شۇ ۋىلايەتلەرگە بارىدىم. ئەھۋال ئىگىلىدىم، تېخىمۇ ئېنىقلاندى. چۆچەك دۇيى شۇجىسى سۈڭ جىنتاۋ دېگەن ئادەم ئۈرۈمچىدىن يوشۇرۇن تېلېفون ئالغاندىن كېيىن ئەتىسى چۆچەك خەلق باغچىسىنىڭ مەيدانىدا 10 مىڭ كىشىلىك مەجلىس ئېچىپ: «كېتمەن دېسەڭلار كېتىڭلار، بىزنىڭ قارشىلىقىمىز يوق، لېكىن دۆلەتنىڭ نەرسىسىنى ئېلىپ كېتىشكە بولمايدۇ» دەپ ھەتتا كېتىشكە ھەرىكەتلەندۇرۇش سۆزى قىلغان. بورىتالا دۇيى شۇجىسى رېن شىيۈەن ئۈرۈمچىدىن مەخپىي تېلېفون ئالغاندىن كېيىن «كەتسەڭلار كېتىۋېرىڭلار، چاتاق چىقارماڭلار، دۆلەتنىڭ مۇلۇكىگە تەگمەڭلار...» دەپ مەجلىسلەردە ئوچۇق ئېيتقان. غۇلجىنىڭكى 40 ماشىنىدا يولغا سېلىپ قويۇشمۇ ئۈرۈمچىنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن بولۇ-

غان. تۆتىنچى بىرى، قاچقانلارنىڭ ھەتتا تېخى ئورنىدىن تولۇق قوزغۇ-لۇپ بولمىغانلارنىڭ يېزىسى، كەنت، ئۆي جايلىرى، چارۋا مالىلىرى، يەرلىرى ھەممىسى بىگۈنۈەن نۇنچاڭلىرى تەرىپىدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان. بۇ ئىشنى مەن قايتىپ بارغاندىن كېيىن تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدىم. مەن تېخى بېيجىڭدىكى ۋاقىت، قېچىش ۋەقەسى خېلى جىددىي باشلانغان كۈنلەردە جاڭ جۇنخەن (بىگۈنۈەنىڭ داڭۇېي جېڭۇېيسى) بېيجىڭدە: «سەندەي» دېگەن يولبورۇق بار. مەنسى، «دەي» دېگەن دەيلى قىلىش، باشقۇرۇپ تۇرۇش دېگەن سۆز، «دەي سەيچەن، دەي شۇڭشۇي، دەي تۇ-دى» يەنى مۇلۇكنى باشقۇرۇپ تۇرۇش، چارۋا مالىلارنى باشقۇرۇپ تۇ-رۇش، يەر زېمىننى باشقۇرۇپ تۇرۇش دېگەن بولىدىكەن، دېگەن. ۋاڭ ئىنماۋ شۇ كېچىسىدىلا بىگۈنۈەن 7 ـ شىدىن نۇرغۇنلىغان ماشىنلارنى چىقىرىپ بىر قانچە ئون مىڭلىغان ئادەمنى بىر سوتكىنىڭ ئېچىدە تەييارلاپ قويغان، جاڭ جۇڭخەي ئەتىسى قايتىپ بارغان. ئۇ گۇنىدىن تارتىپ «سەندەي» چىلەر چەتكە قاچقان ئادەملەرنىڭ پۇتۇن مۇلۇكنى ئۆتكۈزۈۋالغان. ئەمدى سىز قاراپ بېقىڭ. بۇ ھەربىكەت ھېلىقى چى گو ئېيتقان «قاچسا قېچىۋەرسۇن جۇڭگودا ئادەم تولا» دېگەن سۆز بىلەن قانداق پەرقى بار.

كېيىن بىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا تاپشۇرغاندىن كېيىن، ئۇلار بىز خاتا قىلمىدۇق، كەلدى قايتىپ كەتسۇن، دەپ رەسمىي بىزنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە ئېيتىپتۇ. كېيىن تاشقى ئىشلار مىنىستىر-لىكى قاچقان ئادەم 63 مىڭ، قايتىدىغان بولسا ئاشۇ ئادەملەرنىڭ بە-رىمۇ كەم بولماي ھەممىنى تولۇق قايتۇرۇش كېرەك، دەپ جاۋاب بې-رىپتۇ. يەنە بىر ئىش: سوۋېت تەرەپتىن: «تۆت يۈز ئادەم زادى كېتىمىز دەپ تۇرۇۋالدى، ئەكەتمىسەڭلار بولمايدىكەن» دەپ بىزنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە خەۋەر بېرىپتۇ. خوپ دېدۇق. تۆت يۈز ئادەمنى قارشى ئالدۇق. بۇ ئادەملەر چۆچەكلىككەن، بۇلارغا چېگرا ئۇرۇنلاش-تۇرساق خەۋپلىك دەپ شىخودىكى نۇڭچاڭلارغا ئورۇنلاشتۇرساق بولدى. كېيىن بۇ ئادەملەرنى كورلا رايونىدىكى نۇڭچاڭلارغا تارتىۋېتىپ، ھەتتا بەزىلىرى لوگەي نۇڭچاڭلارغا تارىلىپ ۋەيران بولۇپ كېتىپتۇ. (2 يىلدىن كېيىن ئاڭلاپ) قوشۇمچە يەنە بىر ئىش: ھېلىقى «سەندەي»

بىلەن كەتكەنلەرنىڭ ئورنىنى ئىگىلەشتىن باشقا، «ئاز سانلىق مىللەت-لەر چېگرا رايونلىرىدا تۇرسا بۇ چېگرا خاتىرجەملىگى بولمايدۇ» دېگەن گەپ بىلەن ئىلىدىن تارتىپ تارباغاتاي، ئالتايغىچە چېگرا رايونىدىكى گۇڭشىلەردە ياكى يېزا دادۇيدە تۇرغان ئاھالىنى ئىچكىرىگە چېكىنىدۇ-رۇپ، ئورنىغا بىگتۇەن نۇڭچاڭلىرىنى (ياكى ئىچكىرىدىن ئېقىپ كەل-گەنلەرنى) ئاپىرىپ ئورۇنلاشتۇرغان. ئاندىن كېيىن ئېچىلمىغان يەر-لەرگە، سۇ قىسى يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، بۇ ئادەملەر ئاخىرى ناھايىتى چوڭ ئازابقا دۇچار بولغان. بۇنداق مىسالالاردىن خېلى جىق كەلتۈرۈش مۇمكىن. مەن بۇ دېھقان - چارۋىچىلارنى ئۆز جايلىرىغا قايتۇرۇشنى بىر نەچچە قېتىم ئېيتىپ چارچىدىم، ھەل بولمىدى.

سەككىزىنچى قىسىم

خەلقئارا ۋە ئىچكى ۋەزىيەت

بىرىنچى باب خرۇشوۋ شىيۇجېڭجۇيىچلىقى

1950 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىدا ستالىندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى ئۆز قولىغا ئالغان خرۇشوۋ ئۆزىنىڭ شىيۇجېڭجۇيىچلىق ئەكسىيەتچى ھەرىكىتىنى باشلىدى. 1955 ـ يىللىرى ئوچۇق سورۇنلاردا ئۆزىنىڭ خاتا ئىدىيىسىنى تەرغىپ قىلىشقا باشلىدى. 1957 ـ يىلى موسكۋادا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا كوممۇنىستىك پارتىيىلىرى ۋە ئىشچىلار پارتىيىلىرى يىغىنى ۋاقتىدا خرۇشوۋ ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئىدىيىسىنى ئىلگىرى سۈردى. بىراق، ئۇ مەقسەتكە تولۇق يېتەلمىدى، ئۇ، يىغىندا باشقا پارتىيە باشلىقلىرىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. بولۇپمۇ بىر قانچە كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۇنىڭ بۇ خاتالىقىغا قارشى چىقتى. دەل ئاشۇ يىغىندا سوۋېت كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىر بايانناما لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ لايىھە مەلۇم قارشىلىققا ئۇچرىدى. يولداش ماۋ زېدۇڭ باشچىلىقىدىكى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللىرى ئۇ بايانناما‌غا قوشۇلمايدىغان بىر نەچچە ماددىلىق پىكىرىنى يېزىپ، سوۋېت كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىغا تاپشۇرۇپ، «بىز ئۆز پىكىرىمىزنى ساقلاش قېلىش بىلەن بايانناما‌غا قول قويمىز» دېدى، ھەم قول قويدى. خرۇشوۋ بۇ مەجلىستە خېلى قېتىملىق بىلەن ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋالدى. ئۇ يىغىنىنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ ئۆزىنىڭ بەزى خاتا ئىدىيىلىرىنى ئىلگىرى سۈرەلمىدى. ئەمما، باشقا ئوتتۇرىغا قويغان پىكىرنى قوبۇل قىلمىدى.

موسكۋا يىغىنىدا خرۇشوۋ بىر نېمە قىلىپ ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن ئۆزىنىڭ شىيۇجېڭجۇيىلىق لۇشىيەننى ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن، مەملىكىتى ئىچىدە ۋە خەلقئارا ئەھەلگە ئاشۇرۇشقا باشلىدى. خرۇشوۋنىڭ شىيۇجېڭجۇيىچلىق ئىدىيىسىنىڭ ئاساسى «تىنچ ئۆتۈش»، يەنى كاپىتالىزمنىڭ سوتسىيالىزمغا ئىنقىلاب قىلماستىن يېخۇي كۆرەش يولى بىلەن تىنچ ئۆتۈشتىن ئىبارەت ئىدى، بۇ

خاتا ئىدىيە خېلى ئىلگىرىلا ئىتالىيە كومپارتىيىسى تەرەپتىن ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، كېيىن فرانسىيە كومپارتىيىسى ۋە ياپونىيە كومپارتىيىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان ئىدى. ئىلگىرى ستالىن بۇ ئىدىيىگە قارشى بولۇپ كەلگەن، بىزنىڭ پارتىيىمىز قارشى بولۇپ كەلگەن. 1948 ـ 1959ـ يىلغا كەلگەندە خرۇشوۋ بۇ «تېنچ ئۆتۈش» ئىدىيىسىنى كەڭ تەشۋىق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ «ستالىننى تەنقىد قىلىش» دېگەن چوڭ ھەرىكەت ئېلىپ بېرىپ، مۇشۇ باھانە بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا مەيدانغا كەلگەن سوتسىيالىزمنىڭ غالىبىيەتلىرىنى يوققا چىقىرىشقا، شۇنىڭ بىلەن كوممۇنىزمنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىسپاتلانغان ئەۋزەللىكىنى يوققا چىقىرىشتا ئورۇندى. ئۇ ھەتتا سىنىپىي كۆرەشنى ۋە ئۇنىڭ ئىنقىلابىي رولىنى ئىنكار قىلدى. ستالىننىڭ خاتالىقى بار ئىدى، بەزى خاتالىقلىرى خېلى ئېغىر ئىدى. ئەمما خرۇشوۋ تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى يەكۈنلەش مەقسىتى بىلەن ستالىننىڭ بەزى خاتالىقلىرىنى تەنقىد قىلىش بولماستىن، ستالىننىڭ بارلىق ئۆتۈقلىرىنى، ئاخىرى ستالىننىڭ ئۆزىنىمۇ ئىنكار قىلىۋەتتى. بۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىچىدە، خەلقئارادىمۇ چوڭ قارشىلىقلارغا ئۇچرىدى. ئەمما خرۇشوۋ ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى جاھىللىق بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرىدى.

بۇ مەزگىلدە خەلقئارا جاھانگىرلار بولسا پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنى، ئىشچىلار ھەرىكىتىنى تۇنجۇقتۇرۇشقا ھەرىكەت قىلدى. خەلقئارا پرولېتارىيانت ئىنقىلابىي ھەرىكىتى ئېغىر قىيىنچىلىققا دۇچ كەلدى. بۇ خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي تارىخىدا ماركسىزم ـ لېنىنىزم پرىنسىپلىرىگە زىت بولغان، سوتسىيالىزم يولىدا ئالغا بېسىشقا توسقۇن بولغان ناھايىتى ئېغىر بىر ئاپەت بولدى.

ئىككىنچى باپ جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتىنىڭ بۇزۇلۇشى

جۇڭگو ـ سوۋېت ئىككى دۆلەتنىڭ، ئىككى پارتىيىنىڭ، ئىككى دۆلەت خەلقىنىڭ ئۆز ئارا ياردەم قىلىش، ئىتتىپاقلىق مۇناسىۋىتى ياخشى بولۇپ كەلگەن ئىدى. خرۇشوۋنىڭ خاتا لۇشيەنى باشلانغاندا بىزنىڭ پارتىيىمىز جىددىي دىققەت قىلدى، ھەم ئۇنى كۆزىتىپ كەلدى. 1957 ـ يىلىدىكى «موسكۋا يىغىنى» دىن كېيىن بىزنىڭ پارتىيىمىز ھەم ئىتتىپاقلىق ھەم كۆرەش پوزىتسىيىسىنى تۇتۇپ كەلدى. ئاخىرى خرۇشوۋ بىزنىڭ پارتىيىمىزنىڭ پىكىرىگە قارشى تۇرۇپلا قالماستىن، ئىككى دۆلەت مۇناسىۋەتنى ئوچۇقدىن ـ ئوچۇق بۇزۇشقا باشلىدى. ئۇ سىياسىي جەھەتتىكى مۇناسىۋەتنى بۇزۇپ قالماستىن، ئىقتىسادىي جەھەتتە خېلى چوڭ بۇزغۇنچىلىق قىلدى. ئۇ 1950 ـ يىللى موسكۋادا قول قويۇلغان «جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقى ۋە ئۆز ئارا ياردەم قىلىش توختامى» نى ئاشكارىدىن ئاشكارا يىرتىپ تاشلىدى. بۇ توختام بويىچە جۇڭگوغا قۇرۇپ بېرىۋاتقان 160 دىن ئارتۇق سانائەت كارخانىلىرىنى توختىتىپ قويدى، بىر قانچە مىڭلىغان مۇتەخەسسىسلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بۇ ئەھۋال جۇڭگونىڭ ئومۇمىي ئىشلىرىغا، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئىشلىرىغا بەك يامان تەسىر قىلدى. پارتىيىمىز «ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش» دېگەن پرىنسىپ بويىچە، كەڭ خەلقنى سەپەرۋەر قىلىپ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىمىزنى بوشاشماستىن غەيرەت بىلەن ئىلگىرى سۈردى.

ئۇچىنچى باب ئىدىئولوگىيە ساھەسىدىكى كۈرەش ۋە خەلقئارا كوممۇنىستىك پارتىيىلەرنىڭ بۆلۈنۈشى

خىرۇشوۋنىڭ شىۋجېڭجۇيىچىلىق لۇشيەنى ئالدى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا، ئاندىن كېيىن خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىدە ناھايىتى يامان تەسىرلەرنى كۆرسەتتى. سوۋېت كوممۇنىستلىرى، خەلقئارا كوممۇنىستلىرى ۋە پرولېتارىياتى خىروشوۋنىڭ شىۋجېڭجۇيى لۇشيەنىگە قارشى تۇردى. ئەمما، بىر قىسىم پارتىيىلەر ئۇنىڭ لۇشيەنىنى قوللىدى. شۇنىڭ بىلەن كوممۇنىزم ھەرىكىتىدە ئىدىئولوگىيە ساھەسىدە جىددىي كۈرەش باشلاندى. بۇ كۈرەش ئەمەلىيەتتە «ماركسىزممۇ ياكى شىۋجېڭجۇيىممۇ؟» دېگەن مەسىلە ئۈستىدە داۋام قىلدى. ئىدىئولوگىيە ساھەسىدىكى بۇ كۈرەش كۆچىيىپ بېرىپ خەلقئارا كوممۇنىستلار پارتىيىلىرى ئىچىدە بۆلۈنۈش پەيدا قىلدى. شۇ ۋاقىتتىكى خەلقئارا شارائىتتا كوممۇنىستلار پارتىيىلىرى ئىچىدىكى شىۋجېڭجۇيىچىگە قارشى تەرەپ ئايرىلىپ چىقىپ ماركسىزىم يولىغا ماڭدى. لېكىن ئۇلار ئاجىزلىق قىلدى، ياخشى كۆچلىنەلمىدى. خىرۇشوۋنىڭ شىۋجېڭجۇيىلىق لۇشيەنى 1960 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىگە كەلگەندە خېلى ئەدەپ كەتتى. مۇشۇ شارائىتتا سوۋېت كومپارتىيە ئىچىدىمۇ تەبىئىي ئىككى كۆچى، ئىككى قاراش، ئىككى ئىدىيە ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپلار كۆپەيدى.

خىرۇشوۋنىڭ شىۋجېڭجۇيىچىلىق ھەرىكىتى خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتى، خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ھەرىكىتىگە يەنە بىر كىرىزىس پەيدا قىلدى. ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال ۋاقىتىنى بەرىنچى كىرىزىز دېسەك، 1920 ـ يىلى جاھانگىر مەملىكەتلەر سوۋېتنى قورشاپ ھۇجۇم قىلىش ئىككىنچى كىرىزىس بولىدۇ. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى، يەنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى باشچىلىقىدىكى خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىگە كەلگەن خەۋپ بۇ ئىككىنچى كىرىزىس بولار. ئەمدى خىروشوۋنىڭ خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىگە، پرولېتارىيات

ئىنقىلابىي ھەرىكىتىگە كەلتۈرگەن سىياسىي جەھەتتىكى پالاكەتلىرى خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىدە تۆتىنچى كىرىزىش پەيدا قىلدى. بۇ تۆت خىل كىرىزىسلەرنىڭ ھەممىسى خەلقئارا كوممۇنىزم ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى ئۈچۈن چوڭ ئاپەت كەلتۈردى. خرۇشوۋنىڭ پەيدا قىلغان بۇ قېتىمقى كىرىزىس خەلقئارادا كوممۇنىستلار ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابىي بۇژۇرئازلار ۋە جاھانگىر ئەللىرى ئارىسىدا كۈرەش تازا جىددىيلەشكەن بىر ۋاقىت ئىدى. مۇشۇ جىددىي پەيتتە خرۇشوۋنىڭ ئەكسىيەتچى قىلمىشلىرى، ئۇنىڭ يەتكۈزگەن يامان ئاقىۋەتلىرى، خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىگە ۋە خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا تېخمۇ چوڭ زىيانلارنى كەلتۈردى.

تۆتىنچى باب شىنجاڭدا شيۇجېڭجۇيىغا قارشى كۈرەش

1962 ـ يىلى شىنجاڭدا شيۇجېڭجۇيىغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىلدى. بۇ كۈرەش شىنجاڭدىمۇ مۇۋاپىق ئېلىپ بېرىلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن «شىنجاڭنىڭ ئەمەلىيىتىنى بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ بېرىش» ئاساس قىلىنىپ، بۇنىڭدا بىر مۇنچە سولچىل تەنقىد قىلىش، پىپەن قىلىش بىلەن سولچىل ئىدىيە تەسىرى خېلى كۈچەيىپ بولدى. كۈرەشدىكى نىشان «چەتئەلگە باغلانغان ئۇنسۇرلارنى تارتىپ چىقىرىش» دىن ئىبارەت بولدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە بىر مۇنچە كادىرلارغا زەربە بېرىش، شۇنداق قىلىپ شىنجاڭنىڭ ئىتتىپاقىغا زىيانلىق ئەھۋاللار پەيدا بولدى.

مەن بۇ دوكلاتنى مەركەزنىڭ پرىنسىپ ۋە روھىغا مۇۋاپىق يازغان ئىدىم. مېنىڭ ئاساسىي مەقسىتىم شىنجاڭدا شيۇجېڭجۇيىچىلىقنىڭ بەزى ئوڭچىل خاھىشلىرىنى تەنقىد قىلىش، ئۇنى يوقىتىش، يەنە ئىتتىپاقلىقنى، بولۇپمۇ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشتىن ئىبارەت ئىدى. لېكىن، مەجلىسنىڭ ئەتىسى كۈنىلا بىر قىسىم «ئاتالمىش ئاكتىپ مىللىيلار» ماڭا قارشى ئوت ئاچتى. مەن بۇ ئەھۋالغا ھەيران قالمىدىم. ئىلگىرىكى: «يەرلىك مىللەتچىلەرگە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىمۇ شۇنداق بولغان ئىدى. شۇ كۈنى ئاخشىمى ۋاڭ ئىنماۋ ماڭا كىرىپ: «جۇڭياڭدىن تېلېفون كەلدى، سىزنىڭ دوكلاتىڭىزنى سوراۋاتىدۇ» دېدى. «تېخى رەتلىمىدىم» دېسەم، «جۇڭياڭ قانداق سۆزلىگەن بولسا شۇنداق ئەۋەتكىلار» دېدى. مەن، جۇڭياڭ دېگەندەك قىلىش كېرەك دەپ جاۋاب بەردىم. ئەتىسىلا مېنىڭ سۆزۈم جۇڭياڭغا ئەۋەتىلدى. ئىككى كۈندىن كېيىن جۇڭياڭدىن مۇنداق تېلېفون كەلدى: «مەجلىس يولداش سەيپىدىننىڭ دوكلاتى بويىچە ئېلىپ بېرىلسۇن. يولداش سەيپىدىننى تەنقىد قىلىش توغرا ئەمەس». ۋاڭ ئىنماۋ مەركەزنىڭ يولىورۇقىنى چۈداڭۈپي چاڭۈېيىغا يەتكۈزدى. بۇنىڭ بىلەن ماڭا قارىتان ھېلىقى «ئوت» بېسىلدى. مەجلىس جۇڭياڭنىڭ يولىورۇقى بويىچە ئېچىلىپ

لىپ بېرىلدى. لېكىن ماڭا قارىتا ئاتالمىش تەنقىدىي پىكىرلەر داۋام قىلىپ تۇردى. مەجلىس داۋام قىلدى، «چەتئەلگە باغلانغان ئۇنسۇرلارنى تارتىپ چىقىرىش» يەنىلا داۋام قىلىۋەردى. مەجلىسنىڭ ئاخىرىدا بىر مۇنچە كىشىلەرگە ئاشۇنداق قالپاق كىيگۈزۈلدى. شۇنداق قىلىپ شىنجاڭدىكى بەزى خاتا ئىدىيە ـ ھەرىكەتلەر توغرا تەنقىد قىلىنغان بولدى. شيۇجېڭجۇيىغا قارشى كۆرەش سولچىل ئىدىيىنىڭ قوماندانلىقىدا ئاز بولمىغان سولچىل خاتالىقلار يۈز بەردى.

بەشىنچى باب ئاساسىي تەجرىبە ساۋاقلار

ئۆتكەن مۇشۇ بىر مەزگىل ئىچىدە خەلقئارا كوممۇنىزىم ھەرىكىتىدە، پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ھەرىكىتىدە، جۇملىدىن جۇڭگودا ھەم شىنجاڭدا دىققەت قىلىش لازىم بولغان بىر قاتار تەجرىبە ساۋاقلارمۇ كۆرۈلدى: بىرى، خەلقئارادا شىۋجېڭجۇيىغا قارشى كۆرەشنىڭ ئاساسىي ئىدىيە ئېقىمى تەنقىد توغرىسىدا بولغان كۆرەشتە يەنىلا بىر خىل سولچىل كەيپىياتتا ئېلىپ بېرىلغانلىقى ئۈچۈن خەلقئارا كومپارتىيە-لەرنىڭ ۋە پرولېتارىياتنىڭ ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىلىش ئورنىدا پار-چىلاندى، ئاجىزلاشتى. بۇ ياخشى نىيەتتە قىلىنغان كۆرەشنىڭ ياخشى بولمىغان نەتىجىلىرى بولۇپ قالدى.

يەنە بىرى، بىزنىڭ جۇڭگودا شىۋجېڭجۇيىچىلىقنىڭ ئۆچىل ئى-دىيىسىگە قارشى ئاكتىپ كۆرەش ئېلىپ بېرىلدى. ئەمما سولچىل ئى-دىيە كەيپىياتى ئاز بولمىدى. «ئىدىئولوگىيە كۆرىشى» دەپ ئاتالغان بۇ كۆرەش جەريانىدا «خىرۇشوۋ شىۋجېڭجۇيىچىلىقىغا باھا» دېگەن توققۇز پارچە چوڭ ماقالە ئېلان قىلىندى. مۇشۇ ماقالىلەردە مارکسىزم، لې-نىنىزمنىڭ ئومۇمىي ھەقىقىتىنى، پرىنسىپلىرىنى شەرھىيىلىشىدە، شۇنىڭ بىلەن ئۆچىل ئىدىيىگە قارشى كۆرەشتە ۋەزىيەت جەھەتتىن ئالغاندا بىر مۇنچە توغرا تەرەپى بولسىمۇ، نەزەرىيە جەھەتتە ھەم ئەمە-لىيەتتە مارکسىزم، لېنىنىزم ۋە ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى پرىنسىپلىرىگە ئۇيغۇن بولمىغان خېلى چوڭ خاتالىقلار كۆرۈلدى. بۇ بەزى مەسىلىلەر-دە كىشىلەردە ئىدىيە جەھەتتە يامان تەسىرلەرنى بەردى. بۇ بىر ئاچچىق ساۋاق.

ئۈچىنچى بىرى، شىنجاڭدا ئېلىپ بېرىلغان شىۋجېڭجۇيىغا قار-شى كۆرەشتە ئىدىيە جەھەتتە تەربىيە بېرىشتە بەزى ئىشلار بولۇپلا قالماستىن، ئەمەلىيەتتە بىر مۇنچە كىشىلەرگە زەربە بېرىش، مىللەت-لەر ئىتتىپاقىدا يامان تەسىر قىلىش ئەھۋاللىرى خېلى ئېغىر بولدى. شۇ مەجلىستە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ۋە تەكىتلەنگەن «چەتئەلگە باغلانغان

ئۇنسۇرلار» دېگەن مۇشۇ يامان كالتەك تا كېيىنكى ۋاقىتلارغىچە كىشىلەرنىڭ بېشىدىن ئۆزۈلمىدى. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدىن كېيىن لۇك شۇجىن شىنجاڭغا بارغاندا يەنە شۇ «كالتەك» تېخىمۇ نۇرغۇن مىللىي كادىرلار، ھەتتا ئاددىي دېھقانلارنىڭمۇ بېشىغا ئاز تەگمىدى. (بۇ مەسىلىدە يەنە توختىلىمىز.)

شۇنداق قىلىپ، خەلقئارادا ۋە جۇڭگودا، شىنجاڭدا شيۇجېڭجۇيىچىلىققا قارشى كۈرەش پرىنسىپ يېقىدىن توغرا بولۇپ، بىر مۇنچە ياخشى رول ئوينىغان بولسىمۇ، سولچىل ئىدىيىنىڭ قوماندانلىقىدا، بىر مۇنچە ئېغىشلار ۋە يەنە ئېغىر خاتالىقلار كۆرۈلدى، لېكىن، خىروشوۋقا قارشى كۈرەشتە بەزى خاتالىقلار بولدى دەپ، بۇ كۈرەشنىڭ توغرا تەرىپىنى، ماركسىزىم، لېنىنىزىمنى قوغداش ۋە ئوڭچىل شيۇجېڭجۇيىغا قارشى كۈرەشنىڭ پرىنسىپتا توغرىلىقىنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ.

توققۇزىنچى قىسىم

1960 ـ يىللاردىكى ۋەزىيەت

1960 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ئالغا بېسىش جەريانىدىكى ياخشى ۋە-زىيەتتە بەزى خاتالىقلارمۇ يۈز بەردى. 1950 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىكى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، يەرلىك مىللەتچىلەرگە قارشى تۇرۇش، ئۆڭچىلىققا قارشى تۇرۇش، شىۋجېڭجۇيىغا قارشى تۇرۇش — مۇشۇ بىر قاتار ئىدىيىۋى كۈرەشلەر ئۇمۇمەن ئالغاندا سوتسىيالىزمنىڭ باش-لىنىشىنى ئالغا سۈرۈشتىكى چوڭ قەدەملەر بولدى. مۇشۇ ھەربىكەتلەر ئاشۇ ۋەزىيەتتە مۇھىم ھەم زۆرۈر بولغان ئىنقىلابىي ھەربىكەتلەر ئىدى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ، يەنى ئىشچى ـ دېھقانلار، كادىرلار ۋە ھەر-بىيلەرنىڭ سوتسىيالىزم يولىدا ئالغا بېسىش ياخشى ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى، كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان ئوبدان ئىشلار بولدى.

ئەمما، مۇشۇنداق بىر ياخشى كۈرەش قىزغىنلىقى، ئوبدان ۋەزىيەت مەيدانغا كېلىپ، ئامما سەپەرۋەرلىككە كەلگەن بىر ۋاقىتتا خىزمەتتە بەزى ئالدىراقسانلىق، ھەتتا ئايرىم مەسىلىلەردە سولچىلىق كەيپىيات يۈز بەردى. بۇ ۋاقىتتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئۈچ قىزىل بايراق — يەنى دايۇجىن، خەلق كۇمۇنىسى، پولات تۆمۈر تاۋلاشنى ئاساس قىلغان چوڭ سەپەرۋەرلىك چاقىرىقى مەيدانغا چىقتى. بۇ سەپەرۋەرلىك چاقىرىقىغا باشلىنىشتا ياخشى ئۇنۇم بەردى. خەلقنى سوتسىيالىزم يولىغا قاراپ ئىلگىرىلەش ئۈچۈن سەپەرۋەر قىلىش ئوبدان ئىش بولدى. لېكىن، بۇ چاقىرىق بويىچە ئىلگىرىلەشتە ئالدىراقسانلىق يۈز بەردى. سەكرەپ ئىلگىرىلەش — بۇ ساغلام قەدەم بىلەن ئالغا بېسىش دېگەن ئۇقۇمدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، قانچە ئىلگىرىلىسەك شۇنچە ياخشى، قانچە چوڭ يۇرۇك بىلەن چوڭ شۇئارلارنى ئوتتۇرىغا قويۇش، ھەتتا ئىش ھەقىقىي توغرا كەلمەيدىغان سانلار «ئەملىيەت» دەپ قارايدىغان يامان كەيپىيات پەيدا بولدى. «ئۈچ قىزىل بايراق» دەپ قويۇلۇشنىڭ ئۆزى توغرا ئىدى. مە-سىلە ئالدىراقسانلىقتا، سولچىلىقتا، ئەملىيەتتىن ئېشىپ كەتكەن مۇڭاپىق بولمىغان چاقىرىق ۋە شوئاردا بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ياخشى نىيەت بىلەن قىلىنغان خاتا ئىشلار قىزغىنلىق بىلەن باشلانغان

سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى ئالغا سۈرۈشنىڭ ئورنىغا، بىر ئورۇندا توختاپ قېلىش، ھەتتا مەلۇم جەھەتتە ئارقىغا چېكىنىدۇرۇشتەك يامان ئاقىۋەتلەر كەلتۈرۈپ چىقاردى. ماۋ جۇشى داڭجۇڭياڭ بۇ مەسىلىلەرگە جىددىي قارىدى. ئۇلارنى تۈزەتتى. سول ئىدىيە كەيپىياتلارنى تۈزەتتى. ئىلگىلىك پىلاننى رەتكە سالدى.

ئىككىنچى باب تەرتىپكە سېلىش مەزگىلى

يۇقىرىدىكى ئەھۋاللار خىزمەتتىكى سولچىللىقنىڭ خاتالىغى، تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرىنىڭ مەيدانغا چىقىشى، بۇ ئىشلار مەملىكەتـ
نىڭ ۋەزىيىتىگە ئېغىر تەسىر قىلدى. ماۋ جۇشى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى 1962 ـ 1963 يىلىدىن باشلاپ بۇ ئىشلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىپ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىر قاتار مەجلىسلەرنى ئېـ
چىپ «تەرتىپكە سېلىش» تەدبىرلىرىنى قوللاندى. كەسكىن ۋە ئۇنۇمـ
لۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىش بىلەن خىزمەتتىكى خاتالىقلار تۈزىتىلدى، ۋەزىيەت ياخشىلىنىشقا باشلىدى. ماۋ جۇشى «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇـ
رۇش» شۇئارنى ئوتتۇرىغا قويدى. مەملىكەتنىڭ ۋەزىيىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن قىلغان بىر قاتار تەدبىرلەر بىلەن ئىشلار يولغا چۈشۈشكە باشـ
لىدى. قىسقىغىنە ئىككى ئۈچ يىل ئىچىدە سىياسى ئىدىيىۋى جەھەتتە كۆزگە كۆرۈنەرلىك ياخشى ئىشلار مەيدانغا كەلدى. خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىدا، جۈملىدىن يېزا ئىگىلىكى تەرەققىياتىدا يېپىيېڭى ئۇـ
تۇقلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئۇچىنچى باب تەجرىبە ـ ساۋاقلار

بۇ بىر دەۋرە ناھايىتى مۇھىم تەجرىبىلەر ۋە ئاچچىق ساۋاقلار مەيدانغا كەلدى. ئومۇمەن ئالغاندا، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتا ناھايىتى چوڭ غالىبىيەتلەر قولغا كەلدى. بۇ غالىبىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈشتە پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى، خەلق ئاممىسىنىڭ زور قىزغىنلىقى بىلەن ئاكتىپ كۈرەش قىلىشى ــ بۇ تۈپ ئامىل، ئەلۋەتتە. پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكى بولمىسا، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ غەيرەتلىك كۈرىشى بولمىسا مۇنداق چوڭ ئۇ- تۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمايتتى، ئەلۋەتتە. لېكىن بۇ كۈرەشلەر جەريانىدا ئالدىراقسانلىق، ئەمەلىي ئىمكانىيەتتىن ھالقىپ كېتىش، ھەتتا بەزىدە بەزى مەسىلىلەردە سولچىل كەيپىياتى پەيدا بو- لۇشى ــ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا ياماق، ھەتتا زىيانلىق تەسىرلەرنى كۆرسەتتى. سوتسىيالىستىك ئىن- قىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ــ بۇ ئىنتايىن مۇھىم ھەم قە- ئىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش لازىم بولغان مۇقەددەس ۋەزىپە ئىدى. بۇ ۋەز- پىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قەتئىي ئىرادىلىك چوڭ جاسارەت، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ ئىنقىلابى مەيدانى، مۇستەھكەم ئىرادىسى بولماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ ئەڭ ئالدىنقى شەرت، ئەمما سالماق قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەش ـ «يېڭى مەسىلىلەرنى بايقاش يېڭى مەسىلە- لەرنى ھەل قىلىش»، «تاشنى سىلاپ دەريادىن ئۆتۈش» ـ بۇ كەم بولسا بولمايدىغان ئەڭ مۇھىم شەرتلەر ئىكەن.

ماركسىزم، لېنىنىزمنىڭ ئومۇمىي ھەقىقىتى قىممەت باھا ئۇلۇغ ئەجگۈشتەر، بىز ھەر بىر ئىشتا بولۇپمۇ بۇنداق مۇرەككەپ سوتسىيا- لىزم يولىنى بويلاپ ئالغا مېڭىشتا بۇ ئەجگۈشتەردىن توغرا پايدىلىنىش، بۇ ساھەدە يۈز بەرگەن تەجرىبە ساۋاقلارنى ھۇشيارلىق بىلەن بايقاپ، مەسىلىلەرنى تۈزىتىپ ئالغا بېسىش بەك مۇھىم، ئالدىنقى شەرتلەر ئىكەن. سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى

ئېلىپ بېرىش ــ بۇ دۇنيادا بىرىنچى قېتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقان چوڭ ئىش. مۇشۇ كۇنگىچە خەلقئارادا سوتسىيالىزمنى ئەمەلگە ئاشۇ-رۇش توغرىسىدا پىشقان ئەمەلىي تەجرىبە ئۇ ۋاقىتتا تېخى يوق ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۇنىكەن بىر قانچە ئون يىلدىن بېرى قولغا كەل-تۇرگەن ئۇتۇقلار ئاز ئەمەس، تەجرىبىلەرمۇ ئاز ئەمەس، ئەمما ئاچچىق ساۋاقلارمۇ ئاز ئەمەس. بەزىدە ئوڭغا، بەزىدە سولغا (كۆپرەك سولغا) چەتنەپ كېتىش ئەھۋالى يۈز بېرىپ تۇردى. خىرۇشوۋ تەختكە چىققان-دىن كېيىن ئۇلاردا پەيدا بولغان شىۋجېكجۇيلىق لۇشيەنى يامان ئاقە-ۋەتلەرنى كەلتۇردى. ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئاشۇ تەجرىبە ساۋاقلاردىن ياخشى نەتىجىلەرنى ئىزدەپ تېپىپ، جۇڭگوچە سوتسىيا-لىزمنى قۇرۇش كۇرىشىدە چىڭ تۇتۇپ غەيرەت بىلەن ئالغا بېسىش لازىم ئىكەن.

بىزدە تەجرىبىنىڭ كەملىكى، ئالغا بېسىش جەريانىدا يېڭى مەسە-لىلەرە دىققەت قىلىش، يېڭى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش، تەجرىبىلەر-نى قەدىمۇ ــ قەدەم يەكۇنلەپ بېرىش يېتەرسىزلىكى كۆرۇلدى. بۇ بۇ-نىڭدىن كېيىن دائىم ئەستە تۇتۇلىدىغان بىر مۇھىم ساۋاق.

بىزنىڭ پارتىيىمىز يولداش ماۋ زېدۇڭ ئالدىنقى بىر مەزگىلدە ئۇنىكەن بەزى كەمچىلىك ھەتتا خاتالىقلارنى بايقاپ ئۇنىڭغا جىددى مۇ-ئامىلە قىلدى، پارتىيىنىڭ لۇشيەن پرىنسىپلىرىنى قايتا ــ قايتا تەت-قىق قىلىپ توغرا نىشان بىلەن ئالغا بېسىش چارىلىرىنى كۆردى. 60 ــ يىللىڭ بىرىنچى يېرىمىدا، 1963 ــ1964ــ يىللاردىن 1966 ــ يىلە-غىچە بولغان مەزگىلدە بىر قاتار مۇھىم مەجلىسلەر ئۇنىكۇزۇپ خىز-مەتتىكى تەجرىبە ساۋاقلارنى يەكۇنلەش، بۇندىن كېيىن سوتسىيالىزم يولى بويلاپ دادىل ئالغا بېسىش تەدبىرلىرى كۆرۇلدى. مەملىكەت بو-يىچە جۇشقۇن ۋەزىيەت بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. ئەپسۇسكى مۇنداق يېڭى ۋەزىيەت، سوتسىيالىزمنىڭ يېڭى دەۋرى باشلانغان بىر مەزگىلدە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دېگەن بىر ئاپەت مەيدانغا چىقىپ ئىشنىڭ بە-لىگە تېپىپ ئەتتى.

ئونىنچى قىسىم

مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى

بىرىنچى باب ھەربكەتنىڭ باشلىنىشى

1965 ـ يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دەپ ئاتالغان بىز ھەر-
كەت باشلاندى. ئەسلىدە ماۋ جۇشى مەدەنىيەت ساھەسىدە ئۆزگەرتىش
قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. كېيىن ماۋ جۇشى بۇ ئىشنى
داۋاملىق تەكىتلەپ مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئۆزگەرتىشنى بۇ ئەمەل-
يەتتە بىر ئىنقىلاب دەپ ئاتىدى. ماۋ جۇشىنىڭ مەدەنىيەت ساھەسىدە
ئىنقىلابىي قىلىش ـــ دېگىنى: ئومۇمەن مەدەنىيەت ئىشلىرىدىكى
ساقلانغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش، مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى توغرا
فاكتېكا ـ لۇشيەن بويىچە ساغلام راۋاجلاندۇرۇش، دېمەكچى ئىدى. دې-
مىسمۇ، مەدەنىيەت ساھەسىدە ئىلگىرىدىن قېپقالغان، تېخى تولۇق
ئۆزگەرتىلمىگەن مەسىلىلەر، ھەم يېڭىدىن پەيدا بولغان، ھەل قىلىش
لازىم بولغان بىر قاتار مەسىلىلەر بار ئىدى. مۇشۇ مەسىلىلەرنى ئۆز-
گەرتىپ يېڭىچە پرىنسىپ تەدبىرلەر قوللانمىغاندا مەدەنىيەت ئىشلىرى-
نى ھەم ساغلام، ھەم چاپسان تەرەققىي قىلدۇرۇش قىيىن ئىدى. مەدە-
نىيەت ساھەسىدىكى مۇنداق ئىسلاھات ھەرىكىتى بىر مەزگىل داۋام
قىلغاندىن كېيىن، بۇ ماۋ جۇشى دېگەن مەدەنىيەت ساھەسى بويىچە
ئىسلاھات قىلىش چېگرىسىدىن ئۆتۈپ، ھەممە ساھەلەرگە، بولۇپمۇ
ئىقتىسادىي ساھەلەرگە كېڭىيىپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ ئاستا ئاستا
مەملىكەت بويىچە چوڭ بىر دولقۇن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. بۇ دولقۇن
ھەممە ساھەگە كەڭ يامراپ «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دەپ ئاتالدى. كېيىن
بۇ ئىنقىلاب كۆچىيىپ كەتتى. ئاۋۇال «5 ـ ئاينىڭ 16ـ كۈنىكى
5.16(توڭجى)» دەپ ئاتالغان جۇڭياڭنىڭ بىر ئۇقتۇرۇشى ئېلان قە-
لىندى. بۇ ئۇقتۇرۇشنىڭ ئاساس روھى ـ ئىدىيە، تەشكىلىي، ئىقتە-
سادىي، مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى ساقلىنىپ كەلگەن مەسىلىلەرنى ھەل
قىلىش، چارىسى ـــ ئاممىنى قوزغاش، ئاممىۋى ھەرىكەتنى ئېلىپ بە-
رىشتىن ئىبارەت بولدى. مۇشۇ كۈنلەردە «رېمىن رىباۋ» دا ياۋ ۋېنيۇ-
ەننىڭ «خەيرۇيباگۇئەن» (خەيرۇيننىڭ مەنسىپىنى ئېلىش) دېگەن تېممىدا

بىر ئۇزۇن ماقالە ئېلان قىلىندى. بۇ ماقالىنىڭ ئاساسىي روھى مەز-
سەپدارلارنىڭ مەنسىپىنى ئېلىش، قەتئىي، ئۆتكۈر ئىنقىلاب قىلىش،
ئىنقىلاب سەپىدىكى كەڭ دائىرىدە كېڭەيتىش دېگەندىن ئىبارەت ئە-
دى. بۇ ماقالە پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئىشچىلار، دېھقانلار، بارلىق پار-
تىيىلىك ـ پارتىيىسىز كادىرلارنى چوڭ ھەرىكەتلەندۈرۈش رولىنى
ئويناندى. مۇشۇنداق ھەرىكەتلەندۈرۈش بىلەن ئاممىۋى زاۋۇدنى قىلىش،
كەڭ كۆلەمدە ئىنقىلاب قىلىش ھەرىكىتى باشلىنىپ كەتتى. ئۇزاق
ئۆتمەي بۇ ھەرىكەت پۈتۈن مەملىكەتنى بىر پالەچ ھالەتكە چۈشۈرۈپ
قويدى.

مەملىكەتنىڭ بىر قاتار سىستېمىلىق يولغا چۈشۈپ كېتىپ بارغان
ۋەزىيىتى بۇزۇلۇپ كەتتى. ھەممە يەردە، ھەممە جەھەتتە، ھەممە
جايدا«زاۋۇدنىيولى (ئىسيان قىلىش يوللۇق)» دېگەن شوئارلار قاپلاپ
كەتتى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دېگەن بۇ ئاپەت مەملىكەتنى بىر خىل
ئېغىر خەۋپكە دۇچار قىلدى. ئۇنى ھېچكىم بېسىۋالالمىدى.

ئۇ ۋاقىتتا داڭجۇڭيانڭنىڭ رەھبەرلىكىمۇ مۇقىم بولالمىدى. جۇڭ-
يانڭنىڭ ئالدىدا «ۋېنگې ۋېيىۋەنخۇي» دېگەن بىر تەشكىلات قۇرۇلۇپ،
بۇ تەشكىلاتنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى لىنبىياۋ، جيانگ چىڭ، جيانگ
چۈنچياۋ، ياۋ ۋېنيۈەن قاتارلىق ئاتالمىش ئىنقىلابچىلار ئىگىلەپ كە-
تتى. ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلى بىر چەتكە قالدۇرۇلدى. جۇڭيانڭنىڭ بىر
قاتار مەسئۇل كادىرلىرى ئىنقىلابنىڭ نىشانىسى بولۇپ تارتىپ چىقە-
رىلدى. كۈرەش قىلىندى. مۇشۇنداق ۋەزىيەتتە جەمئىيەتنىڭ تىنچلە-
قى، ۋەتەننىڭ ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن خەلق ئازادلىق
ئارمىيىسىنى «زاۋۇفەنپەيلەر» گە يارەم قىلىش ئاساسىدا ھەرىكەتنى
مۇۋاپىق چەكلەش چارىسى كۆرۈلدى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن
چوڭ بىر تۈركۈم كۈچلەر ئاجرىلىپ ئاممىنىڭ ئىنقىلاب ھەرىكىتىنى
قوغداش دېگەن ۋەزىپە بىلەن ئاممىۋى تەشكىلاتلارغا ئارىلاشتى. بۇ
ئىشمۇ ياخشى نەتىجە بەرمىدى. بەزى ھەربىيلەر ئىككىگە بۆلۈنۈپ بىر
قىسمى زاۋۇفەنپەيلەرگە، بىر قىسمى «باۋخۇاڭپەيلەر» گە قاتنىشىپ
كەتتى. بۇنىڭدىنمۇ ياخشى نەتىجە چىقمىدى.

شۇنداق قىلىپ مەملىكەت بويىچە كەڭ باشلىنىپ كېيىن ئارىلاپ

يەنىلا ۋەزىيەت ئىگىلەپ كەتتى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دېگەن ئاپەت بىر نەچچە يىل داۋام قىلىپ ناھايىتى ئېغىر پالاكەتلەرنى، ئېغىر زەيانلارنى كەلتۈردى، نۇرغۇن گۇناھسىز ئادەملەر قۇربان بولدى، بىر مۇنچىلار مېيىپ بولدى، بىر مۇنچىلار ئىشتىن ھەيدەلدى.

ئىزاھات: يۇقىرىدىكى سۆزلىگەنلىرىمىز 10 ـ قىسمدىن سۆزلەگەنلىرىمىز كېيىن ئۇچ بابقا بۆلۈنىدۇ. 1ـ باب: ھەربىكەتنىڭ باشلىنىشى، 2 ـ باب: ئومۇميۈزلۈك زاۋاللىق، 3 ـ باب: قالايمىقانچىلىق ۋە ۋەيرانچىلىق

(2 ـ 3 ـ باب تەپسىلىي يېزىلماپتۇ)

تۆتىنچى باب. شىنجاڭدا مەدەنىيەت ئىنقىلابى

شىنجاڭدا مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ باشلىنىشى بىر ئاز كېيىنرەك بولدى. ئۇزاق ئۆتمەي ئەھۋال مەملىكەت بىلەن ئوخشاپ كەتتى. 1966 ـ يىلى باھار كۈنلىرىدە مەن دەم ئېلىش بىلەن ۋۇشى شەھىرىدە تۇراتتىم. ئۇندىن كېيىن شاڭخەيگە كەلدىم. شۇ ۋاقىتتا شىنجاڭ چۈدائۇيېدىن شىئەندە شىببىيجۇنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى بولىدىغانلىقى، مېنىڭ كېلىپ قاتنىشىدىغانلىغىنى ئۇقتۇردى. مەن شىئەنگە كەلدىم. مەجلىس ئېچىلدى. بۇ شىببىيجۇنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى بولۇپ ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىلىرىدىن يۇقىرى كادىرلار قاتنىشىدىكەن. بۇ مەجلىسىدە جۇڭيائڭنىڭ يۇقىرىدا ئېيتىلغان «5.16» ئۇقتۇرۇشى يەتكۈزۈلۈپ مۇزاكىرە قىلىنماقچى ئىكەن. مەجلىس ئېچىلدى. مۇزاكىرە قىلدۇق. مۇزاكىرە ئىككى ئۈچ كۈن داۋام قىلغاندىن كېيىن گۇرۇپپىلار يولداش لىيۇ شياۋچىغا قارىتىپ «پىپەن» باشلاپ كەتتى. بۇ پىپەن قىلغۇچىلار يولداش لىيۇ شياۋچىنى ئازاتلىقتىن ئىلگىرى گومىنداڭنىڭ تۇرمىسىدە ياتقان 60 نەچچە پارتىيە ئەزالىرىنى تەسلىم بولۇپ تۇرمىدىن چىقىرىشقا بۇيرۇق بەرگەن، دېمەكچى ئىكەن. بىر نەچچە كۈن ئاتالمىش پىپەن خېلى كۆچەيگەچكە مەركەزدىن «بۇ ئىشنى جۇڭيائڭ بىلىدۇ، يولداش لىيۇ شياۋچى مەسئۇل ئەمەس» دېگەن بىر تېلېفون كېلىپ، يولداش لىيۇ شياۋچىنى تەنقىد قىلىشنى توختىتىشقا بۇيرۇق بەردى. شۇنداق قىلىپ بۇ ئاتالمىش پىپەن توختىدى. بۇندىن كېيىن كاپىتالىزم يولغا ماڭغان بۇرژۇئا ئۇنسۇرلارنى تارتىپ چىقىرىمىز، دېگەن سۆزەن بىلەن مەجلىس بىر نەچچە كۈن داۋام قىلدى.

شۇ كۈنلەردە شىنجاڭدىن مەجلىسكە قاتناشقان ۋاڭ ئىنماۋ باشلىق بىر نەچچەيلەن ماڭا تەتۈر قارايدىغان بولۇپ قالدى، گويا كى ئۇلار ماڭا ھۇجۇم قىلىدىغان پەيلى بار ئىدى، مەن ھەيران قالدىم، لېكىن پەرۋا قىلماي چوڭ مەجلىستە جۇڭيائڭنىڭ ئۇقتۇرۇشىنى قوللاش توغرىسىدا بىر سۆز قىلدىم. شۇ ئارىدا جۇڭيائڭدىن يولىيورۇق كېلىپ مەجلىس

توختىدى. بۇنىڭدىن مەجلىستە چەتنەش بار، توختىتىش كېرەك دېگەن مەزمۇن چىقىپ تۇراتتى.

شىنجاڭغا قايتىتۇق. ئۇرۇمچىدە «ئىنقىلاب دولقۇنى» كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ، ئادەملەر ھەر خىل تەشكىللەرگە بۆلۈنۈپ نامايىشلار قىلىدە-كەن، «زوۋزىپەيلەرگە قارشى ئوت ئاچايلى!»، «زاۋفەن قىلىش يوللۇق» دېگەنگە ئوخشاش شۇئارلار شەھەرنىڭ چوڭ كوچىلىرىغا ھەتتا ئىدا-رىلارغىچە چاپلىنىپ كەتكەن. بىز ئۇرۇمچىگە بارغان كۈنىنىڭ ئەتىسى شىنجاڭ «زاۋفەنپەي» لىرى باشلامچىلىق قىلىپ ماڭا «ئوت ئاچتى». بۇ ئىشقا مەن ھەيران قالدىم. ھەربىر كۆچەيدى. ۋاڭ ئىنماۋ باشلىق بىر مۇنچە ئادەملەر بۇ ھەربىرىنى توسىمىدىلا ئەمەس سۆكۈت قىلىپ تۇ-رۇۋالدى. ئەمەلىيەتتە قوللىدى. شىنجاڭ شۇيۇەنىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى مېنى تارتىپ چىقىرىش ئۈچۈن چۈداڭۇېيگە بېسىپ كەلدى. ھويلىدا تۇرغان «زاۋفەنپەيلەر» ھويلىغا چىقىپ «سەيپىدىن چۈشۈن، سوئاللە-رىمىزغا جاۋاب بەرسۇن» دەپ ۋاركىراپ توۋلاپ كەتتى. ۋاڭ ئىنماۋلار غىڭ قىلماي تۇرۇۋالدى. مەن چۈشەم چۈشەي دېدىم، چۈشۈپ 2 ـ قەۋەتتىن تۆۋەنگە مېڭىپ چۈشۈپ كېتىپ بارسام ئۈچ نەپەر خەنزۇ كا-تىپ قىزلار تۆۋەندىن چىقىپ مېنى توسىدى. «چىقىشقا بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن ئەكەلگەن گاۋماۋزىسى بار، پەيلى ياماق» دەپ، مې-نىڭ ئۇنىمىغىنىمغا قارىماي ئىككىسى قولۇمدىن تارتىپ بىرسى ئىت-تىرىپ يۇقىرى ئەپچىقىپ، ئىشخانامغا كىرگۈزۈپ ئىشكىنى تېشىدىن ئېتىۋالدى. (مۇشۇنداق بىر پەيتى ماڭا ئاشۇنداق غەمخورلۇق قىلغان ئۈچ خەنزۇ قىزغا قەلبىمدىن چوڭ مىننەتدارلىق بىلدۇرىمەن. ئەگەر مەن ھويلىغا چۈشىمەم ئۇلار مېنىڭ قولۇمنى باغلاپ، بېشىمغا گاۋماۋزى كىيگۈزۈپ شەھەرنى ئايلاندۇرماقچى ئىكەن.)ئۇلارنىڭ بۇ پىلانىنى يەنە بىر ئوقۇغۇچى ئەتىسى كۈنى ماڭا يەتكۈزۈپ قويدى.

كېيىن ئاڭلىشام شىنجاڭ شۇيۇەنىدە ماڭا قارشى «ئىسيان» ئاللە-قاچان قوزغىلىپتىكەن. بۇ ئىسيانغا چۈداڭۇېيدىن شىنداغا ئەۋەتىلگەن گومىزوزۇنىڭ باشلىقلىرى گۇمن ۋۇلۇ (مەدەنىي ـ مائارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى)، مامۇتوۋ (زۇجىبۇنىڭ كادىرى) شىنجاڭ شۇيۇنىدىكى ھەر-كەتكە رەھبەرلىك قىلىدىكەن. ئاڭلىسام شىنجاڭ شۇيۇەنىدە چوڭ بىر

دازىباۋ چىقىپتىمىش، ئۇ دازىباۋدا 50 دىن ئوشۇق «تەتۈر ئىنقىلابچى» لارنىڭ تىزىملىكى بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، ئاشۇلارنىڭ باش قوماندانى سەيپىدىن ئىكەن. بۇ ئەھۋاللارنى ئاڭلاپ مەن ھېچ چۈشىنەلمىدىم. ئاخىرى مەلۇم بولدىكى، بۇ پىلانلىق تەشكىللىك ئارقىسىدا قوماندانى بار ھەرىكەت ئىكەن.

كېيىن مەسىلە ناھايىتى ئېنىقلاندى. مەدەنىيەت ئىنقىلابى ئاياقلاشقاندا لىن بومىن (چۈداكۆۋېينىڭ فۇشۇجىسى) مۇنداق بىر ئەھۋالنى پاش قىلدى: بىز شىئەنده مەجلىس قىلىۋاتقان ۋاقىتتا ۋاڭ ئىنماۋنىڭ باشچىلىقىدا شىنجاڭدىن مەجلىسكە بارغان مەسئۇل كادىرلار: ۋاڭ ئىنماۋ، لىيۇ جەنرېن، جاڭ جىڭخەي، ئېرغالى، زۇۇچى قاتارلىق ئادەملەر مېنى قاتناشتۇرماي مەخپىي مەجلىس ئېچىپتۇ، ۋاڭ ئىنماۋ ئاشۇ مەجلىستە «ئەھۋالدىن قارىغاندا جۇڭياڭ ھەر بىر ئۆلكىدە بىر «زۇۇزەپەي» (كاپىتالىزىم يولىدا ماڭغان ئۇنسۇر) تېپىپ چىقىرىدىغان ئوخشايدۇ. شىنجاڭدىن كىمنى تارتىپ چىقىرىشى كېرەپ دەپ ئاخىر ئۆزىنىڭ پىكرى بىلەن «سەيپىدىننى زۇۇزېپەي قىلىپ تارتىپ چىقىرىش كېرەك» دەپ ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. بۇنىڭغا باشقىلار قوشۇلۇپتىمىش. شىببىيجۇنىڭ كېڭەيتىلگەن مەجلىسىدە ئېرغولى مېنى پىچەن قىلىپ سۆزلەيدىغان، ئاندىن «زۇۇزېپەي» دەپ ماۋزى كېيگۈزىدىغان بوپتۇ. سۆزنى لى بومىن يېزىپ بېرىپتۇ، ۋاڭ ئىنماۋ كۆرۈپ ماقۇللاپتۇ،ئاشۇ تېلېفون بىلەن شۆيۈەندە «شىنجاڭدىكى ئاق چوڭ زۇۇزېپەينى تارتىپ چىقىرىش» باشلانغان ئىكەن. شۇ ۋاقىتتا جۇڭياڭدىن مېنى قوغدىغان تېلېگرام كەلدى. تېلېگراممىدا «يولداش سەيپىدىن ياخشى يولداش، ئازاتلىقتىن بېرى پارتىيە سىياسىتىنى ئەملگە ئاشۇرۇشتا، بولۇپمۇ مىللىي خىزمەتتە تىرىشىپ ئىشلەپ ياخشى خىزمەت كۆرسەتتى. يولداش سەيپىدىننى تەنقىد قىلىشقا بولمايدۇ» دېيىلگەن. مەيداندا ئېچىلغان بىر مەجلىستە بۇ تېلېگرامما ئېلان قىلىندى. پۈتۈن ئاپتونوم رايونغا يەتكۈزۈلدى. ئاندىن بۇ ھەرىكەت توختىدى. ئەمما باشقىچە ھەرىكەت باشلاندى. ئۇچ ـ تۆت كۈن ئۆتۈپلا شىنجاڭ تىببىي ئىنىستىتۇتىنىڭ ئايىمنى تارتىپ چىقىرىپ (ئايىم شىنجاڭ تىببىي ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئىدى.) گاۋ ماۋزى كېيگۈزۈپ كوچا ئايلاندۇرۇپ،

تۇ. بۇنى ئاڭلاپ نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي تۇراتتىم. ئايىم كەچلىكى ئۆيگە قايتىپ، بوسۇغىدىن كىرىپلا يىقىلىپ چۈشۈپ ئېسىدىن كەتتى. ماڭا بۇ ئىش بەك ئەلەم بولدى. بۇ بىر ئايال كىشىگە ئاسان گەپ ئە- مەس ئىدى. قانداق بولۇپ كەتتى دەپ يەنە ھەيران بولۇپ تۇرسام، ئە- تىسى يولداش جۇ ئېنلەينىڭ ئايىمنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ تېلېفون كەلدى، كېيىن بىر يولىيورۇقنى ئاممىۋي تەشكىلاتلاردىن بىرسى ئېلان قىلدى. يولداش جۇ ئېنلەي بېيجىڭدا ئاشۇنداق تەشكىلاتلارنىڭ باشچى- لىقىلىرىنى قوبۇل قىلغان بىر مەجلىسدە «شىنجاڭدا يولداش سەيپىدىن- ىڭ خانىمى ئايىم يولداشنى گاۋماۋزى كىيگۈزۈپ كوچا ئايلاندۇرۇپتۇ، بۇ تامامەن خاتا. جۇڭياڭ يولداش سەيپىدىننى قوغداپ ئۇقتۇرۇش چە- قارغان، ئايلىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە» دەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئايىمنى شىنجاڭ تىببىي ئىنىستىتۇتىغا بارماي قويدى، بۇ ئىشمۇ ئاشۇنداق ئا- ياقلاشتى.

مەسىلىلەر ناھايىتى ئوچۇق بولدىكى، ماڭا بولغان ھۇجۇم شىئە- دىكى مەجلىس ۋاقتىدا ۋاڭ ئىنماۋلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ھەم ۋاسە- تىلىك قوماندانلىق قىلىش بىلەن بولغان ئىكەن. بۇ ساڭا مەخسۇس پىلانلىق قىلىنغان ھەرىكەتلەرنىڭ، يەنى يەرلىك مىللەتچىلەرگە قارشى كۈرەش ۋە شىۋجىڭجۇيىچىلىققا قارشى كۈرەشتە بولغان ھۇجۇمنىڭ ئۇچىنچىسى، يەنە بىر چوڭ باشلىنىش ئىكەن. ئەگەر جۇڭياڭنىڭ يول- يورۇقى بولمىسا ئائىلىمىز بىلەن ۋەيران بولۇپ كېتەر ئىكەنمىز.

بەشىنچى باب شىنجاڭدا مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ يامان ئاقىۋەتلىرى

مەدەنىيەت ئىنقىلابى چوڭ دولقۇن بىلەن كۆچەيدى. ئاندىن ئاپتو-نوم رايون بويىچە ئاساسىي تىڭ ئۆچى ۋاقى ئىنماۋغا قارىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن پارتىيە، ھۆكۈمەت، ھەربىي ساھەلەر بويىچە مەسئۇل كادىرلارنى تارتىپ چىقىرىش، كوچا ئايلىنىش، كۈرەش قىلىش باشلاندى. جەمئى-يەت قالايمىقان بولۇپ كەتتى. ھۆكۈمەتسىزلىك ئۆچىغا چىقتى، «زاۋاپنېپەي»، «باۋخۇاڭپەي» دەپ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتتى. بۇ ئىككى پەينىڭ ئارىسىدىكى كۈرەش ناھايىتى جىددىي بولۇپ كەتتى. مۇنداق قالايمىقانچىلىقنىڭ داۋام قىلىشىنىڭ نەتىجىسىدە شىنجاڭدا جەمئىيەت قالايمىقان بولۇپ كەتتى. سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئىشلىرى چوڭ زىيانغا ئۇچرىدى. خىزمەت، ئىش، ئەمگەك ئاساسەن توختاپ كەت-تى. بۇ ئەھۋال پۈتۈن مەملىكەتكە ئوخشاش، شىنجاڭغا بىر ئاپەت، ۋەيرانلىق ئېلىپ كەلدى.

1968 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى 1969 ـ يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا جۇڭياڭ ئالاھىدە تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، جەمئىيەتنى تىنجىتىش، قالايمىقانچىلىقلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ھەر خىل تەدبىرلەر كۆردى. نۇرغۇن يەردە ھەربىيلەر مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئېلىپ ئىشلارنى يولغا سېلىشقا باشلىدى.

مۇشۇنداق مەزگىلدە بىز شىنجاڭدىكى مەسئۇل كادىرلار جۇڭياڭ-نىڭ چاقىرىشى بىلەن بېيجىڭگە كېلىپ، قانداق قىلىپ شىنجاڭدىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن مۇزاكىرە قىلدۇق. كېيىن شىنجاڭ-دىكى ھەر ئىككى پەينىڭ ۋەكىللىرىمۇ بېيجىڭگە چاقىرىلدى. بۇ ئىش ئۇنداق ئاسانغا چۈشمىدى، ئىككى پەي ۋەكىللىرىنىڭ توقۇنۇشى، ئاساسا بىلەن مەسئۇل كادىرلار ئارىسىدىكى توقۇنۇش داۋام قىلدى، ئەڭ يامان-نى ئاساسەن مەسئۇل كادىرلارنىڭ بىر قىسمى، پەينى قوللايدىغان، بىر قىسمى يەنە پەينى قوللايدىغان ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ كەتتى. بېيجىڭ-

دە جۇڭيانگنىڭ رەھبەرلىكىدە ئالدى بىلەن ئىككى پەينى كېلىشتۇ-
رۇش، ئاندىن كېيىن كادىرلار ئارىسىدىكى پىكىرلەرنى بىرلىككە كەل-
تۈرۈش، كېيىن يېڭى تەشكىل يەنى ئىنقىلاب ۋېيىۋەنخۇيىنى قۇرۇش ـــ بۇ
مۇھىم ۋەزىپە ئىدى. ئەمما بۇ ئىش ئۇنداق ئاسانغا چۈشمىدى، ئىككى
پەينى بىرلىككە كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمىدى. يەنە بىرى ئىككى پەينى
ياقلىغۇچى مەسئۇل كادىرلارنىڭ قارىمۇ قارشىلىغى، شىنجاڭدا ھەربىي
ۋە پارتىيە مەمۇرىي ئورۇنلاردىكى بىر قىسىم ئادەملەر ياكى كۆپرەك ئا-
دەملەر «باۋخۇاڭچېي» نى ياقلايدۇ، يەنە بىر قىسىم ئادەملەر «زاۋفەنچېي»
نى ياقلىدى. ئۇنداق بولغاندا پىكىرنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۇنداق
ئاسان بولمىدى.

مېنىڭ مەسئۇلىيىتىم بۇ مەزگىلدە ئېغىر بولدى. جۇڭيانگ ھىمايە
قىلغىنى ئۈچۈن ئىككى پەي مېنى «يوقىتىمىز» دېمەيدۇ، مەن سۆز
قىلالايمەن، ئۇلار ئاساسەن ئاڭلايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بېيجىڭدىكى ئا-
شۇنداق مۇرەككەپ شارائىتتا مېنىڭ ئۆستىمگە ئېغىر يۈك ئارتىلدى.
ئۇ كۈنلەردە بىز مەسئۇل كادىرلار ئارىسىدىمۇ پىكىرنى بىرلىككە كەل-
تۈرۈش ئۇنداق ئاسان بولمىدى. ۋاڭ ئىنماۋ باشچىلىقىدىكى بىر قە-
سىم كادىرلار، ئاندىن كېيىن شىنجاڭ 9 ـ ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ باش-
لىقلىرى ـــ ئۇلار «باۋخۇاڭچېي» نى قوللايدۇ. مۇشۇ ئىككى تەرەپ كا-
دىرلار نۇرغۇن تالاش ـ تارتىش قىلىپ كەلدى. ئاخىرى كېلىپ جۇڭ-
يانگنىڭ قايتا ـ قايتا تەرىبىيىسىدە ئاممىۋي تەشكىلاتلارنى، ئاندىن
كېيىن كادىرلارنى ئاساسەن بىرلىككە كەلتۈرۈپ، باشقا ئۇلكىلەردىكە-
گە ئوخشاش شىنجاڭدىمۇ ئىنقىلابىي ۋېيىۋەنخۇي قۇرۇشقا كىرىشتۇق.
شۇنىڭ بىلەن ئىنقىلابىي ۋېيىۋەنخۇيىنىڭ تەشكىلى توغرىسىدا جۇڭيانگ
بىر لايىھە ئوتتۇرىغا قويدى. ئىنقىلابىي ۋېيىۋەنخۇيىنىڭ باشلىقىغا مې-
نى كۆرسەتتى. جۇڭيانگنىڭ مۇشۇ لايىھىسى قارار قىلىنماي تۇرۇپ
شىنجاڭ چۈنچۈنىڭ سىلىڭلىقىغا دەپ لۇڭ شۇجىن دېگەن بىر ئادەم
ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇنى ئىنقىلابىي ۋېيىۋەنخۇيىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
دەپ كۆرسەتتى. يەنە ھېلىقى كادىرلار ئارىسىدىكى ئىككى تەرەپنىڭ تا-
لىشىشى داۋام قىلىۋەردى، ئاخىرى بىر كۈنلەردە جۇڭيانگنىڭ ھېلىقى
لايىھىسى ئۆزگەرتىلىپ ئىنقىلاب ۋېيىۋەنخۇيىنىڭ باشلىقىغا لۇڭ شۇ-

جىنى ئالماشتۇرۇپ مېنى مۇئاۋىن باشلىقى دەپ كۆرسىتىلدى. بۇ بىر ھەيران قالارلىق ئىش بولدى. بۇ يەردە ھېلىقى «زاۋۇدنېپەي» نى قوللىنىپ غۇچىلار غەلىبە قازاندى. شۇ كۈنلەردە بەزى مەسئۇل كادىرلار ئارىسىدا بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ ھەر خىل مەخپىي پائالىيەتلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. بۇنىڭ سىرىنى مەن بىلەلمەي قالدىم. ئۇلار ھېلىقى ھاۋا ئارمىيە 9 ـ جۇنىنىڭ باشلىقى لۇڭ شۇجىن بىلەن بىللە، بۇلار بىلەن قارمۇ ـ قارشى بولغان ۋاڭ ئىنماۋ قوشۇلۇپ كېتىپ كېچىلەپ كېچىلەپ مەجلىسلەر قىلدى. كېيىن بۇ ئىش مەلۇم بولدىكى ئۇلار بىرلىشىپ مېنىڭ ئۇستۇمدىن ئاتالمىش ماتېرىياللارنى توپلاپ لىن بىياۋغا بېرىپ، ۋېيىۋۇنەخۇي جۇرېنلىقىغا لوڭ شۇجىننى ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن ھەربىكەت قىلىپتۇ. ئاخىر ئۇلار مەقسەتكە يەتتى. (لۇڭ شۇجىن ئىلگىرى بىر ۋاقىتلادا لىن بىياۋنىڭ مەخسۇس ئەترەت باشلىقىمۇ بولۇپ يېنىدا تۇرغان بىر كادىر بوپتىكەن. ئۇنى لىن بىياۋ ياخشى كۆرىدىكەن.) كېيىن جۇ زۇڭلى ماڭا: «ئەسلىدە مەسىلە قارار قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن بەزى ئادەملەر بەزى كىشىدىن پايدىلىنىپ ھەربىكەت قىلىپ كەتتى. مەن بۇ ئىشتا چىڭ تۇرالمىدىم» دېدى. ئۇ ۋاقىتتا لىن بىياۋ ماۋ جۇشىنىڭ ئاساسەن ھوقۇقىنى ئىگىلەپ تۇرغان ۋاقىت ئىدى. شۇنداق قىلىپ لۇڭ شۇجىننى جۇرېن قىلىپ شىنجاڭدا گېۋېيخۇي قۇرۇلدى. مۇندىن كېيىنكى ئەھۋاللارنى، يەنى گېۋېيخۇي قۇرۇلغاندىن كېيىن نېمە بولدى، شىنجاڭدا لۇڭ شۇجىن نېمە قىلدى، ئۇنى تۆۋەندە سۆزلەيمىز.

ئالتىنچى باب شىنجاڭدا يەنە قالايمىقانچىلىق

ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن شىنجاڭدا مەسىلىلەر ھەل بولمىدى، يەنە تەرەپبازلىق، ئىككى پەي ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ كۈرىشى، جەمئىيەت قالايمىقانچىلىقى يەنە داۋام قىلىۋەردى. بەلكى ئىلگىرىكىدىنمۇ مۇرەككەپلەشتى. چۈنكى رەھبەرلىك ئىككى گۇرۇھتا تېخىمۇ ئوچۇق ئايرىلىپ كەتتى. لوڭ شۇجىڭ، ھاۋا ئارمىيە 9 ـ جۇن، دېڭ شياڭ (بىڭتۇەننىڭ سىلىڭيۈەنى) ۋە بۇ بىر قىسىم ئادەملەر «زاۋاڤەنپەي» تەرەپتە تۇرۇپ «باۋخۇاڭچەينى» ۋە ئۇلار تەرەپتە بولغان ئا-دەملەرنى باستۇرماقچى بولدى. ۋاڭ ئىنماۋ ئاۋۋاڭ باۋ خۇاڭچەي تەرەپتە تۇردى. ھەتتا باۋ خۇاڭچەيگە يوشۇرۇن قورال تارقىتىپ بەردى. ئۇ زاۋاڤەنپەيلەرنى تۇنجۇرقتۇرماقچى بولدى. كېيىن ئۇ ئاستا ـ ئاستا ئۆزگىرىپ لوڭ شۇجىڭ بىلەن بىرلىشىپ، ئاخىرىدا باش رەھبەرلىكنى قولغا ئېلىش قەستىگە چۈشتى. ئەھۋال مۇرەككەپلەشتى. چۈداڭۋېي «خېشىنشىياۋزۇ» چاڭۋېي رولىنى ئويناپدۇ. مۇشۇ خېشىنشىياۋزۇدا زىد-دىيەتلەر كۆپەيدى. ھەر قانداق مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلغاندا ئىككى تەرەپ بولۇپ تالىشىش بولىدۇ. مەسىلىلەر ھەل بولمايلا ئەمەس، بەلكى مۇرەككەپلىشىدۇ.

ۋاڭ ئىنماۋنىڭ ئاساسى مەقسىدى يەنىلا زاۋاڤەنپەينى باستۇرۇپ، باۋخۇاڭچەيگە يۆلىنىپ باش رەھبەرلىكنى قولغا ئالماقچى ئىدى، مۇ-شۇنداق مۇرەككەپ شارائىتتا، بولۇپمۇ ئىككى پەي ئاممىۋى تەشكىلات كۈرىشى تېخىمۇ كۈچەيگەن ئىدى. لوڭ شۇجىڭ، ۋاڭ ئىنماۋلار چۈداڭ-ۋېينى تاشلاپ كۆپرەك ھەربىي رايونغا كىرىۋالمىدىغان بولدى. ئۇشىنىڭ ھەممىسى، بولۇپمۇ ئەڭ چاتاق تالاش ـ تارتىش مەسىلىسىرى يەنىلا ما-ڭا قالدى. ئەھۋال يەنىلا ئېغىرلاشتى. مۇشۇنداق ئەھۋاللارنى جۇڭياڭ بىلگەندىن كېيىن بىز مەسئۇل ئادەملەرنى بېيجىڭگە چاقىرىپ، تەربە-يىلىدى، تەنقىد قىلدى. يەنە يولىيورۇق بېرىپ قايتۇردى. لېكىن مەسە-لە ھەل بولمىدى.

شۇ مەزگىللەردە جۇڭيانگدىن ئوتتۇرىغا قويغان «يىداسەنفەن» (بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش) چارىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. كېيىن بۇ ئىش مەملىكەت بويىچە يەنە بىر ھەرىكەتكە ئايلاندى. بۇ لۇپمۇ شىنجاڭدا ئالاھىدە بىر ھەرىكەت بولۇپ ئېلىپ بېرىلدى. لۇك شۇجىڭنىڭ ئالاھىدە كۈچ چىقىرىپ ئېلىپ بارغان بۇ ھەرىكىتى كېيىن ھەددىدىن ئېشىپ كېتىپ، يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. لۇك شۇجىڭ بۇ ھەرىكەتنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىغا قارىتىلدى. بۇنىڭدا ئۇنىڭ ئاساسى شوئارى «چەتئەلگە باغلانغان ئۇنسۇرلارنى چەتئەلگە باغلانغان گۇرۇھنى تارتىپ چىقىرىش» دېگەندىن ئىبارەت بولدى. ھەرىكەت قانات يېيىپ كەتكەن جايلاردا، بىر مۇنچە مۇھىم يەرلەردە ئالاھىدە كالتەكچىلەر تەشكىل قىلىپ، چەتئەلگە باغلانغان ئۇنسۇرلارنى تارتىپ چىقىرىپ، كالتەكلەپ، دۇمبالاپ «قايىلغا كەلتۈرۈش» ھەرىكىتى ئەۋجىگە چىقتى. بۇ ۋاقىتلاردا مەن بېيجىڭدە ئىدىم. قۇمۇلدا 400، تۇرپاندا 1000 چەتئەلگە باغلانغان گۇرۇھى ۋە ئۇنسۇرلارنى تارتىپ چىقاردى، دېگەن خەۋەر ئالدىم. دەرھال لۇك شۇجىڭگە تېلېفون بېرىپ مۇنداق ھەرىكەتنى قەتئىي توختىتىشنى ئېيتتىم. كېيىن چوڭ تۇتۇش توختىتىلىپتۇ، لېكىن ھەرىكەت يەنە داۋام قىلىپتۇ. مەن شىنجاڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن شىنجاڭ خۇاجۇيتۇەندە ئىشلەيدىغان مەمتىمىن ناملىق بىر كادىر ئۆزى ئاقتۇ ناھەيسىدىن ئىكەن، ئائىلە يوقلىغىلى يۇرتقا بېرىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ماڭا بىر خەت يېزىپتۇ، بۇ خەتتە ئاقتۇ ناھىيىسىدە يۈزلىگەن، ھەتتا مىڭدىن ئاشقان «چەتئەلگە باغلانغان ئۇنسۇرلار» نى تارتىپ چىقىرىپ، كالتەكلەپ مەجبۇر قىلىپ ئىقرار قىلدۇرغانلىقى، ھەتتا بىر مۇنچە دېھقانلار ۋە كادىرلارنىڭ كالتەك ئازابىدا ئۆلگەنلىكى يېزىلىپتۇ. مەن دەرھال نەنجىڭ جۇنچۇي سىلىكىيۇەنى لېيۇ فاشۇغا تېلېفون بەردىم، دەرھال ئادەم چىقىرىپ ھەرىكەتنى توختىتىشى كېرەك، كېيىن ماڭا خەۋەر قىلىشنى تاپشۇردۇم. ئەتىسى لېيۇ فاشۇدىن تېلېفون كەلدى، مەسىلە راست شۇنداق ئىكەن. ھەرىكەتنى توختىتىپ، بۇ ئىشقا قاتناشقان بىر لېيەن ھەربىي بار ئىكەن، ئۇلارنى دەرھال ئالماشتۇرۇشقا قارار قىلىپتۇ. مەن ئۇنى قوللىدىم.

شۇ ۋاقىتتا ساۋدانوپ قەشقەردە ئىدى. ئۇنىڭغا ئاقتۇغا بېرىپ ئەھۋالنى تەكشۈرۈشكە تاپشۇرۇپ تېلېفون بەردى. لېكىن ئۇنىڭ ئاتالمىش تەكشۈرۈشتىن ھېچ قانداق نەتىجە بولمىدى. بۇ ئىش توختىغاندىن كېيىن ئاڭلىساق قىزىلسۇنىڭ ئاتۇش ناھىيىسىدە، ئاقچى ناھىيىسىدە ھەربىكەتنى باشلاشقا تەييارلىق قىلىپتۇ. مىڭلىغان كالتەك ياساپ يەنە باشقا ئۇرۇش دۇمبالاش چارىلىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ تەييارلىق قىلىپتۇ. بۇ مەسىلە پاش بولغاندىن كېيىن مەن دەرھال مەجلىس ئېچىپ ئاپتونوم رايون بويىچە يىداسەنىغەن دېگەن ھەربىكەتنى دەرھال توختىتىش، ناھىيىدىكى «كالتەكچىلەر» قوراللانغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى تارقىتىش ئۈچۈن دەرھال بىر ئۇقتۇرۇش تارقىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ناھايىتى ئېغىر بىر مەسىلە ھەل قىلىندى، مەسىلە توختىدى. چوڭ كالتەكلەش ھەربكىتى توختىتىلغان بولسىمۇ ھېلىقى بوراننىڭ شامىلى ئۇزاق ۋاقىتقىچە داۋام قىلدى. بۇ مەسىلە لوڭ شۇجىڭنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە قانداق قارايدىغانلىقى، شىنجاڭ ئىشىگە قانداق رەھبەرلىك قىلىۋاتقانلىقىنى ناھايىتى ئاشكارىلاپ بەردى. مەن بۇ پىكىرىمنى جۇڭياڭغا مەخسۇس دوكلات قىلدىم. لۇڭ شۇجىڭنىڭ ۋە لوڭ شۇجىڭنى قوللايدىغان بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ مەقسىتى مۇشۇ بانا بىلەن ئاز سانلىق مىللەت ئارمىيىسى ۋە كادىرلىرىگە زەربە بېرىش، ئېنىق ئېيتقاندا ئۇزىنىڭ ئۇچىغا چىققان چوڭ خەنزۇچىلىق مەقسىدىنى ئەملگە ئاشۇرۇش، بۇ ماھىيىتىنى ئېيتقاندا كونا ئىستىبدات ھۆكۈمەتلىرىنىڭ خەنزۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى خالىغانچە دۇمبالاش، ئېزىش ئۇلۇتۇرۇشىدىن ھېچ قانداق پەرق يوق، ئۇ مەسىلىنىڭ ناھايىتى ئېغىرلىقىنى، ھەم ئۇنىڭ كەلتۈرگەن يامان ئاقىۋەتنى مەن جۇڭياڭغا دوكلات قىلدىم، جۇڭياڭ يولىورۇق بېرىپ توختاتتى.

يەتتىنچى باب تەجرىبە ساۋاقلار

ئۆتكەن بىر مەزگىلدە، يەنى مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ تا مۇشۇ بىر ۋاقىت ئىچىدە ناھايىتى نۇرغۇنلىغان تەجرىبىلەر ھەم ئاچچىق ساۋاقلار مەيدانغا كەلدى. ئاساسىي تەجرىبە ساۋاقلار: بىرى، ئىنقىلاب جەريانىدا، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش جەريانىدا ھەم ئوڭچىلىققا ھەم سولچىلىققا قارشى تۇرۇش مۇھىم بىر ئىش ئىكەن. ئوڭچىلىقمۇ، سولچىلىقمۇ ئەگەر ئېغىر مەسىلىلەرنى پەيدا قىلىدىكەن. قىزغىنلىقى مەيدانغا كەلگەن ۋاقىتتا سولچىلىقتىن ساقلىنىش بەك مۇھىم ئىكەن. نۇرغۇن تەجرىبىلەر قاتاردا شىنجاڭنىڭ بۇ قېتىمقى نەتىجىسىنى ئىسپاتلىدىكى «سولچىلىق ئەمەلىيەتتە ئوڭچىلىق» دېگەن سۆز ئىنتايىن توغرا ئىكەن.

يەنە بىر مۇھىم تەجرىبە ساۋاق ــ مەن بەك سادىق، تۆز بولۇپتىمەن، لوگ شۇجىنىڭ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ـ كېيىن ۋاگ ئىنماۋ ۋە باشقا بىر قانچىسىنىڭ مەقسەتلىك ھالدا قېلىپ كېلىۋاتقان ھەر خىل نەيرەڭلىرىنى، ھەتتا سۆيقەستلىرىنى سەزمەي كەپتىمەن. مەن ئۇلار شىنجاڭنىڭ شارائىتىنى ياخشى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن چۈشەنمەي مۇشۇ خاتالىقلارنى قىلىۋاتىدۇ، دەپتىمەن، ئەگەر مەن ئىلگىرىدىنلا لېنىنىنىڭ «كوممۇنىستلار ياخشى ماتېرىيالدىن سۇغۇرۇلغان كىشىلەر» دېگەن سۆزىگە ناھايىتى ئېتىقاد قىلىپ كەلگەن ئىدىم. مېنىڭچە، كوممۇنىستلار خاتا قىلمايدۇ، خاتا قىلسىمۇ ئۇ چۈشەنمەسلىكتىن قىلىپ قويىدۇ، ئۇلار قەستەن يامان ئىش قىلمايدۇ، دەپ ئىشىنىپ كەلگەن ئىدىم.

«ياخشى ماتېرىيالدىن سۇغۇرۇلغان كوممۇنىستلار» ئاز ئەمەس ئىكەن، مەن ئازاتلىقدىن بېرى ماۋ زېدۇڭ باشلىق جۇڭگۇ رەھبەرلىرى بىلەن جىق ئۇچراشتىم. نۇرغۇن تارىخىي ماتېرىياللارنى ئۇگەندىم. ھەقىقەتەن ئاشۇنداق ياكى ئىرادىلىك كوممۇنىستلارنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم، ئەمما، ھەممە كوممۇنىستلار بۇنداق بولۇپ كەتمەيدى-

كەن. «يامان ماتېرىياللاردىن يۇغۇرۇلغان» ئادەملەر پارتىيىگە كىرىۋې-لىپ ئۆزىنىڭ يامانلىقىنى قىلىدىكەن، ياكى ياخشى بولغان ئادەملەر بولسىمۇ، پارتىيىگە كىرگەندىن كېيىن مەيدانى توغرا بولماي بۇزۇلۇپ كېتىدىكەن، خاتا يولغا كىرىپ كېتىدىغان كوممۇنىستلارمۇ بولىدە-كەن. مەن مۇشۇ مەزگىلدىن بېرى، بولۇپمۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن بېرى مۇشۇنداق چۈشىنىشكە كەلدىم. شىنجاڭدا ۋاڭ ئىنماۋ (بۇ تىۋې-رىسىدا يەنە توختىلىمىز)

ئاندىن كېيىن لوڭ شۇجىڭ، يەنە ياڭ مون دېگەن بىر قانچە ئادەم-لەر بىرلىشىپ بېرىپ يامان غەرەز بىلەن قىلغان سۈيقەستلىك ھەرە-كەتلىرى كۆزۈمنى ئاچتى. مەن، ئادەمنىڭ سۆزىگە قارىماي، ئۇنىڭ ئە-مەلىيىتىگە قاراپ باھا بېرىش كېرەك ئىكەن، دېگەن چۈشىنىشكە كەل-دىم. شۇ ساددىلىق بىلەن داۋام قىلىپ 70 ـ يىللاردىن كېيىن مەن شىنجاڭدا باش رەھبەر بولۇپ تۇرغاندىمۇ كىشىلەرگە توغرا باھا بېرەل-مەسلىكىم داۋاملىق كۆرۈنۈپ كەلدى.

مۇشۇ ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ تۇرۇپ مەن ئاخىرى بېيجىڭدا تۇرغان 16 يىل جەريانىدا (1978 ـ يىلدىن ھازىرغىچە 1994 ـ يىلىغىچە)، ئەمدى ئۆتكەن ئىشنى خۇلاسە قىلىپ ئەمدى قولۇمغا قەلەم ئېلىش، ئۆگىنىش يېزىش بىلەن مەشغۇل بولدۇم. بۇنىڭ بىلەن، مەن چوڭ ئىش قىلدىم، مۇھىم مەسىلىلەر تەتقىق قىلدىم، نۇرغۇن كىتابلار يازدىم دەپ ماختانمايمەن. ھەر ھالدا مۇشۇ جەريانىدا كىتاب بىلەن، قەلەم بىلەن، تارىخ بىلەن مەشغۇل بولۇش جەريانىدا ئۆزۈم خېلى كۆڭلۈم ئارام تاپ-قاندەك بولدى. شىنجاڭدىن كەلگەن نۇرغۇن يولداشلارنىڭ سۆزلىرىدە، مېنىڭ كىتابلىرىمنى ئوقۇغان ئاممىنىڭ، يولداشلارنىڭ يازغان خەت-لىرىدە بۇ توغرىدا ماڭا كۆڭۈل قويۇپ، ماڭا مەدەت بەرگەنلىكى، مەندىن رازى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ خېلى كۆڭلۈم ئارام تاپقان بولدى. ئەمما شۇنى ئېيتىشىم كېرەك، مەن تېخى كۆڭلۈمدە پۈتكەن مەقسەتلىرىمنى تولۇق ئەملگە ئاشۇرالمىدىم. مەن يەنە ئۆگىنىمەن، يەنە يازىمەن، يەنە قولۇمدىن كەلگەنچە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، ئۆز مىللىتىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، ئىلگىرىكى چالا قالغان قەرزىمنى ئادا قىلىش ئۈچۈن تىرىشىمەن، ھازىر 78 ياشقا كىردىم، يەنە 3 ـــ 5 يىل ئىچىدە

مېنىڭ پىلانلىرىم بار. ئەمدى پىلانلىرىمنى قانداق ئەمەلگە ئاشۇرالايمەن، سالامەتلىكىم، ئۆمرۈم قانچىلىك بولىدۇ؟ بۇ ئەمدى كېيىن ئەمەلىيەتتىن كۆرىدىغان ئىش.

مۇشۇ جەريانىدىكى تارىخىي تەجرىبە، ئاچچىق ساۋاقلار ئاساسەن مۇشۇ يۇقىرىدىكىدىن ئىبارەت. مېنىڭ بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن مۇشۇ سەرگۈزەشتىلەر، مۇشۇ تەجرىبە ساۋاقلارنى بۇ يەردە ئالاھىدە تەكرارلاپ ئېيتىش مەقسىتىم، مېنىڭ مۇشۇ كىتابىمنى ئوقۇغان يولداشلارغا ئاز ـ ماز بولسىمۇ توغرا تونۇشقا كېلىش، ئۆزى ئۈچۈن بىر ساۋاق تەجرىبە قىلىش بولار دەپ ئۈنى ئالاھىدە يېزىپ قويدۇم.

ئون بىرىنچى قىسىم

مېنىڭ «4 بىرىنچى» مەزگىلىم

بىرىنچى باب لىن بياۋ ۋەقەسى ۋە لوك شۇجىك

لىن بىياۋنىڭ چەتكە قېچىش ۋەقەسى ۋە تاشقى موڭغۇلىيىدە ئايروپىلان پارتلاپ چۈشۈپ كېتىش ۋەقەسى ـــ بۇ ئەمەلىيەتتە لىن بياۋنىڭ «ئۆزى كولىغان ئورنىغا ئۆزى چۈشۈش» دىن ئىبارەت ۋەقە بولدى. لىن بىياۋ باشلىق «4 كىشىلىك گۇرۇھ» مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن پايدىلىنىپ «زاۋفەنپەي» لەرنى قوللىغۇچى ئاتالمىش ئىنقىلابچىلار بولۇپ مەيدانغا چىقتى. بۇ ۋەقەنىڭ ئالدى ـ كەينىنى مەن ئېيتمىساممۇ ھەممىگە مەلۇم. 1971 ـ يىلى كۈنى ئەتىگەن سائەت 9 دا «ماۋ جۇشىنىڭ ئىشخانىسىدا ماۋ جۇشى بىر قىسىم مەسئۇل يولداشلارنى قوبۇل قىلماقچى، سىزمۇ كېلىڭ» دېگەن تېلېفون كەلدى. بارسام ماۋ جۇشى ئىشخانىسىدا ئولتۇرىدىكەن. شۇ ۋاقىتتىكى مەسئۇل ئادەملەرنىڭ ھەممىسى كېلىپتۇ، (لىن بىياۋ يوق، ئۇ ۋاقىتتا گۇاڭجۇدا بولۇش كېرەك) يەجەينىڭ تېنى ياخشى بولماي كەلمەي قالدى. بېيجىڭدىكى جېڭجۇنىڭ ئەزالىرى، كېيىنكى لىڭداۋ شياۋزۇنىڭكى ئەزالىرى، بۇنىڭدىن تاشقىرى مەملىكەت بويىچە چوڭ ھەربىي رايونلارنىڭ سىلىگىيۈەنلىرى كېلىپ قاتناشتى. بىز بېرىپ ماۋ جۇشى بىلەن كۆرۈشتۇق. مەن ماۋجۇشى بىلەن كۆرۈشكەندە ماۋ جۇشى: «قانداق؟ سالامەتلىكىڭىز ياخشىمۇ؟ يالغۇز كەلدىڭمۇ، يوق؟» (ئۇ ۋاقىتتا يالغۇز يوڭ شىنجاڭ جۇڭچۇنىڭ سىلىگى بولۇپ بارغان ئىدى) دېدى. مەن «كەلدى، ئەنە»دەپ ئارقامدىكى يالغۇز يوڭنى كۆرسەتتىم. يالغۇز ماۋ جۇشى بىلەن كۆرۈشكەندە ماۋ جۇشى «سەن سەيپىدىن يولداشنىڭ سۆزىنى ئاڭلاۋاتامسەن، يوقمۇ؟ سەيپىدىننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئېتتىپاقنى كۈچەيتىش كېرەك» دەپ بۇيرۇق ئاھاڭىدا ئېيتتى. يالغۇز مەن مۇشۇنداق قىلىدىغاندىمەن دەپ قويدى. ھەممىمىز ئولتۇرغاندىن كېيىن ماۋ جۇشى «مەن ئاخشام پۈتۈن كېچە ئۇخلىمىدىم، ھازىرقى ئەھۋالنى ئويلىدىم، سىلەرنى ئويلىدىم. سىلەر بىلەن سۆزلىشەي دېدىم...» «شاڭخايباڭ» (بۇ يەردە ماۋ جۇشى ئاشۇ شاڭخاڭبانىڭ بولغان 4 كىشىنى، يەنى جيالغۇ چۈنچياۋ،

جياڭ چىڭ، ژاڭ خوكۆېن قاتارلىقلارنى كۆرسەتمەكچى، كېيىن بۇلار «سىرىنباڭ» دەپ ئاتالدى) جۇئېنلەي بىلەن جيەنيىڭ (جۇ ئېنلەي، يې-جەنيىڭ دېمەكچى) قارشىلىق قىلمىڭلار... جاڭ چىڭ ماڭا ۋەكىللىق قىلالمايدۇ، ئۇنىڭ خاتاسى ئاز ئەمەس)مۇشۇ ۋاقىتتا جاڭ چىڭ: «خاتا-لىق بولسا توزىدىتىغان» ئىمىش دېگەندە ماۋ جۇشى: «سەن خاتالىقنى ئاسان ئۆزگەرتىدىغان ئادەم ئەمەس» دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى. ماۋ جۇشى: ئاۋۋال ھازىرقى مەملىكەتنىڭ ۋەزىيىتى ئۇستىدە توختىلىپ ئاندىن كېيىن قانداق قىلىش توغرىسىدا بىر قاتار مۇھىم يولىورۇق بەردى. (ماۋ جۇشىنىڭ ئەسلىي يولىورۇقىنى مۇشۇ يەرگە كىرگۈزۈش كېرەك) شۇندىن باشلاپ «4 كىشىلىك گۇرۇھ» دەپ ئاتالغان ئادەملەر-نىڭ ئاساسىي پەردىسى ئېچىلدى. بىراق تولۇق ئاچقىلى بولمىدى. ماۋ جۇشى قوبۇل قىلغان كۇنى كەچلىكى جېڭجېڭجۇنىڭ مەجلىسى بولدى. جۇ زۇڭلى مەجلىسنى باشقۇردى ھەم ماۋ جۇشىنىڭ يولىورۇقىنى يەت-كۇزۇش توغرىسىدا پىكىرىنى قويدى. مەجلىسدە جياڭ چىڭ، جياڭ چۇنياۋ، ياۋ ۋېنيۇئەر يەنە ژاڭ خوكۆېن بۇ بىر نەچچىسى قوشۇلمىدى. جياڭ چىڭ قاتتىق قارشىلىق قىلدى. جاڭ چۇنچياۋ، ياۋ ۋېنيۇئەر جياڭ چىڭنى قوللىدى. جېڭجېڭجۇنىڭ كۆپچىلىك ۋەيىۋەنلىرى «ئۆتكۇ-زۇش كېرەك» دېدى. مەنمۇ قوشۇلدۇم. ماۋ جۇشىنىڭ پىكىرىگە خىيا-نەت قىلغىلى بولمايدۇ، بولۇپمۇ ھازىر ناھايىتى چوڭ ئەھمىيەتلىك يولىورۇق دېگەن مەزمۇن پىكىر بەردىم. ئاندىن ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ مۇزاكىرە قىلىپ كەلدۇق. ئاۋۋ گۇرۇھ ناھايىتى قاتتىق تۇرغاندىن كې-يىن ئاخىرى ژاڭ خوكۆېنمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ كەتتى. بۇ مەسىلىنى داۋاملىق مۇزاكىرە قىلماقچى بولدۇق. ئەتىسى ئاڭلىساق «تۆت كىشى-لىك گۇرۇھ» رۇخسەتسىز چەتكە كېتىپتۇ. جياڭ چىڭ بېيدەيخېگە، جياڭ چۇنچياۋ، ژاڭ خوكۆېن شاڭخەيگە، يەنە بىرسى يەنە بىر ياقتا، شۇنىڭ بىلەن بۇ مەجلىس ئېچىلماي قالدى. ئۇلارنىڭ قارشىلىقىغا كا-رىماي ماۋ جۇشىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئېچىپ داۋام قىلدى. ئەمما، ئىككى تەرەپنىڭ كۇرىشى قاتتىق بولدى، كېيىن خۇا گوفېڭنىڭ باش شۇجى، دېڭ شياۋپىڭ مۇئاۋېن زۇڭلى بولۇپ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى پىپەن قىلىشقا باشلىدى، ئىشلار بىر قاتار جايغا چۈشۈپ بولسىمۇ،

كاشىلا توختىمىدى.

لوك شۇجىڭنىڭ لىن بىياۋ مەسلىسىدىكى پوزىتسىيىسى ياخشى بولمىدى. ھەممىدىن يامىنى ئۇ، 1971 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1ـ كۈنى تېخى يېقىندا چەتكە قېچىپ ئايروپىلان پارتلىشى بىلەن يوقالغان ھەم تەنقىد قىلىنىۋاتقان لىن بىياۋنىڭ سۈرىتىنى «شىنجاڭ گېزىتى»گە چىقىرىپ قويدى. بۇ ۋاقىتتا مەن شاڭخەيدە ئىدىم. يولداش ئىسمايىلـ ـدىن تېلېفون كېلىپ بۇ ۋەقەنى ئېيتتى. شاڭخەيدىن «شىنجاڭ گېزىـ ـتى»نى تاپقۇزۇپ ئەكېلىپ قارىسام، راستىنلا لىن بىياۋنىڭ يوغان سۈـ ـرىتىنى بىرىنچى بەتكە چىقىرىپ قويۇپتۇ. بۇ يەردە لوك شۇجىڭنىڭ ئۇچۇقتىن ئۇچۇق لىن بىياۋنى تەشۋىق قىلىش خاتالىقى ئاشكارا بولـ ـدى. لىن بىياۋ بېيجىڭدىن قاچقاندا جۇ زۇڭلى بىر قانچە ئورۇنلارغا ئەھۋالنى ئۇقتۇرۇپ تېلېفون بېرىپتىكەن. جۇملىدىن لوك شۇجىڭغا تېلېفون بېرىپ، لىن بىياۋنىڭ قاچقانلىقى بەلكىم شىنجاڭغا بېرىپ، بىرەر چاتاق چىقارماقچى بولغانلىقى ئېھتىمال، ھوشيار بولۇڭلار دېگەن تېلېفون بەرگەن ئىكەن. شۇنىڭغا لىن بىياۋنى ئۇچۇق ئاشكارا گېزىتـ ـتە رەسمىنى چىقىرىپ تەشۋىق قىلىش پارتىيىگە، ماۋ جۇشىغا، جۇڭـ ـياڭغا قارشى ئىكەنلىكىنى ئۇچۇق كۆرسىتىپ بەردى.

مەن شاڭخەيدە ئىدىم. ۋاڭ خوڭۇېن بېيجىڭدىن قايتىپ كېلىپ جۇ زۇڭلىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ماڭا لىن بىياۋنىڭ ئايروپىلان بىلەن پارتلاپ كەتكەن ۋەقەسى ۋە لىن بىياۋنىڭ ئىلگىرىكى قىلغان بىر قاتار سۆيقەستلىرى توغرىسىدا يەتكۈزدى. شۇنىڭدىن كېيىن مەن لوك شۇـ ـجىڭنىڭ قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتتىم.

ئىككىنچى باب مېنىڭ شىنجاڭدا بىرىنچى باش رەھبەرلىك خىزمىتىگە تەيىنلىنىشىم

(بۇ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىلىقى، خەلق ھۆكۈمىتى-نىڭ رەئىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىلە-قى ھەم بىرىنچى سىياسىي كومىسارلىقى بولۇپ، بۇنى كىشىلەر «4 بىرىنچى» دەپمۇ ئاتىدى.)

مەسىلەر ئايدىڭلاشتى. لوڭ شۇجىڭنىڭ «يىدا سەنفەن» ھەرىكە-تى ناھايىتى ئوچۇق ئاشكارا بۇزغۇنچىلىقتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى پاش بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە لوڭ شۇجىڭنىڭ لىن بىياۋنى قوللاپ چە-قىشى.

ئۇچىنچى باب هارۋىكەش مسالى ۋە ماۋجۇشى، داڭجۇڭيانڭنىڭ مېنى قوللىشى

خىزمەتتىدە ئاشۇنداق ھەر خىل توسالغۇ قىيىنچىلىقلار بولۇپ تۇ- دى. بەزىلىرىنى جۇڭيانڭغا دوكلات قىلىپ تۇردۇم، نۇرغۇن مەسىلىلەر- نى قىيىنچىلىقنى ئۈستۈمگە ئېلىپ بولسىمۇ مېنى قوللايدىغان يولداشلار بىلەن بىرلىكتە ھەل قىلىپ تۇردۇم. ئەمما قىيىنچىلىقلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. مۇشۇنداق بىر كۈنلەردە 1972 ـ يىلىنىڭ كۈز كۈنلىرى بولسا كېرەك، جۇڭيانڭ شىنخۇاشېنىڭ ئىككى مۇخبىرى بىز- نىڭ ئۆيگە كەلدى. ئۇلار خىزمەتلەر بىلەن تونۇشتۇق. ئۇنۇق ياخشى ئىكەن قىيىنچىلىقمۇ بار ئىكەن، زادى قانداق مەسىلىلەر بار، سىزنىڭ قانداق پىكرىڭىز بار، مۇشۇ مەسىلىلەر توغرىسىدا سۆھبەتلەشسەك، دېدى. مەن ئۇلار بىلەن ئەھۋاللارنى يوشۇرماي بار مەسىلىلەرنى، قى- يىنچىلىقلارنىمۇ ئېيتتىم. كېيىن مەن ئۇلارغا «ئۇيغۇرلاردا هارۋىكەش- نىڭ بىر تەمسىل سۆزى بار ياكى بىر خەلق ماقالىسى بار! ئۇياققا تارتا- سا هارۋا سۈنىدۇ، بۇ ياققا تارتسا ئات ئۆلىدۇ» دەيدۇ. مەن هازىر ئا- شۇنداق بىر هارۋىكەش بولۇپ قالدىم... ھەيدەۋاتقان هارۋام ئارتقان يۈ- كۈم ناھايىتى ئېغىر. ئوڭ يېنىمدا چوڭ ئورەك، سول يېنىمدا دەريا، يولۇم تاشلىق، ئىگىز ـ پەس، ئېتىمنىڭ هارۋىنى تارتىش قىيىن، ئوڭغىمۇ سولغىمۇ هارۋىنىڭ ئۆرۈلۈپ كېتىش ئېھتىمالى بار. لېكىن مەن ئىلاج قىلىپ هارۋىنى ئوڭغىمۇ سولغىمۇ قويۇپ بەرمەي، ئاشۇ تاشلىق يولدا يەنە ئىلگىرىلەپ ئاخىرى تۈز يولغا چىقىش نىيىتىم بار. مېنىڭ ۋەزىپەم، مېنىڭ يولۇم، مېنىڭ ئۈستۈمدىكى قىيىنچىلىق خۇددى ئاشۇ هارۋىكەشنىڭ هالىغا ئوخشايدۇ، دېدىم. ئۇلار بۇ سۆزنى ناھايىتى دىققەت بىلەن خاتىرىلىۋالدى. ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بېيجىڭدىن لى دېڭشىڭ يولداشتىن تېلېفون كەلدى (ئۇ ۋاقىتتا ئۇ جۇڭيانڭ جېڭجىجۇ ۋېيىۋەنى ئىدى.) ئۇ كىشى تېلېفوندا «سىز شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرلىرى بىلەن سۆزلەشكەنسىز، قىيىنچىلىقـ-

ئىزنى ئېيتىپ بىر ھارۋىكەشنىڭ مىسالىنى سۆزلەپ بېرىپتىكەنسىز، ماۋ جۇشى مۇشۇ دوكلاتنى كۆرۈپ، جۇ زۇڭلىغا: «سەيپىدىن قىينىلىپ قالدى، ياردەم قىلىڭلار» دەپتۇ. ھازىر جىڭجىڭدە بىز ماۋ جۇشىنىڭ ئاشۇ يولىورۇقىنى مۇزاكىرە قىلىۋاتىمىز. ھازىر ياردەم قىلىش ئۇچۇن سىلەرنى بېيجىڭگە چاقىرايلىمۇ؟ ياكى بىز ئادەم ئەۋەتەيلىمۇ، دېگەن مەسىلىنىڭ ئۇستىگە كېلىپ توختاپ قالدۇق. جۇزۇڭلى ماڭا سىزگە تېلېفون بېرىپ، سىلەر كېلەمسىلەر، بىز بارايلىمۇ؟ سىزنىڭ پىكرىڭىز قانداق؟ دەپ سورىدى. مەن، بىز بېيجىڭگە جىق بېرىپ كەلدۇق. ئەمدى سىلەر كېلىپ باقساڭلار قانداق، دېدىم. ئۇ ئادەم كېيىن جاۋابىنى بېرىمەن دېدى. بېرىم سائەتتىن كېيىن شۇ كىشىدىن تېلېفون كەلدى. مەزمۇنى جۇڭياڭ سىزنىڭ پىكرىڭىزگە قوشۇلدى، مەن (لى دېشىڭ) ھەم ۋاڭ خۇڭۇېن ئىككىمىز بىر خىزمەت گۇرۇپپىسى ئېلىپ بارىدىغان بولدۇق. ئەتىلا يولغا چىقمىمىز، — دېدى. ئۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، بۇ لۇپمۇ ماۋ جۇشىنىڭ مېنىڭ پىكرىمگە يەنى ئاشۇ ھارۋىكەش مىسالىغا ئالاھىدە دىققەت قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ مۇھىم يولىورۇق بەرگەنلىكىگە ئىنتايىن خۇشال بولدۇم. مۇزاكىرە قىلىپ ئاخىرى مەسئۇل يولداشلاردىن خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ ماڭا ياردەم قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇش بولدۇم.

خىزمەت گۇرۇپپىسى كەلدى. يولداش لى دېشىڭ ۋە ۋاڭ خوڭۇېن باشقا جۇ زۇڭلىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە بىر نەچچە مىنىستىرلىكلاردىن مەسئۇل ئادەملەر كەپتۇ. ئۇلار شىنجاڭنىڭ ئەھلى ئىشلىرىغا ياردەم قىلىش تاپشۇرۇقى بىلەن كەپتۇ. بىز ئۇلارغا ئەھۋاللارنى دوكلات قىلدۇق، ئۇچراشقان مەسىلىلەرنى ئېيتتۇق، مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى ئۇزۇمىزنىڭ تەدبىرلىرىمىزنى ئېيتتۇق. ئەمدى تەدبىرلىرىمىز تازا ئەملىگە ئاشۇرمايۇاتقانلىقى، قىينىچىلىقلارنىڭ ناھايىتى جىق بولۇۋاتقانلىقىنى، شۇنىڭ بىلەن مەلۇم توسالغۇلارنىڭمۇ يەنە مەۋجۇت بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتتۇق. يولداشلار يەنە ئەھۋالنى ئەتراپلىق ئېيتتى. شىنجاڭ مەسىلىسىنى قانداق ھەل قىلىش ئۇچۇن ھەر خىل سۆھبەت مۇزاكىرىلەرنى ئۇيۇشتۇردى. ئاخىرى بۇلار شىنجاڭدا تۇرغان مەزگىلىدە ئىدىيىۋى تالاش بولسىمۇ ئەملىي مەسىلىلەر-

دىكى پىكىر ئىختىلاپلىرى بولسىمۇ بۇلارنى جۇڭيائگنىڭ يوليورۇقى بويىچە ھەم مېنىڭ پىكرىمنى ئاساسەن قوبۇل قىلىپ ھەل قىلدى، ياكى بولمىسا ھەل قىلىشنىڭ تەدبىرلىرىنى كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات مەسىلىسى، مەدەنىي مائارىپ تەرەققىياتى، بولۇپمۇ مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۆچەيتىش توغرىسىدا ئۇلار ناھايىتى ياخشى تەدبىر چارىلەرنى كۆردى. بۇ ئىش ناھايىتى ياخشى بولدى. كېيىن ئۇلار كېتىش ۋاقتىدا مەندىن: «ئەمدى ھارۋا ھەيدىشىڭىزدە يەنە قىيىنچىلىق بولارمۇ؟» دەپ سورىدى. مەن قىيىنچىلىق چوقۇم بولىدۇ، ئەمدى ھارۋىنىڭ مېڭىشى ئاۋۋالقىدىن ئاسانراق، ھەم تېزرەك بولۇشتا، نىشانغا چاپسانراق يېتىپ بېرىشتا جىق ئاسانلىق تۇغۇلىدۇ دەپ جاۋاب بەردىم. ئۇلار رازى بولغانلىقىنى ئېيتتى، شۇنىڭ بىلەن قانداق مەسىلىلەر بولسا ئۆز ۋاقتىتا جۇڭيائگا دوكلات قىلىپ تۇرۇڭ، دەپ قايتتى.

جۇڭيائگنىڭ بۇ قېتىم مېنىڭ مۇنداق چوڭ قوللىشى، مۇنداق چوڭ ياردەم قىلىشى، ماڭا بەك چوڭ مەدەت بولدى. ئۇمىدىم كۆچەيدى، غەيرىتىم ئاشتى. ئەمدى تېخىمۇ تىرىشتىم، جۇڭيائگنىڭ ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلىنىڭ مېنى ئىلگىرىدىن تارتىپلا ناھايىتى ياخشى قوللاپ كېلىۋاتقانلىقى، بولۇپمۇ مۇھىم مەزگىللەردە، شىنجاڭدىكى مەسئۇل كادىرلار بىلەن تاللاش بولۇپ قالغان چوڭ مەسىلىلەردە جۇڭيائگ مېنى قوللاپ مېنىڭ پىكرىمگە قوشۇلۇپ كەلگەنلىكى ماڭا چوڭ مەدەت ئىدى.

مەن شىنجاڭنىڭ خىزمىتىدە ھەر خىل قىيىنچىلىق ھەر خىل توسالغۇلارغا ئۇچراپ، رەنجىتىش، كۆڭلى يېرىم بولۇش ئىشلىرى داۋاملىق بولسىمۇ يەنە جۇڭيائگ ــ ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلىنىڭ مېنى قوللاپ تۇرغانلىقى، ماڭا ئىلھام بېرىپ تۇرغانلىقى ماڭا چوڭ مەدەت بولۇپ تۇرغان ئىدى. شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى جىددىي ۋاقتىتا مېنى باش رەھبەر قىلىپ ماڭا ئىشىنىپ شىنجاڭنى تاپشۇردى. بۇ بولۇپمۇ، ناھايىتى چوڭ بىر ئىلھام ھەم مەدەت ئىدى. ئۇنىڭدىن بېرىكى تۇرغان مەسىلىلەرگە يەنە ئاشۇنداق ئاكتىپ قوللاش مۇئامىلىسىگە كەلدى. بۇلۇپمۇ بۇ قېتىمقى مۇخبىرلار سۆھبىتىنى كۆرگەندىن كېيىن ماۋ

جۇشىنىڭ دەرھال يوليورۇق بېرىشى، جېڭجىجۇنىڭ تېزدىن مۇزاكىرە قىلىپ، دەرھال خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىشى، مېنىڭ ئويلىغىنىمدىن ئارتۇق چوڭ ياردەم ھەم مەدەت بولدى. شۇنى ئېيتىشىم كېرەك، ئەگەردە ئىلگىرىدىن تارتىپ خىزمەتتە ھەربىرىمىز، ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلى مېنى قوللاپ كەلمىگەن بولسا، مېنىڭ كىچىلىكىم تېخىمۇ كۆپەيتتى. مەن شۇنى ئېيتىشىم كېرەك، بەزى كىشىلەر، بولۇپمۇ ۋاڭ ئىنماۋ، (بىر مەزگىل لوڭ شۇجىڭ) ئاللىقاچان مېنى ئىرغىتىپ تاشلىماق بولغان ئىدى، يەنى ۋاڭ ئىنماۋ ئېيتقان ھېلىقى شىنجاڭدىكى چوڭ پۇتلىكاشاڭ ئۇنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا «بەنجاۋشى» نى ئاللىقاچان ئېلىۋەتمەكچى ئىدى. بىراق، مۇنداق قىلىش قولدىن كەلمىدى، چۇنكى جۇڭياڭ ماۋ جۇشى مېنى قوللاپ، ماڭا مەدەت بېرىپ كەلدى.

ئىشىمىز ئوڭۇشلۇق بولۇپ شىنجاڭ ئەسكىرى ئاساسىي قىسىملىرىدىن ئىقتىسادنى يېڭى باسقۇچقا كۆتىرىش، يېزا ئىگىلىكىنى ياخشىلاش، ئاق مۇھىمى بىر باشلاپقى سانائەت سىستېمىسىنى مەيدانغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. مېنىڭ بۇ تەسەۋۋۇرۇمنى جۇڭياڭنىڭ تولۇق قوللىغانلىقى بۇ ماڭا ناھايىتى ئىلھام بولدى. غەيرەت، ئىشەنچ ئاشتى.

تۆتىنچى باب يەنە پۇتلىكاشاك

ئىشلار خېلى كۆڭۈلدىكىدەك كېتىپ بارغاندا يېڭى پۇتلىكاشاك چىقىشقا باشلىدى. بۇنىڭ ئاساسى يەنە شۇ ۋاك ئىنماۋنىڭ ئىلگىرىكى «سەنتوگى» تەرەپدارلىرىدىن كەلدى. ياك يوڭنىڭ قارشىلىقى پەيدا بولدى. ياك يوك مېنىڭ رازىلىقىم بىلەن ھەم قوللىشىم بىلەن شىنجاك ھەربىي رايونىغا قوماندان بولۇپ كەلگەن. بۇ ئادەم خېلى ياخشى مەيداندا تۇرۇپ، مېنىمۇ ئوبدان قوللاپ ئىشلەپ كەلگەن ئىدى. لېكىن كېيىن نېمە ئۈچۈنكى، ئۆزگىرىپ، يەنە ھېلىقى ماڭا پۇتلىكاشاڭلىق قىلغان ئادەملەرنى قوللاش تەرەپكە يۆتكىلىپ كەتتى. بۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ مەن جۇڭياڭغا ئېيتتىم. كېيىن يولداش يې جەنيىڭ ياڭيوڭغا ئېيتقانلىرىنى ئۇ مېنى قەتئىي قوللايدىغانلىقىنى ماڭا دېدى. بوپتۇ، ياخشى دېدىم، ئەمما ئۇنىڭ ئويىنى توختىمىدى. ئىش قىلىپ ماڭا قارشى تەرەپنى بارغانچە كۆپرەك قوللاپ كەلدى. بۇ يەردە ئىلگىرىدىن تارتىپ ماڭا قارشى بولۇپ كەلگەن نەچچە ئاتالمىش «مىللىي ئاكتىپلار» بار ئىدى. ئۇلار يەنە بۇنى تېپىپ ئۇنى تېپىپ، ۋاك ئىنماۋ ئاكىسى كەتكەن بىلەن ياك يوك تاغىسىنى تېپىپ ياكى بولمىسا باشقا تەدبىرلەر بىلەن پۇتلىكاشاڭلىق قىلىۋەردى. مۇنداق ئەھۋالدا خىزمەتتە يەنە يېڭى قىيىنچىلىقلار مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى. بىراق، مەن غەيرىتىمنى بوشاشتۇرماستىن خىزمەتنى ئىشلەۋەردىم. ھەربىي رايوندا ياك يوڭدىن باشقا گاۋ لىنشاك دەيدىغان مۇئاۋىن باش قوماندان بار ئىدى، ئۇمۇ كاشىلىچىلار تەرەپكە ئۆتتى. ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدىم.

ئالتىنچى باب تەجرىبە ساۋاقلار

ئۆتكەن بۇ مەزگىلدىكى، بەلكى تېخىمۇ مۇھىم تەجرىبىلەر، ئاچچىق ساۋاقلار كۆرۈلدى. مەن ھازىرغىچە بولغان ئوتتۇز نەچچە يىل داۋامىدا قىلغان ئىشلىرىمنى، قىلالىغان ئىشلىرىمنى، ھەم ئۆزۈمنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن بىر قانچە يىللىق تەجرىبە ساۋاقلار يېغىپ تېرىپ كەلدىم. مەن شۇنى ئېيتىشىم كېرەك، رەھبەرلىك سەن بىلەن بىللە ئىشلەيدىغان ئادەملەرنىڭ راست قەلبىدىن قوللىشى بولمىسا، مەدەت — ياردىمى بولمىسا، «يالغۇز ئاتنىڭ چېكى چىقماس» دېگەندەك ئىشلاردىن نەتىجە چىقىرىشىم مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. مەن ئەڭ مۇھىمى ئازاتلىق-تىن ئىلگىرىكى ئىنقىلابىي ھەرىكەتتە، بولۇپمۇ ئازاتلىقتىن كېيىنكى مەزگىللەردە ئالدى بىلەن ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلىنىڭ شۇ بىلەن خەلققە، خەلق ئىشىغا، ئىنقىلابىي ئىشلارغا، پارتىيە ئىشىغا سادىق بولغان، مې-نى چۈشەنگەن خەلق ئاممىسىنىڭ ھەم كادىرلارنىڭ چوڭ يۆلىشىگە، ياردىمىگە ئىگە بولدۇم. ئەگەر مۇنداق بولمىسا مەن خىزمىتىمدە ئا-شۇنچىلىك ئۆتۈق قازانمىغان بولاتتىم. بولۇپمۇ ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلى، لىۋ شياۋچى قاتارلىق مۇھىم رەھبەرلەرنىڭ قوللىشى ماڭا چوڭ روھىي ھەم ئىدىيىۋى مەدەت بولدى. بۇ ئالاھىدە ئەھۋال. ئەمدى بىر مۇنچە كىشىلەر، چۈداڭچۈبي، خەلق ھۆكۈمىتى، ھەربىي رايون رەھبەرلىكىدىكى بەزى توغرا نىيەتتە بولمىغان ئادەملەر، بۇ يەنە بىر قىسىم ئاتالمىش «ئاكتىپ» مىللىي كادىرلار، مېنى ياخشى قوللىمىدىلا ئەمەس، بەلكى ھەر خىل چارە تەدبىرلەر بىلەن مېنىڭ ئىشىمگە پۈتلىكاشاق بولدى، ھەر خىل ئىغۋالار توقۇپ ماڭا قارشى بولدى.

مېنىڭ خىزمىتىمدە ئۆتۈق يەنە ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. لېكىن ئەمەلىي خىزمەتتە خاتالىقلىرىمۇ ئاز بولمىدى. ئەڭ مۇھىمى مەن خەلقنىڭ، پارتىيىنىڭ مەندىن كۈتكەن ئۈمىدىنى تولۇق ئاقلىيالمىدىم. بۇنىڭدا قابىلىيىتىمنىڭ يېتەرسىزلىكى، ئىدىيە سەۋىيەمنىڭ تۆۋەن-لىكى ھەم مېنىڭ پاسسىپ مەسىلىلەرگە ئوبدان تەدبىرلەر قوللىنى-

شىم يېتەرلىك بولمىغانلىقى ــ بۇ ئاساسىي بىر سەۋەب.

مەن يۇقىرىدا ئېيتقان بىر قىسىم مىللىي، خەنزۇ، يەنە بىر قىسىم ئاتالمىش ئاكتىپ مىللىي كادىرلارنىڭ قارشىلىقى تۇسالغۇسى ماڭا جىق تەسىر يەتكۈزدى. مەن شۇنى ئوچۇق ئېيتىشىم كېرەك، ئەگەردە ماۋ جۇشىنىڭ، جۇ زۇڭلىنىڭ مېنى بولۇپمۇ ھەر بىر مۇھىم مەسىلىلەرگە دۇچ كەلگىنىمدە قوللاپ قۇۋۋەتلىشى، ياخشى يولىورۇق مەدەت بېرىپ تۇرۇشى، ماڭا قارشى بولغان كاشىلىلار ۋە شەخسلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۇنۇملۇك تەدبىرلەرنى قوللانغانلىقى ــ بۇ ئالاھىدە ئەھۋال بولمىغاندا مېنىڭ خىزمىتىمدە مۇنچىلىك ئۇتۇق بىر ياقتا تۇرسۇن، مەن خېلى ئىلگىرىلا چەتكە قېقىلغان بولاتتىم. ۋاڭ ئىنماۋ، لوڭ شۇجىڭ، ۋاڭ فېڭلارنىڭ ئۆزىگە قارانقان مەندىن ئىبارەت مىسق (ئاتالمىش «بەن جياۋشى») نى ئاللىقاچان يوقىتاتتى.

ئەپسۇسكى، كېيىن ماڭا توغرا رەھبەرلىك قىلىپ كەلگەن قەدىردان ماۋ جۇشى، جۇزۇڭلى ۋاپات بولدى. مۇنداق باش قوماندانلاردىن ئايرىلدىم. ئەمدى ماڭا قارشى بولغان ئادەملەرگە پۇرسەت كەلدى، مېنى ئىلگىرىكىدەك مۇھىم پەيتلەردە كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈزۈپ قويىدىغان ئادەملەر بولمىدى، ھېلىقى ماڭا قارشى ئادەملەرگە مەدەت بېرىدىغان، ئۇنى قوللايدىغان، مەن بولمىسام شىنجاڭدا كىشىگە ئېيتىشكە بولمايدىغان مەقسەتلىرىنى ئەملگە ئاشۇرىدىغان ئادەملەر ئاخىرى مېنى يېقىتى. ۋاڭ فېڭنىڭ شىنجاڭغا سۇيىقەستلىك ئەۋەتكەن ۋە ئۇنى قارشى ئالىدىغان ئۇنسۇرلار مەقسەتكە يەتتى.

ئەمما، ئۇلار ئاخىرى مەقسىتىگە تولۇق يېتەلمىدى. سەپىدىنىدىن ئىبارەت بۇ «پۈتلىكاشاڭ» دىن قۇتۇلالمىدى. ئاكتىپ ئەرباب يەسەيسەنىڭ مەسلىسى مىللىي مەسىلە، خەلقارا مەسىلىلەر، دىققەت قىلىش كېرەك، دېيىشكە مەجبۇر بولدى. شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلق ۋە كادىرلار مېنى قوللاپ يازسىمۇ، شۇنداق دېيىشكە مەجبۇر قىلدى.

ئون ئىككىنچى قىسىم

ۋالۇ فېئىنىك شىنجاڭغا كېلىشى ۋە يېڭى ئىغۋاقەرچىلىك

بىرىنچى باب ۋاڭ فېڭ ۋە ئۇنىڭ قوللىغۇچىلارنىڭ سۈيىقەستلىرىنىڭ باشلىنىشى

شىنجاڭغا ۋاڭ فېڭ كەلدى ـــ بىر ئاپەت كەلدى. جۇڭياڭ زۇجى-بۇنىڭ جۇڭياڭ ۋاڭ فېڭنى شىنجاڭغا ئىككىنچى باش قىلىپ ئەۋەتىش پىكرى بار، سىزنىڭ پىكرىڭىز قانداق؟ جۇڭياڭ سىزدىن سورايدۇ؟ دەپ بىر تېلېفون كەلدى. (بۇ 1977 ـ يىلى ياز ۋاقىتلىرى ئىدى)، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ مەن بەك چۆچۈدىم. مەن ۋاڭ فېڭنى ياخشى بىلەتتىم. ئازاتلىقنىڭ دەسلىپىدە مەن مىللىي ئىشلار كومىتېتىگە قۇ جۇرىن بولغان ۋاقىتلىرىمدا بېيجىڭدە ئۇنىڭ سۆز ھەرىكىتىدە ياخشى ئادەم ئەمەسلىكىنى سەزگەن ئىدىم. ئۇ، يالغان ـ ياۋىداق سۆزلەش، ياخشى كىشىلەرگە بەتنام چاپلاش، خىزمەتتە غەرەزلىك پىكرىنى ئوتتۇرىغا قو-يۇش ئادەتلىرى دائىم كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىدى. ئۇنىڭ قالايمىقان ئىش-لىرى ئاز بولمىدى. 1961 ـ يىلى بولسا كېرەك، ئۇ نىڭشاغا فۇشۇجى قىلىپ ئەۋەتىلدى. ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەي بىرىنچى شۇجى لىيۇ گويىڭ بەزى كەمچىلىك خاتالىقلىرىنى تۇكۇپ ئېلىپ ئۇنىڭغا چوڭ ھۇجۇم باشلىدى. نىڭشادا لىيۇ گويىڭنى كۆرەش قىلىش ئۈچۈن يۇز كۈن مەج-لىس ئاچتى. ئاخىر لىيۇ گويىڭنى يىقىتىپ بىرىنچى شۇجى بولدى. ئاندىن كېيىن گەنسۇغا شۇجى بولۇپ ئەۋەتىلىپ بىرىنچى شۇجى(؟) نىڭ شۇجىلىقىنى تارتىۋالدى. دېمەك، ۋاڭ فېڭ كونا «ھوقۇق تارتىۋال-غۇچى» ئىدى.

ۋاڭ فېڭ شىنجاڭغا كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا نورمال بولمىغان ھە-رىكەتلەر قىلىشقا باشلىدى. ئۇ خەنزۇ كادىرلار ئىچىدىكى ۋاڭ ئىنماۋ-نىڭ ئىلگىرىكى سەنتولىرىگە قاتناشقان ئادەملەرنى تاپتى. مىللىي كا-دىرلار ئىچىدىكى ماڭا قارشى بولغان پىتنىچىلەر، ئىغۋاچىلارنى تاپتى، ياكى بولمىسا ئۇلار ۋاڭ فېڭنى تاپتى. ئىش قىلىپ ئىغۋاگەرلەر تە-پىشتى. بەزى ئادەملەر، (مەسىلەن، تۆمۈرگە ئوخشىغان كىشىلەر) ۋاڭ فېڭ كېلىپلا ئەتىسى كۈنى بېرىپ مېنىڭ ئۈستۈمدىن «شىكايەت» قە-

لىپ يىغلاپ كۆز يېشى قىلىپتىمىش. بىر مۇنچە ياخشى كادىرلار ۋاڭ فېڭنىڭ بۇ قىلمىشلىرىنى سېزىپ نارازى ئىدى. ئۇلار ۋاڭ فېڭنىڭ قانداقتۇر نورمالسىز ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىغا قارشى بولۇپ تۇردى. بەزى گەپ سۆزلىرىدىن ۋاڭ فېڭمۇ ئۆزىمۇ سەزدۇردى. مەسىلەن «شىنجاڭدا سىرىنباڭنى پىچەن قىلىش ياخشى بولماپتۇ، شىنجاڭدا پارتىيەنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش ۋە باشقىلار...» ئۇ بىر كۈنى چۈداڭۇېينىڭ چاڭۇېي مەجلىسىدە: «شىنجاڭدا تېخى قەبىلە توقۇنۇشى بار ئىكەن، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنى قەبىلە باشلىق ئاقساقال» دەپ ئاتايدىكەن دېدى. مەن، بۇ سۆزنى كىم ئېيتتى؟دەپ سورىسام «تۆمۈر يولداش» دېدى. تۆمۈر ئونلىغان قازاقلار سەيپىدىن ئاقسال بىزگە باشلىق، دەيدۇ، دەپتىمىش. قازاقلارنىڭ ئادىتى بويىچە، كېيىن ئۇيغۇرلارمۇ ھۆرمەت قىلىپ مېنى «ئاقساقال» دەپ ئاتايدىغان بولغان. خەنزۇچە «لاۋرېنجىيا» دېگەن سۆز. قىزىقى، تۆمۈر بۇ سۆزنى بىلىپ تۇرۇپ ئىشقا ئىشلەتكەن.

بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدىكى ئىغۋا توختىمىدى. كېيىن ۋاڭ فېڭ چۈداڭۇېينىڭ چاڭۇېي مەجلىسىدە «سەيپىدىنىڭ مەسلىسى» دېگەن ئاتالمىش «مەسىلە» كۆتىرىپ چىقتى. مەن بۇنىڭغا ھەيران قالدىم، ئۇنىڭغا «مەسىلەن بولسا ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويۇپ مۇزاكىرە قىلىش كېرەك» دېدىم. ئەمدى ۋاڭ فېڭ جۇڭياڭدىكى كىملەر بىلەن قانداق ئالاقە قىلدى، ئۇ ماڭا مەلۇم ئەمەس. ئىش قىلىپ «جۇڭياڭ رەھبەرلىكىنىڭ قوشۇلۇشى» دەپ ئۇرۇمچىدە تىڭ دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلار قاتناشقان بىر مەجلىس چاقىرىپ مېنى «تەنقىد» قىلىشقا باشلىدى. بۇ مەجلىسته ئالدى بىلەن تەييارلاپ قويۇلغان ۋاڭ فېڭ «ئاكتىپلىرى» مېنىڭ ئۈستۈمدىن «شىكايەت» قىلىشقا باشلىدى. بەزى ئاتالمىش ئاكتىپلار سەكرەپ مەيدانغا چىقتى. تۆمۈر داۋامەت يالغاندىن يىغلاپ كۆز يېشى قىلىپ «سەيپىدىن مېنى ئەزدى» دەپ شىكايەت قىلدى. چىقمىغان يالغان ياش بىلەن ئاتالمىش «ئەزگەن» دېگەن گەپنى ئاڭلىغانلار پىخىلداپ كۈلەتتى. بۇ مەجلىستە كىم نېمە دېمەكچى بولغانلىقى، كىم ۋاڭ فېڭنىڭ ئىغۋا گېپىگە ئەگەشكۈچىلەر، كىم ئەگەشمەيدىغانلار، ياكى بولمىسا جىم ئولتۇرۇپ گەپ قىلماي تۇرىۋالىدىغانلار ناھايىتى ئاشكارا

بولدى. ماڭا كېلىپ بۇ ئىشقا نازارىلىغىنى بىلدۇرگەن يولداشلارمۇ ئاز بولمىدى. مەن «ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇش، خاتالىق بولسا ئۆزگەرتىش، داۋاملىق ئالغا بېسىش» دېگەن پوزىتسىيىدە قاتتىق تۇرۇپ كەلدىم ھەم خۇاڭ گون (م.ن رەئىسى) بىر نەچچە قېتىم تېلېفون بەردىم.

ۋاڭ فېڭ بۇنىڭ بىلەن توختىمىدى، ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ بېيجىڭدە قوللاۋاتقان ئادەملەر بولغاندىن تاشقىرى شىنجاڭدا ۋاڭ فېڭ، گاۋ لىنشاڭ، جۇنچۇنىڭ فۇسلىڭ(بېيجىڭدە ياڭ يوڭ)بۇ ۋاقىتتا ياڭ يوڭ بېيجىڭگە قايتىپ كەتكەن(شەرقىي شىمالدا ۋاڭ ئىنماۋ)بۇ ۋاقىت-تا جېلىن ئۆلكىسىنىڭ داڭۇېي فۇشۇجى ئىدى.(قاتارلىقلار يىراقتىن تىل بىرىكتۇرۇپ ئىغۋا تارقىتىپ تۇرۇپ ئارىكەش قىلىۋاتقانلىقى ئاشكارا بولدى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مەن جۇڭياڭنىڭ بۇ ئەھۋا-لىنى تەكشۈرۈشنى تەكرار تەلەپ قىلدىم.

1977 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا جۇڭياڭ چۈداڭۇېي چاڭۇېيە-نىڭ ئاساسىي مەسئۇللىرىنى بېيجىڭگە چاقىرىپ مېنىڭ مەسىلەمنى مۇزاكىرە قىلدى. جۇڭياڭدىكى كەيپىيات بىر نەچچە ئادەم ۋاڭ فېڭنى قوللاش، يې جيەنيىڭ، خۇا گوفىڭغا ئوخشاش بىر قانچە كىشى «ۋاڭ فېڭنى قوللىماسلىق، بۇ مەسىلىنى ياخشى مۇزاكىرە قىلىش كېرەك» دېگەن پىكىردە ئىكەن. مەن يەنە ھېلىقى ئاۋۋالقى پىكرىمنى تەكىتلەپ تۇرىدۇم. جۇڭياڭدىن ئايرىم ئادەم قاتناشتۇرۇپ شىنجاڭلىقلارنىڭ مەج-لىسى داۋام قىلدى. جېڭجىجۇنىڭ مەجلىسىدە مېنىڭ مەسىلەمنى مۇزاكىرە قىلغاندا مېنى قاتناشتۇرمىدى (بۇ ۋاقىتتا مەن تېخى جېڭ-جىجۇنىڭ كاندىدات ئەزاسى ئىدىم.) ئاشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئېغىر روھىي ئازاب بىلەن بېيجىڭدە بىر قانچە كۈننى ئۆتكۈزدۇم. كېيىن مەسىلىنىڭ ماھىيىتى ناھايىتى ئوچۇق بولدى. ئاساسى مەقسەت: مېنى خىزمەتتىن ئېلىپ تاشلاش ۋاڭ فېڭنى تەختكە چىقىرىش ئىكەن. مەن ئەمدى «بولغاننى كۆرمەن» دەپ ئۆز پوزىتسىيىمدە چىڭ تۇرۇپ ئول-تۇرىۋەردىم.

ۋاڭ فېڭ مېنىڭ ئۇستۇمدىن مۇشۇنداق ئۆزلىرىنىڭ ئاڭلىغان ئىغۋالىرىنى ئۆزى توقۇغان ئىغۋالارنى ياساپ جۇڭياڭغا بېرىپ تۇرغاند-لىقى مەلۇم بولدى. ئۇ ۋاقىتتا يولداش خۇا گوفېڭغا ھەم داڭجۇڭياڭغا

مېنىڭ ئۇستۇمدىن بەزى ئىشۋالار كۆپەيمەكتە. بۇنىڭغا نارازى مەن. مېنىڭ خىزمىتىتە كەمچىلىك، خاتالىقلىرىمۇ ئاز ئەمەس. مېنىڭ پو-زىتسىيەم، خاتالىقنى تۈزىتىش، ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇشتىن ئىبارەت دېگەن، مەزمۇندا ئۆزۈمنىڭ پىكرىنى يوللاپ تۇردۇم.

ئىچ ـ ئىچىمدىن غەزەپ قاينىپ تۇرسىمۇ ئۆزۈمنى قاتتىم باس-تىم. ھەقىقەت ـ يەنىلا ھەقىقەتتۇ، دەپ سەۋرى قىلدىم.

كېيىن لى شەننىيەن بىزنى چاقىرىپ مەركەزنىڭ ئۇستۇمدىن چە-قىرىلغان جۈڭيىڭ يەنە 9 ـ نومۇرلۇق ھۆججىتىنى ئېلان قىلدى. مەن: مېنىڭ مەسىلەمنى جۈڭيىڭ قايتا مۇزاكىرە قىلىپ باقسۇن دېگەن تەلەپ قويدۇم. لى شەننىيەن مۇزاكىرە قىلىپ بولغان دېدى.

گاۋ لېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ ھۆرپىيىپ: «بۇ قانداق پوزىتسىيە؟ يە-نىگىدا قورال بارمۇ؟» دەپ كەلمەسمۇ، مەن غەزەپ بىلەن ئورنۇمدىن تۇ-رۇپ «قورال بولسا نېمە قىلماقچىدىڭ؟» دەپ غەزەپ بىلەن «نېمە؟ مۇشتلاشماقچىمۇ؟ كېلە قېنى؟» دەپ ئورنۇمدىن تۇردۇم. لى شەننىيەن

گو لىشاڭنى ئېلىپ چىقىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

ئىككىنچى باب «1 ـ ھۆججەت» نىڭ چىقىشى ۋە شىنجاڭدا «پىسخىۋىندوك»نىڭ پاشلىنىشى

بېيجىڭدىكى مەجلىس جەريانىدا جۇڭياڭنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن شىنجاڭدىن كەلگەنلەر «مەجلىسنىڭ جىياۋسى» دېگەن ھۆججەت لايىھىسىنى ئىشلەپ چىقتى. بۇ ھۆججەت لايىھىسى بىر جۈملە سۆز بىلەن ئېيتقاندا «سەيپىدىننىڭ جىنايەتلىرى» دىن ئىبارەت ئىدى. بۇ ھۆججەت توغرىسىدا مەن ئۆزۈمنىڭ نارازىلىقىنى ئېيتتىم. بۇنىڭغا قارىماي جۇڭياڭ ئاشۇ ھۆججەتنى تەستىقلىغان، بىر ھۆججەت تارالدى. بۇ «بىرىنچى ھۆججەت» دەپ ئاتالدى. (چۈنكى ئۇ 1978 ـ يىلىنىڭ جۇڭياڭ تارقاتقان بىرىنچى نومۇرلۇق ھۆججەت ئىدى) مېنى ھەم شىنجاڭلىقلارنى چاقىرىپ لى شەننەن يولداش جۇڭياڭنىڭ مېنىڭ توغرىدىكى قارارىنى ھەم ئاشۇ بىرىنچى ھۆججەتنىڭ روھىنى ئاڭلاتتى. مەن بۇنىڭغا قەتئىي نارازىلىق بايان قىلدىم. مەن شىنجاڭنىڭ تەييارلىغان جىياۋسى پۈتۈنلەي خاتا، قوشۇلمايمەن، دېدىم. ئاندىن جۇڭياڭ «بىرىنچى ھۆججەتنى شاللاپ تارقاتمىسا، جۇڭياڭ مېنىڭ مەسىلەمنى يەنە قايتىدىن ئويلىشىپ باقسا» دەپ تەلەپ قويدۇم. يولداش لى شەننەن، جۇڭياڭ ئويلىشىپ بولغان، مۇشۇ ئاخىرقى قارار، دېگەن مەزمۇندا جاۋاب بەردى. مەن «يەنە ئويلىشىپ باقسا» دېگەن تەلەپنى قويدۇم. لى شەننەن جاۋاب بەرمىدى. گاۋ لىشاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ: «سەن جۇڭياڭنىڭ قارارىغا قارشى بولدۇڭ، سەن نېمە دېمەكچى؟» دەپ ئالدىمغا كېلىپ: «سېنىڭ يېنىڭدا قورال بارمۇ ـ يوقمۇ؟» دېدى. ئاران تۇرغاندا ۋۇجۇدۇمدىن غەزەپ قوزغالدىم ھەم دەس ئورنۇمدىن تۇرۇپ: «خوش نېمە دېمەكچىسەن؟ قورال بولسا نېمە قىلماقچى ئىدىڭ؟ سەن قارىغاندا مەن بىلەن مۇشتلاشماقچى ئوخشىمامسەن؟» دەپ مۇشتۇمنى تۇرۇپ ئورنۇمدىن قوپقان ئىدىم، ئۇ قورقۇپ كەينىگە چېكىندى. لى شەننەن گاۋ لىنشاڭغا «سېنىڭ توغرا ئەمەس، ئولتۇر» دەپ قويدى. جاڭجال بېسىلدى.

ئۇ ۋاقىتتا مەن گاۋ لىنشاڭنى ئۇرۇپ غەزىپىمنى چىقارماقچى ئە-

دىم. گاۋ لىنشائىغا كۆچۈم يېتەتتى. مەن ياش ۋاقتىمدا چېلىشچى ئە-
دىم. ھېچ بولمىغاندا مەن ئۇنى يانپاشقا ئېلىپ يەرگە يىقىتىپ مەيدە-
سىگە بىر دەسسەپ ئالماقچى ئىدىم. كېيىن لى شەنيەن گاۋ لىنشائىنى
ئولتۇرغۇزۇپ ماڭا مۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، خاپا بولماڭ، ئولتۇرۇڭ
دەپ ئىشنى . شۇنداڭ بىلەن «بىرىنچى ھۆججەت» ئېلان قىلىنىدى.

كېيىن مەن ئۆيگە كىرسەم ئۆيدىكى تېلېفون سىمىنى مەن كەل-
گۈچە ئېلىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭدا ئادەتتىكى تېلېفون، مەخسۇس تېلېفون
بولۇپ بىر نەچچە تېلېفون بار ئىدى. كېلىپ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ مەن
ناھايىتى غەزەپلەندىم، مېنىڭ يېنىمدىكى ساقچى بالىلار، دوختۇرلار
ناھايىتى ئېچىنىپ ماڭا كۆڭۈل قويدى.

بۇ ۋاقىتتا ئايىملار ئۇرۇمچىدە ئىدى. ئۇلار 1978 ـ يىلنىڭ باش-
لىرىدا ئاندىن ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كەلدى. مۇشۇ بىر نەچچە كۈن ئە-
چىدە ئۆزۈم يالغۇز تارتقان ئەلەمنىم ئاز بولمىدى. مەن يۇرەك ئاغرىقىغا
دۇچار ئىدىم. مۇشۇنىڭ بىلەن مېنىڭ يۇرەك ئاغرىقىم يەنە كۈچەيدى.
دوختۇر، سېستىرالار يېنىمدىن ئايرىلمىدى، دورا بىلەن بولسىمۇ كې-
سەللىك بىلەن بىر نەچچە كۈننى ئۆتكۈزدۇم. باشقا غېرىپلىق چۈشكەن-
دە كىشى يەنا تارتىشقا مەجبۇر بولىدىكەن. ماڭا كەلگەن پالاكەت مېنى
ناھايىتى نۇرغۇن ئويلاتتى. نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق بولىدۇ، مەن شۇنداق
جىنايەت قىلدىمۇ، نېمە ئۈچۈن ۋاڭ فېڭ يەنە باشقىلارنىڭ ئىغۋاسىغا
مەركەز ئىشىنىدۇ؟ شۇندىن كېيىن ئويلاپ ئويلاپ مەن شۇنداق ئويغا
كەلدىم. ماۋ جۇشى، جۇزۇڭلى يوق ئىدى، ئەگەر شۇلارنىڭ مېنى قول-
لىشى بولمىسا بۇ پالاكەت خېلى ئىلگىرى كەلگەن بولاتتى. ۋاڭ ئى-
ماۋلار ئىلگىرى قۇترىغان بولسىمۇ، ماۋ قۇشى، جۇزۇڭلىلار ئۇلارغا يول
قويمىغان ئىدى، ئىشنى باشقىلار ئەمەلگە ئاشۇردى. يەنى ۋاڭ ئىنماۋلار
ئېلىۋېتەلمىگەن «توسالغۇ تاش» (بەنجياۋشى) نى ۋاڭ فېڭ ۋە ئۇنى
قوللىغۇچىلار ئېلىۋەتتى.

مەن جۇڭياڭنىڭ ئاتالمىش قارارى بويىچە شىنجاڭغا كەتمەي بېي-
جىڭدە تۇرۇپ تۇردۇم. ئايىم بالىلارنى ئېلىپ بىر نەچچە كۈندىن كېيىن
بېيجىڭگە كەلدى.

ئۇچىنچى باب «پىسخىيۇندوك» نىڭ باشلىنىشى

بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا مېنى ئاتالمىش «پاش قىلىش»، «پىپەن قىلىش» ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. بۇنى ئۇلار «پىسىخىيۇندوك» دەپ ئاتىدى. ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى مەن بېيجىڭگە كەتكەندىن كېيىنلا باشلىنىپكەن. «بىرىنچى ھۆججەت» چىققاندىن كېيىن تېخىمۇ كۈچەيتىپتۇ. ئاپتونوم رايون بويىچە ئىچكى جەھەتتە ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىپتۇ. ھەربىي رايون مۇھىم جايلاردا، يەنى، ئۇلار ئۆزى ھال قىلىق دەپ ئاتالغان جايلاردا ــ مەسىلەن: چۆچەكتە، ئاتۇشتا، ئىلىنىڭ بەزى يەرلىرىدە ھەربىيلەرنى تەييارلاپ قويۇپتۇ. خەنزۇ مىنبىڭلارغا قوراللار بېرىپتۇ. مىللىيلەرگە بەرمەپتۇ. ئاتۇشتا بىر ئايدىن ئارتۇق ھەربىي ھالەت قىلىپ، كەچقۇرۇن سائەت 8 دىن كېيىن كوچىغا چىقماسلىقنى قارار قىپتۇ. بىزنىڭ ئائىلىگە ھەربىيلەر بىلەن نازارەت قىلىشنى كۈچەيتىپتۇ. ھەر كۈنى كەچلىكى موتوسكلىتلىك ھەربىيلەر ئۆيىمىز ئەتراپىدا نازارەت قىلىدىكەن. بىزنىڭ ئۆيگە كىشىلەرنىڭ كېلىشىنى چەكلەپتۇ. ھەتتا ئۆيدە ئايىم ۋە ئاپامىلارنىڭ ھەرىكىتىگە نازارەت قىلىپتۇ. بالىلار ھەتتا ھاجەتخانىغا كىرگەندىمۇ كەينىدىن ئادەم كىرگەن ئىشلار بولۇپتىكەن. ئۇنىڭغا ئايىم قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرگەندىن كېيىن توختاپتۇ. لېكىن خوكى (شۇ ۋاقىتتا چۈداڭۇېينىڭ بىر مەسئۇل كادىرى ئىدى) ئۆيگە كېلىپ جۇڭياڭنىڭ ھۆججىتىنى ھەم چۈداڭۇېينىڭ قارارىنى ئۇقتۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر قىسىم ئادەملەرنى ئەكېلىپ ئۆينى ئاستى ـ ئۈستى قىلىپ پۈتۈن ئاختۇرۇپتۇ. ئايىمنىڭ، ئارزىگۈلنىڭ نارازىلىق قىلىشىغا قارىماپتۇ ۋە باشقىلار...

بۇ بىر قاتار ئەھۋاللار مېنى خەتەرلىك دۈشمەن قاتارىدا كۆرۈپ چارە قىلىشتىن ئىبارەت ئەمەسمۇ!؟ مەن ئايىملار بېيجىڭگە كەلگەندىن كېيىن مۇشۇلارنى ئاڭلاپ ناھايىتى قاتتىق غەزەپلەندىم. نارازىلىق بىلدۈردۇم. بىراق ئۇنى ئاڭلايدىغان ئادەم بولمىدى.

مۇشۇ ۋەزىيەتتە پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە جۇڭيىاڭنىڭ «بىر نىچى ھۆججەت» نى يەتكۈزۈشى بىلەن چوڭ پىپەن ھەرىكىتى باشلىنىپتۇ. قويغان ئاتالمىش جىنايەتلەر ناھايىتى چوڭ، ۋاڭ فەن ئۆزىنىڭ بۇ «10 جىنايەت» نى بېكىتىپ «25 ماۋزى» كىيگۈزۈپتۇ. بۇنىڭ ئىچىدە چەت-ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر، مىللەتچى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى بۇزغۇ-چى... يەنە باشقىلار. مۇنداق بوھتانلىرى ۋاڭ فەينىڭ ھەم باشقا مەس-ئۇل ئادەملەرنىڭ مەجلىسىدە سۆزلىگەن سۆزلىرىدە ئېيتىلغان. ھەم چۈداڭۇەينىڭ ھۆججەتلىرىدە تارقالغان.

مۇشۇ خىلدىكى ئىغۋالارنى «سەيپىدىننىڭ جىنايەت قىلمىشلىرى» دېگەن ئىغۋالار تولغان كىتابچە تارقالغان. ئۇنىڭدىن باشقا كىچىك بالا ئىشەنمەيدىغان ئىغۋالار: سوۋېتنىڭ بېسىپ كىرىشىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىدە، ئىلىدە، قەشقەردە، يەنە ھەتتا شىخەنزىدە، چەرچەندە ئايرودروم ياساتقان، دېگەنگە ئوخشاش ئەپسانىلەر، ئىش قىلىپ ۋاڭ فېڭ، تۆمۇر داۋامتەكە ئوخشاش ئىغۋاگەرلەرگە ئەگىشىپ ئاتالمىش خەنزۇ، مىللىي «ئاكتىپلار» كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلىگەن.

مۇنداق ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئامما، كادىرلار ئىشەنمەيلا قالماستىن، نارازىلىق بىلدۈرگەن. بەزى مەجلىسلەردە، مەسىلەن ئا-تۇشتا، خوتەندە، چۆچەكتە ئاشۇنداق جۆيلۇشلەر بىلەن مەجلىستە سە-پەرۋەرلىك قىلماقچى بولغاندىن كېيىن بىر قىسىم كادىرلار نارازىلىق بىلدۈرۈپ مەجلىستىن چىقىپ كەتكەن. يەنە كىشىلەرنى غەزەپلەندۈر-گەن بەزى ئىغۋالار، مەسىلەن: ۋاڭ فېڭ سۆزىدە «شىزاڭنى 9 يىلدا ئازاد قىلغان بولسا، شىنجاڭنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن 28 يىل كەتتى» («يەنى، 28 يىلدا سەيپىدىننىڭ شىنجاڭنى ئازاد قىلىدۇ» دېمەكچى) ئىدى. «شىنجاڭدا چوڭ بىر بەنجاۋشىنى ئېلىپ تاشلىدۇق، شىنجاڭدا بىر تۈ خۇاڭدى (يەرلىك پادىشا) نى ئېلىپ تاشلىدۇق...» دېگەنگە ئوخ-شاش جۆيلۇشلەر بىلەن ۋاڭ فېڭ ياكى ۋاڭ فېڭچىلار ئۆز قولى بىلەن ئۆز ئاغزىغا ئۇردى، ئۇلار ئەكس ھالدا مەلۇم ئاممىنى ۋە كادىرلارنى ئۆزلىرىگە قارشى تەربىيىلەپ قويدى.

مەن بۇ ئىشلارغا ئاۋۋال ناھايىتى غەزەپلەندىم. كېيىن بۇ ئەقلىدىن

ئازغان دۆت، ساراڭلارنىڭ جۆيلىشى دەپ پەرۋا قىلمىدىم. بىراق جۇڭ-يانڭدىكى ئايرىم كىشىلەر ئاشۇنداق قوپال ئىغۋا ھەرىكەتنى قوللىغىنى مېنى ھەيران قالدۇردى. شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ جۇڭيانڭ جېڭجىجۇ كاد-دىلەت ئەزاسى ۋەزىپەمنى نام بار كۆچى يوق قىلىپ تاشلاپ قويدى، كې-يىن ئۇنىمۇ ئېلىۋەتتى. بۇنىڭغا مەن قاتتىق خاپا بولدۇم. جۇڭيانڭنىڭ بۇ قارارى ناھايىتى ئېغىر كەلدى. ئاخىرى مەسىلىلەر يۈقىرىدا ئىكەن دېگەن مۇلاھىزىگە كەلدىم.

مۇشۇ ئەھۋالدا مەن ۋاڭ فېڭغا، ۋاڭ فېڭچىلارغا ھەر خىل ئۇ-سۇللار بىلەن ئۆزۈمنىڭ نارازىلىقىنى بىلدۈرگەندىن تاشقىرى، جۇڭ-يانڭغا مېنىڭ ئىشىمنى بىر تەرەپ قىلىشنى تەلەپ قىلىپ 7 قېتىم تەكرار خەت يازدىم. ئۇنىڭدىن باشقا مۇناسىۋەتلىك مەسئۇل يولداشلارغا تەكرار ـ تەكرار ئۆز تەلىپىمنى قويۇپ تۇردۇم. ئەپسۇسكى، مېنىڭ بۇ تەلىپىم ئېتىبارغا ئېلىنمىدى، يالغۇز يولداش يې جيەنيىڭ ناھايىتى كۆڭۈل بۆلدى، ماڭا كۆڭۈل قويدى، «بۇ ئىشلار بىر تەرەپ بولۇپ كې-تەر» دېدى. خۇا گۇفېڭ يولداش (رەئىس ۋاقتى ئىدى) ماڭا ياخشى سۆزلەر بىلەن كۆڭۈل قويدى.

لى شەننىيەن يولداشقا مەن قاتتىق رەنجىشىمنى ئېيتتىم. مەن ئۇ كىشىگە: «باشقىلار بىلمىسىمۇ سىز مېنىڭ ئەھۋالىمنى ياخشى بىلەتـ-تىڭىز، سىز بىر گەپ قىلىشىڭىز كېرەك ئىدىغۇ» دېگەن ئىدىم. ئۇ ئادەم بىر ئاز ئوڭايسىزلىنىپ ئاندىن «ئالدىرىماڭ» دېدى. ئۆيدىكى تې-لېفونلارنى قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئىدىم. ئۇ ئادەم ئېيتقان بولسا كېرەك، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئىككى تېلېفون قويۇپ بې-رىدى. ئەھۋالنى ئايرىم ئىشلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى، ياكى ھېسداشلىق قىلىش دېيىش مۇمكىن، ئەمما ھېلىقى قارار (بىرىنچى ھۆججەت) ئۆز كۈچىگە ئىگە بولۇپ تۇرۇۋەردى. مەن قايتا ـ قايتا يازسامۇ ھېچ كىم ئاڭلىمىدى. شۇنىڭ بىلەن 1988 ـ يىلى بىرىنچى ئايدا ئاشۇ بىرىنچى ھۆججەت چىققان ۋاقىتنى ھېسابلىغاندا 86 ـ يىلغىچە 6 يىل ئا-شۇنداق ياتتىم. مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتايىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكى بار. بۇنىڭ پائالىيىتىگە قاتنىشىپ تۇردۇم. يەنىمۇ بۇ بىر ۋەزىپەم تۇ-رۇپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن ماڭا مەلۇم سىياسىي جەھەتتىن، ھەم ماددىي

جەھەتتىن ئېتىبار بېرىپ تۇردى. ئەمما روھى ئازابىم بىر تەرەپ بولۇ-
مىدى، بەلكى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتى.

1986 ـ يىلى جۇڭياڭ شۇجىچۇنياڭ شۇجىسى يولداش خۇ چىلىگە بىر تېلېفون بەردىم، «مېنى قوبۇل قىلىڭلار مېنىڭ پىكرىم بار، سۆزلەشسەك» دېدىم. ئۇ ئادەم: «سىز كىملەك، مەن باراي» دېدى. شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئۆيۈمگە كەلدى. مەن ئۇ ئادەمگە ئەھۋالنى تولۇق ئېيىتتىم ھەم جاۋ زىياڭ زوڭشۇجىغا ۋە جۇڭياڭغا قارىتىپ يازغان مې-
نىڭ مەسلەمنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتنى بەردىم. ئۇ ئادەم ناھايىتى دىققەت بىلەن ئاڭلىدى. «مەن بۇ مەسىلىلەرنىڭ ئەھۋا-
لىنى بىلمەيتتىم، كېيىن ئاڭلىغان ئىدىم، ئەمدى سىزدىن ئاڭلىغاندىن كېيىن تېخىمۇ مەسىلە ئېغىرلىقىنى چۈشەندىم، مەن بۈگۈنلا بېرىپ جاۋ زىياڭ زۇڭ شۇجىغا دوكلات قىلىمەن، يېقىندىلا بىز بىر مۇزاكىرە قىلىپ جاۋاب بېرىشىمىز مۇمكىن» دەپ ماڭا قايتا ـ قايتا كۆڭۈل قو-
يۇپ قايتتى. ئىككى كۈن ئۆتۈپ ئۇچىنچى كۈنى جاۋاب كەلدى. ئەتە-
سىلا «جېڭجىجۇ چاڭژېي مۇزاكىرە قىلىپتۇ، جاۋ زىياڭ زۇڭشۇجى مە-
سىلىگە ناھايىتى جىددىي مۇئامىلە قىلىپتۇ، ئاخىرى جۇڭياڭنىڭ ئە-
شىنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا بىر ھۆججەت چىقىرىشنى قارار قىلىپتۇ. بۇ ھۆججەتنىڭ لايىھىسىنى تەييارلاشقا شى جۇڭشۈن، سوڭ پىڭ ھەم جۇڭياڭ بەنگۈڭتىڭدىن ۋە جۇڭياڭزۇجىبۇدىن ئىككى ئادەم قاتناششى قارار قىلىپتۇ. خو چىلى يولداش ماڭا بىر ئەھۋالنى ئېي-
تىپ، پىڭفەننىڭ لايىھىسى تەييارلىغاندىن كېيىن سىزدىن پىكىر ئا-
لىمىز» دېدى.

شۇنىڭ بىلەن كۆڭلۈم خېلى ئارام تاپقانەك بولدى. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن يولداش شى جۇڭشۈن مېنى چاقىرىپ سۆڭ پىڭ ھەم باشقا يولداشلار بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ مۇزاكىرە ئەھۋالىنى ھەم پىڭ فەن ھۆججىتىنىڭ مەزمۇنىنى ماڭا ئېيتىپ بەردى. بۇ لايىھە ھۆججەتتە يەنە جىق مەسىلىلەر بار ئىكەن. مەن ئۆز پىكرىمنى ئېيىت-
تىم. كېيىن ئۇلار ئىسمايىل يولداشتىنمۇ پىكىر ئېلىپتۇ. ئۇلار بۇ لايىھەنى بىر نەچچە قېتىم مۇزاكىرە قىلىپ ئۆزگەرتتى، ئاخىرقى لايىھەنى يەنە ماڭا كۆرسەتتى. مەن ئاساسەن قوشۇلدۇم. بىراق يېتەرلىك

بولمىغانلىق توغرىسىدىكى ئۆز پىكرىمنى ئېيتتىم. يولداش شۇ جۇڭشۈن «هازىرچە مۇشۇنچىلىك بولغىنىغا ماقۇل دەپ تۇرساق» دېدى. شۇنىڭ بىلەن جۇڭياڭ مېنىڭ ئىشىمنى بىر تەرەپ قىلىش هۆججىتىنى چىقاردى. بۇ هۆججەتنى شىنجاڭغا هەم پۈتۈن مەملىكەتتە ئۆلكىدىن يۇقىرى ئورۇنلارغا تارانتى.

بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈم بىرئاز تىنچ ئىدى، ئەمما تولۇق رازى بولمىدىم، چۈنكى، ئىلگىرىكى ماڭا ئارتىلغان ئىغۋا، جىنايەتلەر تولۇق، مېنىڭ ئۈستۈمدىن توپلانغان ماتېرىياللار ئاشۇ جۇڭياڭنىڭ هۆججىتىدە بىر تەرەپ قىلىنسۇن دېيىلگەن بولسىمۇ، شىنجاڭ بۇنى بىر تەرەپ قىلمىدى. بۇ ئىش تا هازىرغىچە (يەنى هازىر 1993 ـ يىلى ئىككىنچى ئايغىچە) تېخى هەل بولماي كېلىۋاتىدۇ.

ئىش قىلىپ جۇڭياڭ مۇشۇنداق بىر هۆججەت چىقاردى، مېنىڭ ئىشىم ئاساسەن بىر تەرەپ قىلىندى. ئىلگىرىكى بىرىنچى هۆججەتتىكى خاتا قارارلار بۇ هۆججەتتە ئاساسەن تۈزىتىلدى. تولۇق قوبۇل قىلىندى. هۆججەتنى قاتارى يەتكۈزۈپ قويدى. ئىلگىرى ماڭا ئارتقان ئاتالمىش جىنايەتلىرىنى تولۇق ئىنكار قىلمىدى، ئىلگىرى مەجلىسلەردە توختىماي ۋارقىراپ تىللاپ سۆزلەيدىغان ۋاقىت ئىنماۋ، تۆمۈر ئوخشىغان ئادەملەر بىرەر مەجلىسدە خاتالىقىنى ئىقرار قىلمىدى. مېنىڭ ئۈستۈمدە توپلانغان ماتېرىياللار جۇڭياڭنىڭ پىكرى بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى. بۇ يەنە بىر مەسىلە . شىنجاڭدا كېيىنكى يېڭى مەككارنىڭ كونا مەككار ئالمىشىپ ئەھۋالنى تېخىمۇ مۇرەككەپ بولۇپ كەتتى. يەنى ۋاقىت فېك ئورنىغا ۋاقىت ئىنماۋ ئالماشتى، ۋاقىت ئىنماۋنىڭ ئالمىشى بىلەن مېنىڭ مەسىلەم تولۇق هەل بولۇش بىر ياقتا تۇرۇپ، تېخىمۇ مۇرەككەپلىشىدىغانلىقى ئىلگىرىلا دېگەن ئىدىم. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى. مەن كەتكەندىن كېيىن ئىسمائىل ئەمەت رەئىسلىككە تەيىنلەندى. بۇ ئىش خېلى ياخشى بولغان ئىدى، چۈنكى ئىسمائىل ئەمەت ياخشى ئادەم، قانداق بولمىسۇن تىرىشىپ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلماقتا، ساق، ۋاقىت ئىنماۋ ئىسمائىل ئەمەتنى بېيجىڭگە يۆتكەپ ئورنىغا تۆمۈر داۋامەتنى فۇ شۇجىلىقتىن جۇشىلىققا كۆتۈردى. بۇ ۋاقىتتا بەزىلەر «چوڭ بەنجاۋشىنىڭ ئارقىسىدىن كىچىك بەنجاۋشىنى يولغا سېلىندۇ.

«ئەمدى ئۆزىنىڭ رۇگبېتىغا ئوينايدىغان» ئىغۋا گەپ قويدى، دېيىشتى. ۋاڭ ئىنماۋ ئۆتكەن 17 ـ 18 يىلدىن بېرى بىر نەچچە قېتىم ئالاھىدە ھىيلە مىكىرلەر ئىشلىتىپ بولسىمۇ، ئۆز ئېيتقان بىرىنچى «بەنجياۋ-شىنى» ئېلىۋېتەلمىگەن ئىدى، ۋاڭ فېڭ بۇ ئىشنى قىلدى. ۋاڭ فېڭ ئۆزىمۇ شىنجاڭدىكى چوڭ بىر بەنجاۋشىنى ئېلىۋەتتۇق دېگەن ئىدى، ئەمدى ۋاڭ ئىنماۋ بارغاندىن كېيىن ئىسمائىلنى ئېلىۋېتىپ يەنە بىر كىچىك بەنجاۋشىنى ئېلىۋەتتۇق دېدى. ئەمدى ۋاڭ ئىنماۋ ھەر خىل ئۆزىنىڭ ھېلىقى ئىلگىرىدىن تارتىپ ئىشلىتىپ كەلگەن ھىيلە ـ نەيرەڭلىرىنى ئىشلىتىپ يەنە شىنجاڭدا ماڭا قارشى قولدىن كەلگەن چارىلارنى قىلىپ كەلدى. 20 گىكتار قېرى تۇلكە شىنجاڭدا ئۆزىنىڭ سەنتوسىنىڭ ئادەملىرىنى قايتا ئىشقا سېلىپ، ھەم تۆمۈر باشلىق بىر قىسىم مىللىي پىنتىچىلەردىن پايدىلىنىپ ماڭا قارشى ھەرىكەت قىلىپ كەلدى.

ئالتىنچى باب مېنىڭ بېيجىڭدىكى ۋاقتىتا ئېلىپ بارغان مەدەنىي ۋە تارىخىي مەشغۇلات ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى

مەن مۇشۇ مەزگىلدە ناھايىتى روھىي ئازابقا قالدىم. سالامەتلىكىمگە ناھايىتى چوڭ تەسىر قىلدى. بىر ياقتىن داۋالىنىش، يەنە بىر ياقتىن ئۆگىنىش، يېزىش مەشغۇلاتىغا كىرىشتىم. بۇ ئىشنى خېلى كۆڭۈل ئارام بەرگەن بولسىمۇ، يۈرەك ئاغرىقى ئېغىرلىشىپ خېلى بىر يەرگ بېرىپ قالغان ئىدى. جۈڭياڭنىڭ رۇخسىتى ھەم ياردىمى بىلەن ئامېرىكا ھاۋايغا بېرىپ يۈرىكىمنى ئوپېراتسىيە قىلدۇردۇم. بۇنىڭ بىلەن سالامەتلىكىم خېلى ياخشىلىنىپ قالدى. كېيىن ئەدەبىي مەشغۇلات ۋە تارىخىي تەتقىقات قىلىشقا خېلى ئىمكانىيەت بولۇپ قالدى. ئاساسى يازغان ئەسەرلىرىم تارىخى ـ ئەدەبىي ئەسەرلەردىن ئىبارەت بولدى. مۇشۇ 10 نەچچە يىل ئىچىدە يازغان ئەسەرلىرىمنى توپلىغاندا 10 پارچىغا يېتىدۇ. مەسىلەن: «سۇتۇق بۇغراخان»، «ئۆمۇر داستانلىرى» (تۆت كىتاب)، «تەڭرىتاغ بۇركۇتى»، ئۇنىڭدىن باشقا ئىككى ئەدەبىي ئەسەرلىرى توپلىمى ـــ بىرى «ئەۋلىيات ئاتا». «ئامانىساخان»، «قانلىق ساۋاق»، «ھەر خىل ئەدەبىي ئەسەرلەر توپلىمى»، «سەنئەت ئەسەرلىرى توپلىمى»، يەنە بىر قانچە كىتابچىلار. مېنىڭ بۇ قىلغان ئىشلىرىم تەلەپكە نىسبەتەن ئالغاندا بەك ئاز، سۈپىتىمۇ ئانچە يېتەرلىك بولماسلىغى مۇمكىن. ئەمما، مۇشۇ 10 نەچچە يىل ۋاقىتنى قولۇمدىن بەرمەي ئاشۇنچىلىك ئىش قىلالىغىنىم ئۈچۈن بۇنىڭغىمۇ مەن خېلى خوش.

سەككىزىنچى باب تەجرىبە ساۋاقلار

مەن پۈتۈن ئۆمرۈمدە نۇرغۇن ياخشى تەجرىبىلەرگە ئىگە بولدۇم ھەم ئاچچىق ساۋاقلارغا يولۇقتۇم. مېنىڭ شىنجاڭدىن بېيجىڭگە يۆتكىلىپ 10 نەچچە يىل بېيجىڭدە ياشىغان دەۋرىم، ھەم ئۇنىڭ ئالدىدا كەينى ئەڭ چوڭ تەجرىبە ساۋاقلار مەزگىلى بولدى. ئاساسىي تەجرىبىلەر تۆۋەندىكىلەر:

بىرىنچى، مەن شىنجاڭدا كىشىلەر ئاتىغان «4 بىرىنچى» بولغان مەزگىلىمدە پارتىيە، ھەربىي، مۇلكى ساھەلەر بويىچە ناھايىتى مۇھىم خىزمەتنى ئۈستۈمگە ئالدىم. بۇ مەسئۇلىيەتلەرنى ئۈستۈمگە ئېلىشتا مەن ھەقىقەتەن ئەندىشە قىلغان ئىدىم. يولداش جۇ ئېنلەي 1930 ـ يىلى مۇشۇ ۋەزىپىلەرنى ئوتتۇرىغا قويغاندا مەن ھەقىقەتەن كۆڭلۈمدىكىنى يولداش جۇ ئېنلەيگە ئېيتتىم. مەن بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەن، بىرىنچىدىن بۇ ۋەزىپىلەر ناھايىتى مۇھىم ھەم ئېغىر ۋەزىپىلەر. يەنە بىرى شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى بەك مۇرەككەپ، بولۇپمۇ رەھبىرى كادىرلار تەبىقىسى تېخىمۇ مۇرەككەپ، ئەڭ ياخشىسى جۇڭياڭ شىنجاڭغا بىر ياخشى، ئابرويلۇق بىر كادىر ئەۋەتسە، مەن ئىككىنچى قول بولۇپ ياردەم قىلسام، دېدىم. يولداش جۇ ئېنلەي: «بۇ ماۋ جۇشىنىڭ يولىورۇقى، نېمىشكە ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى پارتىيە بىرىنچى قول بولمايدىكەن؟ سەيپىدىن نېمە ئۈچۈن شىنجاڭدا بىرىنچى قول بولمايدىكەن؟ » دېدى. سىز بۇ ئىشتىن باش تارتماڭ، دېدى. بۇنداق دەۋاتسا، ئىلاجى قانچە، بۇ ۋەزىپىلەرنى ئۈستۈمگە ئېلىپ شىنجاڭغا قايتتىم.

شىنجاڭغا قايتىشتا ھەقىقەتەن ناھايىتى ئېغىر يۈك بىلەن قايتىتىم. ئېيتقاندەك قاتمۇقات قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلدىم. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ يامىنى بەزى كادىرلارنىڭ قارشىلىقى، ئىغۋا ـ كاشىلىلىرىغا يولۇقتۇم. بولۇپمۇ ھېلىقى شىنجاڭدا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن «سەنتۇجۇيى» نىڭ قارشىلىقى ناھايىتى چوڭ بولدى. بۇ ۋاقىتتا مەن جۇڭياڭ

غا ئېيتماي قىينىچىلىقنى يېڭىپ ئىشلەيمەن دەپ غەيرەت قىلدىم. يە-
نە قىينىچىلىقنىڭ ئوستىگە قىينىچىلىق كۆپىيىۋەردى. شۇ ۋاقىتتا
مەن يۇقىرىدا ئېيتقان شىخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ مۇخبىرى بىلەن سۆز-
لىشىپ ھارۋىكەشنىڭ تەسىراتىنى ئېيتتىم، «مەن بىر ھارۋىكەش، يو-
لۇق قىيىن، بىر تەرەپتە يارلىق، بىر تەرەپتە دەريا. يول ئېگىز - پەس،
ھارۋىنى ئوڭغا تارتسام ئات ئۆلىدۇ، سولغا تارتسام ھارۋا سۇنىدۇ، مەن
قولۇمدىن كەلگىنىچە ئات ھارۋىنى ئامان ساقلاپ نىشانغا يېتىشكە تە-
رىشىمەن» دېدىم. ماۋ جۇشى كۆرگەندىن كېيىن دەرھال جۇزۇڭلىغا
ئېيتىپ «سەيپىدىن قىينىلىپ قاپتۇ، دەرھال ياردەم قىلىڭلار» دېگەن-
دىن كېيىن، جېڭجىجۇ شۇ كۈنىلا مەجلىس قىلىپ ئىككى كۈندىن لە-
دېشىڭ، ۋاڭ جۇگوۋ باشچىلىقىدىكى چوڭ بىر خىزمەت گۇرۇپپىسىنى
ماڭا ياردەم قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتتى. ھەقىقەتەن ماڭا ماۋ
جۇشى، جۇزۇڭلى، داڭجوگىياڭنىڭ غەمخورلىقى ھەم ياردىمى چوڭ بول-
دى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىشلار ئەمدى خېلى ياخشى كېتىۋاتقاندا، تۇ-
يۇقسىز ۋاڭ فېڭ شىنجاڭغا كېلىپ قالدى. بۇ ئىش مېنى چۆچۈتتى.
چۈنكى ۋاڭ فېڭ ياخشى ئادەم ئەمەسلىكىنى مەن ئەزەلدىن بىلەتتىم.
ۋاڭ فېڭ كېلىشى بىلەن شىنجاڭغا بىر ئاپەت كەلدى. مېنىڭ بېشىمغا
تېخىمۇ جىق پالاكەتلەر كېلىشكە باشلىدى. ۋاڭ فېڭ چوڭ چاتاق چە-
قارماس دەپ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن ۋاڭ فېڭ بېيجىڭدىكى خوجايىن-
لىرى ئارقىلىق (ئۇ ۋاقىتتا ماۋ جۇشى، جۇزۇڭلىلار قازا بولۇپ كەت-
كەن.) ئۆزىنىڭ مەندىن ھوقۇقىنى تارتىۋېلىش پىلانىنى ئېلىپ كەپ-
تىكەن. شىنجاڭدىن قايتىپ كەتكەن ياڭ يوڭ، جىلىندىكى ۋاڭ ئىنماۋ،
شىنجاڭدىكى ۋاڭ فېڭ ئۆز ئارا ئالاقە باغلاپ نۇرغۇن ھەربىكەتلەرنى قە-
لىپتۇ. كېيىن ئۇلار ئۇتۇق قازاندى. مېنى يەقتتى، جۇڭياڭدىن ماڭا
چارە قىلىپ «بىرىنچى ھۆججەت» نى چىقاردى.

بۇ يەردىكى ئاساسى ساۋاق — مەن باشتىلا ھوشيار بولالمىدىم،
مېنى ماۋ جۇشى، جۇزۇڭلى، جۇڭياڭ قوللايدۇ، دەپ ئىشەندىم. ۋاقىت-
نىڭ ئۆتۈشى ۋە رەھبەرنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن مۇنداق پالاكەتنىڭ كې-
لىشىنى پەقەت ئۇقالماي قالدىم.

ئىككىنچى، ئاخىرى ھەق - ناھەق ئايرىلدى. مەن جۇڭياڭغا قايتا -

قايتا يەتتە قېتىم ئىلتىماس ۋە تەلەپ قىلىۋەرگەندىن كېيىن ئاخىرى مېنىڭ تەلەپلىرىم ئېتىبارغا ئېلىنىپ ئىشىم خۇلاسە قىلىندى. يەنە بىر بىرىنچى ھۆججەت چىقىرىلدى. مەن شۇنى ئېيتىشىم كېرەك: مېنىڭ ئىشىمنى خۇلاسە قىلىش تولۇق بولمىدى. مەن قانائەتلەنمىدىم، لېكىن مەركەزدىكى بىر يولداش «ھازىرقى ئەھۋالدا ئىشىڭ شۇنچىلىك ھەل بولغىنى ياخشى، قالغانلىرى كېيىن كۆرۈرمىز» دېدى. ماقۇل بولماي ئىلاجىم بولمىدى. مەن شۇنى ئېيتىشىم كېرەك، شۇ ۋاقىتتا مەركىزدىكى بىر قىسىم يولداشلار بولۇپمۇ جاۋ زىياڭ، خۇ چىلى، شى جوڭشۇن قاتارلىق يولداشلار كۈچ قوشمىغان بولسا مېنىڭ ئىشىم ئۇنچىلىك ھەل بولۇشىمۇ قىيىن ئىدى. ئۇنىڭغىمۇ ماقۇل دەپ ئۆز ئىشىمنى قىلىۋەردىم. لېكىن مەن شۇنداق بىر تەجرىبە يەكۈنلەپ كەلدىمكى، خىزمەت ۋاقىتتا، بولۇپمۇ رەھبىرىي خىزمەتتە بولغان ۋاقىتتا چوڭ ھۇشيارلىق كېرەك ئىكەن. ساددىلىق بىلەن ھەممىنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ كېتىۋەرسە بولمايدىكەن. چۈنكى، سەن بىلەن بىللە ياشاۋاتقان ئادەملەر ھەممىسى شۇنداق ئاق دىل تۇغرا نىيەتلىك ئادەملەر بولۇپ كەتمەيدىكەن. سەن دائىم زىددىيەتلەر ئاستىدا ياشايدىكەنسەن، بۇ زىددىيەتلەر ئىچىدە ئۇ زىددىيەتلەرنى بايقاش، ھەق ناھەقنى ئايرىش، توغرا پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش، توغرا مەيداندا مېڭىش بۇ ناھايىتى مۇھىم ئىش ئىكەن. بۇنىڭغا ھۇشيارلىق، توغرا تەدبىر كېرەك ئىكەن. مەن تۆت بىرىنچى بولۇپ تۇرغان ۋاقتىمدا يەنە دۆت بولۇپ قاپتىمەن، ساددا بولۇپ قاپتىمەن، كېيىن بۇ ئاچچىق ساۋاق مېنىڭ قەلبىمنى خېلى ئازابلىدى.

ئۇچىنچى، يەنە بىر مۇھىم تەجرىبە: ئەگەردە ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلى، لىيۇ شياۋچى قاتارلىق رەھبەرلەر مېنى قوللاپ ھەم ماڭا مەدەت بېرىپ كەلمىگەن بولسا، مەن شىنجاڭدا ئاشۇنچىلىك ئىشنى قىلالمىغان بولاتتىم. نۇرغۇن تەجرىبە ساۋاقلار بۇنى ئىسپاتلىدىكى، مۇنداق مۇرەككەپ شارائىتتا، ئاشۇنداق مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۈستۈمگە ئېلىپ، ئاق ـ قارىنى ئايرىپ، نىشاننى كۆزلەپ، ئىلگىرى مېڭىش بەك قىيىن ئىدى. بۇنىڭ قىيىنچىلىقىنى باشتىمۇ سەزدىم، كېيىنكى يىللاردا تېخىمۇ سەزدىم. نۇرغۇن پۇشايمانلاغا قالدىم. بەك روھى ئازابلاندىم. لې-

كىن ئىلاج قانچە، مەن يۇقىرىدا ئېيتتىم، ئەگەردە ماۋ جۇشىنىڭ جۇ-زۇڭلىنىڭ، لېيۇ شياۋچېنىڭ مېنى قەتئىي قوللاپ مەدەت بېرىپ كە-لمىشى بولمىسا مەن شىنجاڭ رەھبەرلىك خىزمىتىدە مۇنچىلىك ئۇزاق تۇرالمايتتىم. مەن شىنجاڭدا بەزىلەرنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ بولۇپ كۆرۈندۇم. بەزىلەر مېنىڭ شىنجاڭدا چوڭ بىر بەنجاۋشى دەپ ھېسابلە-دى. ئاشۇلارنىڭ غەرىزى بولسا بۇ «بەنجاۋشى» 50 ـ يىللىرى يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش قىلىش ۋاقىتتىلا ئېلىپ تاشلانغان بولاتتى. مەن كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئىلگىرىكى ئەھۋاللارنى ئەسلەپ كۆرگەندىن كېيىن مۇنداق بىر خۇلاسە چىقاردىم: ئازاتلىقتىن بېرى تا مەن بېيجىڭگە كەلگىچە بولغان 28 يىل ئىچىدە چۈداڭ-ۋېيدە نۇرغۇن مەسىلىلەردە تالاشلار بىر پىكىرگە كېلەلمىگەندە تالاشقان پىكىرلەرنى جۇڭيىڭغا دوكلات قىلىش، جۇڭيىڭ نېمە دېسە شۇنداق قىلىش دېگەن تەلەپ قويۇپ قاتتىق تۇرۇۋالدىم. شۇنداق قىلدۇق. مەن يىغىپ ئويلاپ باقسام، تالاش بولغان مۇھىم مەسىلىلەردە 10 غا يېقىن ئىشنى جۇڭ-يىڭغا دوكلات قىلىپتىمىز. بۇنىڭ ئىچىدە مۇتلەق كۆپچىلىكىنى جۇڭ-يىڭ مېنىڭ پىكرىم بويىچە قىلىپ جاۋاب بەردى. يەنە بىرى ماۋ جۇ-شىنىڭ «ئۆلار سېنىڭ گېپىڭگە ئونمىسا بېيجىڭگە كېتىڭ ياكى تېلې-فون بېرىش، ياكى تېلېگرام بېرىڭ» دېگەن يولىيورۇققا بىنائەن بىز تالاش بولغان مۇھىم مەسىلىلەرنى جۇڭيىڭغا دوكلات قىلىپ جۇڭيىڭ-دىكى بىر يولىيورۇقى بويىچە ئىش قىلدۇق.

بەزىدە، جۇڭيىڭ ماۋ جۇشى چۈداڭ-ۋېيدىكى ئاساسىي رەھبەرلەرنى، (بىر قېتىم پۈتۈن چاڭ-ۋېيلارنى) بېيجىڭگە چاقىرىپ شىنجاڭ مەسە-لىسىنى مۇزاكىرە قىلىپ بىر تەرەپ قىلدى. مۇشۇنداق بېيجىڭگە كې-لىش ئىلگىرى كېيىن بەش قېتىم بولۇپتۇ. ئايرىم ئالغاندا جۇڭيىڭ ماۋ جۇشى بىۋاستە باشقۇرغان جېڭجىجۇنىڭ مەجلىسىنى چاقىرىپ شىنجاڭنىڭ مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلىپ قارار قىلغان ئەھۋاللارمۇ بار. 1952 ـ يىلى شىنجاڭدا يۇز بەرگەن چوڭ خاتالىقنى تۈزىتىشتە ماۋ جۇشى، جۇڭيىڭ ئەنە مۇشۇنداق تەدبىرلەرنى قوللاندى. ئەگەردە ماۋ زېدۇڭ، جۇ ئېنلەينىڭ، جۇڭيىڭنىڭ مېنى مۇشۇنداق قوللاپ مۇشۇنداق

مەدەت بېرىپ كەلگىنى بولمىسا، مۇشۇنداق بىر چوڭ قوللاش بولمىغاندا ئاللىقاچان مەن خىزمەتنى تاشلىغان بولاتتىم. چۈشۈپ كېتەتتىم، بۇ ھېلىقى «چوڭ بەنجاۋشى» ئاللىقاچان ئېلىپ كۆتەردى. «شۇ جاڭدا خېلى جىق ئىش قىلدىم» دەپ ئۆزۈمنى ئاقلىماقچى ئەمەسمەن، ماۋ زېدۇڭ، جۇ ئېنلەينىڭ قوللىشى بىلەن ئاشۇنچىلىك ئىشنى قىلالىدىم، خەلقنىڭ قوللىشى بىلەن، كادىرلارنىڭ يۆلەنچۈك بولۇشى بىلەن شۇنچىلىك ئىشنى قىلالىدىم. ئەگەردە ماۋ زېدۇڭ، جۇ ئېنلەينىڭ قوغدىشى، يولىيورۇقى، قوللىشى بولمىسا مەن مۇنچىلىك ئىشنى قىلالمىغان بولاتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئىشىمدىن خۇلاسە قىلغاندا، مەن شىنجاڭدا ئازاتلىقتىن ئىلگىرى كېيىن جەمئىي 50 يىل ئارتۇق ئىشلەپتىمەن، مۇشۇ مەزگىلدە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىمەن دېگەن نىيەت بىلەن خېلى تىرىشتىم، ئۇتۇق يوق ئەمەس، بۇ پارتىيىگە، ماۋ جۇشى، جۇ زۇڭلىغا، خەلق ئاممىسىغا مەنسۇپ. ئەمما مەن خەلقنىڭ مەندىن كۈتكەن ئۈمىدىنى تولۇق قانائەتلىنەرلىك ئادا قىلالمىدىم.

مۇشۇ تەجرىبىلەرنى، مۇشۇ ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ تۇرۇپ، مەن ئاخىرى بېيجىڭدا تۇرغان مەزگىلدە، بۇ يىل 1977 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى 1978 ـ يىلىدىن 1993 ـ يىلىغىچە ھېسابلىغاندا، مەن بېيجىڭگە كەتكىلى 15 يىل بولۇپ قالاي دېدى. مۇشۇ 15 يىل جەريانىدا، ئاشۇ ئۆتكەن ئىشلارنى خۇلاسە قىلىپ ئۆزۈمنىڭ بىر نېيىتىم، غەيرىتىم ـــ ئەمدى قولۇمغا قەلەم ئېلىش، ئۆگىنىش، يېزىش بولدى. بۇنىڭ بىلەن مەن چوڭ ئىش قىلدىم، نۇرغۇن نەرسىلەرنى تەتقىق قىلدىم. نۇرغۇن كىتابلارنى يازدىم دەپ ماختانمايمەن. ھەر ھالدا مەن مۇشۇ جەريانىدا كىتاب بىلەن قەلەم بىلەن، تارىخ بىلەن مەشغۇل بولۇش جەريانىدا ئۆزۈم خېلى كۆڭلۈم ئارام تاپقاندەك بولدى. شىنجاڭدىن كەلگەن نۇرغۇن يولداشلارنىڭ سۆزلىرىدە، مېنىڭ كىتابلىرىمنى كۆرگەن، ئوقۇغان يولداشلارنىڭ خەتلىرىدە بۇ توغرىدا ماڭا ناھايىتى كۆڭۈل بۆلۈپ مەندىن رازى بولغانلىقلىرىنى ئاڭلاپ ناھايىتى كۆڭلۈم ئارام تاپتى.

ئەمما شۇنى ئېيتىشىم كېرەك، مەن تېخى كۆڭلۈمگە پۈككەن مەقسەتلىرىمدىن تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرالمىدىم، مەن يەنە ئۆگىنىمەن، يەنە يازىمەن، قولۇمدىن كەلگەنچە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، ئۆز

مىللىتىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، ئىلگىرىكى چالا قالغان قەرزىمنى ئادا قىلىش ئۈچۈن تىرىشىمەن.

هازىر 78 ياشقا كىردىم. يەنە 3 ـ 4 يىل ئىچىدە مېنىڭ يەنە پىلانلىتىم بار. بۇ پىلانلىرىم قانچىلىك ئەملگە ئاشۇرالارمەن. سالامەت-لىكىم، ئۆمرۈم قانچىلىك بولىدۇ، بۇ كېيىن ئەملىيەتتە كۆرۈلىدىغان ئىش.

مۇشۇ جەريانىدىكى تارىخىي تەجرىبە، ئاچچىق ساۋاقلار ئاساسەن مۇشۇ يۇقىرىقىلاردىن ئىبارەت. مېنىڭ بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن مۇشۇ سەرگۈزەشتىلەر، مۇشۇ تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى بۇ يەردە ئالاھىدە تەكىت-لەپ ئېيتىشىمدىن مەقسەت، مېنىڭ مۇشۇ كىتابىمنى ئوقۇغان يولداشلار ئاز ـ تولا بولسىمۇ توغرا تونۇشقا كېلىش، ئاندىن كېيىن ئۆزى ئۈچۈنمۇ ساۋاق تەرىقىسىدە قوبۇل قىلىشقا بولار دەپ بۇنى ئالا-ھىدە يېزىپ قويدۇم.

ئون ئۈچىنچى قىسىم

مەملىكەت ۋە خەلقئارا ۋەزىيەت

بىرىنچى باب 1980 ـ يىللىرى مەملىكەتنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىدە بولغان چوڭ ئۆزگىرىشلەر

1978 ـ يىلىدا ئېچىلغان پارتىيە 11 ـ قۇرۇلتايىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنى پارتىيە تارىخىدا ناھايىتى چوڭ بىر بۇرۇلۇش قىلغان تارىخىي يىغىن بولدى. بۇ يىغىندا ئىلگىرىكى ئەھۋاللار خۇلاسە قىلىندى. مەدەنىيەت ئىنقىلابى كەلتۈرگەن ياماق ئاقىۋەتلەرنىڭ ساۋاقلىرى يەكۈنلەندى. پارتىيە ئالدىدىكى يېڭى ۋەزىيەتلەر ـــ پارتىيىنىڭ لۇشىيەن، پرىنسىپ، سىياسەتلىرى قايتىدىن مۇزاكىرە قىلىنىپ يېڭى پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئاساسىي مەزمۇنى سىرتقا ئىشىكنى ئېچىۋېتىش، چوڭ كۆچ بىلەن ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ۋە تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. پارتىيىنىڭ بۇ لۇشىيەن، پرىنسىپ، سىياسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئىلگىرى خىزمەتتە كۆرۈلگەن ئوڭ ـ سول خاھىشلار ۋە خاتالىقلار پىپەن قىلىندى. ئۇنىڭ ياماق ئاقىۋەتلىرى تەنقىد قىلىنىش بىلەن بىللە يېڭى تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئاندىن كېيىن پۈتۈن پارتىيە، بارلىق كادىرلار ھەربىكتەكە كېلىپ خەلق ئاممىسىغا باشلامچىلىق قىلىپ مۇشۇ يېڭى سىياسەت پرىنسىپلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا باشلاندى.

ئۇزاق ئۆتمەي مەملىكەتنىڭ ۋەزىيىتىدە يېڭى كەيپىيات ـــ سوتسىيالىزم يولىنى بويلاپ چوڭ قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەش ۋەزىيىتى مەيدانغا كەلدى. مۇشۇنداق ھەر ساھەدىكى ئىشلار چوڭ سۈرئەت بىلەن ئالغا كېتىپ بارغان ۋاقىتتا قارشىلىقلار بولمىدى ئەمەس، بۇنىڭ ئىچىدە 1986 ـ يىلى 6 ـ ئايدا بېيجىڭدە يەنە بىر قانچە چوڭ شەھەرلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ نامايىشى باشلاندى. مۇشۇ نامايىش بەزى جايلاردا ئاچلىق ئىلان قىلىشتىن پايدىلىنىپ بۇزۇغۇا ئەكسىيەتچىلەر ھەر خىل تەتۈر ئىنقىلابىي ھەربىكەتلەر بىلەن ئىنقىلابقا كۆرسەتتى. بۇ ئىش خېلى ئېغىر ئەھۋاللارنى مەيدانغا كەلتۈردى. ئەمما، ئۇزاق ئۆتمەي پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بۇ ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلدى، يەنە ئەسلىدىكى

سىياسەت، پرىنسىپلار بويىچە ئالغا يۈرۈش داۋام قىلىۋەردى. بۇ مەز-گىلدە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى رەھبەرلىكىدە رەھبىرى كادىرلارنى رەتلەشتە بىر مۇنچە تەدبىرلەر كۆرۈلدى. تا 1980 ـ يىللىرىنىڭ ئا-خىرىغا كەلگەندە مەملىكەتتە چوڭ ئىلگىرىلەش ـــ سىياسىي، ئىدىيە، ئىقتىسادىي جەھەتلەردە كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئۈتۈقلار قولغا كەلتۈرۈل-دى. شۇنىڭ بىلەن مەملىكەتنىڭ خەلقئارادىكى ئورنى يەنە يۇقىرىغا كۆ-تۈرۈلدى. خەلقئارا جەھەتتە يەنە تىنچلىقتا بىللە تۇرۇش بەش پرىنسىپ تەشۇىق قىلىندى. خەلقئارا تىنچلىقنى قوغداش، باراۋەرلىكنى ئاساس قىلغان يېڭى خەلقئارا سىياسىي تەرتىپ قۇرۇش تەكىتلەندى. بۇ سىرتقى سىياسەت خەلقئارادا چوڭ قوللاشقا ئىگە بولدى. جۇڭگونىڭ خەلقئارادا تۇتقان ئورنى يەنىمۇ كۈچىيىشكە باشلىدى. ئىقتىساد يىلدىن يىلغا ئۆسۈپ تۇردى، مەدەنىيەت، مائارىپ ھەم تېخنىكا جەھەتتىمۇ ئۈتۈقلۇق ئىشلار مەيدانغا كەلدى، ئىتتىپاق-لىق تىنچ ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى ۋە بارغانچە كۈچىيىۋەردى.

1980 ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يولداش دېڭ شياۋپىڭ ئىسلا-ھات، سىرتقا ئىشىكنى ئېچىۋېتىش پرىنسىپىنى داۋاملىق تەكىتلەش بىلەن بىللە، يەنە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇلۇش دېگەن نەزەرىيىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن پارتىيىنىڭ سىياسىي لۇشىيەنى تېخى-مۇ ئوچۇق ۋە ئىلگىرىلىگەن ھالدا جۇڭگوچە سوتسىيالىزم يولغا قاراپ داۋاملىق ئالغا بېسىش مەقسىتى، نىشانىنى ئاڭدىڭلاشتى. ئەسلىدە يولداش ماۋ زېدۇڭ ماركسىزمنىڭ ئۇسۇلى ئارقىلىق جۇڭگونىڭ ئەمە-لىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ ئىجرا قىلىش دېگەن باش پرىنسىپىنى خېلى ئىلگىرىلا ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. كېيىن بىزدە ماركسىزم، لېنىن-زىم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى نەزەرىيىسى دېگەن چاقىرىق دائىم تەكىتلەپ كەلدى.

80ـ يىللىڭ باشلىرىدا ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسىگە ـــ يەنى يۇقىرىدا ئېيتىلغان پرىنسىپقە زىت كەيپىياتلار كۆرۈلدى. ھەتتا ئايرىم كىشى-لەر ماۋزېدۇڭ، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىگە قارشى مەيداندا تۇرۇپ تەنقىد قى-لىپ باقتى، كېيىن پارتىيە 11 ـ قۇرۇلتايىنىڭ 6 ـ يىغىنىدا مۇنداق قاراشلار تەنقىد قىلىنىپ ماۋ جۇشىغا بولغان توغرا باھا ئوتتۇرىغا قو-يۇلدى. يولداش دېڭ شياۋپىڭنىڭ «جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش»

دېگەن نەزەرىيىسىدە ئەمەلىيەتتە يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ يۇقىرىدىكى نەزەرىيىسىنىڭ ھازىرقى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ تېخىمۇ ئوچۇق قويۇلۇشىدىن ئىبارەت بولدى. يولداش دېڭ شياۋپىڭ كېيىنكى مەزگىللەردە ئۆزىنىڭ بۇ نەزەرىيىسىنى داۋاملىق ئىلگىرى سۈردى ۋە بىر مۇنچە يېڭى پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن پارتىيە سىياسىي لۇشىيەنى تېخىمۇ ئوچۇق ـ ئايدىڭ بولۇپ داۋاملىق ئىجرا قىلىندى.

14 ـ قۇرۇلتايىدىن كېيىن يەنە ئىلگىرىكى ھالدا پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرى ئاساسىدا بىر مۇنچە يېڭى سىياسى ۋە ئىقتىسادىي تەدبىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ مەزگىلگە كەلگەندە، يەنى 1989 ـ يىلىنىڭ ئالدى كەينىدە مەملىكەتنىڭ ۋەزىيىتىدە تېخىمۇ چوڭ ئىلگىرىلەش بولدى. پارتىيە رەھبەرلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەھبىرىي كادىرلاردىمۇ ئۆزگىرىشلەر بولدى. يولداش جياڭ زېمىن باش سېكرېتار بولۇپ ئىشلارنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈردى. 1992 ـ 1993 ـ يىللىرى يەنى پارتىيە 14 ـ قۇرۇلتايىنىڭ قارارلىرى ۋە روھىغا ئاساسەن مەملىكەتنىڭ سىياسىي ئىقتىسادىدا تېخىمۇ زور ئىلگىرىلەشلەر بولدى.

بۇ ۋاقىتتىكى ئالاھىدە بىر تەدبىر پارتىيە ـ ھۆكۈمەت رەھبىرى كادىرلىرىنى ياشلاشتۇرۇش، يېڭى كۈچلەرنى خىزمەتكە تەيىنلەش خىزمىتى ئىلىپ بېرىلدى. بۇ بەك ياخشى بولدى. مۇشۇ يېقىندا 1993 ـ يىل 3 ـ ئاي ئىچىدە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 8 ـ نۆۋەتلىك 1 ـ يىغىنىدا يەنە ئىلگىرىلىگەن ھالدا پارتىيە، ھۆكۈمەت، دۆلەت كادىرلىرى ئالماشتۇرۇپ، رەھبەرلىك خىلى ياشاردى. يولداش جياڭ زېمىن باش شۇجى بولغاندىن باشقا دۆلەت رەئىسى ۋە ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولدى. رەھبەرلىك تېخىمۇ مەركەزلەشتى. مۇشۇنداق ياخشى ۋەزىيەتتە مۇندىن كېيىن دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىدە تېخىمۇ ياخشى ئىشلار بولۇشى قەدەممۇ قەدەم ئوتتۇقلار قولغا كېلىشى تەبئىي.

لېكىن بۇ پۈتۈن پارتىيىنىڭ، پۈتۈن ھۆكۈمەتنىڭ خىزمىتىدە كەمچىلىك، يېتەرسىزلىك، يېڭى مەسىلىلەر، قىيىنچىلىق يوق دېگەنلىك ئەمەس. كونا مەسىلىلەر بىر تەرەپ قىلغاندىن كېيىن، يېڭى شارا-

ئىتتىا، يېڭى ۋەزىيەتتە يېڭى مەسىلىلەر پەيدا بولۇش تەبىئىي. ئەمما بۇ نۇقتىغا ھۇشيارلىق بىلەن قاراپ ئۈچرىغان مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا ھەل قىلىپ، قىيىنچىلىقلارنى تۈزىتىپ، ئالغا باسقىغان بولسا ئەمەلىي خىزمەت جەريانىدىكى مۇنداق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشقا بولىدۇ.

ئىككىنچى باب خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتى ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابىدىكى تۇتقۇچى كىرىزىس

خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابى ماركسىزم ۋە لېنىنىزم يېتەكچى ئىدىيىسى ئاساسىدا قەدىمىۋ قەدەم ناھايىتى چوڭ غالىبىيەتلەر بىلەن ئىلگىرىلەپ كەلدى. ئەمما بۇ ئىنقىلابى ھەرىكەت تەبىئىي يوسۇندا ھالمان بۇرژۇئازىيە ئۆڭچىلىرىنىڭ، ئاكتىپلىرىنىڭ، ئۇلارنىڭ يۆلەنچۇگى بولغان جاھانگىرلارنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ كەلدى. مۇنداق قارشىلىقلار نەتىجىسىدە ماركسىزمنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتى گايىدا چوڭ يوقىتىشلار ۋە مەغلۇب بولۇشلارغا دۇچار بولدى. بۇنى يىغىپ كەلسەك، خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ مۇنداق تۆت خىل كىرىزىسكە ئۇچرىدى: بىرىنچىسى، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ تارتىلىشى، بۇ، 1988 ـ يىللىرى بولۇپ، نەتىجە ئىنقىلابچىلارغا كۇچلىرىغا بىرىنچى ئېنتېرناتسىئونال باشلاپقى غالىبىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن ياۋروپا كاپىتالىستىك ئەللەرنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا چوڭ كۇچ بىلەن ھۇجۇم قىلىشى، بۇ ئىككىنچى كىرىزىس، ئۇچىنچى، گېتلىر فاشىزمىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىشى ۋە ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ تارتىلىشى. تۆتىنچىسى كىرىزىس- جاھاگىرلارنىڭ ھۇجۇمى ۋە تەھدىدى ئاستىدا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن چىقىقان ماركسىزمنىڭ ئەكسىيەتچى جىنايەتچىلىرىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشى، بولۇپمۇ 4 ـ كىرىزىس بۇ خەلقئارا ماركسىزمنىڭ ئۇچىنچى، خەلقئارا پرولېتارىياتلارنىڭ ۋە كومپارتىيىلەرنىڭ مەركىزى بولغان ئۇتۇق سوۋېت ئىتتىپاقى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ـــ بۇ ئەڭ چوڭ كىرىزىس بولدى. ماركىس بىلەن ئېنگېلىسنىڭ چوڭ ئىنقىلابىي تاشقى رەھبىرى ئورگانى بولغان بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قۇرۇلۇشى بۇ دۇنيا پرولېتارىيات تارىخىدا، شۇنىڭ بىلەن سىياسىي ئىدىئولوگىيە ساھەسىدە ئۇلۇغ بىر ئىجادىيەت بولغان ئىدى. ماركىس بىلەن ئېنگەلىس بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنى قۇرغاندىن كېيىن مۇشۇ ئىنتېر-

ناتسىئونالىنىڭ رەھبەرلىكىدە ياۋروپا ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ قانات يايدۇردى. شۇ ۋاقىتلار يەنى 1871 ـ يىلى پارىژدا يۈز بەرگەن باش كۆمۈنىست دەپ ئاتالغان مەشھۇر قوراللىق ئىنقىلاب بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ سىياسىي ئىنقىلابىي پائالىيىتىگە ناھايىتى چوڭ مەدەت بەردى. پارىژ كوممۇنىسى مەغلۇب بولدى، ئەمما ئۇ دۇنيا پرولېتارىياتقا ناھايىتى زور تەجرىبىلەرنى، قەھرىمانلىق نەمۇنىلىرىنى كۆرسەتىپ بەردى. بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال ماركس بىلەن ئېڭىلىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە دۇنيا ئىشچىلار ـــ پرولېتارىياتنى تەربىيىلەپ تەشكىللەپ كونا دۇنيانى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن زور ئىنقىلابىي قەھرىمانلىق بىلەن كۆرەش قىلدى. بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ بۇ غالىبىيىتى خەلقئارا كوممۇنىزم تارىخىدا ئۇلۇغ ئۆچمەس تۆھپىلەر ياراتتى. ئەمما شۇ ۋاقىتلاردىكى ۋەزىيەتنىڭ قىيىنچىلىقى شۇنىڭ بىلەن بىللە باگۇنچىلار، لالچىلاردىن ئىبارەت تارقاتقۇچىلار تەتۈر ئىنقىلابچىلارنىڭ پرولېتارىيات ئىنقىلابى ھەرىكىتىگە بولغان ئەشەددىي ئۆچمەنلىكىنى كۆرسەتتى.

بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال ناھايىتى چوڭ قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلدى. ئاخىرى ماركس بىلەن ئېڭىلس بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ مەركىزىنى ئامېرىكىغا كۆچۈردى. كېيىن ۋاقىتلىق ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا قارار قىلدى. بىرىنچى، ئىنتېرناتسىئونال ئەمەلدىن قالدى، ئەمما ئۇ دۇنيا پرولېتارىيات ئۆچۈن ئۇلۇغ قورال ـ ماركسىزىمدىن ئىبارەت ئىنقىلابىي قورالنى، ئۇنىڭ قەتئىي ئىرادىلىك بىلەن ئىنقىلاب قىلىنىدىغان بولسا ئاخىرى غالىبىيەت قازانغانلىقىنى كۆرسەتتى بەردى. لېنىن ئېيتقاندەك: «بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ سوتسىيالىزمنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشىگە ئاساس سېلىپ بەردى...» بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ تارىخى بىزگە شۇنى كۆرسەتتىكى، پرولېتارىيات ئىنقىلابىي لۇشىيەنىدە چىڭ تۇرۇش، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتىدە چىڭ تۇرۇش ـ كونا دۆلەت ماشىنىسىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، پرولېتارىيات دىكتاتورىيىسىنى قۇرۇشنىڭ زۆرۈرلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. دېمەك، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئۆچۈن چوڭ تۆھپە-

لەرنى ياراتتى، سىياسىي، ئىدىيىۋى قورالنى تەييارلاپ بەردى. بۇ ئۇلۇغ ئىش بولدى. كېيىن پرولېتارىياتنىڭ دۇشمىنى باكۇنىنچىلار، لاسسال-چىلار، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال دېگەن بىر نېمىسى كۆتىرىپ چە-قىپ، ماركسىزمغا قارشى بىر قاتار تەتۇر ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر ئې-لىپ باردى. «ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال» دېگەن بۇ نېمىسى گەرچە ۋەزىيەتنى بۇراش، بەزى ئايرىم كىشىلەرنى ئالداپ ماركسىزمغا قارشى ئىغۋا قىلىش ھەرىكەتنى قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ھېچ چوڭ ئىش قىلالمىدى. لېكىن، ئاشۇ ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونالچىلارنىڭ ماركسىزمغا، پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا قارشى قىلغان خاپىلىق ھەرىكەت-لىرى سەلبى ياقتىن پرولېتارىيات بىر مۇنچە ياخشى ساۋاقلار ئۆگەت-تى. يەنى، پرولېتارىيات پەقەت ماركسىزم يولىدا چىڭ تۇرغاندا، بى-رىنچى ئىنتېرناتسىئونال پىرىنسىپلىرىدا چىڭ تۇرغاندا، كوممۇنىس-تىك مەنبەسى پرىنسىپلىرىدا چىڭ تۇرغاندا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي چوقۇم غالىبىيەتكە ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى كۆرسەتتى.

ئاشۇنداق ساۋاق تەجرىبىلەرنى چىڭ تۇتۇپ كۆرەش قىلىش نەتى-جىسىدە لېنىنىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۈچىنچى ئىنتېرناتسىئونال قۇرۇل-دى. ئۈچىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قۇرۇلۇشى — ماركسىزىم تەلىما-تىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا توغرا يېتەكچىلىك قىلىشتا چوڭ ئۇلۇغ ئىش بولدى. لېنىن پولشېۋىكلەر پارتىيىسىنى قۇردى. شۇ پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە رۇسىيە ئىشچىلىرىنى تەشكىل قىلىپ تەربىيىلەپ شۇ ئارقىلىق باشقا دۆلەت پرولېتارىياتىنمۇ سەپەر-ۋەر قىلىپ، ئاخىرى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. بۇ بى-رىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ روھىنى داۋاملاشتۇرۇپ، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ دۇنيا مىقياسىدىكى تەشۋىقات قىلىش ئۇلۇغ ئىش بولدى. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي غەلىبە قىلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى قۇرۇلدى. سو-ۋېت ئىتتىپاقىدا مەيدانغا كەلگەن ماركسىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئەمەلىي ئۇتۇقلىرى ۋە تەجرىبىلىرى دۇنيا پرولېتارىياتىغا چوڭ بىر يېتەكچى رول ئوينىدى.

بىراق، شۇ كۈنلەردە غەرپتىكى جاھانگىر مەملىكەتلەردىن سەككىز مەملىكەت ھەربىي كۈچىنى توپلاپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلدى.

بۇ بولسا 1920 ـ يىللىرىدىكى يېڭى قۇرۇلغان سوۋېت ھۆكۈمىتىنى يوقىتىش مەقسەت قىلغان بىر تەتۈر ئىنقىلابىي ھەرىكىتى ئىدى. شۇ ۋاقىتتىكى ئەنگلىيىنىڭ باش مىنىستىرى چىمبىرلىن دېگەن «قىزىل ساقال بولشېۋىكلەرنى بۆشۈكىدە تۇنجۇقتۇرۇپ يوقىتىش» غەرىزىدە بولغان ئىدى. لېكىن، لېنىن بولشېۋىكلار پارتىيىسى پۈتۈن سوۋېت خەلقىنى سەپەرۋەر قىلىپ غەرب ياۋروپا جاھانگىرلارنىڭ بۇ سۈيىقەستىلىك ھۇجۇمىنى تارمار قىلدى.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇش مەزگىلىدىكى كىرزىس، بۇ ئۇچىنچى كىرزىس بولۇپ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ناھايىتى ئېغىر خەۋپ كەلتۈردى، شۇنىڭ بىلەن خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىگە، پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ھەرىكىتىگە ناھايىتى چوڭ خەۋپ كەلتۈردى. بۇ مەزگىلدىكى بىر چوڭ مەسىلە ئامېرىكا ھەم غەربىي ياۋروپادىكى بىر مۇنچە مەملىكەتلەر گېتلىرنىڭ ھۇجۇمىدىن پايدىلىنىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنى قىستاپ، ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونالنى تارقىتىشقا قىستىدى. شۇ ۋاقىتتىكى ۋەزىيەتتە، ستالىن سوۋېت پارتىيىسى قوشۇلۇپ ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىئونالنى تاقالدى. بۇ بىر چوڭ يوقىتىش ھەم خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي جەھەتتە ئۇچىنچى چوڭ بىر كىرىزىس بولدى. ئەمما، ستالىن سوۋېت پارتىيىسى پۈتۈن سوۋېت خەلقىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ناھايىتى چوڭ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، موسكۋادا بوسۇغىغا كەلگەن گېتلىر ئارمىيىسىنى قايتۇردى. ئاخىرى ئومۇمىي قايتا ھۇجۇم قىلىپ بېرلىنگىچە بېرىپ گېتلىر ئارمىيىسىنى تارمار قىلدى ھەم گېتلىرنى يوقاتتى. بۇ ناھايىتى چوڭ ئۇتۇق، ئالەم مىقياسىدىكى چوڭ ئۇتۇق بولدى.

خەلقئارا پرولېتارىيات ئىنقىلابى ھەرىكىتىدىكى 4 ـ كىرزىس خوروشوۋ سوۋېت پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئىگە بولغاندىن باشلاپ ئۇزاق داۋام قىلىپ، ئاخىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئەمەلدە قالدۇرۇش بىلەن تا مۇشۇ كۈنگىچە داۋام قىلىپ كەلمەكتە. خروشوۋنىڭ «تىنچ ئۆتۈش» دېگەن خاتا نەزەرىيىسى يالغۇز سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بويىچىلا ئەمەس خەلقئارادىكى باشقا سوتسىيالىستىك ئەللەرگىمۇ ناھايىتى يامان تەسىر قىلدى. خروشوۋ ئۆزىنىڭ بۇ تەسلىمچىلىك سىياسىتىنى تو-

لۇق ئەملگە ئاشۇرالمىسمۇ خەلقئارا كومۇنىزم ھەرىكىتىگە بىر چوڭ كاشىلا، ھەتتا خېلى ئېغىر يوقۇتۇشلارنى پەيدا قىلدى. ئۇندىن كېيىن خېلى مەزگىللەر ئۆتۈپ گېرباچوۋ رەھبەرلىككە چىقتى. گور- باچوۋ خروشوۋنىڭ شيۇجېڭجۇيىچىلىق لۇشيەننى ئەملگە ئاشۇرۇپ تەرەققي قىلدۇردى. ئۇ سوۋېت پارتىيىسىنى ھەم سوۋېتلەرئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنى خېلى دەرىجىدە ئاجىزلاشتۇردى. ئۇ تولۇق مەقسىدىگە يېتەلمىدى، ئەمما سوۋېت پارتىيىسىنىڭ، سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ خەلقئارادىكى تەسىرىنى ئاجىزلاشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن سوۋېت ئىت- تىپاقىنى مەركەز قىلغان دۇنيادىكى سوتسىيالىستىك ئەللەرنىڭ سە- ياسىي جەھەتتە ناھايىتى ئاجىزلىشى پەيدا بولدى. شەرقىي ياۋروپا ئەل- لىرىدە سوتسىيالىزم پرىنسىپلىرى ئاجىزلىشىپ، سوتسىيالىزم تۈزۈ- مى ناھايىتى چوڭ زىيانغا ئۇچرىدى، گورباچېۋ خىزمەتتىن چۈشكەندىن كېيىن يېلتسىن رەھبەرلىككە چىقتى. گورباچېيوۋنىڭ ئەملگە ئا- شۇرالمايۋاتقان تەتۈر ئىنقىلابىي يولىنى ئۇ تولۇق ئەملگە ئاشۇردى. ئاخىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنى ۋە سوۋېت كومپارتىيەسىنى يوقاتتى. بۇنىڭ بىلەن خەلقئارا كومۇنىزم ھەرىكىتى ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلا- بىي ھەرىكىتى ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. سوتسىيالىستىك ئەللەر ئىچىدە جۇڭگو، شىمالىي چاۋشىيەن، كۇبا پارتىيىلىرى ئۆز ئىشىنى داۋام قىلغاندىن تاشقىرى باشقا سوتسىيالىستىك ئەللەر ھەم پارتىيە- لىرى يوقالدى، ياكى ئاخىرلاشتى. بۇ خەلقئارا كومۇنىزم ھەرىكىتىدە بۇ پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ھەرىكىتىدە چوڭ يوقىتىش بولۇپ، 4 ـ قېتىملىق ئېغىر كىرزىستىن ئىبارەت بولدى. بۇ يېقىنقى مەزگىلدىن بېرى ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەربىي ياۋروپا كاپىتالىستىك ئەللىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنى يوقاتتۇق. كومۇنىزمنى ياۋروپادا يوقاتتۇق، ئەم- دى مۇندىن كېيىن ئۇزۇل كېسىل يوقىتىمىز دەپ ۋارقىرىماقتا. يە- لىتسىن بولسا ئەملىيەتتە ئامېرىكىنىڭ دېپىغا ئۆسۈل ئويناماقتا. ئۇ، خەلقئارا سوتسىيالىزم ۋە كومۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ ئەشەددىي خا- ئىنى بولۇپ، جاھانگىر ئەللەر قىلالمايۋاتقان خائىنلىق قىلمىشىنى ئەملگە ئاشۇردى.

ئەمما، ئامېرىكا جاھانگىرلىرى بۇنىڭ بىلەن قانائەتلىنىپ قالغا-

نى، بىزنىڭ ئاخىرقى مەقسىتىمىز كوممۇنىزىمنى تولۇق يوقىتىش، يېلىتسىن رۇسىيە كوممۇنىزمدىن ۋاز كېچىپ دېموكراتىيىگە (بۇرژۇ-ئازىيە دېموكراتىيىگە دېمەكچى) ئۆتۈش كېرەك دەپ داۋراڭ سېلىۋاتىدۇ. يېلىتسىن كانادادا ئامېرىكا زۇڭتۇڭى بىلەن ئۇچراشقاندا ئامېرىكا زۇڭتۇڭى كېلىنتون ئۇنىڭغا چوڭ بىر قىسىم پۇل ياردەم قىلماقچى بولدى. كېلىنتون غەربىي ياۋروپا ئەللىرى يېلىتسىنگە كۆپ تەرەپلىمە بېسىم ئىشلىتىپ، نۇرغۇنلىغان شەرتلەرنى ئوتتۇرىغا قويماقتا. يەلتسىن پۈتۈنلەي تەسلىمچىلىك يولىدا مېڭىپ ئۇلارنىڭ دۈمبىقىغا ئوسۇل ئويناماقتا.

سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئەمەلدىن قالدى. ئىلگىرىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەر ئايرىم دۆلەت بولۇپ چىقتى. سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىقتىسادىي جەھەتتە چوڭ ئېغىرچىلىق، سىياسىي جەھەتتە كاپىتالىزم يولىدا مېڭىش، مىللىي جەھەتتە پارچىلىنىش بىلەن ھەر خىل قارىمۇ-قارشىلىقلار كۈندىن-كۈنگە كۈچەيدى. بۇ ئەھۋال يەنە قانچە يىل داۋام قىلىدۇ؟ ئاقىۋەت قانداق بولىدۇ؟ بۇ ھازىر ھۆكۈم قىلىش قىيىن. روسىيە يېلىتسىن ھازىر دۇچ كەلگەن ئېغىر مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشى بەك قىيىن.

شۇنى چوقۇم ئېيتىش كېرەككى، جاھانگىرلار كوممۇنىزمنىڭ دۈشمەنلىرى، دۇنيادىن كوممۇنىزمچىلارنى يوقىتىمىز دېگىنى قۇرۇق ۋالاقلاش.

ئاخىرقى سۆز

هازىر دۇنيادا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى جۇڭگوچە سوتسىيالىزم يولىدا قەتئىي ماڭماقتا. جۇڭگوچە كوممۇنىستىك پارتىيىسى ماركسىزم، لېنىنىزم ۋە ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى يېتەكچىلىكىنى داۋاملاشتۇرماقتا. ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى جاھانگىر مەملىكەتلەر بولسا پۈتۈن ـــ ئۇچىنى جۇڭگوغا كۆرسىتىپ، سىياسىي ئىقتىسادىي جەھەتتە ھەر خىل بېسىملارنى ئىشلەتمەكتە. شۇنىڭ بىلەن خەلقئارا تىنچلىق كۈچىنى بۇزۇش ھەم دىنىي، مىللىي مەسىلىلەردىن پايدىلىنىپ خەلقئارا كۈچلەرنى ھەم جۇڭگونىڭ كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشماقتا. شىمالىي چاۋشىيەن، كۇبا ئوخشىغان مەملىكەتلەرنى ئۆزگەرتىشنى ئۈمىد قىلماقتا. ئەمما ئاساسىي ئويلايدىغىنى جۇڭگو، ئەمدى جۇڭگو پارتىيىسى، جۇڭگو خەلقى، جۇڭگو ھۆكۈمىتى مۇشۇنداق ناھايىتى مۇھىم ھەم مۇشكۈل ۋەزىيەتنى غەيرەت بىلەن ئۇستىگە ئالماقتا. جۇڭگو پارتىيىسى جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ ماركسىزم لۇشىيەنىدە قەتئىي تۇرۇش، سوتسىيالىزم يولىدا قەتئىي مېڭىش، شۇنىڭ بىلەن ھازىرغىچە ياخشى نەتىجە يارىتىۋاتقان ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ۋە سىرتقا ئىشىكنى ئېچىۋېتىش ئىقتىسادىي جەھەتتە بىر قاتار يېڭى تەدبىرلەرنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئارقىلىق خەلقنىڭ ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش، تىنچ ئىتتىپاق ۋەزىيەتنى داۋاملىق ساقلاپ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم يولىدا قەتئىي مېڭىپ، ھازىرقى خەلقئارا كوممۇنىزىم ھەرىكىتىدىكى ئۆزگىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ئىشەنچىمىز كامىل.

ماركسىزم، لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى جۇڭگودا داۋاملىق ئۆز غالىبىيىتىنى مۇستەھكەملەپ ئۇلغايتىپ، ئاخىر تېخىمۇ چوڭ غالىبىيەت بىلەن ماركسىزم بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ سوتسىيالىزم يولىدا قەتئىي ماڭىدۇ.

سۇۋېتلەر ئىتتىپاقىدىكى شەرقىي ياۋروپا ئەللىرىدىكى كوممۇ-

نىستلار، يۈز يىلغا يېقىن قايتا ـ قايتا قىينىچىلىقلاردىن ئۆتۈپ تەر-بىيىلىنىپ كېلىۋاتقان يۈز مىليونلىغان كوممۇنىستلار مۇنداق ئەھۋاللارغا پەرۋاسىز قاراپ تۇرالمايدۇ. ئاخىرقى كىم يېڭىدۇ، كىم يې-ڭىلىدۇ؟ ئۇنى كېيىن كۆرۈۋالىمىز.

ئۈچىنچى كىتاب مۇشۇنىڭ بىلەن تامام بولدى بولدى. ئەمدى تۆ-ۋەندە بىر قانچە ھۆججەتلەرنى قوشماقچىمەن:

بىرىنچى، 1949ـ يىلى مەن بېيجىڭدە تۇنجى قېتىملىق سىياسىي كېڭەشكە قاتناشقان ۋاقتىتكى بىر نەچچە ھۆججەت؛

بىرى، مېنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالى، يەر ئىسلاھاتىنى ئۆتكۈزۈۋېلىش ھەم پارتىيە قۇرۇش توغرىسىدا يولداش لىيۇ شىياۋچىگە يازغان بىر دوكلاتىم.

يەنە بىرى، يولداش جۇ ئېنلەيگە شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ۋە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئەھۋالى توغرىسىدا يازغان دوكلات.

يەنە بىرى، مەن بېيجىڭدىن كېتىش ئالدىدا يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ پېيىڭ دېخۇەيگە يېزىپ بەرگەن بىر خېتى بۇ يۇقىرىدىكى ئۈچ ھۆججەت-نىڭ ئەسلى جۈملىسىگە بەنگۈتتىڭ داغدىندىن ئېلىندى، كېيىن داغدى-دىن يەنە باشقا ماتېرىياللار چىقىپ قالسا قوشماقچىمەن. بۇ بىرىنچى ھۆججەت.

ئىككىنچىسى، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋنىڭ 1948ـ يىلى ئىلىدىكى سوۋېت مەسلىھەتچىگە يازغان خېتى ۋە بۇ خەتكە مېنىڭ ئىزاھاتىم

ئۈچىنچى، ۋاڭ ئىنماۋ توغرىسىدىكى مېنىڭ جۈملىڭغا يازغان بىر خېتىم.

يەنە مۇشۇنداق ھۆججەتلەر چىقىپ قالسا داۋاملىق قوشۇلۇشى مۇمكىن،

ئاخىرقى قىسىم:

قوشۇمچە ماتېرىياللار:

بىرىنچى، قىسقىچە ئۆمۈر تارىخىم

ئىككىنچى، ئەدەبىي مەشغۇلاتىم

ئۈچىنچى، سالامەتلىك ئەھۋال

تۆتىنچى، خەلقئارا پائالىيەت

(1993ـ يىلى 4ـ ئاينىڭ 8ـ كۈنى بېيجىڭ)